

ISSN 2822-3349

**İSTİHBARAT
ÇALIŞMALARI VE
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

**Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele
Araştırma Merkezi Derneği
Ankara 2022**

i

**Journal of Intelligence
Research and Studies**

Ç

**Cilt/Volume: 2
Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2023
Haziran/June**

A

www.icadergisi.com

D

editor@icadergisi.com

İstihbarat alışmaları ve Araştırmaları Dergisi

İÇAD

Journal of Intelligence Research and Studies

ISSN 2822-3349 (Basılı/Print)

ISSN 2822-3357 (Çevrimiçi/Online)

Cilt / Volume: 2 Sayı / Issue: 2 Yıl / Year: 2023

Haziran / June

İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI VE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İÇAD

KÜNYE

ISSN 2822-3349 (Basılı)

ISSN 2822-3357 (Çevrimiçi)

İMTİYAZ SAHİBİ

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği Adına, Ediz EKİNCİ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Soner ALAN

BAŞ EDİTÖR

Mehmet DAYSAL, Emekli Korgeneral

EDİTÖR

Serhat Ahmet ERKMEN, Altınbaş Üniversitesi

EDİTÖRLER KURULU

Tarık OĞUZLU, İstanbul Aydın Üniversitesi

Bariş ÖZDAL, Uludağ Üniversitesi

Kaan Kutlu ATAÇ, Mersin Üniversitesi

Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik Üniversitesi

Mehmet Emin ERENDOR, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Tarık AK, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Çağla Gül YESEVİ, İstanbul Kültür Üniversitesi

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Burak GÜNEŞ, Ahi Evran Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Mustafa SAĞSAN, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

M.Sadık AKYAR, Girne Amerikan Üniversitesi

Emre ÇITAK, Hitit Üniversitesi

Merve SEREN, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yavuz ÇİLLİLER, İstanbul Gelişim Üniversitesi

Selim KURT, Giresun Üniversitesi

Tolga ÖKTEN, Milli Savunma Üniversitesi

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Sami ÖZTÜRK

Her hakkı saklıdır. İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi (İÇAD) Ocak ve Haziran aylarında yılda iki defa yayımlanan; yayın prensipleri, bağımsız, ön yargısız ve çift-kör hakemlik ilkelerine dayanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki görüş, sav, tez ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneğinin (TERAM) veya İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi (İÇAD) görüşlerini ifade etmez. Makaleler, İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi (İÇAD) referans verilerek akademik çalışmalarda kullanılabilir. İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen makaleler iade edilmez. Dergiye gönderilen tüm makaleler lisanslı bir intihal programı kullanılarak incelenmektedir. Dergimiz "Açık erişimli" olup yayınlanan eserlerin tam metinlerine erişim ücretsiz, yazı dili Türkçe ve İngilizcedir.

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği
(TERAM)

Adres: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı 5387. Cadde No:15A D:58
06800 Çankaya/Ankara
web sayfası: www.icadergisi.com
e-posta: editor@icadergisi.com

BASKI

Vadi Grafik Tasarım Reklam Ltd.Şti.
İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1420. Cadde No:58/1 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 395 85 71

İÇAD halen "Directory of Research Journals Indexing (DRJI)", "Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)", "Academic Resource Index", "EuroPub", "Idealonline", "International Institute of Organized Research (I2OR)" ve "Advanced Sciences Index (ASI)" bünyesinde taranmaktadır.

EDITORIAL BOARD
JOURNAL OF INTELLIGENCE RESEARCH AND STUDIES
İÇAD

ISSN 2822-3349 (Print)   ISSN 2822-3357 (Online)

LICENSEE

In the name of Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization
Association, Ediz EKİNCİ

MANAGING EDITOR

Soner ALAN

EDITOR IN CHIEF

Mehmet DAYSAL, (Ret.) Lieutenant General

EDITOR

Serhat Ahmet ERKMEN, Altınbaş University

EDITORIAL BOARD

Tank OĞUZLU, İstanbul Aydın University

Barış ÖZDAL, Uludağ University

Kaan Kutlu ATAÇ, Mersin University

Ali Burak DARICILI, Bursa Technical University

Mehmet Emin ERENDOR, Kyrgyz-Turkish Manas University

Tarık AK, Gendarmerie and Coast Guard Academy

Çağla Gül YESEVİ, İstanbul Kültür University

EDITOR FOR ENGLISH

Burak GÜNEŞ, Ahi Evran University

ADVISORY BOARD

Mustafa SAĞSAN, Cyprus International University

M.Sadık AKYAR, Girne American University

Emre ÇITAK, Hitit University

Merve SEREN, Yıldırım Beyazıt University

Yavuz ÇİLLİLER, İstanbul Gelişim University

Selim KURT, Giresun University

Tolga ÖKTEN, Turkish National Defense University

PUBLICATION COORDINATOR

Sami ÖZTÜRK

All rights reserved. The Journal of Intelligence Research and Studies – İÇAD published twice a year in January and June; is a nationally peer-reviewed journal based on the principles of publishing, independent, unprejudiced and double-blind arbitration. In its published articles, the Editorial Board observes the highest ethical and scientific standards in relation to the issue and the requirement not to bear commercial concern. The opinions, arguments, thesis and thoughts within the articles are reflections of the authors and do not, in anyway, represent those of the Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association (TERAM). Articles can be used for academic purposes with reference to The Journal of Intelligence Research and Studies – İÇAD. Articles sent to The Journal of Intelligence Research and Studies – İÇAD will not be sent back. All articles submitted to the Journal are reviewed using a licensed plagiarism program. Our journal is "Open Access" and access to full texts of the published works is free and the literary language is Turkish and English.

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association (TERAM)

Address: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı 5387. Cadde No:15A D:58

06800 Çankaya/Ankara

web page: www.icadergisi.com

e-mail: editor@icadergisi.com

PRINTED BY

Vadi Grafik Tasarım Reklam Ltd.Şti.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1420. Cadde No:58/1 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 395 85 71

İÇAD is indexed in the "Directory of Research Journals Indexing (DRJI)", "Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)", "Academic Resource Index", "EuroPub", "Idealonline", "International Institute of Organized Research (I2OR)" and "Advanced Sciences Index (ASI)" indexes.

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Editör'den / Editor's Note.....I-III

Söyleşi / Interview

Doç.Dr. Ali Burak DARICILI ile Söyleşi: İstihbarat 101 / *Interview with Assoc.Prof.Dr. Ali Burak DARICILI: Intelligence 101*.....109

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Terör Örgütlerinin İstihbarat Yöntemleri: El Kaide, IRA/PIRA Örnek Olay İncelemesi / *Intelligence Methods of Terrorist Organizations: Al Qaeda, IRA/PIRA Case Study*.....116

Çağatay BALCI, Erol Başaran BURAL

Dış Politikada İstihbaratın Önemi ve Etkileri: ABD ve 2003 Irak Savaşı Örneği / *The Importance and Effects of Intelligence in Foreign Policy: The Case of the USA and the 2003 Iraq War*.....150

Ömer TOMAK, Kaan Kutlu ATAÇ

Bir Dış Politika Aracı Olarak Örtülü Operasyonlar: ABD'nin Sovyet-Afgan Savaşına Müdahalesi (1979-1989) / *Covert Operations as a Foreign Policy Tool: U.S. Involvement in the Soviet-Afghan War (1979-1989)*.....178

Merve SEREN, Namık Kemal YILDIZ

İstihbarat ve Terörizmle Mücadelede Radikalleşmeden Dönüş / *Processes of De-Radicalization in Intelligence and Counter Terrorism*.....221

Merve ÖNENLİ GÜVEN

Yüksek Öğretimde İstihbarat Çalışmaları Öğretimi: Modeller, Örnekler, Müfredatlar / *Intelligence Studies in Higher Education: Models, Cases, Curriculas*.....244

Serhat ERKMEN

Kitap İncelemesi / Book Review

Casusu Yakalamak: Karşı İstihbarat Sanatı / *To Catch a Spy: The Art of Counterintelligence*.....296

Betül ULAŞ

EDİTÖR'DEN

Merhabalar,

Türkiye’de İstihbarat Çalışmaları konusunda henüz tek örnek olan İÇAD’ın bir başka sayısı ile karşınızdayız. Ülkemizde istihbarat konusunun hassasiyeti dikkate alındığında istihbarata ilişkin akademik bir dergi çıkarmanın ne kadar zor olduğunu söylemeye gerek yok. Fakat, bu derginin istikrarlı bir biçimde çıkmaya devam etmesi, aslında “Türkiye’de İstihbarat Çalışmalarının” akademik alanda yerleşebilmesine sunduğu katkıdan dolayı özel bir önem taşıyor.

Bu nedenle bu sayımızın söyleşisini daha önceki yıllarda Başbakanlık’ta istihbarat ve güvenlik konularında meslek memuru olan ve özellikle akademik alandaki çalışmaları ile tanınan Doç.Dr. Ali Burak DARICILI ile gerçekleştirdik. Darıcı, kısa bir süre önce İstihbarat 101 isimli kitabını yayımladı. İstihbarat çalışmalarına giriş niteliği taşımakla birlikte, istihbarat çarkı, örtülü faaliyetler ve istihbaratın siyasallaşması pekçok önemli konuyu içeren bu kitabın Türkçe literatürde önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Bu sayıda araştırma makalelerine Çağatay BALCI ve Erol Başaran BURAL’ın makalesi ile başladık. Terörizm ve istihbarat kavramları yan yana geldiğinde ilk akla gelen terörizmle mücadelede istihbaratın kullanılmasıdır. Ancak “Terör Örgütlerinin İstihbarat Yöntemleri: El Kaide, IRA/PIRA Örnek Olay İncelemesi” başlıklı makalede Balcı ve Bural istihbarat ve terörizm arasındaki ilişkiyi tam ters bir bakış açısından ele almıştır. Terörizm çalışanların yakından bildiği üzere terör örgütleri istihbaratı bir araç olarak kullanmaktadırlar. Hatta örgütler için ister taktik anlamda eylem yapabilmek ister stratejik anlamda hayatta kalabilmek için istihbarata başvurmak hayati önem taşır. İşte bu makale, konuyu tam da bu açılardan ele aldığı için literatüre çok değerli bir katkı yapmaktadır. Terör örgütlerinin terörizmi araçsallaştırmasının teorik boyutunun yanısıra örnek olaylar üzerinden de incelendiği bu çalışma, gelecekte Türkiye’de faaliyet gösteren örgütlerin benzer perspektiflerden incelenmesi konusunda ufuk açıcı bir çalışma olacaktır.

Bu sayımızda terörizm ve istihbarat ilişkisini inceleyen ikinci makale de en azından ilk makale kadar özgündür. Terörizmle mücadelede istihbaratın rolü genellikle terör eylemlerin engellenmesi, örgütlerin yönetici

kadrolarına bilgilerin toplanması, örgüt yapılarının analiz edilmesi ve finansman kaynaklarının kurutulması gibi etki-tepki ilişkisi çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, terörizmle mücadelede son yıllarda en sık başvurulan araçlardan birisi radikalleşme süreçlerinin tersine çevrilmesidir. Bu doğrultuda radikalleşmeden dönüş mekanizmalarının hayata geçirilmesinin sadece Avrupa’da değil Türkiye’de de artık başvurulan bir yöntem olduğunun altı çizilmelidir. Bu noktada Merve Önenli GÜVEN’in hazırladığı “İstihbarat ve Terörizmle Mücadelede Radikalleşmeden Dönüş” başlıklı Türkiye’de alanın öncülerinden olarak kayıtlara geçecektir. Terör örgütünü bir araya getiren unsurların mikro düzeyde ve istihbarat analiz teknikleri kullanılarak analiz edilmesiyle hazırlanan profillemeye çalışmalarının radikalleşmeden dönüş süreçlerinde ne kadar etkin bir araca dönüştürülebileceği, bu çalışmanın ana konusu olmuştur. GÜVEN’in makalesi konunun teorik boyutlarının dışında örnek olay incelemesi olarak PKK terör örgütüne katılanlara ilişkin detaylı bir incelemeyi içerdiği için ayrıca önemlidir.

Bir diğer makalemiz ise “gizemli” ve ilginç bir alanı incelemektedir. İstihbaratın gizlilik olgusu ile özdeşleşen en önemli faaliyetlerinden olan “örtülü operasyonlar” aslında en zor örnek olay incelemesi yapılan konuların başında gelmektedir. Örtülü operasyon denilince akla genellikle komplolar gelmektedir. Fakat Merve SEREN ve Namık Kemal YILDIZ’ın çalışmasında anlatıldığı üzere “bir polisiye avantür yahut askeri operasyondan ibaret bir alan” değildir. Örtülü operasyonlar çok farklı boyutları bulunan faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetlerin incelenmesi için genellikle arşiv bilgisine ihtiyaç duyulduğundan incelenen örnek olaylar yakın tarihli olmamaktadır. Fakat, ABD’nin Afganistan’daki faaliyetleri bu konuda bizlere bir istisna sunmaktadır. İşte SEREN ve YILDIZ’ın “Bir Dış Politika Aracı Olarak Örtülü Operasyonlar: ABD’nin Sovyet-Afgan Savaşına Müdahalesi (1979-1989)” başlıklı makalesinde ABD’nin Afganistan’da yürüttüğü operasyonu aktörleri, süreçleri ve öngörülemeyen sonuçları ile birlikte okumak fırsatını elde edeceksiniz.

Bu sayımızda dış politika ile istihbarat faaliyetleri arasındaki ilişkiyi ele alan bir başka makale ise Afganistan olayından daha yakın bir tarihi örneği ele almaktadır. Ömer TOMAK ve Kaan Kutlu ATAÇ tarafından yazılan “Dış Politikada İstihbaratın Önemi ve Etkileri: ABD ve 2003 Irak Savaşı Örneği” başlıklı çalışma istihbaratın siyasallaşmasının neden olabileceği tehlikeleri göz önüne sermektedir. ABD’nin Irak’ı işgalinden önce sözde gerçek olan istihbari bilgileri nasıl dış politika amaçları için

araçsallaştırdığını ele alan makale, dış politika yapımı ile istihbarat süreçleri arasındaki ilişkinin nasıl bir politik grubun çıkarları için kullanılabilceğinin en belirgin örneklerinden birisi olması nedeniyle önemlidir.

Bu sayının son çalışmasını ise Serhat ERKMEN kaleme almıştır. Dergimizin ilk sayısından beri altını çizdiğimiz en önemli hususlardan birisi istihbarat çalışmalarının Türkiye’deki akademik alanda yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda dünyada istihbarat öğretiminin nasıl yapıldığının incelenmesi Türkiye’deki üniversitelerde yapılan öğretim faaliyetlerinin de önünü açabilecektir. Bu nedenle “Yüksek Öğretimde İstihbarat Çalışmaları Öğretimi: Modeller, Örnekler, Müfredatlar” başlıklı çalışmada dünyanın belli başlı örneklerinde istihbarat öğretiminin nasıl yapıldığı incelenmiştir. ABD, İngiltere ve İsrail’e odaklanan çalışma lisans ve lisansüstü programları inceleyerek öğretim programlarını ve bu programlarda kullanılan müfredatları detaylı olarak çalışmıştır.

Bu sayımızı da büyük bir özveri ve Türk akademisinde “İstihbarat Çalışmalarına” katkıda bulunan akademisyenlerin, hakemlerimizin ve TERAM’ın değerli katkılarıyla tamamladık. Gelecek sayımızda görüşmek üzere...

İÇAD Editörü

Prof.Dr.Serhat ERKMEN

DOÇ.DR. ALİ BURAK DARICILI İLE SÖYLEŞİ: İSTİHBARAT 101

ÖZET

İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi ilk söyleşisini Doç.Dr. Ali Burak DARICILI ile gerçekleştirdi. Doç.Dr. DARICILI 1998 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans eğitimini, 2010 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisans eğitimini, 2017 yılında Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında doktora eğitimini tamamladı. Yüksek lisans eğitiminde “*The Role of International Community in the Bosnian Conflict; its Activities, Successes and Failures*”, doktora eğitiminde ise “Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu’nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi” konulu akademik tezleri hazırladı. 2000-2014 yılları arasında Başbakanlık’ta İstihbarat ve Güvenlik konularında “Meslek Memuru” olarak yurtiçi ve yurtdışında görev yaptı. 2014 yılından sonra akademik çalışmalarına yoğunlaşarak, özellikle “Siber Güvenlik, İstihbarat, Güncel Türk Dış Politika Meseleleri ve Terör” konularında araştırmalar yaptı. Doç.Dr. DARICILI halen Bursa Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. 2023 yılı mayıs ayında yayımlanan “İstihbarat 101” başlıklı kitabı çerçevesinde Doç.Dr. DARICILI ile, istihbarat kavramı, istihbarat çarkı, Türkiye’de istihbarat çalışmaları, istihbaratın siyasallaşmasının sakıncaları ve özel istihbarat şirketleri gibi farklı konularda ufuk açıcı bir söyleşi gerçekleştirdik.

Anahtar Kelimeler: *İstihbarat 101, İstihbarat Kavramı, İstihbarat Çarkı, Türkiye’de İstihbarat Çalışmaları, Özel İstihbarat Şirketleri.*

İÇAD: Hocam, öncelikle “İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi” İÇAD ile söyleşi yapmayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Kısa bir süre önce Türkiye’de alanın öncü çalışmalarından birisi olan “İstihbarat 101” adlı kitabınızı yayımladınız. Kitapların isimleri genellikle yazarın vermek istediği mesajı yansıtır. Siz kitabınız için neden “İstihbarat 101” başlığını seçtiniz?

ALİ BURAK DARICILI: “101” evrensel akademik standartlara dayanan üniversite eğitim sistemlerinde, herhangi bir konu ile alakalı ilk dersi temsil etmektedir. Bu kapsamda kitabımıza bu ismi vermemizin nedeni, kitabımızın istihbaratın temel kavramlarını hem akademik bir akışıyla hem de gerçek vaka analizleriyle ortaya koyan, temel bir ders kitabı olması hedefine odaklanmasıdır.

İÇAD: Hocam kitabınız, okuyuculara “istihbarat” kavramını açıklayarak başlıyor. İstihbaratın genel kabul gören ortak bir tanımı mevcut mu? Siz istihbaratı nasıl tanımlıyorsunuz?

ALİ BURAK DARICILI: İstihbarat kavramının birçok farklı tanımı yapılabilmektedir. Bu tanımların bazılarının ortak noktası, istihbaratı faaliyet

alanlarına göre kategorize ederek bir değerlendirmede bulunmasıdır. Bahse konu yaklaşımla ele alınması halinde istihbarat faaliyeti; “*bir devletin sekiz ana konudaki (askeri, siyasi, ekonomik, sosyal, ulaştırma, biyografi, ilmi ve teknik) örtülü bilgilerinin temin edilmesi hedefine odaklanan ve hasım bir devlet tarafından sürdürülen planlı ve örtülü gizli faaliyetler*” şeklinde tanımlanabilir. Ancak bahse konu genel tanımlamanın günümüz dünyasında bilginin son derece çeşitlendiği, her alanda en kıymetli değer haline geldiği bir dönemde tam anlamıyla isabetli olmadığı, ayrıca istihbari faaliyetleri belirtilen şekilde sekiz ana konu ile sınırlandırmanın da yetersiz bir yaklaşım olduğu ileri sürülebilir.

Bununla birlikte istihbarat faaliyetlerini salt bir haber toplama çalışması olarak görmek de son derece yetersiz bir değerlendirmedir. İstihbarat faaliyeti haber toplama ve toplanan bu haberlerin analizi şeklinde ilerleyen bir süreci işaret eder. Bu süreç, istihbarat ihtiyaçlarının tespiti ve yönlendirilmesi, haberin toplanması, haberin işlenmesi ve istihbaratın yayımı ve kullanılması şeklindeki aşamalara sahip bir “*istihbarat çarkı*” şeklinde tanımlanabilir. İyi analiz edilerek, karar vericiye doğru ve zamanında ulaştırılan stratejik istihbarat, etkili politikaların belirlenmesine önemli ölçüde katkı sağlar.

Belirttiğim gibi istihbarat kavramının birçok tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlar, benzer şeyleri ifade etmekte ve çeşitli açılardan doğru noktaları vurgulamaktadır. Genel bir yaklaşımla, söz konusu kavramsallaştırmaların ortak noktasının çeşitli yöntemlerle angaje edilen (devşirilen) elemanlardan (muhabir) veya teknolojik imkânlardan istifade edilerek planlanan haber toplama teknikleriyle, haberlerin elde edilmesi ve bu haberlerin de analiz edildikten (kıymetlendirme ve tasnif) sonra karar vericiye (müşteriye) sunulmasını işaret ettiği değerlendirilebilir. Bu tanımda da ifade edildiği üzere istihbari bilgi, bir süreç içinde elde edilmektedir.

Bu itibarla istihbarat; “*bilginin toplanması, analiz edilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesidir.*” Bunun dışında istihbarat; “*hedef devlet veya örgütün faaliyetleri ile üretebilecekleri risk ve tehditleri zamanında tahmin etmek için ortaya konmuş kurumsal bir yetenek*” şeklinde de tanımlanabilir. İstihbaratı söz konusu bakış açılarının ötesinde, çok daha büyük bir beklenti ve yanlış anlaşılımlar ile değerlendirmek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Bir istihbarat servisini olası risk ve tehditleri zamanında haber vermeye çalışan kurumsal bir yapı şeklinde anlamak ve istihbarat servisinden bu şekilde talepte bulunmak, siyasi karar alıcıyla istihbarat

servisi yönetimi arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir zeminde yürümesini sağlayacaktır.

İÇAD: Kitabınızda “istihbarat çarkını” anlatıyorsunuz. Söz konusu çarktan ne anlamalıyız? İstihbarat çarkıyla ilgili süregelen akademik tartışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

ALİ BURAK DARICILI: İstihbarat çarkı, bir istihbarat servisinin faaliyet konuları ile ilgili olarak, istihbari konu veya hedefin tespiti, bu hedef veya konu ile ilgili olarak haber toplama, haberi analiz etme, dış makam ile koordinasyon, siyasi karar verici ile ilişkilerin düzenlenmesi vb. konulardaki işleyiş mekanizmasını anlatan bir kavramdır. Bu kavram, istihbarat servisinin faaliyet sürdürme mantalitesini anlatmak ve kavramsallaştırmak açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte bir istihbarat çarkı ile ortaya konulan süreçlerin, bir istihbarat servisinin sahadaki operasyonlarında tam anlamıyla ve birebir uygulandığı da düşünülmemelidir.

İstihbarat çarkı, geleneksel bir bakış açısıyla (1) istihbarat ihtiyaçlarının tespiti ve yönlendirilmesi, (2) haberin toplanması, haberin işlenmesi ve (3) istihbaratın yayımı ve (4) kullanılması şeklindeki aşamalara sahip bir süreci ifade etmektedir.

Söz konusu geleneksel yaklaşım elbette ki doğru noktaları işaret etmektedir. Ancak günümüz dünyasında bilginin son derece çeşitlendiği, her alanda en kıymetli değer haline geldiği, risklerin ve tehditlerin çeşitlenerek, kaynaklarının asimetrik ve belirsiz bir hale evrildiği düşünüldüğünde, bu geleneksel bakış açısının revize edilmesinde fayda bulunmaktadır. Ayrıca bahse konu istihbarat çarkı modeli, daha çok espionaj faaliyetleri için uygundur. Bununla birlikte kontr/espionaj, kontr/terörizm (iç güvenlik istihbaratı), özel/örtülü faaliyetler, sınır aşan organize suç ile mücadele, stratejik istihbarat üretme, güvenlik tahkikatları (soruşturmaları), istihbarat diplomasisi gibi faaliyet alanları için farklı istihbarat çarkı modellerini kullanmak gerekmektedir.

İÇAD: İstihbarat denildiğinde doğal olarak gizemli, örtülü, gizli faaliyetler akla geliyor. Ancak istihbaratın bir de akademik boyutu var. Size göre Türkiye’de akademik alanda istihbarat çalışmalarının durumu nedir?

ALİ BURAK DARICILI: Kitabımızın temel amaçlarından biri istihbaratta “zekanın” ön planda tutulduğu ve aynı zamanda istihbaratın entelektüel bir faaliyet olduğunun okuyucuya iletilmesidir. Bu hedefin belirlenmesinin temel nedeni, Türkiye’de istihbarat servisleri ve istihbari faaliyetler ile ilgili

kamuoyunun genelinde hâkim olan olumsuz kanaattir. Söz konusu olumsuz kanaat ise temel itibariyle Soğuk Savaş döneminde süre gelen istihbari faaliyetlerin, genel itibariyle antidemokratik usul ve metotları içermesinden ve istihbaratı sürekli bir gizem, komplo teorileri ve hareket/macera esasına göre tanıtan filmler, diziler ve diğer yayınlardan kaynaklanmaktadır.

Bu noktadan hareketle Türkiye'nin yanı sıra dünyanın hemen hemen her ülkesinde istihbarat kelimesine yönelik olarak halk arasında negatif ve önyargılı bir bakış açısının olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Ayrıca istihbarat kavramı, sıradan insanların önemli bir kısmı arasında yaptığı olumsuz çağrışımlar nedeniyle, sıklıkla kullanılmaktan kaçınılan bir kelime olarak da değerlendirilmektedir. Çünkü bu kavram hayatın günlük rutini içinde yaşayan insanlar için bilinmezliği ve tehlikeyi temsil etmektedir.

İster demokratik ister totaliter bir rejim ile yönetilsin, toplumlar için istihbarat, devletin bir baskı aracı olarak görülmektedir ve bu kavrama karşı doğal olarak bir ön yargı hissedilmektedir. Öte yandan istihbarat kavramı entelektüel bir aktivitedir. Bu entelektüel aktivite ise zekâ ile planlanan faaliyetlerin bir bütünüdür. İstihbari faaliyetlere olumsuz anlamlar yüklemek, bu kavramı özellikle ülkemizde sürekli olarak komplo teorileri ve özel kuvvet operasyonları ile ilişkilendirmek, kavramın temel anlamına ve yaklaşımlarına aykırıdır. Bu itibarla, istihbaratı “*analitik ve pratik zekâ ile planlanan, gerektiğinde sabırla ve disiplinle sonuca ulaşmak için üstün entelektüel kabiliyetlerin sergilendiği, tüm bu süreçlerin de sofistike ve son derece gelişmiş teknolojik imkânlarla desteklendiği bir süreç*” olarak kabul etmek gerekmektedir.

Akademik düzeyde ise Türkiye'deki istihbarat çalışmaları henüz başlangıç aşamasındadır. İstihbarat tarihi alanında ve istihbarat ile ilgili çeşitli yayınlar üretilmeye başlanmışsa da bunlar henüz çeşitlenmemiş ve yaygınlaşmamıştır. Bu itibarla güçlü bir istihbarat ekolüne sahip olan Türk istihbaratının, kendi akademik alnını da yaratması bence çok önemlidir. Bu kitabımın da bu noktada katkı sağlayacağına inancım tamdır.

İÇAD: Kitabınızda da bir bölüm ayırdığımız üzere, istihbaratın siyasallaşması devletler için ne tür sorunlar yaratabilir?

ALİ BURAK DARICILI: İstihbarat yapısının demokratik yöntemler ile iş başına gelmiş ve ülkeyi demokratik prensipler ile yöneten bir siyasi otoritenin emrinde olması demokrasilerin bir gereğidir ve bu durum istihbaratın pozitif yönde siyasallaşması kavramı ile açıklanır. İstihbaratın negatif yönde siyasallaşması ise bir istihbarat servisinin devletin ulusal

çıkarlarından ziyade, siyasi iktidarın siyasi çıkarlarına hizmet eder hale gelmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, bir ülkenin demokrasisi açısından büyük bir risktir. Bu nedenle de denetim mekanizmasının istihbaratın negatif yönde siyasallaşmasına izin vermeyecek şekilde tesis edilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, istihbarat servisi yönetiminin siyasi iktidarın olası şahsi isteklerine karşı koyabileceği mekanizmaların tesis edilmesi önem arz etmektedir. Bunun olmaması halinde istihbarat servisi iktidarın veya rejimin devamlılığı ve güvenliğini sağlamak için, iktidarın bir şiddet enstrümanına yönelebilir.

İÇAD: Hocam kitabınızın son bölümünde ise özel istihbarat şirketlerini anlatıyorsunuz. Sizce özel istihbarat şirketleri devletlerin istihbarat yeteneklerine ilave pozitif katkılar sunar mı? Bu şirketlerin yaratabileceği riskler de mevcut mudur?

ALİ BURAK DARICILI: İstihbarat şirketleri, istihbari faaliyetlerin geleceğinde hayati öneme sahip olacaklardır. Bu kaçınılmaz bir olgudur. Buradaki temel sorun bu tür şirketleri hukuki ve demokratik bir denetim altında faaliyet gösterir hale getirmektir. Bu tür şirketlerin olumlu ve olumsuz yanları vardır.

Olumlu yanların en başında, “isnat” ve “ispat” meseleleri gelmektedir. Bir devlet uluslararası hukuka uygun olmayan bir dış müdahaleyi, pekâlâ bir özel istihbarat şirketi vasıtasıyla yapabilir. Buna tipik örnek, Wagner Şirketi’nin Afrika’da yürüttüğü faaliyetlerdir. Wagner bir Rus şirkettir, Rus istihbaratı tarafından yönlendirilmektedir. Ancak merkezi Arjantin’dedir. Bu hukuki zeminde Rusya ile bağlantısı konusunda bir iddianızı ispatlanmanız oldukça zordur.

Özel istihbarat şirketlerinin sağladığı diğer olumlu katkılar ise şu şekildedir;

- Özel şirketler bilgisayar yazılımı, donanımı ve diğer bilişim sistemlerini sağlama, geliştirme ve kullanma konusunda resmi kurum ve kuruluşlara göre çok daha verimli hareket edebilmektedirler. Bu nedenle de istihbarat şirketlerinin bilişim teknolojileri temelli olarak sahip oldukları imkân ve kabiliyetlerden istifade edilmesi, istihbarat sistemine son derece nitelikli katkı sağlayabilecektir.

- Kâr amacıyla hareket eden özel şirketlerin idari açıdan hizmet sağlama, sürdürme, gelen şikâyetleri giderme ve sıkıntılı süreçleri yönetme

konusunda hantal yapıya sahip resmi güvenlik ve istihbarat örgütlerine göre üstünlükleri söz konusudur.

- Lojistik sağlama, lojistik ihtiyaçların giderilmesi ve planlanması konusunda kâr motivasyonuna sahip özel şirketler istihbarat ve güvenlik örgütlerine önemli katkı sağlamaktadırlar. Bunun en iyi örneğini ise “Halliburton Şirketi’nin” Irak operasyonu sırasında ABD Silahlı Kuvvetleri’ne sağladığı hizmetler oluşturmaktadır.

- Stratejik istihbarat oluşturma konusunda bünyelerinde istihdam ettikleri nitelikli akademisyenler ile birlikte, “think-tank” kuruluşları istihbarat sistemine önemli katkı sağlamaktadırlar. Resmi güvenlik ve istihbarat servislerinin bütçe imkanları ve personel istihdam etme konusunda yaşadıkları diğer sıkıntılar nedeniyle bu tür kaliteli personeli istihdam etmeleri zor bir süreçtir. Bu nedenle de güvenlik ve istihbarat servislerinin stratejik istihbarat ihtiyaçlarını akademik kuruluşlardan temin etmeleri daha verimli bir stratejidir.

Konu kapsamında özel istihbarat şirketleri ile girdiği ticari ilişkiler kapsamında ortaya çıkan sakıncalı ve tartışmalı durumlar ise genel olarak aşağıdaki haliyle belirtilebilir;

- Bu şirketlerin artan ticaret hacimleri, resmi devlet görevlileri ile ister istemez rüşvet vb. gibi kirliliğin gelişmesine neden olmuştur.

- Söz konusu ticari faaliyetlerin artan kapasiteleri, verimliliğin değerlendirilmesi ve kıymetlendirilmesi noktasında net bir verinin ve sonucun ortaya konamamasına neden olmaktadır.

- Kâr motivasyonu ile hareket eden bir ticari şirketin sağladığı istihbarat hasılasının kalitesi, çoğu zaman oldukça tartışmalı hale gelebilmektedir.

- Bu tür şirketlerin denetlenmesi ve kontrol edilmesi çoğu zaman oldukça güç hale gelebilmektedir. Sürdürülen faaliyetin özü itibarıyla illegal nitelikte olması, denetim ve kontrol mekanizmalarını etkisizleştirmektedir.

İÇAD: Hocam, dergimizin en önemli amaçlarından birisi “İstihbarat Çalışmaları” alanına katkıda bulunmaktır. Son olarak dergimiz aracılığıyla bu konuda akademik çalışmalar yürütmek isteyenlere neler önerirsiniz?

ALİ BURAK DARICILI: İstihbarat alanında kariyer ve akademik çalışma yapmak isteyen gençler, bir yabancı dili iyi seviyede bilmeli, bir üniversite mezuniyetine, hatta lisansüstü eğitimlere sahip olmalı ve siyasi açıdan

marjinal fikirlerden, gruplardan ve düşüncelerden uzak durmalıdırlar. Bunun dışında kendilerini sosyal yönden daha girişken yapabilecek aktivitelerin içinde olmaları da katkı sağlayacak diğer etmenlerden biridir.

İÇAD: Hocam çok faydalı bir söyleşi oldu. Vakit ayırdığınız için tekrar teşekkür ederiz.

ALİ BURAK DARICILI: İstihbarat çalışmaları konusunda derginizin önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyorum. Bu açıdan benimle söyleşi yaptığınız için ben de sizlere teşekkür ediyorum.

TERÖR ÖRGÜTLERİNİN İSTİHBARAT YÖNTEMLERİ: EL KAİDE, IRA/PIRA ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

Çağatay BALCI *, Erol Başaran BURAL **

ÖZET

Terörizm ve istihbarat kavramlarının bir arada ele alındığı akademik çalışmalarda, çoğunlukla terörizmle mücadelede istihbaratın devletler tarafından bir araç olarak kullanılması konusunun ele alındığı ancak terör örgütlerinin istihbarat kullanımına ilişkin araştırmaların sayısının da oldukça az olması dikkat çekmektedir. Türkçe literatürde, terör örgütlerinin istihbaratı bir araç olarak kullanımı kapsamında hazırlanmış akademik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Söz konusu eksiklikten yola çıkarak hazırlanan bu çalışma, bu eksikliğin bir bölümünü gidermeyi hedeflemektedir. Araştırmanın temel problem cümlesi istihbaratın terör örgütlerinin hayatta kalmasını sağlayan bir araç olup olmadığıdır. Bu çalışmada amaç; terör örgütleri açısından istihbaratın önemini ve örgütler için hayatta kalabilmenin en önemli araçlarından birisi olduğunu ortaya koyabilmektir. Çalışmada örnek olay incelemesi yöntemi kullanılmış, El Kaide ve IRA/PIRA örnek olayları incelenerek, terör örgütleri açısından istihbaratın öneminin daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda, istihbaratın terör örgütleri için, hayatta kalma ve eylem düzenleme amacıyla varoluşsal bir gereksinim olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Bununla birlikte, terör örgütlerinin açık kaynak istihbaratı, sızma, milis birimlerin kullanımı gibi tekniklerle bu gereksinimlerini karşılayabildikleri de tespit edilmiştir. El Kaide ve IRA/PIRA terör örgütleri özelinde söz konusu bulgu ve tespitlerin somutlukları ve örnekleri ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda istihbaratın bir araç olarak terör örgütlerinin hayatta kalmasını sağlayan faktörlerden birisi olduğu değerlendirilmiş, gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Terörizm, Terör Örgütleri, İstihbarat, Terör Örgütlerinin İstihbarat Yöntemleri, Hayatta Kalma.*

INTELLIGENCE METHODS OF TERRORIST ORGANIZATIONS: AL QAEDA, IRA/PIRA CASE STUDY

ABSTRACT

The subject of the use of intelligence as a tool by states in counterterrorism is mostly discussed in academic studies. However, the number of studies on the use of intelligence by terrorist organizations is quite low. In Turkish literature, there is no academic study prepared within the scope of the use of intelligence as a tool by terrorist organizations. This study,

---

* Doktor Adayı, Milli Savunma Üniversitesi Alpaslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, cgtyblc@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6553-4888

** Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Başkanı, erolbural@teram.org, ORCID: 0000-0002-3355-2018

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 31 Mayıs 2023 / 31 May 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 06 Haziran 2023 / 06 June 2023

which was prepared based on this deficiency in the literature, aims to eliminate a part of the said deficiency. The main problem statement of the research is whether intelligence is a tool that ensures the survival of terrorist organizations. The aim of this study is to reveal the importance of intelligence for terrorist organizations and that it is one of the most important tools for organizations to survive. The case study method was used in the study. By examining the case studies of Al Qaeda and the IRA/PIRA, it was aimed at better understanding the importance of intelligence for terrorist organizations. As a result of the study, it has been determined that intelligence as a tool is one of the factors that ensure the survival of terrorist organizations, and recommendations are made for future research.

Keywords: *Terrorism, Terrorist Organizations, Intelligence, Intelligence Methods of Terrorist Organizations, Survival.*

GİRİŞ

“Terörizm” ve “istihbarat” kavramlarının bir arada ele alındığı akademik çalışmalarda, çoğunlukla terörizmle mücadelede istihbaratın devletler tarafından bir araç ve yöntem olarak kullanımının ele alındığı görülmektedir. Bu kapsamda literatürde; Sulc’un (1987) terörizmle mücadelede başarının zamanında ve doğru bir istihbarata bağlı olduğu hususunu ele aldığı, Wagner’in (2007) terörizmle mücadelede eyleme geçirilebilir istihbarat (*actionable intelligence*) konusunu incelediği, Pollard’ın (2009) terörizmle mücadelede terör tehdidin ayrıntılı olarak ortaya konulması ve terör örgütü mensuplarının etkisiz hale getirilmesinin doğrudan istihbarat faaliyetlerine bağlı olduğu hususlarını ele aldığı görülmektedir. Pillar (2004) terörizmle mücadelede istihbaratın temel amacının; öngörülmesi zor bir alanda yöneticilerin doğru karar almalarını kolaylaştırmak olduğunu, Kruys (2007) ise terörizmle mücadelede istihbaratın taktik ve stratejik seviyelerde kullanılabileceğini incelemiştir. Kerstetter (1979) terörizmle mücadelede taktik seviyede istihbaratın terör örgütlerinin faaliyetleri hakkında, zamanında, doğru bilgi sağlamaya çalıştığını, Hughbank ve Githens (2010) ise stratejik istihbaratın terörizmle mücadelede, terör örgütünün politik değerlendirmelerini anlayabilmek amacıyla kullanıldığını konu alan çalışmalar yapmışlardır. Terörizmle mücadelede istihbaratın önemini ortaya koyan tüm araştırmalardan bu çalışmada bahsetmek mümkün olmamakla birlikte, bu konuya dair geniş bir literatür olduğu (Robertson, 1987; Berkowitz, 2002; Karmon, 2002; Dahl, 2005; Sharfman ve Kahana, 2012; Byman, 2013; Flavius-Cristian ve Andreea, 2013) kolaylıkla söylenebilir.

Bununla birlikte, terör örgütlerinin istihbarat kullanımına ilişkin araştırmaların sayısının oldukça az olması da dikkat çekmektedir. Bu durumun doğal ve temel nedeninin Marone'nin (2021, s.1) ifade ettiği üzere terör örgütleri için gizliliğin en önemli unsur olmasından kaynaklandığı anlaşılabilmektedir. Dolayısıyla terör örgütlerinin kuruluş yapıları ve faaliyetlerinin doğasından kaynaklanan gizlilik ilkeleri çerçevesinde, terör örgütlerinin istihbaratı hangi amaçlarla ve nasıl kullandığına yönelik yapılan çalışmaların miktarının oldukça az olması da yadırganmamalıdır. Yabancı literatürde, terör örgütlerinin istihbarat kullanımı kapsamında Bell (1994); Post (2004); Ilardi (2008; 2009; 2009a; 2010; 2010a); Gentry ve Spencer (2010); Riedel (2011); Mobley (2012); Hoffman (2017) tarafından yapılan çalışmalar göze çarpmaktadır. Literatür taramasında terör örgütlerinin istihbaratı bir araç olarak kullanımını doğrudan ele alan Türkçe çalışmaya rastlanılmamıştır.

Türkçe literatürdeki eksiklikten yola çıkarak hazırlanan bu çalışma, söz konusu eksikliğin bir bölümünü kapatmaya çalışmak hedefiyle hazırlanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi; terör örgütleri için istihbaratın nasıl bir öneme ve işleve sahip olduğu ve bu işlevin örgütlerin hayatta kalmasını sağlayan bir araç olup olmadığıdır. Bu çalışmada amaç ise; terör örgütleri açısından istihbaratın önemini ve örgütler için istihbaratın hayatta kalabilmenin en önemli araçlarından birisi olduğunu ortaya koyabilmektir. Çalışma kapsamında temel araştırma soruları şu şekildedir;

- Terör örgütleri açısından istihbarat nasıl bir öneme ve işleve sahiptir? Bu işlev terör örgütünün hayatta kalabilmesini ne ölçüde sağlamaktadır?
- Terör örgütleri istihbarat ihtiyaçlarını hangi yöntemlerle karşılamaktadırlar?

Çalışmada nitel araştırma yöntemi esas alınmış, bu kapsamda terör örgütlerinin istihbaratı hangi yöntem ve tekniklerle kullandıkları El Kaide, IRA (*Irish Republican Army-İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu*) / PIRA (*Provisional Irish Republican Army-Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu*)¹ terör örgütleri özelinde “örnek olay incelemesi” ile analiz edilmiştir. Bu çerçevede öncelikle ilgili literatür incelenerek, terör örgütlerinin istihbarata

---

¹ IRA ve PIRA hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Demir, 2017, s.153). PIRA IRA'dan ayrılan bir grup tarafından kurulduğundan ve IRA'nın devamı olarak faaliyet gösterdiğinden bu çalışmada IRA ve PIRA terör örgütlerinin ikisinden de örneklere yer verilmiştir.

duydukları gereksinim ve istihbarat yöntemleri hakkında veriler ve açıklamalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından literatür taraması neticesinde saptanan genel hususlar ortaya konmuş, açıklayıcılığın ve aktarımın güçlendirilmesi için tablo ve şekiller yardımıyla ilgili hususlar görselleştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu alanda Türkçe literatürün sınırlılığı dikkate alınarak İngilizce literatürde “terör örgütleri ve hayatta kalma stratejileri”, “terör örgütleri ve örgütsel ihtiyaçları”, “terör örgütlerinin istihbarat gereksinimleri ve kullanımları” şeklindeki anahtar ifadeler doğrultusunda bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Tespit edilen kaynakların değerlendirilmesi sonucunda terör örgütlerinin istihbarat yöntemlerine dair temel çıkarımlarda bulunulmuştur. Diğer yandan, çalışmanın örnek olaylarını oluşturan El Kaide ve IRA/PIRA terör örgütleri bağlamında ise ilgili terör örgütlerine ilişkin olarak hazırlanan çalışmalar ve literatür incelenerek, her iki örgütün istihbarat gereksinimleri ve yöntemleri seçili bir okuma ile tespit edilmiştir.

Belirtilen amaca erişebilmek için bu çalışma iki alt bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci bölümde terör örgütlerinin hayatta kalabilmeleri amacıyla bir araç olarak istihbaratı nasıl kullandıkları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise terör örgütlerinin kullandığı istihbarat yöntemleri El Kaide ve IRA/PIRA terör örgütleri örnek olayları üzerinden tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise örnek olaylar üzerinden erişilen sonuçlara ve müteakip çalışmalarla ilgili önerilere yer verilmiştir. Araştırma terör örgütlerinin gizli yapıda olmaları, örgütün istihbarat kullanma yeteneklerine ait bilginin yeterli seviyede olmaması gibi bir sınırlılığa sahiptir.

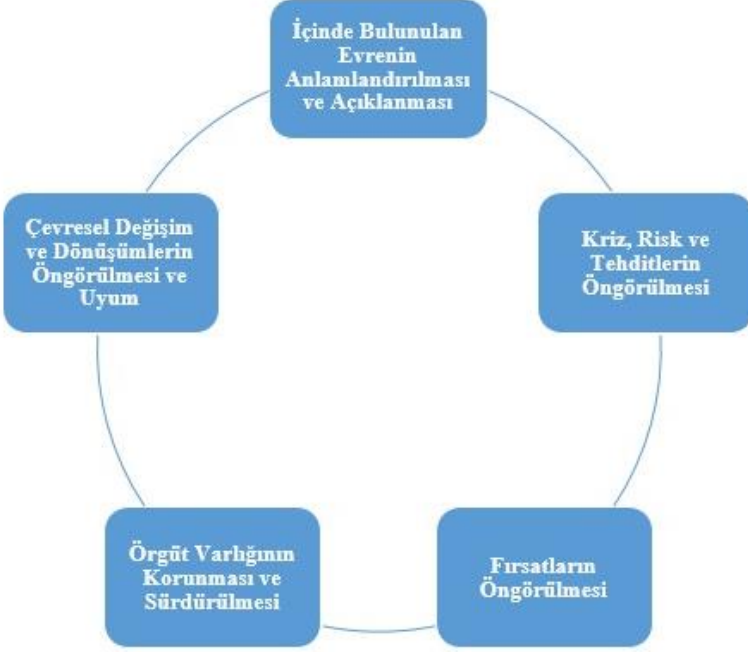
1. TERÖR ÖRGÜTLERİNİN HAYATTA KALABİLMESİ AÇISINDAN İSTİHBARATIN ÖNEMİ

Her bir örgütsel yapı varlığını koruma ve sürdürme, amaçlarına ulaşma ve çıkarlarını maksimum düzeye taşıma arayışları doğrultusunda, kaçınma/korunma, karşı tedbirler geliştirme, uyum sağlama davranışları sergileyebilmektedirler (Sargut, 2020, ss.45-47). Bu yönelim ile birlikte örgütlerin varlığını koruma ve sürdürme, amaçlarına ulaşma ve çıkarlarını maksimum düzeye ulaştırma arayışları ile istihbarat ihtiyaçları arasındaki bağ ortaya çıkmaktadır (Önder ve Üsdiken, 2020, ss.133-137).

Terör örgütlerinin istihbarat ihtiyaçlarını tartışmadan önce, istihbarat kavramını ele almakta fayda görülmektedir. Literatürde Lowenthal (2009, s.3) istihbaratı; “stratejik sürprizlerden kaçınmak; uzun vadeli ve geleceğe dönük bakış açısı sağlamak; politika yapım sürecini desteklemek ve bilginin gizliliğini korumak” amacıyla yürütülen faaliyetler bütünü olarak tanımlamaktadır. Dupont (2003, s.16) istihbarat kavramını “karar alıcıları doğru karar alabilmeleri için bilgilendirmek, askeri operasyonları desteklemek amacıyla kullanılan işlenmiş, bilgi ve veriler” biçiminde ifade etmiştir. Sims (2009, s.154) ise istihbaratı “karar alıcıları desteklemek amacıyla bilginin toplanması, analiz edilmesi ve dağıtımını kapsayan faaliyetler bütünü” şeklinde tanımlamaktadır. Kent (2003, s.10) ise istihbaratı; “devletlerin varlığına yönelik olası tehditlerden önceden haberdar olmak, söz konusu tehditleri ortadan kaldırmak etkilerini azaltmak için kullanılan bir kalkan” şeklinde kavramsallaştırmıştır.

İstihbarat, örgütlerin içinde buldukları evrende geçerli olan dinamiklerin anlamlandırılması, diğer aktörlerle rekabette ilgili aktörler ve davranış biçimleri bağlamlarında bilgi ve öngörü edinilmesi ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Bununla birlikte istihbarat, örgütlerin ait oldukları evren içerisinde meydana gelen değişim ve dönüşümlerin öngörülmesi; evrenin anlamlandırılması ve açıklanması, kriz, risk ve fırsatların öngörülmesi ve bu gelişmelerle uyumlu davranış biçimleri geliştirilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Örgütlerin istihbarat ihtiyaçlarının boyutları Şekil 1.’de görülmektedir. Örgütler istihbaratı, varlığını koruma ve sürdürme arayışları ile örgüt içi alanının bu arayış ile etkileşimi çerçevesinde de kullanmaktadırlar. Bu bağlamda, İstihbarata Karşı Koyma (İKK) yaklaşımı çerçevesinde, örgütlerin kendi varlıklarına, örgüt içi alanlarına yönelik olarak gelişebilecek mevcut ya da potansiyel olumsuz etkilerin tespiti ve bertarafı ön plana çıkmaktadır. Örgütler bu bakımdan istihbaratı, varoluşsal güvenlik arayışlarının ve ihtiyaçlarının karşılandığı bir olgu olarak değerlendirmektedirler (Sayğan, 2014, ss.420). Benzer şekilde Acosta (2014, s.136) terör örgütlerinin hayatta kalabilmeleri için destek alabilmeleri, istihbarat toplamaları ve bu istihbaratı kullanmaları, devletlerin terörle mücadele kapsamında aldıkları önlemlerden kaçınmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Şekil 1. Örgütlerin İstihbarat İhtiyaçlarının Boyutları (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Terör örgütleri, diğer tüm örgütler gibi belirli varoluşsal niteliklere ve ihtiyaçlara sahiptirler. Bu nitelik ve ihtiyaçlar, her örgütün ana motivasyonları olan varlığını koruma ve sürdürme ile amaçlarına ulaşma hususlarında karşılık bulmaktadır. Bu hususlar terör örgütleri açısından, parçası oldukları örgüt evreninin dinamikleri dolayısıyla, diğer örgütlerle kıyasla daha yüksek bir etki ve yoğunluğa sahiptir. Terör örgütlerinin parçası oldukları evrenin dinamikleri ve unsurları, varlığını koruma ve sürdürme güdüsü ile amaçlara ulaşma motivasyonunun sınırlarını daha belirgin bir hale getirmektedir. Zira söz konusu evren, diğer örgüt evrenlerine kıyasla, terör örgütleri açısından, sürekli risk ve tehdit durumlarının, krizlerin, hızlı dönüşen çevresel koşulların ve aynı zamanda fırsatların geliştiği bir yapı görünümüne sahiptir.

Crenshaw'a (2001, s.19) göre diğer örgütler gibi terör örgütlerinin de temel amacı hayatta kalabilmektir. Demir'e (2008, ss.61-62) göre ise "terör örgütlerinin varlıklarını sürdürmeleri kendilerini tehdit eden dış çevrelerine uyum sağlamalarına ve iç yapılarını belirgen ihtiyaçlar doğrultusunda bütünleştirmelerine bağlıdır".

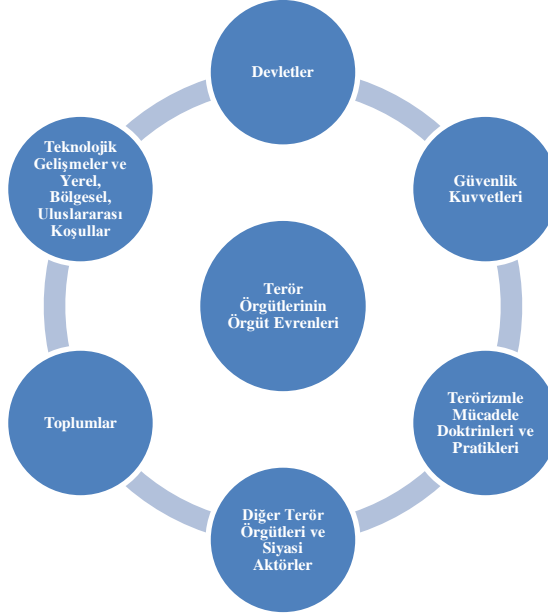
Terör örgütlerinin dış çevre ve iç yapılarının teşkil ettiği evreni oluşturan bileşenler Şekil 2’de görülmektedir. Bu bileşenler çerçevesinde önde gelen iki unsur devletler ve güvenlik kuvvetleridir. Devletler, terör örgütlerinin örgüt evrenleri bağlamında iki farklı işlevde varlık göstermektedirler. Söz konusu niteliklerden ilki devletlerin, terör örgütlerinin “temel düşmanı”²; sistemi veya yönetimi değiştirilmesi, ele geçirilmesi hedeflenen yapılar olarak konumlandırılmasına dayanmaktadır (Mobley, 2012, ss.4-10). İkinci olarak devletler, terör örgütleri açısından, müttefik, destek ve korunma kaynağı olarak da farklı bir konuma sahip olabilmektedirler (Byman, 2005). Diğer yandan, güvenlik kuvvetleri de devletlerin terör örgütleri açısından sahip oldukları konum ve niteliğe paralel bir yer bulmaktadırlar. Evreni oluşturan diğer bileşenlerin ilki, terör örgütlerinin yer aldıkları evrende ön plana çıkan terörizmle mücadele doktrinleri ve pratikleridir. Bu unsurlar terör örgütlerinin varlıklarını, stratejileri ve davranış biçimlerini doğrudan etkileme ve belirleme gücüne sahip öğelerdir (Dixon, 2020, ss.12-20). İkinci bileşen, diğer terör örgütlerinin varlıkları ve faaliyetleri, terör örgütlerinin örgüt evrenlerinde yer alan unsurlardan bir tanesi olarak kendisini göstermektedir. Diğer terör örgütleri, özne terör örgütü açısından, devletlerin nitelik ve konumlarına benzer biçimde, “karşıt/rakip/düşman” veya “müttefik/destekçi” olarak konumlanabilmektedirler (Phillips, 2018, ss.998-999). Üçüncü bileşen, toplumlar ve kitleler, terör örgütlerinin örgüt evrenlerinde yer alan ve terör örgütlerinin varlıklarını, strateji ve davranış biçimlerini etkileyen unsurlardır. Bu unsurlar, terör örgütlerini, destek, karşıtlık/düşmanlık tutumları ve bu tutumların ölçeği ve düzeyleri doğrultusunda etkilemekte; terör örgütlerinin varlıklarında ve faaliyetlerinde belirleyici bir rol oynamaktadırlar. Dördüncü bileşen ise, küresel çapta ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ile uluslararası, bölgesel ve yerel, siyasi, ekonomik, sosyo-politik veya sosyo-ekonomik gelişmeler de terör örgütlerini etkileyen öğeler arasında yer almaktadırlar. Bu öğeler terör örgütleri açısından çevresel koşullara ve gelişmelere uyum zorunluluğu ortaya çıkardığı gibi aynı zamanda araçsal, yöntemsel ve stratejik boyutlarda fırsat konjonktürleri de yaratabilmektedir (Blomberg vd., 2011).

---

² Terör örgütü dokümanlarında devlet, devletin güvenlik ve istihbarat kurumları, terörle mücadele eden uluslararası kurum ve kuruluşlardan “düşman” olarak bahsedilmiştir.

Şekil 2. Terör Örgütlerinin Örgüt Evrenleri (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Terör örgütlerinin içinde yer aldıkları evrenin bileşen ve dinamikleri terör örgütlerini, tıpkı diğer örgütler gibi istihbarat ihtiyaçları ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, terör örgütlerinin, örgüt evrenlerini anlamlandırma ve açıklama, varlığını koruma ve örgüt güvenliğini sağlama, örgütün gelişimini sağlama ve örgütün amaçlarına ulaşma motivasyonları ile şekillenmektedir. Bu bağlamda Şekil 3.'te görüldüğü üzere terör örgütlerinin istihbarat ihtiyaçları; (i) örgüt güvenliğinin sağlanması, risk ve tehditlerin öngörülmesi, (ii) örgütlenme ve strateji, (iii) eylem planlaması, (iv) eleman temini, propaganda, cephe faaliyetleri, (v) fırsatların tespit edilmesi, (vi) çevre koşullarına uyum şeklinde tasnif etmek mümkündür.

- Örgüt Güvenliğinin Sağlanması, Risk ve Tehditlerin Öngörülmesi

Örgüt güvenliğinin sağlanması, risk ve tehditlerin öngörülmesi, terör örgütlerinin lider kadrolarının ve yöneticilerinin güvenliklerinin sağlanması, örgütün lojistik kaynaklarının güvenliğinin sağlanması, örgütün eğitim, barınma, geçiş güzergahları ve hareket alanlarının güvenliğinin sağlanması, örgütün eleman kaynaklarının korunması, örgütün doküman, belge ve bilgilerinin gizliliğinin sağlanması, örgüt içerisinde bilgi ve belge sızması ile örgüt içine dışarıdan eleman sızmasının önlenmesi, terörizmle mücadele doktrin ve yöntemlerinin öngörülmesi ve karşı tedbirler geliştirilmesi, rakip

veya “düşman” örgütlere karşı tedbirler geliştirilmesi, örgütün halk desteğinin ve etki gücünün korunması hususlarını kapsar (Moblely, 2012).

- Örgütlenme ve Strateji

Terör örgütünün üslenme, barınma ve eğitim alanlarının belirlenmesi, bu alanlarla ilgili coğrafi, topoğrafik ve demografik verilerin elde edilmesi, örgütsel hareket tarzlarının ve yöntemlerin belirlenmesi, “karşıt/düşman” unsurların durumu ve SWOT (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats* / Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler) analizi konuları, terör örgütlerinin örgütlenmesi ve stratejisi çerçevesinde değerlendirilebilir (Hou, 2021).

- Eylem Planlaması

Terör eylemlerine ilişkin talimatların gizlilik içinde terör hücrelerine iletilmesi, eylem için militan ve lojistik ihtiyaçlarının tespit edilmesi, eylem planlaması ve hazırlıklar, eylem için ihtiyaç duyulan keşif faaliyetleri, eylemin gerçekleştirilmesi ve ardından eylem alanından kaçış, eylemi düzenleyen terör örgütü mensuplarının tahliye edilmesi hususları bu kapsamdadır (Gill vd., 2020, ss.147-151).

- Eleman Temini, Propaganda, Cephe Faaliyetleri

Terör örgütüne eleman temini ve örgüte katılım süreçlerinde yeni örgüt elemanlarının güvenliğinin sağlanması, propaganda ve cephe faaliyetleri için sosyolojik etütler ile gerekli verilerin elde edilmesi, eylemlerin hedef kitleler üzerinde yarattığı veya yaratacağı etkilerin tespiti ve öngörülmesi, ayaklanma safhasına geçiş için kitlelerin hazırlık ve elverişlilik durumunun belirlenmesi, devlet, güvenlik kuvvetleri veya rakip/karşıt örgütlerin karşı propaganda girişimlerinin analiz edilmesi ve yeni girişimlerin öngörülmesi, propagandaya karşı koyma konuları bu başlıkta ele alınmaktadır (Lubrano, 2021, ss.249-257).

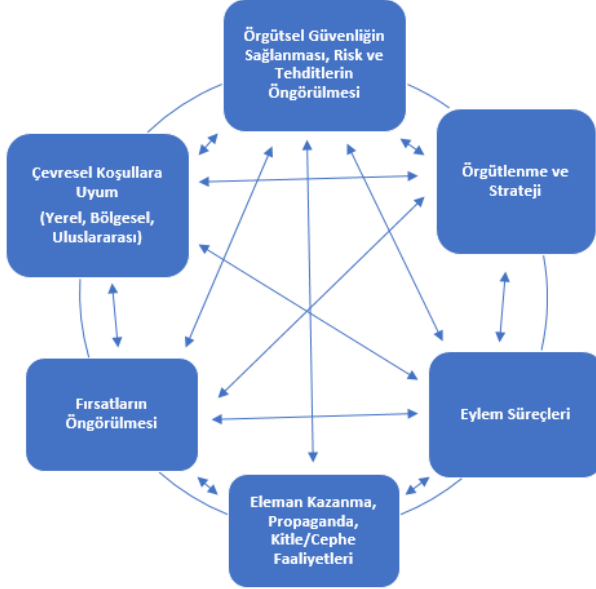
- Fırsatların Tespit Edilmesi

Eleman temini, propaganda ve cephe çalışmaları için gereken sosyolojik fırsatlar, terör eylemleri için fırsatlar, diğer devletler ile dış destek ilişkisinin yarattığı fırsatlar; lojistik, eğitim, barınma veya örgütlenme fırsatları; örgütsel strateji bağlamında konjonktürel fırsatların (ayaklanma, legalleşme vb.) tespit edilmesi hususları fırsatların tespiti başlığı altında ele alınmaktadır (Lubrano, 2021, ss.249-257).

- Çevre Koşullarına Uyum (Yerel, Bölgesel, Uluslararası)

Çevre koşullarına uyum başlığı altında, gelişmelerin anlamlandırılması ve örgütsel öğrenme; iletişim araçlarındaki dönüşümlere uyum, uluslararası, bölgesel ve yerel sosyo-politik dönüşümlere uyum; uluslararası, bölgesel veya yerel dinamiklerin etkisi ve baskısı sonucunda ideolojik dönüşüm gereklilikleri, uluslararası, bölgesel veya yerel konjonktüre uygun biçimde örgütsel stratejide dönüşüm (şiddet içeren aşırıçılıktan şiddet içermeyen aşırıçılığa geçiş gibi) konular değerlendirilmektedir (Lubrano, 2021, ss.249-257).

Şekil 3. Terör Örgütlerinin İstihbarat İhtiyaçları (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Terör örgütlerinin istihbarat ihtiyaçlarının boyutları, farklı istihbarat seviyeleri çerçevesinde daha somut bir görünüm kazanmaktadır. Buna göre, her bir istihbarat ihtiyacının boyutu, öncelik ve yoğunluk bakımından farklı istihbarat seviyeleriyle etkileşime işaret etmektedir. Bu bağlamda örgüt güvenliğinin sağlanması, risk ve tehditlerin öngörülmesi, örgütlenme ve strateji, eleman kazanma, propaganda, kitle/cephe faaliyetleri boyutlarında taktik seviye istihbarat ihtiyacı ilk sırada yer almaktadır. Bununla birlikte Tablo1.'de de görüldüğü üzere, fırsatların öngörülmesi ve çevresel koşullara

uyum boyutlarında stratejik seviyede istihbarat daha fazla ön plana çıkarken, eylem süreçleri boyutunda ise operasyonel istihbarat öncelik olarak birinci seviyede konumlanmaktadır (Lubrano, 2021, s.258).

Tablo 1. Terör Örgütlerinin İstihbarat İhtiyaçları ve İstihbarat Seviyeleri Arasında Öncelik İlişkisi (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Öncelik ve Yoğunluk	1	2	3
Örgütsel Güvenliğin Sağlanması, Risk ve Tehditlerin Öngörülmesi	Stratejik	Operasyonel	Taktik
Örgütlenme ve Strateji	Operasyonel Seviye	Stratejik Seviye	Taktik Seviye
Eylem Süreçleri	Taktik Seviye	Stratejik Seviye	Operasyonel Seviye
Eleman Kazanma, Propaganda, Kitle/Cephe Faaliyetleri	Stratejik Seviye	Operasyonel Seviye	Taktik Seviye
Fırsatların Öngörülmesi	Taktik Seviye	Operasyonel Seviye	Stratejik Seviye
Çevresel Koşullara Uyum (Yerel, Bölgesel, Uluslararası)	Taktik Seviye	Operasyonel Seviye	Stratejik Seviye

Stratejik seviyede istihbarat, örgütlerin parçası oldukları evrenin dinamikleri ve örgütün geleceğe yönelik projeksiyonları doğrultusunda uzun vadeli vizyon inşasında belirleyicilik göstermektedir. Terör örgütleri de diğer örgütsel yapılar gibi geleceğe yönelik bir perspektif çizmekte, gelecek planlarını stratejik istihbarat değerlendirmeleri çerçevesinde yapmaktadırlar. Silahlı mücadelelerde stratejik istihbarat ve elde edilen verilerin bu bağlamda yarattığı vizyonla ilgili olarak İsrail-Filistin örneğini verebilmek mümkündür. Örneğin 1940'ların ortasında İngilizlerin Filistin Mandasında bir Yahudi devletinin kurulması imkânsız bir rüya olarak görülmektedir. Menahem Begin stratejik istihbarata dayalı analizi neticesinde İngilizlerin Irgun terör örgütünün mücadelesini sona erdirmek için aşırı güç kullanmayacağını, Almanya'da yaşanan Yahudi soykırımının ardından İngilizlerin Irgun'u bastırmak için harekete geçmeyeceğini değerlendirmiştir. Bu değerlendirme sonrasında Begin silahlı mücadelenin başlatılması kararını almıştır. Bu örnekte gözlemlenebildiği üzere stratejik istihbarat, örgütlerin vizyonlarına somutluk katmak için toplanan verilerden üretilmektedir (Bell, 1994, ss.122-128).

Operasyonel istihbarat, stratejik istihbarata göre daha kısa zaman dilimini kapsayan faaliyetlerdir. Taktik istihbaratta günlük olaylara müdahale söz konusu iken, operasyonel istihbarat çoklu hedefler ve koordine gerektiren operasyonlar için yapılmaktadır. Pakistan merkezli Leşker-i Tayyibe (Lashkar-e-Tayyiba-LeT) terör örgütünün Hindistan'ın Mumbai şehrinde, 26-29 Kasım 2008 tarihlerinde, çok sayıda noktayı, koordinasyon içerisinde hedef aldığı terör saldırısı (Riedel, 2011, ss.28-29) operasyonel istihbarata örnek olarak gösterilebilir. Mumbai terör eylemi oldukça etkin bir istihbarat toplama faaliyetinin sonucunda planlanmış olan, 11 Eylül 2001 terör eyleminden sonra en etkin eylem olarak görülmektedir.

Taktik seviyede istihbarat örgütlerin yer aldıkları evrende yaşanan kısa vadeli gelişmelere uyum sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Terör örgütleri açısından taktik seviyede istihbaratın “düşman” hakkında farkındalığı artırmak, “düşman” operasyonlarının yeri ve zamanı hakkında bilgi edinmeyi içerdiği değerlendirilmektedir. Terör örgütlerinin taktik istihbarat vasıtasıyla “düşmanın” kapasitesini, güçlü ve zayıf taraflarını öğrenmeyi amaçladığı da anlaşılmaktadır. Terör eylemlerinin planlanması ve düzenlenmesinde en etkin araç olan taktik istihbarat, ETA (Euskadi Ta Askatasuna / Bask Yurdu ve Özgürlük) terör örgütü tarafından düzenlenen Carrero Blanco eyleminde önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu

suikast eylemi için istihbarat toplamak üzere gönderilen dört ETA gönüllüsü, Blanco'nun rutin faaliyetlerindeki güvenlik açıklarını aramak için tam bir yıl zaman ayırmış; bu süreçte ETA elemanları, Amiral Blanco'nun rutin faaliyetlerinin yer ve zamanını ortaya koyan bilgiler toplamışlardır (Bell, 1994, ss.139-140).

Bell (1994) örgütlerin “düşman”, örgüt üyeleri ve diğerleri hakkında bilgiye ihtiyacı olduğunu, taktik istihbarat ve İKK'ya sürekli, stratejik istihbarata ise nadiren ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. Bell, örgütler için taktik istihbaratın stratejik istihbarata göre daha önemli olduğunu, taktik istihbarat olmadan bir askeri üsse sızma, bir polis kontrol noktası hakkında bilgi elde etmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir (s.118).

2. TERÖR ÖRGÜTLERİNİN İSTİHBARAT YÖNTEMLERİ: EL KAİDE VE IRA/PIRA ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

İyi bir istihbarat, bir terör eyleminin “başarısı”³ için olduğu kadar terör örgütlerinin hayatta kalması için de kritik öneme sahiptir (Hoffman, 2017, s.249).

Şekil 4. Terör Örgütlerinin İstihbarat Kaynakları (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

³ Okuyucunun farklı bir anlam yüklememesi için çalışmada bahsedilen “başarı” kavramının terör örgütü açısından terör eylemi sonucunda örgütün erişmek istediği amaçların yerine gelmesi anlamında olduğunu belirtmekte fayda görülmektedir. Bu nedenle başarı kelimesi tırnak işareti içerisinde kullanılmıştır.

Terör örgütleri, sahip oldukları istihbarat ihtiyaçlarını karşılamak üzere farklı yöntemlere başvurumaktadırlar. Bu yöntemler, klasik anlamda tüm örgütsel yapıların başvurdukları yöntemlerle birlikte terör örgütlerine özgü spesifik unsurları da kapsamaktadır. Bu noktada, terör örgütlerinin istihbarat ihtiyaçlarını karşılamaları bağlamında açık kaynakların kullanımı; sızma, angaje etme ve insan istihbaratı; milis ve cephe yapılanmalarıyla istihbarat toplanması, eylem-keşif birimleriyle istihbarat toplama, İKK birimleriyle örgüt içi istihbarat elde etme, dış destekler ve diğer örgütlerle iş birliğinden elde edilen istihbarat gibi oldukça geniş bir yöntem kümesi (Şekil 4.) kendisini göstermektedir.

İlk olarak açık kaynaklardan özellikle stratejik istihbarat seviyesinde, terör örgütlerinin önemli veriler elde ettiklerini söylemek mümkündür. İkinci olarak terör örgütleri, güvenlik kuvvetleri başta olmak üzere kamu görevlilerini ideolojik yakınlık, sempati, maddi kazanç vaadi, baskı ve şantaj gibi yollarla angaje hale getirebilmektedirler. Ayrıca örgüt elemanları ve sempatanlar kamu kurumlarında kimliklerini gizleyerek yer alabilmekte, terör örgütlerine veri ve bilgi temin edebilmektedirler. Bu yöntem aynı zamanda ofansif İKK faaliyetleriyle örtüşmekte; istihbarata kaynağında karşı koyma yaklaşımına örnek teşkil etmektedir (Marone, 2021, ss.14-15). Üçüncü olarak terör örgütlerinin cephe ve milis yapılanmaları ile legal alan uzantıları özellikle eleman kazanma, propaganda ve cephe/kitle faaliyetleri için ihtiyaç duyulan istihbarat kaynağını sağlayabilmektedirler. Terör örgütlerinin eylem-keşif birimleri eylem süreçlerinde ihtiyaç duyulan istihbaratı sağlama noktasında işlev gösterirken, dış destekler ve diğer örgütlerle istihbarat iş birlikleri de özellikle stratejik ve taktik istihbarat seviyelerinde işlev göstermektedirler (Ganor, 2021, s.16). Son olarak örgüt güvenliği ve İKK birimleri, örgüt içine yönelik sızma girişimlerinin engellenmesi, örgütün gizliliğinin sağlanması, bilgi güvenliğinin temin edilmesi gibi İKK yöntemlerinin uygulanması görevini üstlenmektedir (Mobley, 2012).

Tüm terör örgütleri varlıklarına yönelik olarak, faaliyetlerinin, üyelerinin ve planlarının devletin kolluk kuvvetleri ve istihbarat teşkilatları tarafından keşfedilmesi, ele geçirilmesi gibi temel bir tehditle karşı karşıyadırlar. Kendi aralarındaki iletişimin, hareketlerini “düşmandan” gizleyemeyen terör örgütleri hızla ortadan kalkmaya mahkumdurlar. Uzun yıllar hayatta kalan terör örgütleri gizli kalabilmek için yöntemler geliştirdiklerinden “başarılı” olmuşlardır. Terör örgütlerinin gizli kalarak

hayatta kalabilmek için geliştirdikleri bu stratejilere genellikle örgütsel İKK adı verilmektedir (Mobley, 2012, s.1).

Terör örgütleri hayatta kalabilmek için istihbarat gayretlerinin büyük bir bölümünü İKK faaliyetlerine ayırmaktadırlar. Terör örgütlerinin bakış açısına göre “düşman” her yerdedir ve onlar için her yer tehlikelidir. Gizli faaliyet gösteren tüm örgütler gibi terör örgütleri de karşılaştıkları tüm zorluklar için komplolar üretmektedirler. Bu komplolar çoğunlukla “düşmanın” örgüte sızacağı ve bunun sonucunda örgütün yok olacağı korkusunu yaratmaktadır. Terör örgütleri için muhbirler ölümcüldür hem operasyonlar hem de örgütün “gerçekleşeceğine inandığı rüya” için büyük bir tehlikedir. Pek çok örgüt, kadrolarının karşı istihbaratla uğraştığının ve kıt kaynaklarını komplolara yatırdığının farkında bile değildir. Örneğin Japon Kızıl Ordusu kendisini korumak için, yeterince sadık olmayan elemanlarını tasfiye ederek faaliyetlerine başlamıştır (Bell, 1994, ss.129-130).

Terör örgütleri, terör eylemleri düzenleyebilmek amacıyla gelişmiş istihbarat toplama stratejileri geliştirmişlerdir. Eylem planlarının olgunlaşması bazen yıllar alabildiğinden, söz konusu istihbarat toplama faaliyetleri dikkatlice seçilmiş maske-mazeret hikayeleri ve iyi eğitilmiş ajanlar gerektirmektedir. Teröristler, gizli faaliyetlerinin istihbarat servisleri tarafından ortaya çıkarılmasını önlemek için karşı istihbarat konusunda da yetenekli hale gelmişlerdir. Terör örgütleri ayrıca “düşmanlarına” zarar verebilmek için çifte ajanlar da kullanmaktadırlar (Riedel, 2011, s.27). Terör örgütlerinin istihbarat kullanımı uzun yıllardır hayatta kalabilen El Kaide ve IRA/PIRA terör örgütleri üzerinden tartışılacaktır.

2.1. El Kaide'nin İstihbarat Yöntemleri

Kapsamlı bir istihbarat toplama faaliyeti, El Kaide'nin planlama ve karar verme sürecinin rutin ve ayrılmaz bir parçasıdır. Nihayetinde istihbarat, El Kaide'nin faaliyet ortamını gerçekçi bir şekilde değerlendirmesine, üzerinde düşünülmüş ve dikkatlice ölçülmüş kararlar almasına izin vererek rasyonel davranışlarda bulunmasına olanak tanımaktadır. Tam da bu kapsamda El Kaide istihbaratı; “politika yapmak için gerekli bilgileri sağlamak” şeklinde tanımlanmaktadır. Örgütün eyleme yönelik ihtiyaçlarını karşılayan ve ayrıntılı planların üzerine inşa edilebileceği bir temel sağlayan istihbarat, El Kaide'nin var oluşunun dayanak noktasıdır. Ayrıntılı istihbarat sayesinde El Kaide için güvenli

eylem planları yapmak, karar almak ve sürprizlerden kaçınmak mümkün olabilmektedir. El Kaide'nin istihbarata bakış açısının temeli, “düşmanını tanı” ilkesidir. Bu ilke, örgüte ve elemanlarına, eylem hedefleri ve “düşmanlarının” yöntemleri hakkında ayrıntılı bir anlayış geliştirmeleri için rehberlik etmektedir. Bu doktrin, El Kaide yöneticileri tarafından eyleme yönelik “başarının” veya “başarısızlığın” temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Ilardi, 2008, ss.1073-1076).

El Kaide için ideolojisini yaymanın ve yeni elemanlar temin etmenin en iyi olduğu için, sembolik terör eylemleri düzenlemek oldukça önemli görülmektedir. “Başarı” ile sonuçlanan terör eylemlerinin düzenlenmesi El Kaide'nin hayatta kalması için de gerekmektedir. “Başarılı” eylemler ise ancak dikkatli bir planlama ve hedefle ilgili ayrıntılı istihbarat çalışmasından sonra gerçekleşebilmektedir. Bu kapsamda El Kaide'nin Ülkenin Zalimlerine Karşı Cihat Bildirgesi (*Declaration of Jihad Against the Country's Tyrants*) isimli el kitabında istihbarat, “...bir plan yapılırken kullanmak amacıyla düşmana ait bilgileri gizlice araştırmak ve incelemek” olarak tanımlanmaktadır (Tsichritzis, 2015, s.2).

1988-1996 yılları arasında istihbarat faaliyetlerine yeni başladığından, El Kaide terör örgütünün terör eylemlerini desteklemek amacıyla kullandığı istihbarat yeteneklerinin de ortalama düzeyde olduğu kabul edilmektedir. Aynı dönemde yalnızca birkaç büyük güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kalmasına rağmen El Kaide İKK gayretlerini geliştirmek için kaynak ayırdığı bilinmektedir. El Kaide'nin bu dönemde İKK faaliyetleri de devam etmiştir. Örneğin El Kaide örgüte yönelik bazı muhtemel tehditleri izlemiş ve El Kaide'ye katılmak için Sudan'a gelen insanları güvenlik soruşturmasından geçirmiştir (Mobley, 2012, ss.113-118).

1996-2001 döneminde El Kaide'nin istihbarat yetenekleri, örgütün terör eylemlerini desteklemek için istihbarat toplama faaliyetlerini artırması nedeniyle bir önceki döneme göre daha gelişmiştir. Bu dönemde El Kaide eylem istihbaratı kapsamında çoğunlukla tesislerinin gözetlenmesi ve açık kaynaklardan istihbarat toplamaya gayret etmiştir. Aynı dönemde El Kaide dünyada meydana gelen olayları takip ederek liderlerine açık kaynağa dayalı istihbarat raporları hazırlamıştır. Yine bu dönem El Kaide'nin basitten karmaşık bir istihbarat yapısına geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir. El Kaide bu zaman diliminde terör hücreleri için de bir istihbarat toplama planı

geliştirmiş, istihbarat toplamak için yerel işbirlikçi ağlarını da kullanmıştır (Mobley, 2012, ss.131-149).

Teknolojideki gelişmelere paralel olarak 2001-2003 yılları arasında El Kaide terör örgütü, internet üzerinden takipçileriyle iletişim kurabileceği, eğitim, istihbarat ve İKK teknikleri konusunda destekçilerine talimat verebileceği “sanal bir barınma alanı” oluşturmuştur. 11 Eylül terör eyleminden önce El Kaide bu faaliyetlerini “www.alneda.com” internet sitesi üzerinden sürdürmüştür. Bu dönemde El Kaide istihbarat eğitimlerini de internet üzerinden vermeye başlamış, uluslararası terör eylemlerini planlamak ve bu eylemlerini gerçekleştirmek amacıyla internetten istihbarat toplamaya devam etmiştir. Örnek olarak 2002 yılında kendi internet sitelerinden birisi olan “www.alrakiza.com” sayfasında Arap Yarımadasındaki Amerikan askeri üslerinde ve havalimanlarında çalışan “Müslümanlar” için çağrıda bulunarak, çalıştıkları yerler hakkında istihbarat aktarmalarını istemiştir (Mobley, 2012, ss.149-168).

El Kaide terör örgütünün istihbarat kullanımı ve istihbarat faaliyetlerine verdiği önem, El Kaide'nin yayımladığı “Eğitim Kılavuzunda”⁴ da açıkça görülmektedir. Kılavuzda “Kişisel Güvenlik”, “Casusluk: Açık Yöntemler Kullanarak Bilgi Toplama”, “Casusluk: Gizli Yöntemler Kullanarak Bilgi Toplama” ve “Gizli Yazı ve Şifreler ve Kodlar” başlıklı bölümler yer almaktadır. “Kişisel Güvenlik” bölümünde; örgüt elamanlarının diğer elemanlara ait bilgileri kıyafetlerinde taşımamaları, sosyal ortamlarda örgüt faaliyetleriyle ilgili konuşmamaları, asla telefonla konuşmamaları, kod adlarını kullanmaları gerçek isimlerini kullanmamaları, yasaklanmış yerlerde fotoğraf çekmemeleri gibi tavsiyelerde bulunmaktadır. “Casusluk: Açık Yöntemler Kullanarak Bilgi Toplama” başlığı altında; casusluğun “düşmanın” haber ve bilgilerinin, bir plan yapılırken kullanılmak üzere gizlice ele geçirilmesi ve incelenmesi anlamına geldiği, casusun ise “göz” olduğu, savaşı kazanmanın, “düşmanın” sırlarını, hareketlerini ve planlarını bilmeye bağlı olduğu, açık kaynaklara başvurarak “düşman” hakkında bilgilerin en az %80’ini toplamının mümkün görüldüğü, “düşman” bilgilerini toplamak için dergi, yayın, süreli yayın ve

---

⁴ “Military Studies in the Jihad against the Tyrants: The Al-Qaeda Training Manual” adıyla yayımlanan kılavuz, Kenya ve Tanzania’daki ABD büyükelçiliklerinin bombalanmasından sorumlu El Kaide teröristlerinin 2001 baharında yargılandığı davada ABD Adalet Bakanlığı tarafından delil olarak sunulan belgede yer almıştır.
Kılavuza <https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CSDS/Books/alqaedatrainingmanual2.pdf> internet adresinden erişilebilmektedir.

resmi matbu materyal, radyo/televizyon gibi araçların kullanabileceği belirtilmektedir. “Casusluk: Gizli Yöntemler Kullanarak Bilgi Toplama” başlıklı bölümde ise devlet personeli, önemli şahsiyetler, stratejik binalar, önemli kuruluşlar ve askeri üsler hakkında bilgilerin gizli yöntemlerle öğrenilebileceği, gizli bilgilerin gözetleme, hırsızlık, sorgulama, angaje etme yöntemleriyle elde edilebileceği ifade edilmektedir. “Gizli Yazı ve Şifreler ve Kodlar” başlığı altında; gizli mürekkeple yazım teknikleri, şifre ve kod üretme yöntemleri, örnekleriyle birlikte ayrıntılı olarak anlatılmaktadır (Post, 2004, ss.70-122).

El Kaide tarafından yayınlanan “Muaskar al-Battar” dergisi de “Gizli Çalışma Grupları”, “İstihbarat: İstihbarat Ağı Nasıl Kurulur?”, “Gözetleme Planlamasının Ana Hatları” ve “Askeri Bilimler: Harekâtın Planlanması” gibi çok sayıda özel sayı yayımlamıştır. Söz konusu özel sayılar da “El Kaide Eğitim Kılavuzu” gibi terör örgütü elemanlarına istihbaratla ilgili eğitici bilgiler sunmaktadır. Bu yayınlarda, El Kaide elemanlarının kendilerine yönelik tehlikelere karşı koymak için güçlü bir “İslami İstihbarat” aygıtına ihtiyaç duydukları, istihbarat elemanlarının çok dikkatli seçilmesi gerektiği, tüm elemanların sahadan istihbarat toplama, istihbarat raporlarının yazılması, fotoğraf ve video çekimi, elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi konusunda eğitilmeleri gerektiğine yönelik talimatlar bulunmaktadır (Hoffman, 2017, ss.249-250).

Söz konusu eğitim ve talimatlarla şekillenen El Kaide’nin eyleme yönelik taktik istihbaratı kullanımı ise birtakım aşamaları takip etmektedir. Bu aşamalar sırasıyla, (i) hedefin belirlenmesi, (ii) ayrıntılı eylem planının hazırlanması ve (iii) Nihai istihbarat çalışmasını içermektedir. Hedefin belirlenmesi, potansiyel hedeflerin alanını daraltmayı içermektedir. El Kaide’nin mevcut hedef aralığı diğer terör örgütlerinin hedef yelpazesinden daha fazladır. İstihbarat, belirli bir kişiyi veya nesneyi diğerlerinden ayırarak ve hedef almak için gereken temel bilgileri sağlayarak hedefi tanımlamaya yardımcı olur. Gözetleme raporu, El Kaide’nin temel istihbarat belgesidir. Bu rapor hedefi tanımlamanın birincil aracıdır. El Kaide karargahına gönderilen bu rapor, hedefin uygunluğu, eylemin uygulanabilirliği ve “başarı” olasılığı dahil olmak üzere temel hususları belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıntılı eylem planının hazırlanması safhası El Kaide’nin istihbarat gayretlerinin en önemli aşamasıdır. Boyutu veya karmaşıklık seviyesi ne olursa olsun herhangi bir El Kaide eyleminin oluşturması bu aşamada yapılmaktadır. Hedefin belirlenmesinin ardından şayet eyleme

karar verilirse, El Kaide kesin bir eylem planı oluşturmak için eksiksiz bir istihbarat toplama sürecine girmektedir. Nihai istihbarat çalışmasının amacı, eylem ortamında herhangi bir beklenmedik sorun, değişen bir durum olup olmadığını tespit etmektir (Ilardi, 2008, ss.1077-1089).

El Kaide eylem hedeflerini belirleme amacıyla açık kaynakları ve özelinde interneti de etkin bir şekilde kullanmaktadır. El Kaide tarafından 1990'larda yayımlanan "Manchester El Kitabı", yasal olmayan herhangi bir yola başvurmaya gerek kalmaksızın "düşman" hakkında istenilen bilgilerin en az %80'ine açık kaynaklardan ulaşılabileceğini anlatmaktadır. Gerçekten de "11 Eylül Komisyon Raporu", 19 teröristin 11 Eylül saldırılarını planlamak için gerekli bilgilere internetten eriştiklerini ifade etmektedir. 2005 yılı mart ayında, üç İngiliz El Kaide istihbarat elemanı hakkında ABD federal mahkemesi tarafından açılan soruşturmaya göre, bu kişiler Manhattan, Newark, New Jersey ve Washington'daki ekonomik hedeflerin ayrıntılı istihbarat keşfini yapmakla suçlanmışlardır. Soruşturmada New York City'deki Citigroup Merkezi ve New York borsası, Newark'taki Prudential finans binasını ve Washington'daki Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası genel merkezlerinin videolarının çekildiği, bu yerlere ait 500'den fazla fotoğraf depoladıkları, bu fotoğrafların çoğunun internetten elde edildiği belirtilmektedir (Hoffman, 2017, ss.219-220).

El Kaide İKK faaliyetleri çerçevesinde eleman temini ve görevlendirme gibi hususlarda öncelikle, dinine bağlılık, sadakat ve güven hususlarını göz önünde tutarken, aldatma, gizleme ve kamufla etmeyi esas alan bir dizi İKK uygulamasını da bir arada sürdürmektedir. Ayrıca bir El Kaide istihbarat elemanının örgütle ilişkisinin başladığı ilk anlardan itibaren, kendisine sürekli olarak eylem ortamının doğasında var olan tehlikeler hatırlatılmaktadır. Eylemlerin "başarısının" ve örgütün hayatta kalmasının, "düşmanın" operasyon yöntemlerine ilişkin kapsamlı ve ayrıntılı bilgiye erişilmesi, örgütün güvenlik kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalınmasıyla mümkün olduğu vurgulanmaktadır. El Kaide'nin karşı istihbarat araçlarını yaygın olarak kullanmasının temel amacı; faaliyetlerinin etrafında, "aşılabilir bir güvenlik şemsiyesi" oluşturmaktır (Ilardi, 2009a, ss.246-247).

İKK faaliyetleri kapsamında El Kaide'nin; hemen hemen her eylemin az da olsa bir risk içerdiğini kabul ederek eylem güvenliğine önem verdiği, bu nedenle eylem gruplarının grup dışındaki kişilerle görüşmemesi ve hiçbir şeyin şansa bırakılmaması gerektiği gibi konularda hassasiyet gösterdiği

görülmektedir. Ayrıca El Kaide İKK doktrininin özü, “düşmanını tanı” kavramıyla özetlenmektedir. Bu çerçevede, El Kaide’nin İKK çabalarının çoğu, karşıt istihbarat güçlerini tanımak üzerine kurulmuştur. Bu temelde El Kaide kendi karşı istihbarat paradigmasının özünü oluşturan uygun karşı önlemleri bulabilmektedir. El Kaide, Batı’yı çok iyi analiz ederek empatiye yakın bir düzeyde Batı’yı anlayarak İKK uygulamalarını bu anlayış üzerine inşa etmeyi, bu sayede elemanlarının Batı’da onlardan birisiymiş gibi fark edilmeden görevlerini sürdürmelerini sağlamıştır. Bu amaçla El Kaide, bir “cihatçının” dini inançlarının aldatma ve yalanlarla gizlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Diğer terör örgütleri gibi El-Kaide terör örgütü de terör eylemleri düzenleyebilmek için kaynak yaratmak, propaganda yapmak, eleman temin etmek ve eğitim vermek zorunda olup diğer örgütler gibi bu faaliyetlerini de saklamak zorundadır. Bu nedenle, El Kaide’nin İKK stratejisi, kendisi ve elemanları tarafından yürütülen her faaliyetle ilgili ayrıntılı ve kapsamlı bir güvenlik planı oluşturmayı amaçlamaktadır (İlardi, 2009a, ss.250-260).

2.2. IRA / PIRA’nın İstihbarat Yöntemleri

PIRA’nın Belfast Tugayı lideri olarak bilinen Brendan Hughes şöyle demektedir: “...istihbarat olmadan mı? unut gitsin...istihbarat olmadan bir kişiyi silahıyla eyleme göndermek suçtur (cinayettir)...İstihbarat, savaşın kalp atışıdır. İstihbarat olmadan karanlıkta yürürsünüz.” (İlardi, 2010, s.331). PIRA yöneticisinin sözlerinden de anlaşılacağı üzere, istihbarat PIRA için oldukça önemlidir.

1969–1972 döneminde, PIRA’nın istihbarat toplama faaliyetleri geçici ve gelişigüzel bir görünüm sergilemektedir. Ancak ne kadar yetersiz olsa da bu dönemde elde edilen istihbarat PIRA’nın Kuzey İrlanda’daki İngiliz ve Protestan toplulukları terörize etme amacına hizmet edecek kadar yeterli görülmektedir. PIRA’nın istihbarat gayretleri bu yıllarda Britanya veya Kuzey İrlanda’daki siyasi iklimi değerlendirmek yerine silahlı eylemlere odaklanmıştır. PIRA, istihbarat desteğini daha çok kendisine sempati duyan yerel halktan almaktadır. Halk desteğinin çok güçlü olduğu bölgelerde PIRA, askeri birliklerin faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı bilgi toplamak için yerel halka güvenmekte ve bilginin çoğunluğunu onlardan elde etmektedir. PIRA’nın istihbarat faaliyetlerine en önemli destek eylem bölgelerinde yaşayan genç erkeklerden gelmektedir. PIRA için görev alamayacak kadar genç erkekler ise, kuryelik yapmışlardır. PIRA’nın 1969–1972 arası

dönemde devlet birimleri ve güvenlik kuvvetlerine sızarak istihbarat topladığına yönelik oldukça az bilgi bulunmaktadır. 1972'den önce, PIRA'nın İKK faaliyetleri de yetersiz bir görünüm sergilemektedir. Ancak dönemin İngiliz istihbarat yetenekleriyle karşılaştırıldığında PIRA'nın İKK tedbirlerinin yine de etkili olduğunu söylemek mümkündür. PIRA'nın bu dönemde bir İKK birimi bulunmadığından tüm örgüt birimleri kendi İKK tedbirlerinden kendileri sorumlu tutulmuşlardır (Moblely, 2012, ss.30-31).

Kuzey İrlanda'nın vergi ve sosyal güvenlik memurları da polis memurlarının ev adresleri ve paramiliter güçlerin kişisel bilgilerini PIRA'ya aktararak istihbarat sağlamaktaydılar. Başka bir örnek, 1973 yılında askeri bir birliğe telefon santrali kurmakla görevlendirilen PIRA sempatizanı bir kişinin, İngiliz ordusunun iletişimini dinlemeyi sağlayabilecek şekilde bir yardım önermesidir. 1973-75 yıllarında PIRA'nın yetersiz İKK faaliyetleri, çok sayıda PIRA yöneticisinin yakalanması ile sonuçlanarak maliyeti ağır sonuçlar doğurmuştur (Moblely, 2012, ss.35-41).

1976'dan itibaren İngiliz terörle mücadele faaliyetlerinin neticesinde daha hiyerarşik bir örgüt yapılanmasına ve kompartmantasyona geçen PIRA, kuzey ve güney komutanlığı olarak yapılan örgüt üzerindeki kontrolü artırmayı hedeflemiştir. 1976 ile 1994 yılları arasında PIRA'ya yönelik halk desteği de yüksek seviyede görülmüştür. PIRA, taktik seviyede istihbarat toplama faaliyetlerini 1976'dan 1994'e kadar artırmıştır. PIRA'nın eylem sistemi genellikle şu sırayı takip etmektedir: (i) keşif ekiplerinin bölgeyi incelemesi, (ii) güvenli evlerin kiralanması, (iii) patlayıcıların güvenli eve taşınması, (iv) eylem için kullanılacak araçların satın alınması, (v) gönüllü gözetleyiciler tarafından istihbarat toplanması ve (vi) eylemin düzenlenmesi. PIRA'nın eylem sistemi oldukça basit olduğu için istihbarat toplama gayretleri de oldukça basit tutulmaktadır. PIRA'nın gözetleme ile istihbarat toplama yöntemi 1976-1994 arası oldukça güçlü bir hale gelmiştir. Bu dönemde RUC (*The Royal Ulster Constabulary*-Ulster Kraliyet Polisi) karakolları düzenli olarak gözetlenerek, RUC'a ait araçlarının model ve plakaları kayıt altına alınmıştır. PIRA ayrıca teknik istihbarat kapsamında telsizler, şifre çözücü teçhizatlar, askeri vericiler ve telefon dinleme cihazlarından faydalanmıştır (Moblely, 2012, ss.43-51).

IRA terör örgütünün istihbarat kullanımı ve istihbarat faaliyetlerine verdiği önem, IRA tarafından yayımlanan "IRA Gönüllüleri için El Kitabı: Gerilla Savaşına İlişkin Notlar (*Handbook For Volunteers of The Irish*

Republican Army Notes On Guerrilla Warfare)⁵ isimli el kitabında açıkça görülmektedir. El kitabında; gerilla operasyonları için üst düzey istihbarat çalışması gerektiği, istihbaratın “düşman” hakkında bilgilerinin toplanması, analiz edilmesi ve dağıtılması olduğu, bilginin keşif, devriye, yerel halk ve ajanlar tarafından toplanığı ve bunun sürekli bir işlem olduğu anlatılmaktadır. El kitabında ayrıca, “düşman” hakkında hangi bilgilerin toplanması gerektiği, “düşmanın” niyetine yönelik emareler bulunup bulunmadığının bir format dahilinde istihbarat subayı tarafından analiz edilmesi gerektiği de ifade edilmektedir. İstihbarat subayının bir düşman hedefi hakkında; düşmanın gücü, durumu, savunma durumu, takviye kuvvetleri, hava durumu, arazi, yerel siyaset gibi konularda tam bir istihbarat değerlendirmesi hazırlaması gerektiği de belirtilmektedir. IRA’nın el kitabında, bir istihbarat ağı kurulması, İKK kapsamında gerillanın kendi güvenliğini sağlaması, “düşmana” bilgi vermemesi ve düşman ajanlarını takip etmesi gerektiği de ifade edilmektedir (Irish Republican Army General Headquarters, 1956, ss.31-32).

IRA’nın örgüte yeni katılan gönüllülerine yönelik olarak hazırladığı ve istihbarat faaliyetleriyle ilgili bazı bilgiler içeren bir diğer yayını da “Yeşil Kitap (*Green Book*)”⁶ isimli yayındır. İki kitap bölümünden oluşan Yeşil Kitap’ın birinci bölümünde örgütün İKK faaliyetleri kapsamında yeni katılan gönüllülere tavsiyeleri yer almaktadır. Bu bölümde en önemli hususun güvenlik olduğu belirtilerek şöyle denilmektedir: “Ailenize, arkadaşlarınıza, kız arkadaşlarınıza veya iş arkadaşlarınıza IRA üyesi olduğunuzu söylemezseniz! askeri konularla ilgili görüşlerinizi ifade edemezsiniz, kimseye hiçbir şey söylemezsiniz. Halk yürüyüşlerinde, gösterilerde veya protestolarda görülmeyin! tanınmış cumhuriyetçilerin yanında görünmeyin! tanınmış cumhuriyet evlerine uğramayın! birincil göreviniz, düşman kuvvetleri ve genel olarak halk tarafından bilinmez kalmaktır.” Yeşil Kitap ayrıca gönüllülerin aşırı alkol tüketmemeleri gerektiğini, “düşmanın” alkol alan gönüllülerden büyük miktarda bilgi topladığını, bu durumun bir örgüt için en büyük tehlike ve intihar olduğunu vurgulamaktadır. Kitabın ikinci bölümü ise yakalanan gönüllülerin

---

⁵ IRA Gönüllüleri için El Kitabı: Gerilla Savaşına İlişkin Notlar’a https://ia601300.us.archive.org/30/items/IRAHandbook1956/IRA-Handbook_1956.pdf bağlantısından erişilebilmektedir.

⁶ Yeşil Kitap’a https://cain.ulster.ac.uk/othelem/organ/ira_green_book.htm bağlantısından erişilebilmektedir.

sorgulamaya karşı koyabilmeleri için teknikler anlatılmaktadır (Irish Republican Army General Headquarters, 1956a, ss.1-21).

IRA'nın geniş sempatican ağı son derece etkili bir istihbarat toplama sistemi olarak örgüte hizmet etmiştir. Cumhuriyetçilerin çoğunun istihbaratın potansiyel değerinin farkında olmaları ve kolaylıkla istihbarat elde edilebilmesi nedeniyle IRA, resmi bir istihbarat hiyerarşisine gitmeden, yerelden faydalanarak istihbarat toplama yolunu seçmiştir. Sempaticanlar elde ettikleri istihbaratı ya IRA'ya doğrudan ya da aile ağı aracılığıyla iletebilmekteydi. Ayrıca IRA üyelerinden, örgütteki konumları ne olursa olsun, istihbarat görevlerini yerine getirmeleri beklenmektedir. Brendan Hughes'a göre, "...örgütte görevli herkes bir istihbarat görevlisidir herkes istihbarat topluyor, en küçük istihbarat parçası bir araya getirilerek büyük bir istihbarat haline getiriliyordu." Tüm bunlara ilaveten IRA'nın istihbarat ihtiyaçlarının basitliği, çok sayıda istihbarat personeli istihdam etmeyi de gerektirmemiştir (Ilardi, 2010, ss.335-336).

IRA eylemlere başladığı ilk dönemde, bir araç içerisinde devriye gezen örgüt üyelerinin tespit ettiği İngiliz askerlerine yönelik silahlı eylemler düzenlenmiştir. Söz konusu eylemler hedefi tespit eden ve eylemi düzenleyenler aynı kişiler olduğundan istihbarata ihtiyaç duymadan düzenlenmiştir. Ancak sonraki yıllarda eylemlerin karmaşıklığı ve riskler arttıkça, IRA'nın istihbarat ihtiyaçları da artmıştır. Bu nedenle istihbarat, IRA'nın planlama ve karar alma sürecinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. IRA'nın eylem istihbaratının amacı eylemin "başarı" şansını en üst düzeye çıkarabilecek bilinçli bir karar verme süreci için temel dayanak sağlamak üzerine kurulmuştur (Ilardi, 2010, s.336).

IRA'nın hedef olarak suikast (*targeted assassinations*) eylemlerinde hedefleri belirleyebilmek için geniş bir istihbarat ağına ihtiyaç duyulmuştur. Hedef olarak suikast eylemlerinin çapının İngiliz askerlerinden Ulster gönüllülerine, İngiliz politikalarını destekleyenler ya da desteklediklerinden şüphelenenlere kadar genişlemeye başlayınca istihbarat, IRA'nın terör kampanyasının sürdürülmesinde merkezi bir rol oynamıştır. IRA istihbarat kaynaklarını üç ana bölümde incelemek mümkündür. Bu kaynaklardan birincisi halk kaynağıdır. IRA'nın halk kaynağı içerisinde yer alan destekçileri ya da haber kaynakları, daha rahat hareket edebilmek ve bilgi toplayabilmek için sütçü, telefon teknisyeni, hastane çalışanı, televizyon tamircisi, barmen, feribot görevlisi, taksi şoförü olarak istihdam edilmiştir.

IRA'nın yeni hedefleri tespit edebilmek için kullandığı ikinci istihbarat kaynağı ise açık kaynaklardır. Bu maksatla IRA; “Ordu Listesi”⁷, “Kim Kimdir?”⁸ gibi açık kaynak yayınlarıyla birlikte ordu ve polis tarafından yayımlanan hemen her şeyi rutin olarak takip etmiştir. Başka bir örneğe göre IRA, Muhafazakâr Parti yöneticilerinin anılarını okuyarak Başbakan John Major'un favori restoranının hangisi olduğunu tespit etmiştir. Pasif yöntemlere ilave olarak IRA hedef tespiti maksadıyla aktif yöntemlerden gözetlemeyi de sıklıkla kullanmıştır. IRA'nın gözetleme faaliyetleri gönüllüler ve istihbarat subayları tarafından yürütülmüştür (Bell, 2000, ss.240-250). Bu yöntemlerin haricinde IRA ayrıca bilgi toplamak amacıyla güvenlik güçlerini tehdit etmek, sinyal istihbaratından faydalanmak gibi yöntemler de kullanmıştır (Ilardi, 2010, ss.337-342).

IRA için terör eylemlerinde kimlerin, nelerin hedef alınacağını doğru bir şekilde belirlemek ve doğru hedefe eylem düzenlemek oldukça önemli görülmektedir. Doğru hedefe eylem yapmak IRA'nın etkin ve güvenilir bir örgüt imajını oluşturma isteğine yönelik temel bir unsur olarak düşünülmektedir. Yanlış hedefe eylem düzenlemek ise halkın IRA'ya güvenilirliğini azaltabileceği gibi örgüte halk desteğinin azalmasına neden olabilecek önemli bir faktör olarak düşünülmektedir. Terör örgütünün güçlü olduğu algısını yaratma kapasitesi, terör örgütü destekçilerinin sadakati üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Terör örgütü destekçileri devletin terörle mücadele çabalarına rağmen terör örgütünün istediği gibi hareket edebileceğine inandığında, yerel halkın güvenlik güçleriyle iş birliği önemli ölçüde azalmaktadır. Ayrıca, kontrollü ve hesaplanmış şiddet eylemlerine girişme yeteneği, yerel halkın dışındaki hedef kitleleri de etkilemede önemlidir. Örneğin, terör örgütünün ayrıntılı bir şekilde planlanmış ve “başarılı” sonuçlanan eylemlere girişme kapasitesi, IRA'nın bir tehdit ve etkin bir askeri güç imajını oluşturma ve sürdürme becerisinin merkezinde yer almaktadır. Terör örgütünün gelecekte şiddet eylemlerine girişebileceğini hedef kitlesine göstererek onları zorlama yeteneğinin temeli bu inanırlıktır. İstihbarat, IRA'nın profesyonel ve rasyonel bir örgüt imajını

---

⁷ Ordu Listesi (Army List), 1702 yılından bu yana tutulan, düzenli, milis veya yerel İngiliz Ordusu subaylarını hizmet veren bir listedir. Ordu subaylarının el yazması listeleri 1702'den 1752 arasında tutulurken, ilk resmi liste ise 1740'ta yayımlanmıştır. Örnekler için bkz: “<https://digital.nls.uk/british-military-lists/archive/100739612>”

⁸ Kim Kimdir (Who is Who), tanınmış kişilerin biyografilerinin yer aldığı yayının adıdır. En eski ve en bilinen liste, 1849'da Britanya'da yayımlanan önde gelen kişiler hakkındaki kaynak çalışmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: “<https://www.ukwhoswho.com/>”.

sürdürmesine yardımcı olarak propaganda kampanyasında merkezi bir rol oynamıştır (Bell, 2000, ss.240-250). IRA, istihbarat alanındaki başarılarını, bilgiye dayalı kararlar alan ve kontrolü elinde tutan bir örgüt algısını güçlendirmek amacıyla kullanmıştır. IRA'nın profesyonelliği sıklıkla istihbarat operasyonlarının gelişmişliği ve karmaşıklığıyla ölçülmüştür (Ilardi, 2010, ss.344-350).

PIRA'nın açık kaynakları kullanarak istihbarat topladığı da bilinmektedir. Hatta açık kaynaklardan elde edilen istihbarat ile Margaret Thatcher'a suikast girişimi de dahil olmak üzere çeşitli eylemlerin düzenlendiği iddia edilmektedir. PIRA üyelerinin BBC'nin (*British Broadcasting Corporation*- Britanya Yayın Kuruluşu) Kuzey İrlanda bültenini izledikleri, bu bültende verilen bombalı eylem, silahlı saldırıları, adam kaçırma, tutuklama gibi olaylardan haberdar oldukları bilinmektedir. PIRA'nın ayrıca RUC dahil olmak üzere İngiliz güvenlik kuvvetleri personelini yakalayıp sorguladığı, RUC ajanlarının örgüte sızmasıyla ilgili insan istihbaratı topladıkları da iddia edilmektedir. Bu kapsamda PIRA'nın, hapisane gardiyanı olan John Christopher'ı kontrol altında tutmak amacıyla "bal tuzağı" olarak da bilinen yöntemle istihbarat topladığı da bilinmektedir (Mobley, 2012, s.52).

Terör örgütleri için bünyelerinde bir muhbirin bulunduğu düşüncesini taşımak oldukça yıpratıcı olabilmektedir. Örgüt içerisindeki muhbirin tespiti ve yakalanmasına yönelik olarak örgüt içinde bir "köstebek avına" odaklanmasını sağlamak, örgütün iç uyumunu zayıflatmayı amaçlamaktadır. Terör örgütü içerisinde bir muhbirin bulunması örgütün morali ve etkinliği üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmaktadır. Terör örgütleri hangi bilgilerin ele geçirildiğini ve kimin muhbir olduğunu bilemedikleri için bu durum grubun dengesini bozabilmektedir (Bamford, 2005, ss.592-593). PIRA'nın örgüt içerisinde muhbir bulunması ihtimaline karşı aldığı tedbirlerin başında ise İKK faaliyetleri gelmektedir.

IRA'nın İKK tedbirleri, örgütün karar verme konusundaki rasyonel yaklaşımının bir yansımasıdır. IRA, tehditlerin değerlendirilmesi temelinde orantılı ve rasyonel olma niteliklerini sergileyen karar alma süreçlerini yürütmüştür. Ayrıca İKK, IRA'nın çevresi üzerinde farklı düzeylerde kontrol kurmasını da sağlamıştır. Tıpkı eylem istihbaratı gibi, İKK da olayların sonucunu beklenmedik çevresel faktörlerin değil örgütün niyetinin belirlenmesini sağlamaya yönelik bir faaliyet olarak kullanılmıştır. Bu durum

IRA'nın hesaplanmış şiddet eylemleri düzenleme kapasitesini en üst düzeye çıkarmasına izin vermiştir. Sembolik nedenlerle, IRA'nın, İngiliz hükümeti ve güvenlik güçlerine göre, onlarla eşit veya daha büyük bir güce sahip olduğu yanlışlamasını yaratarak, bu asimetrinin dezavantajlarına karşı koymasda da gerekmiştir. Karşı istihbarat faaliyetleriyle IRA'nın İngiliz güvenlik güçlerine sızarak elde ettiği bilgileri destekçilerine vermesi sayesinde “düşmanın” yenilmez olmadığını anlatmak, güvenlik güçlerinin örgüte sızmasını engelleyerek her şeye gücü yeten ve güvenilir bir askeri güç olduğu imajını hedef kitlelerine iletmeyi hedeflediği bilinmektedir (Ilardi, 2010a, s.2).

Bu kapsamda IRA'nın İKK faaliyetleri; terör örgütü elemanları haricinde kimseyle konuşmamak, politik ve askeri açıdan eyleme geçmeden önce “başarıya” ulaşabilmek için istihbarat açısından tüm savunma tedbirlerini almak, bilgiyi bilmesi gereken prensibine uygun olarak herkese dağıtmamak, örgüte eleman temin etmeden önce kişilerin güvenlik soruşturmalarını yapmak, örgütün kendi güvenliğini sağlarken düşmana bilgi vermemek, “biz onlara karşı” söylemi ile siyah beyaz kadar net bir karşı istihbarat yöntemiyle örgüt içerisinde bağları sıkılaştırmak gibi temel hususları içermektedir (Ilardi, 2010a, ss.9-16).

SONUÇ

Terör örgütleri de yok olmamak, faaliyetlerine son vermemek, politik amaçlarına erişebilmek, çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmak için tıpkı örgütsel yapılar gibi davranarak karar almakta ve faaliyetlerini buna göre düzenlemektedirler. Yine terör örgütleri örgütsel yapılar gibi bir evrenin içerisinde hayatta kalmaya ve varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. Bu evren içerisinde terör örgütleri diğer terör örgütlerinden, diğer devlet dışı aktörlerden, terör örgütleriyle mücadele eden devletler ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerinden ve stratejilerinden, evrende ortaya çıkan krizlerden ve fırsatlardan etkilenmektedirler. Terör örgütleri de tıpkı örgütsel yapılar gibi örgüt çevresinde kendilerine yönelik tehditlerden kaçınma, fırsatlara yönelik uyum sağlama davranışı geliştirme, hayatta kalabilmek için karşı tedbirler alma eğilimindedirler. Bu amaçla terör örgütlerinin kullandığı araçlardan birisi de istihbarattır.

Bu çalışma kapsamında incelenen istihbarat tanımları (Lowenthal, 2009, s.3; Dupont, 2003, s.16; Sims, 2009, s.154; Kent, 2003, s.10) bir arada değerlendirildiğinde istihbaratın; terör örgütleri için olası sürprizlerden

korunmak, geleceğe yönelik bir vizyon sağlamak, terör örgütü yöneticilerini bilgilendirerek doğru karar vermelerini sağlamak, terör örgütlerinin varlığına yönelik olası tehditler kendilerine zarar vermeden ön almak amaçlarıyla kullanılan bir araç olduğu görülmektedir. Tanımlardan yola çıkarak örgütler açısından istihbaratın, örgütün çevresi ve örgüt içi alana yönelik bilgi edinme ihtiyaçlarını karşılayan yegâne araç olduğu değerlendirilmektedir.

Terör örgütleri örgüt çevresinden gelebilecek tehditlerden önceden haberdar olmak, terör örgütünün varlığına yönelik tehditlere karşı tedbir alabilmek, terör örgütü çevresinde ve terör örgüt içi alanda meydana gelebilecek olası sürprizlerden kaçınmak, terör örgütü liderlerini bilgilendirerek kendileri açısından doğru ve etkin karar alabilmelerini sağlamak amacıyla istihbaratı kullanmaktadırlar. Kent'in (2003, s.10) de belirttiği üzere istihbarat, terör örgütüne yönelik tehditleri ortadan kaldırmak, tehditlerin yaratacağı zararlara yönelik etkin tedbirler almak için kullanılan bir "kalkandır". Terör örgütleri, dış çevrelerinden gelebilecek muhtemel tehditlerden haberdar olabilmeleri, var oluşlarını sürdürebilmeleri, uzun süreler hayatta kalabilmeleri amacıyla bu "kalkanı" etkin bir biçimde kullanmaktadırlar.

Örnek olay kapsamında incelenen El Kaide ve IRA/PIRA terör örgütleri de uzun yıllar hayatta kalabilmelerini istihbarat aracını etkin bir şekilde kullanmalarına borçludurlar. Örnek olaylar içerisinde ele alınan El Kaide için istihbarat hem örgütün faaliyetlerinin planlanmasının hem de örgüt yöneticilerinin karar alma süreçlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. El Kaide için istihbarat; örgüt çevresini anlamlandırmak, kendisine yönelik muhtemel tehditleri, "düşmanın" operasyon yöntemlerine ilişkin ayrıntıları tespit etmek ve etkin kararlar almak amacıyla kullanılan bir araçtır. İstihbarat faaliyetleri sayesinde El Kaide'nin sürprizlerden kaçınabilmesi, dünya genelinde meydana gelen olayları takip ederek kendi geleceğine yönelik bir perspektif çizebilmesi mümkün olabilmektedir. El Kaide tarafından güvenlik güçlerinin öngörülebilir faaliyetleri ve tepkileri planlama sürecine dahil edilmekte, böylece kendi faaliyetleri kapsamındaki belirsizlikler azaltılabilmektedir. Özellikle kendisine yönelik terörle mücadele tedbirlerini istihbarat faaliyetleriyle analiz edebilmesi ve dolayısıyla sürprizlerden kaçınabilmesinin hayatta kalma süresini uzatan faktörlerden birisi olduğu değerlendirilmektedir.

Her terör örgütünde olduğu gibi El Kaide için de kendi fikirlerini yayarak örgüt için yeni elemanlar temin etmek oldukça önemlidir. Zira yeni örgüt elemanları temin etmeden, kaybedilen elemanların yerine yenisi konulmadan örgütün yaşamını sürdürmesi de mümkün görülmemektedir. El Kaide adını duyurabilmek, hedef kitlelerine ideolojisini anlatmak ve bu yolla yeni örgüt elemanları temin etmek üzere sembolik eylemler düzenlemektedir. Belirledikleri amaçlara ulaşan “başarılı” terör eylemleri bu açıdan El Kaide için hayatta kalabilmenin yegâne yoludur. Terör eylemlerinde başarıya ulaşabilmek için ise eylemin öncesi, esnası ve sonrasında sürdürülen etkin bir istihbarata ihtiyaç bulunmaktadır. İstihbarat olmadan ya da hatalı bir istihbarat faaliyeti sonucu düzenlenen terör eylemlerinin “başarıya” ulaşması zor olduğu gibi aynı zamanda yanlış hedeflere eylem düzenlenmesi gibi eylemler hedef kitlelerin olumsuz tepkilerini de çekeceğinden örgüte katılımları ve dolayısıyla örgüt ömrünü azaltacaktır.

Eylem “başarısızlığı” El Kaide’nin siyasi ve ideolojik gücünün etkisini köreltme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle “başarıların” eylem yapılan devletin savunmasızlığı ve El-Kaide’nin göreceli gücü hakkında katkı sağlaması da olası görülmektedir. El Kaide için gereken “güç algısı” destekçilerine ilham verebilen ve onları cesaretlendirebilen “başarılı” eylemlerin sonucunda pekişmektedir. El Kaide’nin destek toplama kapasitesinin merkezinde eylem “başarısı” bulunduğu değerlendirilmektedir. İstihbaratın ise El Kaide’nin eylemlerinin “başarıya” ulaşma kapasitesinin temelinde yer aldığı görülmektedir.

Ayrıca, El Kaide’nin istihbarat toplamayabilmesi, özellikle kendisiyle mücadele eden devletler hakkında gizli bilgilere erişebilmesi, “düşmanlarının” savunmasız olduğunu, onların da yenilgiye uğraması ihtimalinin olduğunu göstererek El Kaide’nin güçlü olduğu algısını da pekiştirmekte, bu sayede örgüte yönelik destek artmakta ve hayatta kalma ihtimali artmaktadır.

Terör örgütlerinin hayatta kalabilmesi ve uzun yıllar yaşayabilmesi açısından en önemli istihbarat faaliyetlerinden birisi de İKK faaliyetleridir. İKK kapsamında El Kaide’nin örgüte katılmak isteyenlere “güvenlik soruşturmasına” benzer bir kişisel araştırma yöntemi belirlemesi, terör örgütü içerisine “ajanların” sızmasını, bu yolla örgüt içerisinde bilgilerin kendisiyle mücadele eden devletlere / uluslararası örgütlere aktarılmasını

engelleyerek hayatta kalmasını sağlamaktadır. Ayrıca İKK çerçevesinde diğer örgüt elemanlarının bilgilerinin şahısların üzerinde taşınmaması, güvenli örgüt ortamları haricinde sosyal alanlarda örgütle ilgili bilgilerin dile getirilememesi, telefonla gizli bilgilerin aktarılmaması, kod adı kullanılması, riskli alanlarda fotoğraf/video çekilmemesi gibi tedbirler de El Kaidenin hayatta kalmasını sağlamak adına alınmış tedbirlerdir. Bu nedenle El Kaide İKK tedbirlerini “aşılamaz bir güvenlik şemsiyesi” şeklinde tanımlamaktadır.

Nihayetinde istihbarat, El Kaide’ye ayrıntılı olarak planlanmış şiddet eylemleri düzenleme kapasitesi sağlamaktadır. İstihbarat kullanımı sayesinde belirsizliklerin ortadan kalkmasıyla, El Kaide’ye yönelik tehditlerin azaltılabileceği, terör örgütünün eylem hedeflerine ulaşma olasılığının maksimuma çıkarılabileceği faaliyetlerde bulunmasına imkân sağlanmaktadır. İstihbarat aracı etkin biçimde kullanıldığında, beklenmedik durumlarla karşılaşma olasılığını en aza indirmenin, El Kaide eylemlerinin “başarısızlığa” yol açabilecek veya eylem yoluyla iletilmek istenilen siyasi mesajların etkisini azaltabilecek koşullardan kaçınma girişimlerinin merkezinde olduğu kanıtlanmıştır. Özellikle eylem istihbaratının başarılı bir şekilde toplanması, analizi ve dağıtılması, El Kaide’nin etkili bir terör örgütü olarak hayatta kalabilme kapasitesini artırmasının özünde yer almaktadır.

IRA terör örgütü açısından ise “istihbaratın olmaması adeta örgütün karanlıkta kalması” anlamına gelmektedir. IRA istihbarat kavramından “düşman” hakkında gerekli bilginin toplanması, analizi ve dağıtılması faaliyetlerini anlamakta, elde edilen istihbarat vasıtasıyla “düşmanın” niyetine yönelik emareler tespit edilmeye çalışılmaktadır. İlk kurulduğu yıllarda düzenlediği terör eylemlerinin sadeliği nedeniyle istihbarata fazla ihtiyaç duymayan IRA eylemlerinin karmaşıklık düzeyi arttıkça istihbarat faaliyetlerinin yoğunluğunu da artırmıştır. İstihbarat IRA’nın planlama ve karar verme süreçlerinin vazgeçilmez bir parçası haline almıştır.

IRA’nın eylem istihbaratının temel amacı tıpkı El Kaide’de görüldüğü gibi eylemin “başarı” olasılığını artırmaktır. Özellikle eylem öncesi toplanan istihbarat, IRA’nın etkin bir karar verme süreci için temel dayanak noktası olmuştur. IRA için hedeflerin hassasiyetle seçilmesinin, doğru belirlenmiş hedeflere eylem düzenlenmesinin, IRA’nın etkin ve güvenilir bir örgüt imajı oluşturmasının temelinde yer almaktadır. Yanlış bir hedefe yönelik terör eylemi düzenlemek halkın IRA’ya güvenilirliğini azaltabileceğinden, halk

desteğinin azalmasının ise örgütün hayatta kalma süresini azaltacağından, eylem istihbaratının IRA için oldukça önemli bir araç olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle istihbarat, IRA'nın profesyonel ve rasyonel bir örgüt imajını, hayatta kalmasını sürdürmesine yardımcı olan bir rol oynamıştır.

İKK kapsamında ise IRA terör örgütü ve faaliyetleri hakkında “düşmana” bilgi verilmemesi ve düşman ajanlarını takip ederek “düşman” faaliyetleri hakkında bilgi toplamayı öncelik olarak görmektedir. IRA'nın İKK tedbirleri kendisine yönelik tehditlerin değerlendirilmesi çerçevesinde oldukça etkili olmuştur. İKK faaliyetleri neticesinde IRA, özellikle örgüt içerisinde gelebilecek tehlikeleri önleyerek yaşam süresini uzatmıştır. İKK faaliyetleri kapsamında IRA'nın güvenlik güçlerine sızarak elde ettiği bilgileri destekçilerine vermesi sayesinde “düşmanın” yenilmez olmadığını onlara anlatmış, güvenlik güçlerinin örgüte sızmasını engelleyerek ise “güvenilir bir askeri güç” olduğu algısını korumuş ve halk desteğini artırmış, halk desteğini arkasında tutarak uzun yıllar hayatta kalmayı başarmıştır. Ayrıca İKK tedbirlerinin, örgüte yönelik tehlike algısını artırarak terör örgütü elemanlarının birbirlerine ve örgüte daha fazla yakınlaşmasına, hayatta kalabilmek adına birbirlerine daha fazla kenetlenmelerine neden olduğu, örgüt içerisinde örgüte güven duygusunu da yükselttiği, örgüt moralini de artırdığı değerlendirilmektedir.

IRA'nın nokta hedefli suikast eylemleri, terörün hedefinin hükümet ve mensupları olduğunu gösterdiği, IRA'nın masum halka zarar vermekten kaçındığını vurguladığı algısını güçlendirmeyi amaçlıyordu. Bu nedenle IRA tarafından nokta hedeflerin seçilmesinin, sadece seçilen hedeflerin zarar görmesinin ve halkın hedef alınmamasının tek yolunun istihbaratın etkin bir şekilde kullanılması olduğu görülmüştür. Bu kapsamda IRA'nın istihbarat faaliyetleri kapsamında halkı kullanarak tabanını genişlettiği, ideolojisini tabana yayarak halk desteğini artırdığı, halk desteğinin ise örgütün hayatta kalmasını sağladığı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak örnek olay incelemesi kapsamında analiz edilen terör örgütleri ve literatürde yer alan sınırlı sayıda çalışmanın bir arada değerlendirilmesi neticesinde; terör örgütlerinin halk desteğini sağlayabilmek ve bu desteği sürdürebilmek, kendisine yönelik tehditleri önceden tespit edebilmek, olası sürprizlerden ve yok olmaktan kaçınabilmek, liderlerinin doğru ve hızlı bilgilendirerek doğru kararlar alabilmelerini

sağlayabilmek, hayatta kalabilmek veya yaşam sürelerini uzatabilmek amacıyla istihbaratı bir araç olarak kullandıkları değerlendirilmiştir.

Araştırmacıların müteakip çalışmalarda El Kaide'nin "Ülkenin Zalimlerine Karşı Cihat Bildirgesi", IRA'nın "Yeşil Kitap" gibi yayımladığı terör örgütü dokümanlarından, örgütlerin istihbaratı ne şekilde nasıl kullanabildiğine yönelik ayrıntılı ve kıyaslamalı araştırmalar yapabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acosta, B. (2014). Live to win another day: Why many militant organizations survive yet few succeed. *Studies in Conflict & Terrorism*, 37(2), 135-161.
- Bamford, B.W.C. (2005). The role and effectiveness of intelligence in Northern Ireland. *Intelligence and National Security*, 20(4), 581-607. doi:10.1080/02684520500425273
- Bell, J.B. (1994). The armed struggle and underground intelligence: An overview, *Studies in Conflict & Terrorism*, 17:2, 115-150, DOI: 10.1080/10576109408435949
- Bell, J.B. (2000). *The ira 1968-2000: Analysis of a secret army*. Frank Cass Publishers.
- Berkowitz, B. (2002). Intelligence and the war on terrorism. *Orbis*, 46(2): 289-300.
- Blomberg, S. B., Gaibullov, K. ve Sandler, T. (2011). Terrorist group survival: Ideology, tactics, and base of operations. *Public Choice*, 441-463.
- Byman, D. (2005). *Deadly connections: States that sponsor terrorism*. Cambridge University Press.
- Byman, D. (2013). The intelligence war on terrorism. *Intelligence and National Security*, 29(6): 837-863. doi: 10.1080/02684527.2013.851876.
- Crenshaw, M. (2001). Theories of terrorism: Instrumental and organizational approaches, David Rapoport (ed.), *Inside terrorist organizations*, Frank Cass.
- Dahl, E. J. (2005). Warning of terror: Explaining the failure of intelligence against terrorism. *Journal of Strategic Studies*, 28(1): 31-55.
- Demir, C.K. (2008). Öğrenen örgütler ve terör örgütleri bağlamında PKK. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 5(19), 57-88.

- Demir, C. K. (2017). *Sebeplerinden mücadele yöntemlerine etnik ayrılıkçı terörizm: PIRA, ETA, PKK*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Dixon, M. (2020). Militants in retreat: how terrorists behave when they are losing. *Studies in Conflict & Terrorism*, 46(2), ss.137-161.
- Dupont, A. (2003) Intelligence for the twenty-first century. *Intelligence and National Security*, 18(4): 15-39, doi:10.1080/02684520310001688862.
- Flavius-Cristian, M. ve Andreea, C. M. (2013). The role of intelligence in the fight against terror. *European Scientific Journal*, 9(2): 1-11.
- Gentry, J.A. ve Spencer, D.E. (2010). Colombia's FARC: A portrait of insurgent intelligence, *Intelligence and National Security*, 25:4, 453-478. DOI:10.1080/02684527.2010.537024
- Gill, P., Marchment, Z., Corner, E., Bouhana, N. (2020). Terrorist decision making in the context of risk, attack planning, and attack commission. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(2), ss.145-160.
- Ganor, B. (2021). A typology of terrorist attacks: the "32 profiles" model. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-18.
- Hoffman, B. (2017). *Inside terrorism*. Columbia University Press.
- Hou, D. (2021). The formation of terrorist groups: an empirical analysis. *Defence and Peace Economics*, 32(6), ss.698-707.
- Hughbank, R. J. ve Githens, D. (2010). Intelligence and its role in protecting against terrorism. *Journal of Strategic Security*, 3(1): 31-38. doi: 10.5038/1944-0472.3.1.3.
- Ilardi, G. J. (2008). Al Qaeda's operational intelligence—a key prerequisite to action. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31(12), 1072-1102. DOI: 10.1080/10576100802508086
- Ilardi, G. J. (2009). The 9/11 attacks—a study of Al Qaeda's use of intelligence and counterintelligence. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(3), 171-187.
- Ilardi, G. J. (2009a). Al-Qaeda's counterintelligence doctrine: The pursuit of operational certainty and control, *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 22:2, 246-274, DOI: 10.1080/08850600802698226
- Ilardi, G. J. (2010). IRA operational intelligence: the heartbeat of the war. *Small Wars & Insurgencies*, 21(2), 331-358. DOI: 10.1080/09592318.2010.481429

- Ilardi, G. J. (2010a). Irish Republican Army counterintelligence. *International journal of intelligence and counterintelligence*, 23(1), 1-26. DOI: 10.1080/08850600903347152
- Irish Republican Army General Headquarters. (1956). Handbook for volunteers of the Irish Republican Army: Notes on guerrilla warfare. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2023, https://ia601300.us.archive.org/30/items/IRAHandbook1956/IRA-Handbook_1956.pdf
- Irish Republican Army General Headquarters. (1956a). Green book. Erişim tarihi: 25 Mayıs 2023, https://cain.ulster.ac.uk/othelem/organ/ira/ira_green_book.htm
- Karmon, E. (2002). The role of intelligence in counter-terrorism. *The Korean Journal of Defense Analysis*, 14(1): 119-139.
- Kent, S. (2003). *Stratejik istihbarat*. Özbek, Y. B. ve Arıca, N. (çev.). Asam Yayınları.
- Kerstetter, W. A. (1979). Terrorism and intelligence. *Studies in Conflict & Terrorism*, 3(1-2), 109-115. DOI:10.1080/10576107908435447
- Kruys, G. P. (2007). *The role of intelligence in countering terrorism and insurgency*. Institute for Strategic Studies University of Pretoria. ss.83-103. Erişim tarihi: 01 Ekim 2020, [https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/5638/Kruys_Role\(2007\).pdf?sequence=1](https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/5638/Kruys_Role(2007).pdf?sequence=1).
- Lowenthal, M. M. (2009). *Intelligence from secrets to policy*. Fourth Edition. CQ Press.
- Lubrano, M. (2021). Navigating terrorist innovation: A proposal for a conceptual framework on how terrorists innovate. *Terrorism and Political Violence*, 35(2), ss.248-263.
- Marone, F. (2021). Dilemmas of the terrorist underworld: the management of internal secrecy in terrorist organisations, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, DOI: 10.1080/19434472.2021.1947867
- Mobley, B. W. (2012). *Terrorism and counterintelligence: How terrorist groups elude detection*. Columbia University Press.
- Önder, Ç. ve Üsdiken, B. (2020). Örgütsel ekoloji: örgüt toplulukları ve çevresel ayıklama. Sargut, A.S. ve Özen, Ş. (Der.). *Örgüt kuramları içinde* (133-191). İmge Kitabevi.

- Phillips, B.J. (2018). Terrorist group rivalries and alliances: Testing competing explanations. *Studies in Conflict & Terrorism*, 42(11), ss.997-1019.
- Pillar, P.R. (2004). Intelligence. Cronin, A. K. ve Ludes, J. M. (Ed.) *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy içinde*. (ss.115-139). Georgetown University Press.
- Pollard, N. (2009). On counterterrorism and intelligence. G. Treverton & W. Agrell (Ed.), *National Intelligence Systems: Current Research and Future Prospects içinde* (ss. 117-146). Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139174541.007.
- Post, J.M. (2004). *Military Studies in the Jihad Against the Tyrants: The Al-Qaeda Training Manual*. USAF Counterproliferation Center
- Riedel, B. (2011). Terrorist intelligence capabilities: Lessons from the battlefield. *Georgetown Journal of International Affairs*, 26-33.
- Robertson, K. G. (1987). Intelligence, terrorism and civil liberties. *Journal of Conflict Studies*, 7(2): 43-62.
- Sayğan, S. (2014). Örgüt biliminde karmaşıklık teorisi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 3(14), ss.413-423
- Sargut, A.S. (2020). Yapısal koşul bağımlılık kuramının örgütsel çevre kuramları bağlamındaki yeri. Sargut, A.S. ve Özen, Ş. (Der.). *Örgüt kuramları içinde* (35-75). İmge Kitabevi.
- Sharfman, D. ve Kahana, E. (2012). Combating Terrorism With Intelligence: The Normative Debate in Israel. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 25(3), 546-570. doi:10.1080/08850607.2012.652542
- Sims, J. (2009). Defending adaptive realism. Intelligence theory comes of age. Gill, P., Marrin, S., ve Phythian, M. (Ed.). *Intelligence Theory: Key questions and debates içinde* (ss.151- 165). Routledge.
- Sulc, L. (1987). Terrorism and the importance of intelligence. *Terrorism*, 10(2): 133-138, doi:10.1080/10576108708435655.
- Tsichritzis, G. (2015). Intelligence collection, analysis and reporting of terrorist groups: A study on effectiveness. *RUSI Journal*, 153(5), 34.
- Wagner, A. (2007). Intelligence for counter-terrorism: Technology and methods. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 2(2): 48-61, doi: 10.1080/18335300.2007.9686897.

DIŞ POLİTİKADA İSTİHBARATIN ÖNEMİ VE ETKİLERİ: ABD VE 2003 İRAK SAVAŞI ÖRNEĞİ

Ömer TOMAK *, Kaan Kutlu ATAÇ**

ÖZET

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 2003 Irak Savaşı'na giden süreçte istihbaratı savaş kararı alınması sürecinde bir araç olarak kullanmıştır. Çalışmada, istihbari bilgilerin hem savaşın karar alma süreçlerine hem de savaşın sonuçlarına olan etkileri incelenmektedir. 20 Mart 2003'te başlayan Irak Savaşı'na giden süreçte doğrudan bir silahlı harekâtın gerekliliği ABD tarafından üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuştur. Bu durumun ABD açısından en önemli sebebi, kitle imha silahlarıyla (KİS) ilgili -resmî belgelerle de açıklanan- istihbari bilgilerin olduğudur. Ayrıca KİS, ABD tarafından hem kendi topraklarını hem de müttefiklerinin topraklarını tehdit eden önemli bir güvenlik sorunu olarak görülmektedir. 2003 Irak Savaşı öncesi istihbari bilgilerin özensiz kullanımı sonucu meydana gelen 11 Eylül Saldırıları, dönemin ABD hükümetinin dış politikasında alınan kararlarda istihbarata olan bakış açısını ve ABD'nin kurumsal istihbarat yapısını değiştirmiştir. Bu kapsamda çalışma, 2003 Irak Savaşı'nda -özellikle dış politikanın oluşturulmasında- istihbaratın etkin bir araç olarak nasıl kullanıldığını sonrasında cevap vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, Dış Politika, ABD, 2003 Irak Savaşı, Irak.

THE IMPORTANCE AND EFFECTS OF INTELLIGENCE IN FOREIGN POLICY: THE CASE OF THE USA AND THE 2003 IRAQ WAR

ABSTRACT

It is seen that intelligence information was used as one of the tools of the war by the United States of America (USA) in the decision-making process leading up to the 2003 Iraq War. In this study, the effects of this intelligence information used in the war on both the processes of the war and the results of the war are examined. In the process leading up to the 2003 Iraq War, the necessity of a direct armed operation was one of the most emphasized issues by the USA. The most important reason for this situation for the USA is that there is intelligence information about weapons of mass destruction (WMD), which is also disclosed in official documents. In addition, WMD is seen as an important security problem by the USA, threatening both its territory and the territory of its allies. The September 11 attacks, which occurred as a result of the careless use of intelligence information before the 2003 Iraq

---

* Uluslararası İlişkiler Bilim Uzmanı, Mersin Üniversitesi, tomakomer@gmail.com ORCID: 0000-0003-0753-8914.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kaanatac@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3435-9073.

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 11 Mayıs 2023 / 11 May 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 06 Haziran 2023 / 06 June 2023

War, changed the perspective of the US government on intelligence in the foreign policy decisions of the period and the corporate intelligence structure of the US. In this context, the study aims to answer how intelligence was used as an effective tool in the 2003 Iraq War, especially in the formation of foreign policy.

Keywords: *Intelligence, Foreign Policy, US, 2003 Iraq War, Iraq.*

GİRİŞ

İstihbarat, dış politika kararlarının alınmasında ve icrasında siyasal karar alıcılar için hem önemli hem de riskli bir değişkendir. Özellikle askeri bir hareket için istihbaratın dış politika aracı olarak kullanılması içerisinde önemli sorunları barındırmaktadır. İlk olarak istihbarat yapısı itibariyle gizli bir faaliyettir. Hem üretilmesi hem de etkin bir araç olarak kullanılması riskli süreçleri içerisinde barındırır (Warner, 2008). İkinci olarak en üst seviyedeki hedefler için siyasi saiklerin devreye girmesi ve istihbaratı üreten örgütler üzerindeki baskılar istihbaratın siyasallaşması yol açabilir. Diğer yandan askerî harekât gibi yüksek maliyetli bir dış politika çıktısında istihbaratın kullanılması siyasallaşmış istihbarat riskini artırmaktadır (Bar-Joseph, 2013 s.348). Karar alma sürecinde siyasi karar alıcı ve ekibi üzerindeki baskıların etkisi kaçınılmaz olarak istihbarat örgütlerine de yansımaktadır. Bu çalışmanın iddiası istihbarat örgütlerinin dış politika yapım sürecinde, siyasi kaygılardan uzak ve objektif bir istihbarat analizi ortaya koymanın önemini vurgulamaktır. İddianın temeli, siyasi endişelerin ve “iktidara doğruyu söyleme (*truth to power*)” düsturundan uzaklaşmanın getireceği maliyetin yüksek olduğudur. Bunun gerçekleşmemesi halinin istihbaratın siyasallaşması riskinin yanında istihbarat başarısızlığı gibi diğer önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Jervis istihbarat başarısızlıklarının, hesap verilebilirliği azaltması ve istihbarat sağlayıcılarına olan güvenin sarsması gibi ciddi riskleri yaratabileceğini ifade etmektedir (2010, s.185).

ABD'ye yönelik gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 terör saldırıları istihbarata olan bakışın önemli ölçüde eksen değiştirmesine sebep olmuştur. Bu terör saldırısı sonrası ABD için istihbarat, dış politikada daha etkin kullanılan bir araç haline gelmiş ve Irak'a bir askerî harekâtın düzenlenmesinde rol oynayan önemli değişkenlerden biri olmuştur. Bu askerî harekât, siyasi karar verici tarafından dış politika alanında istihbaratın kullanılmasının önemli bir örneğidir. Uluslararası terörizmin Amerikan topraklarını hedef alması ile ilgili küresel ölçekte emarelerin bulunması rağmen önleyici tedbirlerin alınmasında yaşanan zafiyetler sonucunda George W. Bush yönetimi 11 Eylül Saldırıları ile yüzleşmek zorunda

kalmıştır. El-Kaide örgütünün üstlendiği bu eylemler Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki aktörleri tanımlarken görece yeni bir başlık olan terör unsurlarının güçlü bir başlık olmasına ve o güne kadar yeterince gündemde değilken bir anda küresel ajandanın ilk sırasına yer almasına neden olmuştur (Wight, 2008, s.99). Devam eden süreçte, istihbarat zafiyetlerinin ve ABD istihbarat topluluğunun hararetle bir şekilde eleştirildiği bir siyasi iklimde istihbarat bir araç olarak kullanılarak 2003 Irak Savaşı'na giden süreçte önemli bir rol oynamıştır. Literatürde 20 Mart 2003'te başlayan Irak Savaşı'nda ABD yönetiminin istihbaratı dış politikada araçsallaştırması “tarihin en büyük istihbarat hatası” olarak da nitelendirilmektedir (Fitzgerald ve Lebow, 2006 s.885; Harvey, 2011, 5.bl.).

Çalışma¹, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, 2003 Irak Savaşı'na giden süreci, kamuoyu tutumunu, 11 Eylül saldırıları sonrası istihbaratı bilgilerin kullanılarak dış politikadaki değişen söylemi, ABD'nin 2002 yılındaki Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi üzerinden değerlendirecektir. 2003 Irak Savaşında istihbaratın nasıl kullanıldığını ve KİS ile ilgili olarak kamuoyuna açıklanan resmî belge ve raporların analizlerini ikinci bölümde ele alacaktır. Sonuç bölümünde ise istihbaratın özellikle dış politikanın oluşturulmasında etkin bir araç olarak kullanılması ve süreç ile sonuçlara olan etkileri ele alınacaktır. Bu minvalde çalışmadaki vaka analizi için birincil ve ikincil kaynaklardan veri elde etme yöntemi kullanılmıştır. 2003 Irak Savaşı vakasında geniş bir literatürün bulunması sebebiyle çalışma, araştırma sorusu ve konuya bağlı kalınarak dış politika ve istihbarat perspektifinden ele alınmış ve istihbarata etki eden süreçler ile sınırlandırılmıştır. İstihbaratın doğası gereği, gizlilik içerisinde yürütülen bir faaliyet olması sebebiyle sadece kamuoyuna açıklanan belge ve raporlardan yararlanılarak çalışma yürütülmüştür. Çalışma, dış politikada bir yardımcı unsur olan istihbaratın doğrudan bir askerî harekât argümanı olarak uluslararası arenada kullanılması yönüyle önemlidir. Diğer yandan, istihbaratın dış politikada bir araç olarak kullanılmasıyla gerçekleşen tekil bir vaka üzerinden ve resmi raporlarla analiz edilerek genellenebilir bir veri setine ulaşmayı amaçlamaktadır.

---

¹ Bu çalışma; “Dış Politikada Karar Alma ve Uygulama Süreçlerinde İstihbarat: ABD ve 2003 Irak Savaşı Örneği” isimli Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen birinci yazara ait yüksek lisans tezinin bir bölümünden yararlanılarak yazılmıştır.

1. 2003 IRAK SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında ABD istihbaratı için terör kavramı ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD, terörizm şeklinde yeni bir küresel güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu tehdit, 1993 Dünya Ticaret Merkezi bombalaması ve 1998'de Afrika'daki ABD büyükelçiliği bombalamaları gibi Amerika'nın çıkarlarına ve vatandaşlarına yönelik yüksek profilli saldırılarla vurgulandı. 11 Eylül saldırıları, ABD'nin teröre karşı küresel bir savaş ilan etmesine ve Afganistan ve Irak'ta askeri müdahaleler başlatmasına yol açan bir dönüm noktasıydı. 11 Eylül saldırıları öte yandan ABD istihbaratı için dramatik değişimin de habercisi olmuştur. 17 Eylül 2004 tarihindeki İstihbarat Reformu ve Terörizmi Önleme Yasası (*The Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act-IRTPA*) bu değişimin somut bir göstergesidir (Discover U.S. Government Information, 2004).

11 Eylül saldırıları hem akademik literatür anlamında hem de dünya siyaseti üzerinde terörizm ile ilgili geniş varsayımların yapıldığı bir dönemdir (Hodges ve Nilep, 2007; Holloway, 2008; Leffler, 2023). El-Kaide ve Usame Bin Ladin, ABD için yeni yüzyılın hasımları olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD, 11 Eylül sonrası terörizmle savaş kapsamında Afganistan'a askeri harekât düzenlerken öte yandan Irak'ı 11 Eylül saldırılarını açık bir şekilde kınamadığı için terörle iltisaklı ülke olarak konumlandırmıştır. Başkan George W. Bush'un 29 Ocak 2002'deki konuşmasında² “Şer Eksenini” olarak nitelendirilen Irak, İran ve Kuzey Kore ABD ve tüm insanlık için en üst düzeyde tehdit olarak belirtilmiştir. Irak açıkça ABD düşmanlığıyla suçlanmış KİS üretimi yaptığı iddiaları da yine bu konuşmada dile getirilmiştir (Lesser-Arquilla vd., 1999, s.11).

George W. Bush'un “şer eksenini” konuşması hem dolaylı bir savaş ilanı hem hasımlara bir gözdağı hem de onları susturmak adına üstünlüğün hala ABD ve müttefiklerinde olduğunun açık bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Beyaz Saray, uluslararası sistemde güç merkezini oluşturan kendi topraklarında tarihin gördüğü en büyük terör saldırısına maruz kalsa da kontrolün ve üstünlüğün hala kendisinde ve müttefiklerinde olduğunun vurgusunu yaparak terörle mücadelenin kendince haklı

---

² Konuşmanın orijinal hali ve tamamı için bkz. American Rhetoric (2002). First Presidential State of the Union Address. <https://www.americanrhetoric.com/speeches/stateoftheunion2002.htm> adresinden 23 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

gerekçelerini açıklamıştır (The Washington Post, 2002). 11 Eylül saldırıları sonrasında Washington için dış politikanın eksenini özellikle terörle iltisaklı hedeflere yönelik olarak önleyici müdahaleye doğru şekillenmiştir. ABD teröre karşı küresel savaş kapsamında, faaliyette olduklarına inanılan her yerde şüpheli teröristleri ve onların ağlarını hedef alan bir önleme ve önleyici savaş politikası izledi. Bu politika, drone saldırılarının kullanımı, lider kadrolara yönelik suikastlar ve gizli operasyonlar yürütmek için özel kuvvetlerin konuşlandırılması dâhil olmak üzere bir dizi askeri ve diplomatik önlemeyle desteklenmiştir. Askerî harekâta ek olarak ABD, terörle mücadele için istihbarat toplama, mali yaptırımlar ve terörizm için potansiyel üreme alanı olarak görülen ülkelerde demokrasi ve istikrarı teşvik etme çabaları dâhil olmak üzere bir dizi politika da izledi.

ABD KİS ile ilgili olarak güvenlik anlamında, El-Kaide'ye destek verdiği iması ile de terör anlamında Irak'ı suçlayıp ve önleyici saldırı eksenini somut bir tabana oturtup meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. ABD yönetimi bu söylemler ile hem dış politikadaki eylemlerine destek almaya gayret etmiş hem de iç politikada muhtemel silahlı müdahalelere karşı kamuoyu desteğini sağlama gayretine girişmiştir. Öte yandan da muhtemel iç muhalefeti de özellikle KİS, terör unsurları ve güvenlik meseleleri gibi konuları gündemde canlı tutarak baskılamaya çalışmıştır (Gupta, 2008, s.181).

George W. Bush'un 1 Haziran 2002'de ABD Harp Akademisi'nde yaptığı konuşmada³, “Kurumlarımız mağaralarda gizlenen ve laboratuvarlarda büyüyen tehditleri ortaya çıkarmak için en iyi istihbaratı getirecektir” söylemiyle, elde edilen istihbarat bilgileriyle dış politika alanında meşruiyet kazandırma çabasına devam etmiştir. Ayrıca bu durumun istihbarat kurumları üzerinde de baskı oluşturarak istihbaratın siyasallaşmasını da önceleyen bir durum oluşturduğu öne sürebilir. Bu tarihten sonra da Irak'a yönelik Washington'un tutumunda gerginliği arttırıcı söylemlerin arttığı görülmüştür. Bush'un konuşmasında kullandığı “önleyici saldırı” kavramı ile ABD yaşam tarzının korunması adına dış politikada askeri gücün sınırlarının genişletilerek gerektiğinde saldırıya uğramamak adına önceden saldırma prensibini benimsendiği görülmektedir. Bu durum

---

³ Konuşmanın orijinal hali ve tamamı için bkz. The White House President George W. Bush (2002). President Bush Delivers Graduation Speech at West Point United States Military Academy West Point, New York. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> adresinden 26 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

“önleyici saldırı” prensibi gereği hem istihbarı faaliyetlerin kapsamının genişletilmesine hem de askeri gücün gerektiğinde bir dış politika aracı olarak kullanılmasına imkân sağlamaktadır (Ryan, 2010, s.91). Bush’un 11 Eylül saldırıları sonrası terör karşısındaki tavırları ve “önleyici saldırı” olarak ortaya koyduğu doktrin Yeni Muhafazakâr düşünürlerce de büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Bunun üzerine “Yeni Muhafazakâr” düşünürlerden George W. Bush’a bir öneri mektubu yazılmıştır. Bu mektupta El-Kaide’nin ve Usame Bin Ladin kesin imhası dile getirilirken Saddam Hüseyin’in de “yeryüzünün karşılaştığı en önde gelen teröristlerden biri” olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Ayrıca mektupta Irak’a da bir askeri müdahalenin gerekliliği vurgulanmıştır (Internet Archive, 2001).

Bush yönetimi 11 Eylül saldırıları sonrası teröre karşı savaş çağrıları ve fırsatçı bir anlayışla Irak’ta oluşan jeopolitik fırsatları değerlendirmek adına bir kampanya yürütmüştür. Bu kampanyada Irak’ın KİS üretimini durdurmadığı ve hem bölgesel hem de dünya çapında oluşturabileceği tehditlerin vurgulanmıştır. Diğer yandan Irak’ın 11 Eylül saldırılarını kınamaması ABD için El-Kaide’ye karşı bir destek algısının oluşturulmasında önemli bir delil olmuştur. Irak’ın ABD nezdinde oluşturduğu bu ciddi tehdit unsurları askeri bir harekâtın yüksek sesle dile getirilmesine kapı aralamıştır.

Tablo 1. ABD Silahlı Kuvvetlerinin Irak’a Karşı Kullanılmasına İlişkin ABD Temsilciler Meclisi Oylaması (10 Ekim 2002) (Kaynak: U. S. House of Representatives, <https://clerk.house.gov/evs/2002/roll455.xml>)

OYLAMAYA KATILANLAR	KABUL	RET	ÇEKİMSER
Cumhuriyetçi Parti	215	6	2
Demokratik Parti	81	126	1
Bağımsız		1	
Toplam	296	133	3

Ancak Bush yönetiminin kampanyada kamuoyu desteği alması ilk etapta o kadar da kolay olmamıştır. 11 Eylül saldırılarının yansımaları kamuoyu için ulusal güvenlik tehdidi ve politik tutarlılık açısından henüz yeterince ikna edici değildir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun (BMGK)

da ABD'ye destek konusunda henüz önemli çekinceleri vardır. Bu durum Bush yönetiminin topladığı istihbari bilgilerin ve gerçekleştirdiği eylemlerin uzunca bir süre sorgulanmasına sebep olmuştur. Ancak yine de ABD Kongresi'nde hareket izni için çoğunluk sağlanabilmiştir.

Tablo 2. ABD Silahlı Kuvvetlerinin Irak'a Karşı Kullanılmasına İlişkin ABD Senato Oylaması (11 Ekim 2002) (Kaynak: U.S. Senate, https://www.senate.gov/legislative/LIS/roll_call_votes/vote1072/vote_107_2_00237.htm)

OYLAMAYA KATILANLAR	KABUL	RET
Senato	77	23

Tablo 3. Irak'taki Savaşa Yönelik Halkın Tutumu: 2003-2008 (Kaynak: Pew Research Center, <https://www.pewresearch.org/2008/03/19/public-attitudes-toward-the-war-in-iraq-20032008/>)

YILLAR	KARAR	Askeri müdahale doğru karar mı?	Irak Savaşı iyi gidiyor mu?	ABD Irak'ta asker tutmalı mı?
2003	EVET	%77	%88	%64
	HAYIR	%22	%7	%32
	KARARSIZ	%1	%5	%4
2004	EVET	%55	%61	%50
	HAYIR	%39	%37	%44
	KARARSIZ	%6	%2	%6
2005	EVET	%47	%54	%55
	HAYIR	%47	%42	%42
	KARARSIZ	%6	%4	%3

2006	EVET	%45	%43	%44
	HAYIR	%49	%51	%50
	KARARSIZ	%6	%6	%6
2007	EVET	%43	%40	%52
	HAYIR	%49	%56	%43
	KARARSIZ	%8	%4	%5
2008	EVET	%38	%48	%49
	HAYIR	%54	%48	%47
	KARARSIZ	%8	%4	%4

ABD yönetimi Irak'a karşı gerçekleştirilecek olası bir askerî harekât için sonraki süreçlerde kamuoyu desteği çabalarını yoğun olarak sürdürmüştür. Bu çabalar nihayetinde savaşın başladığı yıl olan 2003 yılında kamuoyu desteğinin alındığını göstermektedir.

Tablo 3, 2003-2008 yılları arasındaki kamuoyu desteği savaşın hemen başında argümanlar ikna edici olsa da savaş sürecinde kamuoyu desteğinin gitgide kaybedildiği gözlemlenmiştir (Pew Research Center, 2008).

ABD'de 1986 yılından itibaren yönetimlerin yıllık periyodlarla Kongre'ye sunması zorunlu olan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi⁴, 11 Eylül sonrasında ulus ötesi terörizm ile savaş halinde olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu durum KİS ilgili olarak ortaya koyulan istihbarat analizlerinden de kaynaklanmaktadır. 11 Eylül sonrası önleyici askeri güç kullanımı da önemli bir seçenek olarak yerini almıştır (Doyle, 2007, s.626).

Bush “kitle imha silahı üreten uyuşturucu ticareti gibi yasadışı faaliyetlerde bulunan, uluslararası suçlara destek sağlayan ve terörizmi destekleyen haydut devletlerin” çevreleme politikası ile alt edilemeyecek

⁴ 1986 tarihli the *Goldwater-Nichols Defense Department Reorganization Act*'a göre Başkan her yıl ABD'nin ulusal güvenlik stratejisi hakkında Kongre'ye bir rapor sunmak zorundadır. Dönemlere göre söz konusu strateji belgelerine ulaşmak için <https://nssarchive.us/>

kadar tehlikeli olduğundan sıklıkla bahsetmiştir. Bush bu durumun ancak “önleyici saldırı” adını verdiği bir stratejik hamle ile önlenebileceğini iddia etmiştir. Bu argüman 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ile temellendirilmiştir. “Önleyici saldırı” Bush yönetiminin terörle savaşta olarak sadece 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi içerisinde kendisine yer bulmuştur. Bunun nedeni ABD'nin “önleyici saldırı” kavramı ile saldırgan ve aşırı güç (*hyperpuissance*) kullanma eğiliminde olduğu şeklinde eleştirilmesidir. Bush yönetimi sonrası göreve gelen Barack Obama yönetimi ise bu kavramın kullanılmaması konusunda titizlik göstermiştir (Körpe, 2022, s.274). Ayrıca “Amerika'nın dış politikasından tehlikeli bir kopuş” ve “önleyici savaşın ve şiddetli rejim değişikliğinin tehlikeli ve radikal bir ifadesi” gibi ciddi eleştirileri de içerisinde barındırmaktadır (Cram, 2011, s.489).

Eylül 2002'deki Ulusal Güvenlik Stratejisi (belgesi de 2003 Irak Savaşı öncesi detaylı olarak incelenmesi gereken önemli bir birincil kaynaktır (The White House President George W. Bush, 2002). Amerika'nın uluslararası stratejisine genel bakış” başlıklı birinci bölüm; “ABD ulusal güvenlik stratejisi, değerlerimiz ile ulusal çıkarlarımızın birliğini yansıtan belirgin bir Amerikan enternasyonalizmine dayanacaktır” şeklinde başlar. Küresel olarak tırmanan terör sorunu ve özellikle KİS üretiminin önlenmesi adına iş birliği sağlanması ve gerekli kurumların etkin ve verimli çalıştırılmasının önemi vurgular. Gerektiğinde güç kullanımından çekinilmemesi gerektiğinden de bahsedilmiştir (2002, s.1). “İnsan Onuru için Mücadele İsteği” başlıklı ikinci bölümde; ABD'nin özgürlüklerin korunduğu ve hukukun üstünlüğü ilkesi ile mutlak adalet için çalışan bir ülke olduğu vurgusu vardır. Ayrıca mutlak eşitlik ilkesi ile insanlara dini ve etnik konuda herhangi bir ayrıma maruz kalmayacaklarının güvencesi sunulmuştur. Kadın hakları da yine bu başlık altında ele alınan önemli bir konudur (2002, s.3). “Küresel terörizmi yenmek için ittifakları güçlendirin ve bize ve dostlarımıza karşı saldırıları önlemek için çalışın” başlıklı üçüncü bölümde ise “tüm savaşımlardan farklı” şeklinde nitelendirilen küresel terör ile savaşın gerçekleştiği ve bu savaşın uzun ve yakalanması zor bir düşmana karşı verildiği ifade edilir. Ancak yaşanan savaştaki birikimler ile kalıcı bir terörle mücadele başarısının sağlanacağı üzerinde durulmuştur. Bu noktada gözle görülmeyen mücadele ile başarı konusu, istihbarat çalışmaları minvalindeki gizlilik esaslı yapılan çalışmalara bir vurgu olarak değerlendirilmiştir. Bu durum istihbarat ve dış politika ilişkisi adına önemli

bir konumdadır (2002, s.5). “Bölgesel çatışmaları çözmek için başkalarıyla birlikte çalışın” başlıklı dördüncü bölüm, ABD uluslararası ilişkiler için zaman ve kaynak konusunda daha fazla çaba harcanarak bölgesel olarak yaşanan krizlerin çözülmesini amaçlamaktadır. Ayrıca “Avrupalı müttefikler ve uluslararası kurumlarla koordinasyon, yapıcı çatışma arabuluculuğu ve başarılı barış operasyonları için gereklidir” ilkesi ve bu ilkeye yönelik çalışmalar, Irak’a kendisinin de içerisinde bulunduğu “Koalisyon Güçleri” adı verilen devletler ile müdahale etmesi önemli bir ilkedir (2002, s.9). “Düşmanlarımızın bizi, müttefiklerimizi ve dostlarımızı KİS’le tehdit etmesini önleyin.” başlıklı beşinci bölüm, “Körfez Savaşı sırasında, Irak’ın tasarımlarının İran’a ve kendi halkına karşı kullandığı kimyasal silahlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda nükleer silah ve biyolojik ajanların edinimini de kapsadığına dair reddedilemez kanıtlar elde ettik” maddesi politikaya uygun istihbaratın varlığına işaret eder. Aynı bölümde “ABD’ye, müttefik ve dostlarımıza karşı KİS’i kullanmadan önce haydut devletleri ve onların terörist müvekkillerini durdurmaya hazırlıklı olmalıyız” söylemi Irak ile ilgili yoğun şüpheler olduğu ve savaş ihtimali konusunda kamuoyu oluşturulması amaçlanmaktadır. (2002, s.13). “Serbest piyasalar ve serbest ticaret yoluyla küresel ekonomik büyümenin yeni dönemini ateşleyin” başlıklı altıncı bölüm, “güçlü bir dünya ekonomisi, dünyanın geri kalanının da refah ve özgürlüğü artırarak ulusal güvenliğimizi artırır” ilkesi ile ekonomik olarak güçlü bir duruşun ulusal güvenlikle doğrudan etkili bir faktör olduğuna işaret eder. Ayrıca kendi ekonomik sistemine uygun bir yapının dünya için de en verimli yol olduğu iddiasındadır (2002, s.17). “Toplumları dünyaya açarak ve demokrasi altyapısını kurarak kalkınma çemberini genişletin” başlıklı yedinci bölümde, ABD’nin II. Dünya Savaşı’nda savaşarak dünyayı daha güvenli bir yer haline getirdiği ve sonrasında güvenini sağladığı dünyayı yeniden inşa için çalışmalara giriştiği ortaya atılır ve bu stratejinin yaşatılarak güncel süreçte de terörizm ve haydut devletler ile aynı savaşın yapılıp, tüm dünya vatandaşlarına daha yaşanılır bir dünya bırakılması için dünyanın yeniden inşası konusunda üzerinde ısrarla durulmuştur (2002, s.21). “Küresel gücün diğer ana merkezleriyle iş birliğine dayalı eylem gündemleri geliştirin” başlıklı sekizinci bölümde, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD’nin dış politika bakışında küresel güç dağılımının diğer ana merkezleri ile iş birliğini geliştirmesi ve küresel terörizmin önlenmesi adına bu güç merkezleri ile verimli diyalog alışkanlıkları geliştirme ve ortak eylem konuları üzerinde çalışmalar yapılması üzerinde durulmuştur (2002, s.25). “Yirmi birinci yüzyılın

zorluklarını ve fırsatlarını karşılamak için Amerika'nın ulusal güvenlik kurumlarını dönüştürün" başlıklı dokuzuncu ve son bölümde ise, özellikle doğrudan istihbarat ile ilgili olan yerler dikkat çekmektedir. Devletin dış istihbarat konusundaki yeteneklerinin geliştirilmesi ve bu kurumların yetki artışına yönelik çalışmalar yapılması, kesintisiz istihbarat ilkesi ile hızlı ve bütünlük istihbaratı bilgilerin sağlanması, istihbaratı bilgi toplama konusunda yeni yöntemler geliştirilerek üstünlüğü sürekli olarak elde bulundurma, tüm bilgi kaynaklarının güçlü bir şekilde analiz edilerek olası terör tehdidine karşı istihbarat toplamak gibi ilkeler dikkat çekmektedir. Ayrıca bu bölümün yansımalarından birisi olarak değerlendirilecek olan, 17 Aralık 2004 yılındaki IRTPA özellikle terörizm adına atılan önemli bir reform hareketi ve dönüşüm olarak gösterilebilir (2002, s.29).

Söz konusu belge Amerikan halkını acil ve uzun vadeli risklerden korumayı, Amerikan değerlerini geliştirmeyi ve istikrar ve refahı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Terörizm, KİS'lerin yayılmasının önlenmesi, ekonomik büyüme, ittifakların oluşumu, modernleşme, iç güvenlik ve enerji konularını ele almaktadır. Belge ABD'nin 21. yüzyılın karmaşık güvenlik sınamaları karşısında zorlukların aşılması ve toplumu ve çıkarlarını koruma taahhüdünü sürdürmesi için bir yol haritası niteliğindedir. 2002 Strateji Belgesi genel olarak, uluslararası sistemde ortaya çıkan tehditleri ele almak, Amerikan değerlerini teşvik etmek ve giderek daha karmaşık ve birbirine bağlı bir dünyada ABD'nin ve çıkarlarının güvenliğini sağlamak için kapsamlı bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

2. 2003 IRAK SAVAŞI VE İSTİHBARAT

ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında terörle mücadelede model⁵ devlet olma çabaları Afganistan'a karşı yapılan askeri müdahale sonrası Irak'a da bir asgari müdahale ihtimalini de beraberinde getirmiştir. Bu anlamda ABD İstihbarat Topluluğu'nun 2003 Irak Savaşına giden süreçte yaptığı analizler ve raporlamalar önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır (Kellner, 2004, s.45).

Dönem içerisinde savaşa dair karar alınmasında etki unsurlarından biri de Yeni Muhafazakâr düşünürlerin görüşleridir. Bunu nedeni Bush'a yazılan

---

⁵ ABD'nin model devlet olarak gösterilme çabalarının teorik arka planı için bkz. Kaplan L. F., ve Kristol, W. (2003). *The War Over Iraq: Saddam's Tyranny and America's Mission*. San Francisco: Encounter Books.

mektupta 11 Eylül saldırılarının müsebbibi olan El-Kaide'nin, Irak yönetimi ile doğrudan ilişkili olduğu varsayımdır. Ayrıca bu varsayımlar sadece bunlarla sınırlı kalmayıp Irak'ın KİS üretmeye devam ettiğini ve bu silahların El-Kaide terör örgütünün eline geçebileceği iddiaları ile devam etmiştir. Bu iki varsayım da ABD için felaket senaryosu olarak görülmüş ve önleyici saldırının Irak için kullanılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bush yönetimi de askeri bir müdahalenin gerekliliğini gün geçtikçe daha yüksek sesle dile getirmiştir. Bu durum Irak'ın KİS'lere sahip olabileceği konusundaki istihbarat analiz raporlarının Kongre ve kara alıcı merciye sunulması ile Bush yönetimi için daha da güç kazanan bir argüman olmuştur (Dumbrell, 2008, s.33).

Ekim 2002'deki Irak'ın Kitle İmha Silahları Programlarını konu edinen istihbarat raporunda Irak'ın Birleşmiş Milletler (BM) kararlarını açıkça ihlal ettiği, BM standartlarının dışındaki füze üretimlerine devam ettiği ve eğer önlem alınmazsa yaklaşık on yıl içerisinde nükleer silaha sahip olabileceği değerlendirilmiştir. Irak'ın KİS'e yönelik üretim iddialarını reddetmesi, 1998'deki denetlemelerin sona ermesinden sonra Irak'ın güvenilir bir görüntü vermemesi ve nihayetinde 11 Eylül saldırılarını kınamayarak El-Kaide'nin yanında duruyor izlenimi vermesi ile ilgili geliştirilen söylem dikkat çekicidir. Ayrıca istihbarat değerlendirmelerine bakıldığında Irak'ta kitle imha çalışmalarının sürüyor olabileceği yönündeki analizlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu değerlendirmelerin temelinde Irak petrolünün yasadışı yollarla satılması ve bu sayede kitle imha çalışmalarına finans kaynağı sağlayabileceği görüşü dikkat çekmektedir. Diğer yandan 16-19 Aralık 1998'deki Çöl Tilkisi Harekâtı sonrasında Irak'ın biyolojik silah ve füze tesislerini yeniden inşa ettiği ve sivil üretim şeklinde gösterdiği kimyasal ve biyolojik silah üretim altyapısını büyüttüğü, Irak'ın balistik füze menzillerinin BM'nin sınırlarını aşarak KİS'i insansız hava araçlarıyla kullanabileceğinin düşünüldüğü, Saddam Hüseyin'in özellikle nükleer silah için altyapı oluşturmaya çalıştığı değerlendirilmiştir. Elde edilen istihbari bilgilerde Irak'ın yüksek mukavemetli alüminyum borular temin etmeye çalıştığı bunun nedeninin ise nükleer silah üretimi arayışı olduğu ve bu malzemelerle de nükleer silahlanma için gerekli santrifüj işlemlerinin yapabileceği yer almıştır. Irak'ın Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu'nun incelemesi sırasında üretimini azalttığı düşünülen hardal gazı, sarin, siklosarin ve VX gibi kimyasal savaş silahlarının üretimine yeniden başladığı değerlendirilmiştir. Öte yandan incelemede Saddam

Hüseyin'in büyük oranda sinir gazı stokladığı konusuna da sıklıkla atıf vardır. Irak'ın kimi kimyasal silahları ABD dâhil olmak üzere pek çok hedefe karşı kullanılabilir kapasitede olduğu da yer almıştır (National Security Archive, 2002, ss.1-2).

İstihbari değerlendirmeler Irak'ın küçük bir füze gücüne ve muhtemelen biyolojik silahları atmada kullanacağı insansız hava aracı gibi çeşitli kaynaklara sahip olduğu, bu kaynakların özellikle insansız hava aracı ile yapılabilecek saldırıların ABD içinde ve Basra Körfezinde tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. İstihbarat analizlerinde, Irak'ın silah geliştirme konusunda dış yardım aldığı ihtimali üzerinde ise sıklıkla durulmuştur. 1991'de BMGK, Irak'ın BM veya Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency-IAEA) gözetiminde, ürettiği KİS ve üretim altyapısını açıklaması, imha etmesi ya da tehdit dışı bir unsur haline getirmesi gerektiğini bildiren, ayrıca ilerleyen dönemlerde KİS geliştirmekten veya satın almaktan vazgeçmesini talep ettiği 687 sayılı kararı kabul etmiştir. Ancak Irak yönetimi KİS ile ilgili olan denetim mekanizmalarını sürekli olarak engelleme girişimlerinde bulunmuş ve KİS ile ilgili konunun çözümünü sürüncemede bırakmıştır. IAEA'in denetimlerini engellemesi Irak'ın KİS'i tam olarak ortadan kaldırdığına yönelik kanıtlara ulaşılmasını imkânsız kılmıştır. Denetleme raporundaki değerlendirmelerde Irak KİS ile mevcut kazanımlarını koruduğu ve geliştirdiği sonucuna varılmıştır (National Security Archive, 2002, ss.3-6).

Irak yönetimi, 1998 yılı itibarıyla BMGK müfettişlerinin teftişine izni vermemiştir. Böylece BM tarafından kurulan teknik alt yapı çalışmaz işlevsizleştirilmiş KİS ile ilgili muhtemel tespit yolları da kapatılmıştır. Irak, bu süreçte hava sahasını da kapatarak BM'nin görüntü almasını engellemiştir. Bahse konu BM'ye yönelik engellemeler ve yasaklar Irak yönetimine duyulan şüpheleri artırmıştır. Bu durumda da ABD istihbari raporlarında KİS ile ilgili şüpheli değerlendirmeler artmıştır. Irak Savaşı'na giden süreçte ABD yönetiminin ne güçlü argümanları istihbari mahiyetteki raporlar olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Colin Powell 5 Şubat 2003'teki konuşmasına⁶ "Irak ve BMGK'nin 1441 sayılı

---

⁶ Konuşmanın tam metin ve orijinal hali için bkz. The Guardian (2003). Full Text of Colin Powell's Speech. <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/05/iraq.usa> adresinden 13 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

kararına⁷ göre silahsızlanma yükümlülükleriyle ilgili durumu gözden geçirdiğimiz için bugün hepimiz için önemli bir gün” şeklinde başlamıştır. Powell “Irak'ın bu silahları üretmeye devam ettiğini gösteren çok fazla istihbarat topladık” tespitini yapmıştır. Bu tespit, istihbarı değerlendirmelerin 2003 Irak Savaşı'nda etkin olarak kullanılan bir araç olduğunu da ortaya koymuştur. (Goldman, 2014 s.302).

Tablo 4. Teftiş ve İzlemeye İlişkin BMGK Kararları ve Hükümleri: Talep Edilen Karar ve Gerçekte Olan (Teori ve Pratik) (Kaynak: National Security Archive, 2002, s.4)

TALEP EDİLEN KARAR	GERÇEKTE OLAN
Karar No 687 (3 Nisan 1991): Irak'ın BM veya IAEA gözetiminde tüm kimyasal ve biyolojik silahları ve üretim altyapısını ilan etmesini, imha etmesini, ortadan kaldırmasını veya zararsız hale getirmesi, 150 km'den daha uzun menzilli füze türlerini kullanmaması, Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu herhangi bir tespitte KİS ile ilgili tesislerin yerinde denetimlerini derhal gerçekleştirme yetkisi vermiştir.	Irak, Kitle İmha Silahı programının tüm bölümlerini açıklamayı reddetti, müfettişleri yalanlamak ve aldatmak için birkaç beyanda bulundu ve programın bazı unsurlarının gizli kalmasını sağladı. 150 km'nin çok ötesinde menzillerle ulaşmak için insansız hava araçlarına dönüşüm için çabalamıştır.
Karar No 707 (15 Ağustos 1991): Irak'ın BM ve IAEA müfettişlerinin teftiş için herhangi bir sahaya anında ve sınırsız erişime izin vermesini istemiştir. Irak'tan KİS programlarının tüm yönlerinin eksiksiz olarak açıklanmasını talep etmiştir. Irak'ın Birleşmiş ekiplerinin herhangi bir Özel Komisyon sorusuna veya talebine eksiksiz ve hızlı bir şekilde yanıt vermesini istemiştir.	Bağdat 1996'da UNSCOM icra başkanıyla teftişleri geciktirmek için, Bağdat'ın hassas ilan ettiği yerlere müfettiş sayısını dörtle sınırlamak ve egemen olarak kabul edilen yerlere girmelerini tamamen yasaklamak için müzakere etti. Bu yöntemler, Irak'a bireysel teftişler üzerinde bir avantaj sağladı. Irak sonunda daha fazla sayıda müfettişin bu tür yerlere girmesine izin verdi.
Karar No 715 (11 Ekim 1991): Irak'ın KİS programlarının uzun vadeli olarak izlenmesini Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu ve IAEA'ya sunmasını istemiştir.	Irak genellikle BM gözlemcilerini ilan edilmiş bölgelere yerleştirdi, ancak zaman zaman erişimi engellemiş ve izleme kameralarını manipüle etmiştir.
Karar No 1051 (27 Mart 1996): BM üyelerinin IAEA ve Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu'na Irak'a ihraç edilen ve KİS üretimine kullanılacak olan malzemeler hakkında bilgi vermesini istemiştir. Irak'a ihracat/ithalat izleme sistemini kurulmuştur.	Irak, BM kontrolleri dışında KİS uygulamalarına sahip çift kullanımlı öğeler tedarik etmek için sözleşmeler müzakere etmiştir. BM, Irak sınırlarında malları kapsamlı bir şekilde denetlemek ve Irak içindeki ithalatı izlemek için gereken personelden yoksundur.

---

⁷ BMGK 1441 sayılı karar tam metni ve orijinal hali için bkz. United Nations (2002). United Nations Security Council Resolution 1441 (2002). <https://www.un.org/Depts/unmovic/documents/1441.pdf> adresinden 13 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

İstihbarat ve Dış Politika: ABD'nin 2003 Irak Savaşı Örneği
Ömer TOMAK, Kaan Kutlu ATAÇ

<p>Karar No 1060, 1115, 1134, 1137, 1154, 1194 ve 1205 (1998c) (12 Haziran 1996- 11 Kasım 1998) Irak'ın UNSCOM ile iş birliği yapmasını ve teftiş ekiplerinin teftiş için tesislere ve Iraklı yetkililerle mülakatlar için derhal, koşulsuz ve sınırsız erişime izin vermesini talep etmiştir. UNSCR 1137, BM keşif uçaklarının Bağdat'ın güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle UNSCOM yetkililerinin Irak'a girişine izin vermeyi reddetmesini kınamaktadır.</p>	<p>Bağdat, teftiş süreci boyunca çok sayıda tesise erişimi engelleyerek, genellikle müfettişler gelmeden önce yerleri dezenfekte ederek ve rutin olarak müfettişlerin talep edilen sahalara ve kişilere erişimini engellemeye çalışarak UNSCOM'un Irak'taki misyonunu engellemeye ve sınırlamaya çalışmıştır. Bazen Bağdat, sonuçlardan kaçınmak için itaat sözü vermiş, ancak daha sonra geri dönmüştür.</p>
<p>Karar No 1154 (2 Mart 1998a): Irak'ın UNSCOM ve IAEA teftişlerine uymasını talep ediyor ve Genel Sekreter'in Irak'la mutabakat muhturasını onaylayarak, Irak'ın uymaması halinde “en ağır sonuçları” öngörmüştür. Karar No 1194 (9 Eylül 1998b): Irak'ın UNSCOM ve IAEA ile iş birliğini askıya alma kararını kınamıştır.</p>	<p>UNSCOM, Irak'ın uyumu olmadan görevini yerine getiremez. Bağdat UNSCOM ile çalışmayı reddetmiştir ve bunun yerine Irak'ın ihtiyaçlarına daha yakın olacağına inandığı Genel Sekreter ile müzakere etmiştir.</p>
<p>Karar No 1284 (17 Aralık 1999): UNSCOM'un yerine Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Teftiş Komisyonu'nu (UNMOVIC) kurmuştur ve Irak'tan, UNMOVIC ekiplerinin Irak'ın KİS programının tüm yönlerine acil, koşulsuz ve sınırsız erişime izin vermesini talep etmiştir.</p>	<p>UNSCOM'un yerini alan Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Teftiş Komisyonu (UNMOVIC); ve Irak'tan, UNMOVIC ekiplerinin Irak'ın KİS programının tüm yönlerine acil, koşulsuz ve sınırsız erişime izin vermesini talep etti. Irak defalarca BM silah müfettişlerinin dönüşünü reddetti ve silahsızlanma ile ilgili tüm BM kararlarını yerine getirdiğini iddia etmiştir. UNSCOM ile karşılaştırıldığında 1284, UNMOVIC başkanına daha az yetki vermiştir, BMGK'ye temel silahsızlanma görevlerini belirlemede daha büyük bir rol vermiştir ve müfettişlerin tam zamanlı BM çalışanları olmasını gerektirir.</p>

14 Şubat 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Denetleme Komisyonu (*The United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission-UNMOVIC*) Başkanı Hans Blix'in ve IAEA'nın Genel Direktörü Mohamed El-Baradei'nin verdiği brifingler de savaşa giden süreçte önemlidir. ABD yönetiminin kamuoyu desteği aldığı ve askeri bir harekât için ikna çabalarının yoğunlaştığı bu süreçte de KİS ile ilgili somut bir sonuca ulaşılamamıştır (The Acronym Institute, 2003). Bu durum ABD açısından savaşın meşrulaştırılması adına desteğin yitirilmesi tehlikesini beraberinde getirmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen 20 Mart 2003'te ABD ve Birleşik Krallık öncülüğündeki Koalisyon Güçleri, “Irak'ı özgürleştirme harekâtı” olarak adlandırdıkları harekâta başlamışlardır. Milletler genel sekreteri Kofi Annan, “Irak savaşının yasadışı olduğunu ve BM tüzüğünü ihlal ettiğini” belirtmiştir (The Guardian, 2004).

2003 Irak Savaşı süreci ile ilgili resmi raporlar önemlidir. Bu raporların ilki CIA'in 2002 yılında Irak'taki KİS programı ile ilgilidir. Rapora göre, 1998 BM denetimleri sonrası Irak kimyasal silah çalışmalarını sürdürmektedir. Raporda Irak'ın aynı zamanda biyolojik silah üretimiyle ilgili yatırımları da yapmaktadır. Bu silahlar dışında yine BM tarafından belirlenen kriterlerden daha uzun menzilli füzelere sahiptir. BM, Irak'ın KİS'i saklama eğiliminde olduğunu ve eğer Irak'ın silahsızlandırılması konusunda karar alınmazsa, ilerleyen yıllarda Irak nükleer silah sahibi olacağı öngörmektedir. Bu noktada raporda dikkat çeken husus, istihbarat analizcilerinin Irak'ın nükleer programını tekrar hayata geçirdiği ve silahsızlanma yönünde BM'nin kriterlerine yönelik adımlar atmadığı yönündedir. Bu durum, bir sonraki yıl UNMOVIC ve IAEA'in açıkladığı rapor ile çelişkiler içermektedir. İstihbarı analizler bu süreçte siyasal karar alıcının uygulamak istediği siyaseti meşru gösterme yönünde kullanılması açısından dikkat çekmektedir (National Security Archive, 2002, ss.1-25).

Yaşanan çelişkili süreçler beraberinde ABD yönetiminin Temmuz 2003'teki bir diğer CIA raporunun yayınlanmasına onay vermesini gerektirmiştir. 2002 yılındaki raporda kamuoyuna sunulmayan "önemli bulgular" kısmına bu raporda yer verilmiştir. Ayrıca üslup açısından da 2002'deki rapordan farklıdır. Bu üslup farklılığı bir önceki istihbarat raporundaki kesin değerlendirmelerden uzaklaşarak genel değerlendirmeler içeren bir üslup ile kaleme alınmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle askerî harekât gibi yüksek maliyetli ve büyük insan gücünün kullanıldığı bir operasyonda istihbarı bilgilerin doğruya en yakın olarak sunulması önemlidir. Bu noktada istihbaratın siyasallaşması kavramı bu noktada ortaya çıkmaktadır ve karar alıcının politik saiklere uygun bir istihbarat raporunun ortaya koyulması süreci başlamaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Birleşik Krallık'ta yayınlanan 2005 yılında Robb-Silberman Komisyonu raporunda KİS konusunun bir istihbarat analiz hatası olduğunu ve yapılan analizin karar alıcıya aktarım yöntemlerinin de hatalı olduğu kanaatine varılmıştır (Harvey, 2011, s.158). Benzer şekilde ABD Senatosu İstihbarat Komitesi'nin nihai raporunda da Bush hükümetinin istihbarat üzerindeki etkilerine yönelik bir sonuca ulaşamadığı belirtilmiştir (Federation of American Scientists, 2005). "Politika yapımcıların tercihlerine uymayan istihbarata itibar etmeye hazırlıklı olmaları gerekirken, toplumu bu değerlendirmeye tam olarak nasıl varıldığını ve hangi alternatiflerin doğru olabileceğini açıklamaya zorlayan keskin sorgulamalar yapılmadan hiçbir

önemli istihbarat değerlendirmesi kabul edilmemelidir. Bu "siyasallaştırma" değildir; istihbarat sürecinin gerekli bir parçasıdır. Ve nihayetinde, en iyi ihtimalle şaşırtıcı şeyleri nasıl yapacağını bilen İstihbarat Topluluğundan en iyi şekilde yararlanmanın anahtarıdır. Yapılan bu komisyon değerlendirmesi literatüre: “En hafif tabirle bu, analistleri kanıtları yorumlamalarını askeri cephaneliğiyle yakın bir tehdit oluşturan Irak rejimi anlatısına uyacak şekilde değiştirmeye zorlamakla suçlanan Bush yönetiminin oldukça dramatik bir aklanmasıydı.” Şeklinde geçmiştir. Bush yönetimi yetkilileri bu dönemde sadece aklanmakla kalmadı. “Kilit konular” ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmamaları sebebiyle istihbarat sağlayıcılarına karşı suçlayıcı tavırlar içerisine girilmiştir (Lucas, 2011, ss.203-204).

İstihbarı bilgilerin elde edilmesinde kullanılan istihbarat toplama ve analiz yöntemleri siyasi karar alıcının her zaman riskleri tam olarak anlamasına yardımcı olmaz. Bu noktadan hareketle ABD'nin KİS iddiası üzerine ürettiği istihbarı argümanları temelden başlayarak yeniden değerlendirmesi gerekmiştir. Ancak sürecin karmaşık bir hal alması ve 11 Eylül saldırıları sonrası hükümet üzerinde oluşan baskılar bu durumun gerçekleşmesine engel oluş gibidir. Irak'ta meydana gelen istihbarat başarısızlığının kamuoyunda sıklıkla tartışılması, olayların ve tartışmaların istihbarat çerçevesinden ziyade siyasi karar alıcının etrafında şekillenmesine neden olmuştur. CIA'nin KİS ile ilgili olarak uzun süredir devam eden çalışmaları siyasi baskılarla birlikte sürecin daha da karmaşık hale dönüşmesine de zemin hazırlamıştır. Siyasi karar alıcı ile istihbarat arasında gelişen önyargılar ile örtülenmiş süreçte istihbarı bilgilerin 2003 Irak Savaşı sürecinde siyasi otorite tarafından yeterli hassasiyet gösterilmeden kullanılmasına neden olmuştur (Cordesman, 2003, s.35).

2003 Irak Savaşı için her ne kadar istihbarı raporlarından ve kamuoyundan destek alınsa da argümanların yeterli sağlamlığa ulaşamaması, istihbaratın siyasallaşması süreci de ele alınınca bir işgal harekâtı olarak nitelendirilmesi sürpriz değildir. ABD iddiaları askeri harekate meşru zemin oluşturma adına ne denli çaba göstermiş olsa da istihbarı raporlarına bağlı ana argümanın geliştirilmesi ciddi sıkıntıların ve istihbarat hatalarının oluşmasına da neden olmuştur. Örneğin ikinci raporda değerlendirme olarak sunulan, Saddam'ın yüz tondan fazla kimyasal silah depoladığı ve nükleer silah konusunda büyük bir üretim kapasitesi için çabaladığı konular kesinlik kazanmış net istihbarat değerlendirmeleri değildir. Ayrıca Powell'ın, BMGK'de kanıt olarak gösterdiği resimler, bir istihbarat kaynağının

bilgisinden yararlanılarak ortaya çıkmıştır. Irak'ın silah üretimi için mobil birliklerden yararlandığı konusu, bilginin kaynağının kendisini deşifre ederek basına konuşmasıyla gün yüzüne çıkmıştır. Bu konudaki çelişkiler daha da belirginleşmiştir (Rumsfeld, 2011). Iraklı kimyager “Curveball” kod adlı Rafid Ahmed Alwan al-Janabi isimli şahsın, güvenilir istihbarat kaynağı olarak kullanıldığı ancak sonradan kendisini deşifre ederek “Irak Savaşı”nı hızlandırmak adına yalan söylediğini” itiraf etmesi, kendisinin sağladığı bilgileri de CIA'in çarpıttığını söylemesi önemlidir (NBC News, 2011). Bu durum ABD, yönetiminin bilgileri çarpıtarak bir kamuoyu oluşturma çabası içerisinde olduğunu ve istihbaratı da bu işlevde bir araç olarak kullandığını göstermektedir (The Guardian, 2011).

Curveball dönem itibarıyla ABD'nin 2003 Irak Savaşı'nı başlatmasının müsebbibi olarak da görülmüştür. Bunun nedeni Almanya'dan vatandaşlık alabilmek adına Almanya Federal Haber Alma Servisi (BND) tarafından CIA ile de paylaşılan istihbari bilgilerdir. Irak'ın El Kaide terör örgütü ile olan yakınlığından, kitle imha silahlarının yapımına bizzat şahit olduğundan ve ülkesindeki rejimi terörün tırmanmasındaki ana unsur olarak gördüğünden bahsetmiştir. Bununla birlikte kitle imha silahlarıyla ilgili olarak detaylı çizimlerle argümanını güçlendirmiştir. Ancak bu istihbari bilgilerin önemli bir kısmının gerçek dışı olduğu 2003 Irak Savaşı başladıktan sonra fark edilebilmiştir. Bu durum ABD adına önemli bir istihbarat hatasının oluşmasına ve kendisini işgalci konumuna düşüren bir savaşa girmesine sebep olmuştur (Schum ve Morris, 2007, s.249). Curveball her ne kadar CIA'in bilgilerini çarpıttığını ifade etse de bu durum kendisinin de savaşa sebep olan ve sonradan pek çoğunun kurmaca olduğu ortaya çıkan istihbari bilgileri sağladığı ve savaşın başlamasının önemli bir unsuru olduğu gerçeğini değiştirmemektedir (Irwin ve Mandel, 2019, s.1; Lundry *et.al.*, 2019, ss.590-591).

7 Temmuz 2004 tarihinde Senato tarafından yayınlanan “ABD İstihbarat Topluluğu'nun Irak Üzerine Savaş Öncesi İstihbarat Değerlendirmeleri Raporu” (U.S. Senate, 2004), 2003 Irak Savaşı ile ilgili olarak istihbarat ve siyasi karar alıcı arasındaki ilişkiler açısından dikkat çekici bulgulara ortaya koymuştur. Rapor, Irak'ta istihbarat konusundaki pek çok eksiklik ve başarısızlığı göz önüne sermektedir. Rapora göre senato ilk olarak ABD İstihbarat Topluluğu'nun değerlendirmeleriyle oluşan istihbari yargıları birkaç kriterde değerlendirir. Bunlar; istihbari bilgilerin nesnelliği, tutarlılığı, etki altında olmadan bağımsız bir şekilde üretildiği, kaynak

güvenilirliği ve doğruluğudur. Senato raporunda Irak'taki KİS ile ilgili olarak önemli istihbarat analiz hatalarını tespit edilmekle beraber, karar alıcı organların, dış politika konusunda siyasal hedefler ile uyumlu istihbarı çalışmalar ortaya koyulduğuna dair herhangi bir baskı unsuru tespit edilemediği de vurgulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Senato'nun Irak Savaşı'nda "siyasallaşmış istihbarat" konusunun doğru olmadığı vurgusu dikkat çekicidir. Ancak Pfiffner (2007) Irak Savaşı öncesi istihbarat ve karar verme sürecini incelediği çalışmasında Irak savaşında istihbaratın kullanımını şekillendiren temel varsayımı vurgulanmaktadır. Buna göre, Bush yönetiminin Irak'ta rejim değişikliği politikası tercihi, istihbaratı nasıl yorumladıklarını etkilemiştir. Bu politika tercihi, yönetimin istihbarat bilgilerini işleme ve anlamlandırmasına bir filtre görevi görmüştür. Pfiffner'in iddiası, yönetimin zihniyetinin, istihbaratın hangi bilgilere inanıldığını ve nasıl kullanıldığını belirlemede önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. Önceden belirlenmiş sonuçları desteklemek için yönetim, istihbarat sürecini etkilemek için çeşitli politikleştirme taktikleri kullanmıştır. Örneğin, yönetim, Saddam Hüseyin ile El-Kaide arasındaki bağlantıları aralıksız bir şekilde araştırarak, analizcilere bu tür bağlantıların kanıtlarını bulma konusunda baskı yapmıştır. Yönetimin baskısına rağmen, İstihbarat Topluluğu Saddam Hüseyin ile El-Kaide arasında operasyonel veya iş birliği ilişkisi olmadığı yönündeki değerlendirmesinde ısrarcı olmuştur. Bununla birlikte, sürekli yönetimin söz konusu bağlantıların kanıtlarını isteme talepleri, analizcileri değerlendirmelerinde agresif bir yaklaşım benimsemeye zorlamış olabilir. Bu zorlamalar da istihbarı değerlendirmeleri etkilemiş olabilir (ss.213-242). Dolayısıyla istihbarat başarısızlığının temel nedenlerinin öznel beklentiler, profesyonel analistlerin görmezden gelinmesi ve özellikle politika yapımcıların öncelikleri ve önyargıları olduğunu belirtmektedir. Bu faktörler, önyargıları, bilgilerin seçici yorumlanmasını ve varsayımların eleştirel bir şekilde değerlendirilmemesini beraberinde getirerek hatalı istihbarat değerlendirmelerine yol açabilir.

Öte yandan CIA'in 2002 yılındaki raporu, Irak'a olası bir hareket için silahlanma ile ilgili olarak yeterli ayrıntı içermemektedir. ABD İstihbarat Topluluğu içerisinde, Irak'ın KİS'e sahip olduğu yönünde hâkim bir görüş mevcuttur. Bu görüşün etkenleri olarak; Irak'ın Birleşmiş Milletler denetçilerine yeterli şeffaflığı sağlamaması, Irak ile ilgili olarak yeterli istihbaratı toplama konusunda 1998 sonrası istihbarat kaynağı sıkıntıları ve

Irak'ın 11 Eylül sonrası ABD'ye destek açıklaması yapamaması onu El-Kaide destekçisi konumuna düşürmektedir. Ayrıca Powell, 5 Şubat 2003 tarihinde BMGK'de yaptığı konuşmada “güvenilir kaynak” olarak belirttiği isim Rafid Ahmed Alwan al-Janabi'den alınan istihbarı bilgilerin kullanımında yeterli özenin gösterilmediği de raporda yer almaktadır.

ABD İstihbarat Topluluğu değerlendirmelerinin, siyasi karar alıcı başkanın söylemlerine yansıdığı görülmektedir. Bu yansımalar, Irak'taki KİS'in var olduğu konusuna ve Irak rejiminin düşman olduğu konusunda, hatta ABD'ye saldıran teröristler ile iş birliği içerisinde olduğu konusuna sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Bu duruma en iyi örneklerden birisi 28 Ocak 2003 tarihinde Bush'un ulusa sesleniş konuşmasında görülebilir. Bush konuşmasında “Irak'ta daha da büyük bir tehdidin yükselmesine izin verilmemelidir. Pervasız saldırganlık geçmişi olan, terörizmle bağları olan, potansiyel zenginliği olan acımasız bir diktatörün hayatı bir bölgeye hükmetmesine ve Amerika Birleşik Devletleri'ni tehdit etmesine izin verilmeyecektir” ifadesiyle savaş kararının alındığını ima ederken istihbarat raporlarının kendisine gösterdiği karar alma sürecini destekleyici süreçten uzaklaşmış görünmektedir. ABD İstihbarat Topluluğu içerisinde, 2003 Irak Savaşı öncesi yıllardan kalan, Irak'a karşı olumsuz bakışın yanı sıra bu olumsuzluğun dış politika yapımında Irak aleyhine istihbarat oluşumu sürecini desteklediği iddia edilebilir. Yine siyasi karar alıcıda oluşan bu önyargı, toplanan bilgilerin teyit aşamasında somut sonuçlara ulaşma konusunda zafiyete uğranıldığına da işarettir. Bu zafiyeti ise ABD İstihbarat Topluluğu içerisindeki iş birliği eksikliği, yönetsel ve paylaşım sorunlarından kaynaklanmaktadır (National Security Archive 2004).

ABD'nin Irak'taki istihbarat başarısızlığı ile ilgili yapılan değerlendirmelerde bu durumun bir çelişki konusunda da değerlendirmeler vardır. KİS üretimi ilgili olarak uzun yıllardır uluslararası yükümlülüklerinden kaçınan ve Irak'ın faaliyetleri ile ilgili olarak sıkı tedbirler almasını da kaçınılmaz olarak gören siyasi irade, hayli kapsamlı ve çetrefilli konuları içeren istihbarı bilgi akışında analizlerin büyük ölçüde yoruma dayalı, göreceli ve düzensiz bir hal alacağını öngörmüş olmalıdır. Diğer yandan güçlü gözükten istihbarat analizleri ile oluşturulan argümanlara karşı yeterli alternatif değerlendirmelerin olmaması analiz süreçlerinde dengenin sağlanamamasına ve bilgilerin doğrulamalar yapılmadan kullanılmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle istihbaratın uluslararası sistemde savaşın başlatılması için bir argüman olarak kullanılmasını yol

açmıştır (Hannay, 2009, s.19).

11 Eylül sonrası Amerikan kamuoyunda İstihbarat topluluğunun reforma tabi tutulması yönünde güçlü sesler yükselmiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte yükselen terörizm ve düzensiz savaş ortamları ABD istihbarat analizlerinin uygulanabilirliğinin sorgulanmasına da sebep olmuştur. Bu durum 2003 Irak Savaşı sonrasında özellikle ABD'nin istihbarat analiz yöntemlerinin yetersizliğini ön plana çıkartmıştır. İstihbarat analizcilerinin 21. Yüzyılın güvenlik sorunlarına ve yeni teknolojilerine uyum sağlayarak yeni analiz yöntemleri geliştirilmesi öne çıkan eleştirilerdendir. 2003 Irak Savaşı sürecinde yaşanan gelişmeler ABD'nin istihbarat konusunda kurumsal olarak değişim ve dönüşümleri gerçekleştirmesinin zorunluluğunu ortaya koymuştur (Shultz, 2018, s.1).

Savaş öncesi, savaşa dair karar alma süreci ve savaş sonrası değerlendirmeler Irak'taki istihbarat başarısızlıklarının ana sebebi olarak istihbarat analistleri ve siyasi karar alıcılardaki mevcut ön yargıların varlığına da işaret etmiştir. İstihbarat başarısızlığının temelinde psikolojik mekanizmaların önemli rol oynadığı bir gerçek olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durum genellikle istihbarat hataları sonrası gerçekleştirilen soruşturmalarda ve hazırlanan resmi raporlarda açıkça ifade edilmese de akademik yazım önyargıların oluşturduğu hatalı süreçleri ortaya koymaktadır. Özellikle 2003 Irak Savaşı sürecindeki psikolojik etmenlerin istihbarat başarısızlıklarına etkisinin ortaya konulması önemlidir. İstihbaratın siyasallaşması süreci çoğunlukla siyasi karar vericinin istihbarat kurumlarına yaptığı baskı olarak algılanmasına rağmen istihbarat çalışanlarının bireysel psikolojik durumları da sürece etki eden önemli bir değişkendir. İstihbaratın doğası gereği gizlilik içermesi beraberinde gerginliğe dayalı süreçleri de beraberinde getirmektedir. Bu doğal ve insani bir durumdur. İstihbarat analizcisinin gerginliklerle dolu süreçleri yönetebilmesi ve nesnel bir istihbarat analizi ortaya koyması beklenen, ideal bir durumdur. Siyasi karar vericinin istihbarat örgütüne bu yöndeki baskısı istihbarat analizcisinin gerçeği arama sürecinde yeterli dikkati göstermesine sebep olabilir. Ancak bu siyasi baskı istihbarat analizcisinin psikolojik yıpranmasına ve nihayetinde de istihbaratın siyasallaşmasına neden olabilir. Bu sebeple istihbarat analistlerinin psikolojik durumlarının titizlikle değerlendirilmesi de istihbarat başarısızlıklarına yol açan sebep sonuç zincirlerinde hesaba katılması gereken bir değişkendir (Bar-Joseph ve McDermott, 2008).

SONUÇ

1995 yılı ve sonrasında CIA'i İslami Terör ve Hava Terörizmi konusundaki raporların ideolojik saikler ve siyasi gündem gibi değişkenler sebebiyle yeterli düzeyde dikkate alınmaması, 11 Eylül saldırılarına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, yeni hükümetin görevinin ilk yılında olması ve konu ile ilgili olarak refleks geliştirme yönünde adım atmak istemesine sebep olmuştur. Nihayetinde hazırlanan istihbarat raporlarına istinaden, 11 Eylül saldırılarının bir devlet desteği olmadan gerçekleşmesinin zorluğuna vurgu yapılarak Irak hedef alınmıştır. Diğer yandan KİS'in üretimi ile ilgili olarak sürecin devam ettiği üzerine önemli istihbarı bulgular olduğunun iddia edilmesi ve 2003 Irak Savaşı'nın başlamasında ana etkenlerden sayılan istihbarat raporları açıkça göstermektedir ki istihbarat güç kullanımını etkileyen bir faktördür. 9 Temmuz 2004 tarihinde yayınlanan Senato Raporu'nun da dikkat çektiği gibi istihbarı analizlerdeki hatalar ve istihbarat süreçlerini ilerletirken istihbarat kaynağının yanlış kullanımı (bilgi kaynağının güvenilirliği sorunu) sonucu ortaya büyük bir istihbarat başarısızlığı olan harekât çıkmaktadır.

ABD'nin Eylül 2002'deki Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesini açıklaması ile dış politika olarak özellikle 11 Eylül saldırısı sonrası terörizme ve KİS'e karşı büyük güçler ile entegrasyon ve bu unsurların yok edilmesi yönündeki dış politika çizgisi ön plana çıkmaktadır. Yine 2002 yılında açıklanan CIA raporu ise Irak'taki KİS konusundaki şüphelerini dile getirmektedir. Bu durum Başkan George W. Bush ve Dışişleri Bakanı Colin Powell'in hem iç politikada hem de dış politikada Irak'a karşı bir harekât yapılmasının önünü açmaktadır. Ancak yine dönemin belgeleri incelendiğinde, UNMOVIC ve IAEA'ın açıkladığı rapor bölgedeki KİS ile ilgili olarak herhangi bir bulguya rastlayamadıklarını ve harekât için ABD'nin ortaya koyduğu argümanların daha sağlam bir zeminde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim 20 Mart 2003 tarihinde BMGK onayı olmadan girişilen harekât ile ABD, Irak'ı özgürleştirme adına çıktığı yolda BM Başkanı Kofi Annan'ın sonraki açıklamalarına da bakılarak işgalci durumuna düşmektedir.

2003 Irak Savaşı'na giden süreçte ana argüman olarak kullanılan istihbarı bilgilerin yeterli güvenilirliğe ulaşamaması sorunu sürekli olarak göz önündeydi. Ancak buna rağmen Almanya vatandaşlığı için Irak'taki Baas rejimi ve KİS ile ilgili sonradan anlaşıldığı üzere birçoğu kurmaca olan

istihbarı bilgiler vermeyi kabul eden “Curveball” kod adlı Rafid Ahmed Alwan al-Janabi'nin güvenilir kaynak olarak kullanılması kararı sürecin olgunlaşmasında ve askerî harekâtı meşru bir zemine oturtma konusunda önemli bir dönüm noktasıdır. 2003 yılında dönemin hükümeti henüz görevinin çok başında 11 Eylül saldırıları ile yüz yüze geldi. Bu durum Bush yönetiminin refleks geliştirme ve teröre karşı ABD'nin öncü rolü üstlenmesi için önemli bir fırsattı. Irak'ın terörün destekçisi bir hedef imajı ise 1990'lı yıllara dayandırılmaktaydı. KİS ile ilgili denetimlerin isteksiz karşılanması ve 11 Eylül sonrası ABD'ye karşıt tavrın sürdürülmesi Irak'ı terörü destekleyen “şer eksini” ülkelerinden biri konumuna getirmiştir. Ayrıca ABD, Irak'a karşı düzenlenecek bir asgari harekât ile ilgili olarak oportünist bir tavır sergileyerek özel hedeflerine yönelik de harekât için istek göstermiştir. Özellikle enerji yollarının güvenliği gibi ekonomik ve bölgede güçlü bir Baas rejimini istememesi gibi stratejik hedefler üzerine ABD için terör destekçisi konumuna düşürülen Irak'a birincil olarak güvenlik gereklileri ile bir askerî harekâtı kaçınılmaz kılmaktaydı. Bu durum için ABD, istihbarı bilgiler ve güvenilir kaynaklardan elde edilen görüntüler ile hem iç hem de dış politikada bu askerî hareketin gerekliliği konusunda sıkı baskılar oluşturmuştur. Ancak KİS ile ilgili hatalı istihbarat analizlerinin ortaya çıkması ile işgalci ülke konumuna düşmüştür. Bu durumda ABD'nin dış politika hedefleri ve karar alıcının siyasi saikleri için istihbaratı bir araç olarak kullanıldığı kanaatine varılmıştır. Bu durum istihbaratın siyasallaşması sonucunu da ortaya çıkarmaktadır.

ABD tüm alternatif yolları tüketmeden bir dış politika aracı olarak yardımcı unsur olan istihbaratı 2003 Irak Savaşı için ana argüman unsuru olarak kullanılarak, başlangıçta Irak'ın bir terör devleti olduğu retoriği ile kamuoyu desteği oluşturmuştur. Buna rağmen sürecin yönetimindeki hatalar silsilesi ile tarihin en önemli istihbarat hatalarından biri oluşmuştur. Çalışmadaki vakaya ve belgelere dayalı olarak yapılan analizlere istinaden; istihbarat bir araç olarak, dış politika yapım sürecinde ideolojik saikler ve siyasi gündemlerden bağımsız olarak dikkate alındığında fark yaratan etkileri içerisinde bulundurmaktadır. Ancak yeterli özen gösterilmeden ortaya çıkan istihbarı bilgiler ya da ideolojik saikler ve mevcut siyasi gündeme yönelik olarak ortaya çıkan istihbarı çıktılar, içerisinde başarısızlıkları ve krizleri bulundurmaktadır. Aynı zamanda bu durum dış politikada alınan kararların meşru bir zemin çerçevesinde yürütülmesini de zorlaştırmaktadır.

İstihbaratın, kendi başına ana bir argüman olarak kullanıldığı 2003 Irak Savaşı içerisinde pek çok değişkeni barındıran bir yapıdadır. İstihbarat başarısızlıkları, siyasallaşmış istihbarat, politik çıkarlar, fırsatçı jeopolitik hamleler bu değişkenlerden sadece bazılarıdır. Literatürdeki kaynaklar, analizler ve resmî belgelerden de yararlanılarak varılan sonuçlarda istihbaratın tek başına bir savaşın süreç ve sonuçlarında etkili olabilme potansiyeli ön plana çıkmaktadır. Bu vaka aynı zamanda istihbaratın süreç ve sonuçlara olan etkisi ile ilgili yargıların ve ABD istihbaratı gibi köklü bir istihbarat yapısının değişmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- American Rhetoric (2002). *First presidential state of the union address*.
Erişim Tarihi: 23.12.2022
<https://www.americanrhetoric.com/speeches/stateoftheunion2002.htm>
- Bar-Joseph, U. (2013). The politicization of intelligence: A comparative study. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 26(2), 347-369.
- Bar-Joseph, U., & McDermott, R. (2008). Change the analyst and not the system: A Different approach to intelligence reform. *Foreign Policy Analysis*, 4(2), 127-145.
- Cordesman, A. H. (2003). *Intelligence failures in the Iraq War*. Center for Strategic & International Studies.
- Discover U.S. Government information (2004). *Public law 108-458*. Erişim Tarihi: 25.11.2022 <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-118/pdf/STATUTE-118-Pg3638.pdf>
- Doyle, R. B. (2007). The US national security strategy: Policy, process, problems. *Public Administration Review*, 67(4), 624-629
- Dumbrell, J. (2018). The neoconservative roots of the war in Iraq. *Intelligence and national security policymaking on Iraq* içinde (ss.19-39). Manchester University Press.
- Edwards III, G. C., ve King, D. (Ed.). (2007). *The polarized presidency of George W. Bush*. Oxford University Press.
- Federation of American Scientists (2005). *The commission on the intelligence capabilities of the United States regarding weapons of mass destruction*. Erişim Tarihi: 15.12.2022
https://fas.org/irp/offdocs/wmd_report.pdf
- Fitzgerald, M., ve Lebow, R. N. (2006). Iraq: The mother of all intelligence failures. *Intelligence and National Security*, 21(5), 884-909.

- Goldman, J. (Ed.). (2014). *The war on terror encyclopedia: From the rise of Al-Qaeda to 9/11 and beyond: from the rise of Al-Qaeda to 9/11 and beyond*. ABC-CLIO.
- Gupta, S. (2008). The doctrine of pre-emptive strike: Application and implications during the administration of President George W. Bush. *International Political Science Review*, 29(2), 181-196.
- Hannay, D. (2009). Three Iraq intelligence failures reconsidered. *Survival*, 51(6), 13-20.
- Harvey, F.P. (2011). *Explaining the Iraq War: Counterfactual theory, logic and evidence*. Cambridge University Press.
- Hodges, A., & Nilep, C. (Eds.). (2007). *Discourse, war and terrorism (Vol. 24)*. John Benjamins Publishing.
- Holloway, D. (2008). *9/11 and the war on terror*. Edinburgh University Press.
- Internet Archive. (2001). *Project for the new American century's letter to the Honorable George W. Bush President of the United States* Washington, DC. Erişim Tarihi: 27.12.2022 <https://web.archive.org/web/20130910075715/http://www.newamericancentury.org/Bushletter.htm>
- Irwin, D., ve Mandel, D. R. (2019). Improving information evaluation for intelligence production. *Intelligence and National Security*, 34(4), 503-525.
- Jervis, R. (2010). Why intelligence and policymakers clash. *Political Science Quarterly*, 125(2), 185-204.
- Kaplan L. F., ve Kristol, W. (2003). *The war over Iraq: Saddam's tyranny and America's mission*. Encounter Books.
- Kellner, D. (2004). 9/11, Spectacles of terror, and media manipulation: A critique of jihadist and Bush media politics. *Critical Discourse Studies*, 1(1), 41-64.
- Körpe, Ö. (2022). Reading the USA through strategy documents: An analysis on the change of hegemonic security understanding. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18 (42), 265-293
- Leffler, M. P. (2023). *Confronting Saddam Hussein: George W. Bush and the invasion of Iraq*. Oxford University Press.
- Lesser, I., Arquilla, J., Hoffman, B., Ronfeldt, D. F., ve Zanini, M. (1999). *Countering the new terrorism*. Santa Monica: RAND Corporation.

- Lucas, S. (2011). Recognising politicization: The CIA and the path to the 2003 war in Iraq. *Intelligence and National Security*, 26(2-3), 203-227.
- Lundry, L., O'Brien, A., Solis C., Sowers, A. ve Turner, J. (2019). The ethics of applied intelligence in modern conflict. *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 32(3), 587-599.
- National Security Archive (2002). *Iraq weapons of mass destruction programs*. Erişim Tarihi: 16.12.2022
https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB129/nie_first%20release.pdf
- National Security Archive (2002). *Iraq weapons of mass destruction programs*. Erişim Tarihi: 16.12.2022
https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB129/nie_first%20release.pdf
- National Security Archive. (2004). *Report on the U.S. Intelligence Community's pre war intelligence assessments in Iraq*. Erişim Tarihi: 16.12.2022
<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB129/senateiraqreport.pdf>
- Nbc News. (2011). *Curveball: I lied about WMD to hasten Iraq war*. Erişim Tarihi: 15.12.2020. <https://www.nbcnews.com/id/wbna41609536>
- Pew Research Center (2008). *Public attitudes toward the war in Iraq: 2003-2008*. Erişim Tarihi: 24.12.2022
<https://www.pewresearch.org/2008/03/19/public-attitudes-toward-the-war-in-iraq-20032008/>
- Pfiffner, J. P. (2018). Decisionmaking, intelligence, and the Iraq war. *Intelligence and national security policymaking on Iraq* içinde (ss.213-232). Manchester University Press.
- Pfiffner, J. P., & Phythian, M. (Eds.). (2008). *Intelligence and national security policymaking on Iraq: British and American perspectives*. Texas A&M University Press.
- Rumsfeld, D. (2011). *Known and unknown: A memoir*. Penguin.
- Ryan, M. (2010). *Neoconservatism and the new American century*. Springer.
- Schum, D. A., & Morris, J. R. (2007). Assessing the competence and credibility of human sources of intelligence evidence: contributions from law and probability. *Law, Probability & Risk*, 6(1-4), 247-274.
- Shultz, R. (2018). Post-9/11 Wartime intelligence analysis. *Intelligence and National Security*, 33(7), 974-998

- The Washington Post (2002). *Text of President Bush's 2002 state of the union address (Jan. 29, 2002)*. Erişim Tarihi: 25.11.2022
<https://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm>
- The White House President George W. Bush (2002). *President Bush delivers graduation speech at West Point United States Military Academy West Point, New York*. Erişim Tarihi: 26.11.2022 <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>
- The Acronym Institute (2003). *Disarmament documentation: Weapons inspectors' briefing on Iraq, UN Security Council, February 14*. Erişim Tarihi: 14.12.2022
<http://www.acronym.org.uk/old/archive/docs/0302/doc05.htm#02>
- The Guardian (2003). *Full text of Colin Powell's speech*. Erişim Tarihi: 13.12.2022 <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/05/iraq.usa>
- The Guardian (2004). *Iraq war was illegal and breached UN charter, says Annan*. Erişim Tarihi: 15.12.2022
<https://www.theguardian.com/world/2004/sep/16/iraq.iraq>
- The Guardian (2011). *Curveball and the mass deception*. Erişim Tarihi: 15.12.2022
<https://www.theguardian.com/world/2011/feb/22/curveball-mass-deception-wmd-iraq>
- U.S. House of Representatives (2002). *Final vote results for roll Call 455*. Erişim Tarihi: 24.12.2022
<https://clerk.house.gov/evs/2002/roll455.xml>
- U.S. Senate (2002). *Roll call vote 107th congress-2nd session*. Erişim Tarihi: 24.12.2022
https://www.senate.gov/legislative/LIS/roll_call_votes/vote1072/vote_107_2_00237.htm
- U.S. Senate (2004). *S. Rept. 108-301 - Report of the select committee on intelligence on the U.S. intelligence community's prewar intelligence assessments on Iraq together with additional views*, Erişim Tarihi: 10.05.2023. <https://www.congress.gov/congressional-report/108th-congress/senate-report/301/1>
- United Nation (1990). *Resolution 715*. Erişim Tarihi: 20.12.2022. <https://www.un.org/depts/unmovic/documents/715.pdf>
- United Nation (1991). *A report (S/22366) by Under Secretary-General Martti Ahtisaari warns of imminent catastrophe if massive life-supporting needs are not met*. Erişim Tarihi: 20.12.2022. <https://www.un.org/depts/oip/background/reports/s22366.pdf>

- United Nation (1998a). *Resolution 1154 (1998)*. Erişim Tarihi: 22.12.2022.
<https://www.un.org/Depts/unscom/Keyresolutions/sres98-1154.htm>
- United Nation (1998b). *Resolution 1194 (1998)*. Erişim Tarihi: 22.12.2022.
<https://www.un.org/Depts/unscom/Keyresolutions/sres98-1194.htm>
- United Nation (1998c). *Resolution 1205 (1998)*. Erişim Tarihi: 22.12.2022.
<https://www.un.org/Depts/unscom/Keyresolutions/sres98-1205.htm>
- United Nation (1999). *Resolution 1284 (1999)*. Erişim Tarihi: 22.12.2022.
<https://www.un.org/Depts/unscom/Keyresolutions/sres99-1284.htm>
- United Nation Peace Maker (1991). *Security Council Resolution 687: Iraq-Kuwait*. Erişim Tarihi: 20.12.2022.
<https://peacemaker.un.org/iraqkoweit-resolution687>
- United Nations (2002). *United Nations Security Council Resolution 1441 (2002)*. Erişim Tarihi: 13.12.2022
<https://www.un.org/Depts/unmovic/documents/1441.pdf>
- United Nations (2002). *United Nations Security Council Resolution 1441 (2002)*. Erişim Tarihi: 13.12.2022.
<https://www.un.org/Depts/unmovic/documents/1441.pdf>
- United Nations Digital Library (1990). *Resolution 1051 (1996) / adopted by the security council at its 3644th meeting, on 27 march 1996*. Erişim Tarihi: 20.12.2022. <https://digitallibrary.un.org/record/208580>
- United Nations Digital Library (1991). *Resolution 707 (1991) / adopted by the security council at its 3004th meeting, on 15 August 1991*. Erişim Tarihi: 20.12.2022. <https://digitallibrary.un.org/record/125533>
- Warner, M. (2008). Intelligence as risk shifting. Gill, P., Marrin, S., ve Pythian, M. (Ed.) *Intelligence theory: Key questions and debates* içinde (ss. 30-46). Oxfordshire: Routledge.
- Wight, C. (2009). Theorising terrorism: The state, structure and history. *International Relations*, 23(1), 99-106.

BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK ÖRTÜLÜ OPERASYONLAR: ABD’NİN SOVYET-AFGAN SAVAŞINA MÜDAHALESİ (1979-1989)

Merve SEREN *, Namık Kemal YILDIZ**

ÖZET

“Örtülü operasyon” olgusu, zihinlerde mistik ve kurgusal örgülere dayanan komplovari teorilerle bezenmiş bir algıya dayanmaktadır. Bu algı, Türk yazın dünyasında örtülü operasyon faaliyetlerinin biyografî, anı ve roman türlerinde kaleme alınırken; akademik literatürde ihmaline sebebiyet vermektedir. Oysa örtülü operasyon kavram ve olgusu, varsayılanın aksine bir polisiye avantür yahut askeri operasyondan ibaret bir alan değildir. Örtülü operasyon, istihbaratın tüm farklı alanlarında icra edilen; askeri misyonlardan ekonomik ve endüstriyel casusluğa, siyasi veya vekil savaşlarına müdahalelerden psikolojik harekatlara uzanan geniş bir yelpazede işlev görmektedir. Bu bağlamda çalışmanın, üç temel hedefi vardır. Birincisi; örtülü operasyonun gizemsel kanaatlerden ziyade, bilimsel metodoloji ve öğretilere dayanan bir akademik çalışma olarak ele alınması zaruretini ortaya koymaktır. İkincisi; teoride ve uygulamada örtülü operasyonların çoklu işlevlerini izah etmek suretiyle, özellikle devletlerin bir dış politika aracı olarak örtülü operasyonları nasıl fonksiyonel kıldıklarını göstermektir. Üçüncüsü; ilk iki hususu daha anlaşılır ve perçinleyici kılmak üzere, Afganistan vakası özelinde devlet/devlet-dışı aktörlerin icra ettiği örtülü operasyon faaliyetlerinin maksat ve muhtevasına ışık tutmaktır. Bu minvalde çalışmanın vaka bazlı temel sorunsalı, bir dış politika unsuru olarak araçsallaştırılan örtülü operasyonların kısa vadede olumlu kazanımlar; uzun vadede devletlerin dış politika yapım süreçlerinde menfi etkiler yaratıp yaratmadığıdır. Diğer bir ifadeyle, çalışma şu soruya ışık tutmaktadır: “Afganistan, örtülü operasyonların tahmin edilemeyen sonuçları itibarıyla, kısa vadeli kazanımların uzun vadeli sorunlara yol açtığı bir örnek vaka mıdır?”

Anahtar Kelimeler: *Örtülü Operasyon, Gizli Faaliyetler, İstihbarat, ABD, Afganistan.*

COVERT OPERATIONS AS A FOREIGN POLICY TOOL: U.S. INVOLVEMENT IN THE SOVIET-AFGHAN WAR (1979-1989)

ABSTRACT

The phenomenon of “covert actions” is mostly based on a perception adorned by outlandish conspiracy theories based on mystical narratives and fictional plots. While this perception is presented in the genres of biographies, memoirs, and novels of covert operations, especially in the Turkish literary world, it remains as a neglected theme in academic literature. However, the phenomenon of covert operations, contrary to the common

---

* Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mseren@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0931-1572

** Bağımsız Araştırmacı, yldznmikkemal@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8042-7896

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 29 Mayıs 2023 / 29 May 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 13 Haziran 2023 / 13 June 2023

assumptions, is not an issue consisting of detective-adventures, else assigned only to military units. On the contrary, the role of covert action involves conducting a wide range of intelligence tasks such as facilitating military missions, economic and industrial espionage, psychological warfare, political or proxy wars interventions. This paper, therefore, has three main objectives. First, it aims to indicate the necessity of examining covert operations as academic research that relies on fundamental principles of scientific methodology, rather than mystical assumptions. Second, this study attempts to reveal how some states -particularly the U.S.- carry out covert operations as a tool of foreign policy leverage, by explaining its' multifunctional roles both in theoretical and practical terms. Third, this paper, to reinforce a comprehensive understanding of the concept and phenomenon of covert operations, explores the driving forces and key objectives of the state/non-state actors who conducted or provided support to the covert operations carried out in Afghanistan. Accordingly, the case-based question of this study is whether the covert operations that are utilized as foreign policy instruments resulted in success are short duration only, since states experience some negative impacts of the covert actions on the foreign policy-making processes as a long-term consequence. Thus, this study sheds light on the question: "If Afghanistan is an example of short-term gain causing long-term problems owing to unanticipated consequences of covert actions?"

Keywords: *Covert Operations, Clandestine Activities, Intelligence, USA, Afghanistan.*

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin başat aktörleri arasında cereyan eden hegemonik güç mücadelesinde; Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği'nin nükleer caydırıcılığı yöneltmekten çekinmeyen ancak konvansiyonel savaşın yıkıcılığından kaçınan tutumlarının bir yansıması olarak, geleneksel olmayan muhtelif güç unsurlarını amansızca kullanma cesaretlerine tanıklık edilmiştir. Afrika'dan Asya'ya farklı kıta ve ülkelerde devreye sokulan mevzubahis güç unsurları, Sovyet terminolojisinde "aktif tedbirler" (*aktivnye meropriyatiya*), Batı literatüründe "örtülü eylemler" (*covert actions*) kavramsallaştırmasıyla kendisine yer bulmuştur.¹

Bu bağlamda Soğuk Savaş yılları, ABD ve Sovyetler'in ulusal çıkarlarını realize etmek maksadıyla siyasi, ekonomik, askeri, diplomatik, ticari vb. faaliyetlerine ilaveten bir dış politika enstrümanı olarak örtülü eylemleri giderek yaygın şekilde kullandıkları dönem olmuştur. ABD gibi demokratik bir devletin, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinden bir kaçınma taktiği olarak "makul reddedilebilirlik" zırhı altında icra ettiği örtülü operasyonlar gerek hükümet politikaları gerekse uluslararası kamuoyu

---

¹ Bu hususta kaleme alınan örnek bir çalışma için bkz. Godson, R. & Shultz, R. (1985). Soviet Active Measures: Distinctions and Definitions, *Defense Analysis*, 1(2),101-110.

nezdindeki imaj ve itibarının korunması açısından fazlasıyla işlevsel olmuştur. Keza Sovyetler, adeta “barış zamanı silahı” olarak; jeopolitik operasyonlarında nüfuz alanını genişletmek ve derinleştirmek için aktif tedbirleri yoğun şekilde kullanmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD ve Sovyetler Birliği tarafından yürütülen çok sayıda örtülü operasyon olmakla birlikte, bu çalışmanın² mercek altına aldığı temel vaka Afganistan olmuştur. Bu vaka örneğinden hareketle çalışmanın cevap aradığı üç temel soru vardır. Birincisi, ABD'nin dış politika yapım sürecinde örtülü operasyonların yeri ve önemi nedir? Afganistan'da icra edilen örtülü operasyonların teorik temelleri; ABD'nin Çevreleme Politikası ile Sovyetler'in Brejnev Doktrini üzerine inşa edilmiştir ki, bu dış politika ve istihbarat arasındaki ilişkinin ortaya konması bakımından ziyadesiyle mühimdir.

İkincisi, devletlerin örtülü operasyonlara niçin ihtiyaç duydukları mevzudur. Suali daha spesifik yöneltmek gerekir ise, “ABD, Sovyet-Afgan Savaş'ında niçin örtülü operasyona ihtiyaç duymuştur?”. Afganistan'ın jeopolitik ve jeostratejik konumunun sunduğu imkân ve fırsatlar, yüzyıllardır süregelen işgal ve müdahalelerin arkasında yatan başlıca nedendir. Öyle ki Afgan topraklarının, asırlar boyunca süper güçlerin ve bölgesel aktörlerin rekabet ve çatışma sahasına ev sahipliği yapması; iç siyasi mekanizmanın kırılğan ve hizipçi karakteri ile kronikleşmiş merkezi otorite boşluğu ve yönetim zafiyetine kaynak teşkil etmiştir. Bu minvalde, Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesini jeopolitik bir meydan okuma olarak gören ABD maskeleydiği kimliğiyle savaşa müdahil olmuş; bu müdahalesini ise, Afganların İngilizler karşısında sergilediği tarihsel direnişten esinlenerek yarattığı “Sovyet karşıtı mücahit kadrolar” üzerine kurgulamıştır. Bilahare bu savaş, ulusal çıkarları ve dış politika hedefleri doğrultusunda Pakistan, Suudi Arabistan ve hatta Çin'i örtülü muharebe sahasının içine çekmiştir.

Çalışmanın üçüncü sorusu, örtülü operasyonların başarılı olup olmadığının hangi temel kriterler üzerinden belirlendiğidir. Zira operasyonlardaki başarı kıymetlendirilmesi, “amaç” ve “zaman” kriterlerini incelemekle beraber, literatürdeki çalışmalar bu kıymetlendirmenin ilerleyen

---

² Bu çalışma, 2022 Ocak'ında yayımlanan Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü'nde Namık Kemal Yıldız'ın Doç. Dr. Merve Seren Yeşiltaş'ın danışmanlığında yürüttüğü “Bir Dış Politika Aracı Olarak Örtülü Operasyonlar: ABD'nin Sovyet-Afgan Savaşına Müdahalesi (1979-1989)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

on yıllardaki sonuçlarla çeliştiğini savunan eleştirel örneklerle doludur. Örneğin Birleşik Krallık ve ABD tarafından 1953 yılında icra edilen ve İran Başbakanı Muhammed Musaddık'ın devrilmesiyle neticelenen Ajax Operasyonu'nun istenmeyen/hesaplanamayan sonucu olarak, 1979 yılında gerçekleştirilen "İran İslam Devrimi" gösterilmektedir.³

Dolayısıyla makalenin cevap aradığı esas soru; 1979-1989 yılları arasında ABD'nin öncülüğü ve diğer devletlerin desteğiyle Afganistan'da yürütülen örtülü operasyonun başarılı olup olmadığıdır. Günümüzdeki yaygın görüş, 11 Eylül 2001 terör saldırılarına uzanan süreci ve radikal selefi hareketin doğuşunu Sovyet-Afgan Savaşı'na (1979-89) dayandırmaktadır. Zira bu dönemde ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan mücahit grupları desteklemiş, silahlandırmış, eğitmiş, sonrasında ise bu gruplar üzerindeki kontrolü kaybetmişlerdir. Bu noktadan hareketle, ABD'nin Afganistan'da icra ettiği örtülü operasyon başarısız nitelendirilmekte, El Kaide gibi terör örgütlerinin ortaya çıkmasının faileri olarak bu ülkeler suçlanmaktadır. Daha açık ve yalın bir ifadeyle "bir dış politika aracı olarak uygulanan örtülü operasyonlar, kısa vadede devletlerin dış politikalarına olumlu katkılar sağlasa da uzun vadede öngörülmeven sonuçlar doğurmasından ötürü zarar vermektedir." savı zikredilmektedir. Ancak bu çalışma, mevzubahis tahlillerin indirgemeci yaklaşımından kaçınmak suretiyle; örtülü operasyonların belli bir plan sonucu ortaya konulduğunu, bu planın amacının, zamanının, aktörlerinin ve kaynağının olduğunu, örtülü operasyonun bu plan üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Şöyle ki ABD ve Pakistan, 1979 yılından 1986 yılına kadar Afganistan'da yürüttükleri operasyonu Sovyetler Birliği'ni "yıpratma dönemi" olarak görmüş ve mücahitlere verilen desteği sınırlı tutmuşlardır. Oysa savaşın ikinci perdesinde, 1986 senesi itibarıyla operasyonun amacı değişmiş; Sovyetler'in tamamen Afganistan'dan çekilmesi hedefi doğrultusunda daha operasyonel ve stratejik hamleler yapılmıştır. Afganistan operasyonunun amaçları olarak saptanan bu hamleler; ABD gizli

---

³ Kim, J. (2006). The First American Secret War: Assessing the Origins and Consequences of Operation AJAX in Iran. *International Area Review*, 9(1), 195–216; Little, D. (2004). Mission Impossible: The CIA and the Cult of Covert Action in the Middle East. *Diplomatic History*, 28(5), pp. 663–701. ; Allen-Ebrahimian B. (June 20, 2017). 64 Years Later, CIA Finally Releases Details of Iranian Coup, *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2017/06/20/64-years-later-cia-finally-releases-details-of-iranian-coup-iran-tehran-oil/> ; Isenberg D. (April 07, 1989). The Pitfalls of U.S. Covert Operations, *Cato Institute*, <http://www.jstor.com/stable/resrep04927>.

servisi “CIA (*Central Intelligence Agency*)”, Pakistan gizli servisi “ISI (*Inter Services Intelligence*)” ve Suudi Arabistan gizli servisi “GIP (*General Intelligence Presidency*)” tarafından hayata geçirilmiştir. Afganistan operasyonunun büyük stratejisi ABD tarafından ortaya konulurken; ABD'nin karşıladığı operasyon bütçesi kadar Suudi Arabistan tarafından finansman sağlanmış, lakin başarımın asıl mimarları Pakistan ve mücahit gruplar olmuştur. Öte yandan ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan'a ilaveten örtülü operasyona sonradan dahil edilen Çin Halk Cumhuriyeti, savaşım merkezinde konumlanan mücahitlere silah, para ve eğitim desteği vermiştir.

Operasyon sonucunda Sovyetler Birliği, Afganistan'dan çekilmiş, sosyalist rejim yıkılmış ve bu durum Sovyetlerin dağılıp Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinin başat belirleyicilerinden olmuştur. Sovyetler'in Afganistan yenilgisiyle beraber operasyonu planlayan aktörler amaçlarına ulaşmıştır. Bu nedenle operasyondan sonraki dönemde yaşanan gelişmelere odaklanarak Afganistan sahasını analiz etmek; iç savaşım halen devam ettiğini söylemek, operasyonun başarısız olduğunu iddia etmek, belli amaçları ve süreleri olan operasyonları değerlendirmemizde yanlış çıkarsamalara neden olabilmektedir.

Hülasa bu makale, birincil ve ikincil kaynakları kullanmak suretiyle, yukarıdaki sorunsalları açıklayarak istihbarat literatürüne katkı vermeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde çalışmanın birinci kısmı, örtülü operasyon kavram ve olgusunu; ikinci kısmı ise bir dış politika aracı olarak örtülü operasyonların nasıl işlevsel kılındığı Afganistan örnek olayı özelinde incelemektedir.

1. ÖRTÜLÜ OPERASYON KAVRAM VE OLGUSU (*COVERT ACTION/OPERATION*)

Ana hatları itibarıyla istihbaratın temel işlevlerini; “istihbarat toplama”, “istihbarat analizi”, “karşı-istihbarat” ve “örtülü operasyonlar” şeklinde dört başlık altında sınıflandırmak mümkündür (Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community, 1996, ss.15-20). İstihbarata atfedilen rol ve önemde olduğu gibi, “örtülü operasyon” (*covert action*) olgusu da muhtelif bakımlardan tasnife tabi tutulmaktadır. Bununla birlikte, örtülü operasyonla ilgili akademik çalışmaların daha ziyade Anglosakson kaynaklı literatür tarafından şekillendiğinin altı çizilmelidir. Bu makalede, Afganistan özelinde ABD'nin

(iş birliği yaptığı ülkelerin yaklaşım ve katkılarına değinmek suretiyle) icra ettiği örtülü operasyon faaliyetleri vaka çalışması olarak incelendiğinden, bilhassa ABD merkezli “kavramsal” ve “kurumsal” referanslara yer verildiği belirtilmemiştir.

En yalın ve anlaşılır tanımıyla “örtülü operasyon”; devletlerin, uluslararası sistemde politik, ekonomik ve askeri koşulları kendi çıkarları doğrultusunda kamuoyunun bilgisi olmadan etkilemeye çalışmasıdır (Best, 1996, ss.3-4). Bu hususta örtülü operasyonların gerekliliğine vurgu yapan ABD Eski Başkanı Richard Nixon,

“Açık ekonomik ve askeri yardımlar bazen bizim amaçlarımız için yeterli olabilirler. Aynı şekilde askeri müdahaleler de çıkarlarımız için önemli bir araçtır. Ancak bu iki araç arasındaki boşluğu doldurma ve ABD çıkarlarını korumak için örtülü operasyon kapasitesinden vazgeçemeyiz” açıklamasında bulunmuştur (Daugherty, 2004, s.11).

Mevzunun etiği ve sınırlarının ötesinde gerekliliğine vurgu yapan bir diğer isim ise Henry Kissinger olmuştur. Kissinger, ABD'nin diğer ülkelere müdahalesini konu alan, bu bağlamda Şili'de Marksist Devlet Başkanı Allende'in rakibi Eduardo Frei'nin yanı sıra Allende'e yönelik düzenlenen kanlı darbenin mimarı General Pinochet'i destekleyen “örtülü faaliyetleri” eleştiren Church Komitesi Raporu'na atfen şu cümleleri sarf etmiştir:

“ABD'nin diğer ülkelerdeki iç gelişmeleri etkilemeye çalışıp çalışmaması ve ne ölçüde etkilemesi gerektiği karmaşık bir sorudur ve bu sorunun yanıtı, kişinin ulusal çıkar anlayışı da dahil olmak üzere çeşitli unsurlara bağlıdır. Her iki ülkenin başkanları, savaş sonrası dönemde, resmi diplomasi ile askeri müdahale arasındaki gri alanda yer alan örtülü operasyonlara ihtiyaç duydular”.

Kissinger, ABD'nin Şili'deki müdahalesini kınayan Komisyon Raporunu “tarafı” olarak nitelerken; örtülü operasyonların yazılı olarak tartışılmasını, rahatsız edici ve uygunsuz bulduğunu sözlerine eklemiştir (Kissinger, 1979, ss.779-780).

Resmi dokümanlar incelendiğinde, 18 Haziran 1948 tarihli, ABD Özel Projeler Dairesine İlişkin Ulusal Güvenlik Konseyi Yönergesinde (NSC 10/2) örtülü operasyonlar; “*Düşman veya dost devlet ve gruplara karşı ABD sorumluluğunun yetkisiz kişilerce bilinmeyeceği ya da ortaya çıkarıldığında*

ABD hükümetinin sorumluluğu reddedebileceği şekilde planlanan ve icra edilen her türlü faaliyet” olarak yer almıştır. Yönergede, örtülü eylemlerin; propaganda, ekonomik savaş, sabotaj, karşı sabotaj, tahrip ve tahliye tedbirleri gibi “önleyici” faaliyetler ile düşman devletlere karşı yeraltı direniş örgütleri, gerillalar ve mülteci kurtarma gruplarına yardımların yanı sıra komünizm karşıtı yerel birimlere destek içeren faaliyetleri kapsadığı belirtilmiştir (Thorne & Patterson, 1996, s.714).

Örneğin mevzubahis faaliyetlerin icrasını incelemek üzere ABD Kongresi'nin talimatıyla hazırlatılan ve 1976 Nisan ayında sunulan Church Komitesi Raporu'nda, CIA'in hiçbir faaliyetinin “güç” ve “iknanın” gizli kullanımı olan “örtülü operasyonlar” kadar tartışma ve endişeye yol açmadığı vurgulanmıştır. Raporda, CIA'in örtülü faaliyetleri “çok amaçlı bir araç” olarak kullandığı; “ABD dış politikasının desteklenmesi amacıyla yabancı devlet, örgüt, kişi ve olayları etkilemek için tasarlanan herhangi bir gizli operasyon ya da faaliyet” şeklinde tanımladığı belirtilmiştir (United States Senate, 1976, s.141).

Örtülü operasyon, bu tarihten sonra ilk defa “özel faaliyetler” (*special activities*) ifadesiyle, Dönemin ABD Başkanı Gerald Ford (1974-1977) tarafından 1976 yılında imzalanan 12036 sayılı Başkanlık Kararnamesi'nde kullanılmıştır. Bu tanım, 1978 ve son olarak 1981 yılında, 12333 sayılı “ABD İstihbarat Faaliyetleri” konulu Başkanlık Kararnamesi'nde;

“Özel faaliyetler, ulusal dış politika amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla, ABD Hükümetinin rolünü göstermeksizin gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Söz konusu özel faaliyetler, ABD politik süreçlerine, iç kamuoyuna ve ulusal medyaya yönelik kullanılamaz. Ayrıca, geleneksel diplomatik ve istihbarat toplama ile üretme veya bunları destekleyen faaliyetler özel faaliyetler kapsamına girmemektedir” şeklinde ifade edilmiştir (Best, 1996, s.3).

Keza, 1990 yılında ABD istihbaratı üzerine yayımlanan ansiklopedide benzer bir izah mevcuttur:

“ABD'nin dış politikasını desteklemek amacıyla yurtdışındaki yabancı kişileri, kurumları, olayları ve hükümetleri etkilemek için yürütülen ve ABD hükümetinin rolünü gizleyen operasyonlardır. Bu operasyonlar arasında politik, ekonomik, propaganda ve paramiliter faaliyetler yer almaktadır. Örtülü operasyon kavramı, 12333 sayılı Başkanlık Kararnamesinde “özel faaliyetler (*special activities*)”

şeklinde tanımlanmıştır (Watson, Watson ve Hopple, 1990, s.132).

Yukarıdaki düzenlemelere ilaveten örtülü operasyon kavramına önemli bir hukuki çerçeve kazandıran gelişme, 1991 yılında çıkarılan “İstihbarat Yetki Yasası” kapsamında gerçekleşmiştir. Yasada örtülü operasyonların, yurtdışındaki askeri, ekonomik ve politik koşulları etkilemek amacıyla gerçekleştirildiği; lakin ABD hükümetinin bu operasyonlardaki rolünün açık bir şekilde (*publicly*) görülüp bilinmemesi gerektiği kaydedilmiştir. Öte yandan ilgili yasada, örtülü operasyonların kapsamına girmeyen faaliyetler; (i) geleneksel anlamda istihbarat toplamak ve üretimi, karşı istihbarat faaliyetleri, ABD tarafından uygulanan güvenlik programları, yahut idari faaliyetler, (ii) geleneksel diplomatik ve askeri faaliyetler veya bunları destekleyen rutin çalışmalar, (iii) ABD hükümeti nezdinde kolluk kuvvetlerinin yürüttüğü geleneksel kolluk faaliyetleri veya bu faaliyetleri destekleyen rutin çalışmalar, (iv) ABD'nin yurtdışında faaliyet gösteren kurumlarının diğer açık faaliyetleri veya bunları destekleyen çalışmalar şeklinde dört maddede sıralanmıştır (Public Law 102-88, 1991, ss.443-444).

1.1. Kavramsal Bulanıklık: Gizli Faaliyetler ve Özel Operasyonlar (*Clandestine and Special Activities*)

Resmî açıklama ve belgelerde bahsi geçen misyon ve yetkilerden anlaşılacağı üzere, istihbarat servisleri örtülü operasyonları ülke sınırları dahilinde değil; farklı bir ülkede muhtelif maksat ve zamanlara istinaden icra etmektedirler. Bu bağlamda, savaş zamanlarında konvansiyonel-hibrit askeri araçların sahada daha çok tercih edildiği; buna mukabil barış dönemlerinde, askeri araçların meşruiyet zeminini kaybetmesi hasebiyle, örtülü operasyonların siyasi, ekonomik, toplumsal ve askeri süreçleri etkilemede daha elverişli ve işlevsel araçlar olarak kıymetlendirildiği görülmektedir.

Bu nedenledir ki, Soğuk Savaş Dönemi'nde kendi ideolojisini farklı ülkelere yayarak rejim değişikliği yapmaya çalışan Sovyetlere karşı örtülü operasyonlar meşru ve etkili bir dış politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkmasını müteakip örtülü operasyon faaliyetlerinin eleştirilere maruz kaldığına tanıklık edilmektedir (Best, 1996, ss.5-6).

1.1.1. Gizli Faaliyetler (Clandestine Activities)

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan günümüze uzanan süre zarfında, örtülü operasyon olgusunun kavram, nitelik ve yetki itibarıyla daha fazla tartışıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin uzun yıllar CIA analisti olarak görev yapan ve 1962-66 yılları arasında CIA'in İstihbarat Direktörlüğünü yürüten Ray Steiner Cline, “örtülü operasyon” kavramına ilişkin; “Örtülülük sıklıkla kullanışlı bir kavramdır; zira verilen bilgi, aktarılan para, herhangi bir yöntemle oluşturulan nüfuz doğrudan ABD hükümetine atfedilemez” demiştir. Cline, faaliyetlerin herkesçe görülebileceği, lakin operasyonun ABD hükümetinden yönlendirildiğinin ispat edilemeyeceği hususuna atfen, 1952 yılında “gizli” (*clandestine*) kelimesi yerine, “örtülü (covert)” kavramını bilinçli şekilde icat ettikleri itirafında bulunmuştur (Uram, 2005, s.13).

12333 sayılı Başkanlık Kararnamesi'nin tanımına göre, “gizli faaliyetler (*special activities*)”, ulusal dış politika hedeflerini desteklemek amacıyla yurtdışında gerçekleştirilen; ABD hükümetinin rolünün açıkça görülmemesi yahut kamuoyunca alenen kabul edilmemesine uygun şekilde planlanıp yürütülen faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerin, ABD'deki siyasi süreçleri, kamuoyunu, politikaları veya medyayı etkilemeyi amaçlamadığı; keza bunların diplomatik faaliyetler, istihbarat toplama, istihbarat üretimi yahut ilgili destekleyici işlevleri içermediği not düşülmelidir (Best, 1996, s.4).

1.1.2. Özel Operasyonlar (Special Operations/Activities)

Örtülü operasyon faaliyetleri, CIA'in 1947'deki teşekkülünden 11 Eylül 2001 terör saldırılarına kadar geçen süre zarfında teşkilatın kontrolünde gerçekleşmiştir. Ancak 11 Eylül saldırılarını müteakip, ABD Başkanı George W. Bush ve Savunma Bakanı Donald Henry Rumsfeld Dönemi'nde; ABD Özel Operasyonlar Komutanlığı'nın (*United States Special Operations Command, USSOCOM*) yetkileri ve kapasitesi arttırılmış, terörle mücadelede kapsamında örtülü operasyonlar daha askeri bir yapıya (*paramiliter faaliyetler*) dönüşmeye başlamıştır.

Bush Dönemi'nde (2000-2008), teröre karşı başlatılan “küresel savaş doktrini” ekseninde örtülü operasyonlar CIA'dan Özel Operasyon Komutanlığı'na doğru kaymaya başlayarak askeri bir hal almaya

başlamıştır.⁴ ABD Savunma Bakanlığı, özel faaliyetlerin dört temel özelliğini; (i) yurt dışında icra edilmesi, (ii) ABD'nin operasyondaki rolünün görülmemesi ve bilinmemesi, (iii) istihbarat toplama ve üretme faaliyetlerinden farklılık göstermesi, (iv) Diplomatik faaliyetleri içermemesi şeklinde belirlemiştir (Kibbe, 2007, s.68).

ABD Savunma Bakanlığı tarafından yayımlanan ve düzenli aralıklarla güncellenen Askeri ve İlgili Kavramlar Terminolojisi Sözlüğünde, “özel operasyonlar” (*special operations*); “Özgün işe alım yöntemleri, taktiksel teknikler, ekipmanlar ve eğitim gerektiren, çoğunlukla hasmane/düşmanca, inkar edilen (*denied*) veya politik olarak hassas ortamlarda yürütülen; belli zaman aralığında, gizli, düşük görünürlükle (*low visibility*), yerel güçler aracılığıyla ya da birlikte icra edilen, bölgesel uzmanlık gerektiren ve/veya yüksek risk barındıran operasyonlar” olarak tanımlanmıştır (United States Department of Defense, 2010, s.221; Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, 2021, s.199).

Yukarıda yer verilen tanımlar incelendiğinde, örtülü operasyonların daha genel bir kavram, özel operasyonların/faaliyetlerin ise askeri bir terim olduğu görülmektedir. Örtülü operasyonlar; “politik/siyasi operasyonlar”, “ekonomik operasyonlar”, “propaganda”, “paramiliter faaliyetler” şeklinde ayrılmaktadır. Özel operasyonlar ya da özel faaliyet ise “askeri elit birlikler” tarafından icra edilen veya CIA'in planladığı “paramiliter faaliyetler” şeklinde ortaya çıkmaktadır (Johnson, 1989, s.82). ABD askeri literatüründe, konvansiyonel harp dışında ve daha çok ayaklanmaya karşı koyma, terörle mücadele ve istihbari faaliyetler için kullanılan “özel (*special*)” terimi; CIA tarafından ise örtülü operasyonların bir alt türü olan paramiliter faaliyetler için kullanılmaktadır (Kibbe, 2007, s.69).

1.2. Örtülü Operasyon Çeşitleri

Örtülü operasyon çalışmalarının tanınan isimlerden William J. Daugherty, Loch K. Johnson'un editörlüğünde hazırlanan “İstihbarat Çalışmalarının El Kitabı” adlı eserde, örtülü operasyonları; “propaganda”, “siyasal eylem”, “paramiliter faaliyetler” ve “enformasyon savaşı” olarak dört başlık altında toplamıştır (Daugherty, 2007, s.281). Örtülü operasyon türlerini dört başlık altında toplayan ancak bu başlıklara enformasyon

---

⁴ Bu hususta kaleme alınan güncel bir çalışma için bkz. Magda Long (2022) American Covert Action and Diplomacy after 9/11, *Diplomacy & Statecraft*, 33:2, 379-402, DOI: 10.1080/09592296.2022.2062133 J

savaşını dahil etmeyen Johnson”ın (1989, s.84) yanı sıra; John D. Stempel de “Örtülü Operasyonlar ve Diplomasi” adlı çalışmasında, örtülü operasyonları “propaganda”, “siyasal eylemler”, “paramiliter” ve “ekonomik faaliyetler” olarak tanımlamıştır (Stempel, 2007, ss.125-127).

Rory Cormac’ın kalem aldığı “Bozmak ve İnkâr Etmek” (Disrupt and Deny) isimli kitapta, örtülü operasyonların “politik”, “ekonomik” ve “özel operasyonlardan” oluştuğu; “propagandanın” ise hem müstakil hem de bu operasyonları destekleyecek nitelikte kullanılabilirdiği belirtilmiştir (Cormac, 2018, s.6). “Yönetici Sırları: Örtülü Operasyonlar ve Başkanlık” (*Executive Secrets: Covert Action & The Presidency*) isimli bir diğer eserinde Daugherty, örtülü operasyonların “propaganda”, “siyasal eylemler” ve “paramiliter operasyonlar” olmak üzere “üç geleneksel metodoloji” olduğunu aktarmıştır. Ayrıca, tartışmalı olmakla ve daha çok askeri operasyonlar kapsamında değerlendirilmekle birlikte, “aldatma operasyonlarını” (*deception operations*) bu türler arasında kabul etmiştir. Öte yandan Daugherty, 1980’li yıllardan itibaren hükümet bürokrasilerinin, uluslararası işletmelerin, finans kurumlarının, dünya çapındaki suç ve terör grupları ile bireylerin bilgisayar sistemlerine artan bağımlılığın istinaden hem bilgi toplama hem örtülü operasyonlar alanını etkileyen “yeni bir istihbarat metodolojisi disiplini” oluştuğunu söylemiştir. Bilgisayarlardaki verileri yok etmeyi, değiştirmeyi ve hatta donanımın kendisini imha etmeyi sağlayan bu gizli erişim yeteneğinin, yeni bir disiplin olarak “enformasyon savaşı” adını aldığını açıklamıştır (Daugherty, 2004, ss. 70-71).

1.2.1. Propaganda Faaliyetleri

Örtülü operasyonların en önemli amaçlarından birisinin yabancı bir ülkedeki algıyı yönetmek ve kamuoyunu etkilemek olduğu göz önünde bulundurulduğunda, propaganda faaliyetleri, örtülü operasyonların başlıca türlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Propaganda faaliyetlerinin diğer operasyonlara göre deşifre edilmesinin daha zor ve maliyetinin daha düşük olduğu; bununla birlikte operasyonu icra eden servise esnek hareket etme imkânı sağladığı kabul edilmektedir. CIA’in icra ettiği örtülü operasyonlar arasında propagandanın %40’lık bir orana sahip olduğu tahmin edilmektedir (Stempel, 2007, s.126).

Bu hususta, istihbarat literatürünün öncül isimlerinden Johnson, propagandayı, örtülü operasyonların en yaygın biçimi olarak tarif ederken;

Daugherty, propagandanın, CIA tarafından yabancı ülkelerin kamuoyuna yönelik olarak sıklıkla kullanıldığına dikkat çekmiştir. Diğer taraftan, ABD'nin haricinde pek çok ülkenin örtülü operasyonlar kapsamında propaganda faaliyetlerine başvurduğunun altı çizilmelidir. Örneğin Devlet Güvenlik Komitesi (*Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti / KGB*), 1960'lı yılların başında, İtalyan bir gazeteciye, ABD Başkanı John F. Kennedy suikastının CIA tarafından yapıldığına dair bir makale yazdırmıştır. Bu ve benzer tarz yayınlar sayesinde Avrupa'daki pek çok insan ortada hiçbir kanıt olmamasına rağmen bu iddiaya inanmış; Sovyet istihbaratı, örtülü propaganda faaliyetleriyle hasım servisin imajını bozmayı başarmıştır. Ancak günümüzde, özellikle internetin ve telefon-tabletlerin gelişmesi, sosyal medya kullanımının yaygınlaşması propaganday/enformasyon faaliyetlerini başka bir boyuta taşımıştır. Dolayısıyla, örtülü operasyonların önemli türlerinden biri olan propaganda, Soğuk Savaş'tan günümüze farklılaşarak ve gelişerek taşınmıştır (Daugherty, 2004, ss.72-74).

Söz konusu gelişim seyrinde propaganda faaliyetlerinin; “açık/beyaz propaganda”, “siyah propaganda” ve “gri propaganda” olarak tasnife tabi tutulduğu not düşülmelidir (Stempel, 2007, s.125). Propaganda türleri arasında en açık olarak yapılan ve kaynağının/sponsorunun herkes tarafından bilindiği “**beyaz propaganda**” faaliyetleri olup; “Voice of America”, “BBC”, “Sputnik”, “Deutsche Welle” gibi küresel ölçekte yayın ağına sahip olan ve kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda farklı coğrafyalardaki kamuoyunu etkilemeye ve yönlendirmeye çalışan kuruluşların faaliyetleri bu duruma örnek mahiyetindedir. Buna mukabil, “**siyah propaganda**” faaliyetlerinde kaynak/sponsor gizlenmekte, haberler tamamen yalan/yanlış/uydurma olarak üretilmekte ve belli medya araçları vasıtasıyla yayılmaktadır. Örneğin Sovyet kaynaklı siyah propaganda faaliyetlerine örnek teşkil etmesi bakımından, Soğuk Savaş Dönemi'nde AIDS virüsünün ABD'de üretildiğine ilişkin senaryo başarılı olmuş, bu hikâye Afrika ülkelerinde yayılarak ABD karşıtı algı oluşturulmuştur (Daugherty, 2004, ss.73,79). Keza aynı dönemde siyah propaganda operasyonlarına başvuran CIA, 1954 yılında Guatemala'da gizli bir radyo istasyonu kurarak “devrimci” yayınlar yapmış; bu radyonun devrimci ordunun yayın organı olduğu algısını oluşturarak, mevcut devlet başkanı Jacobo Arbenz Guzman'ı Sovyetlerle ilişkili olduğu iddialarıyla birlikte darbenin zeminini hazırlamıştır (Stempel, 2007, s.126).

Siyah propaganda ile beyaz propaganda arasındaki ince bir çizgide yer alan “**gri propaganda**” çalışmalarını, beyaz propaganda faaliyetlerinden ayıran başlıca özellik, kaynağın/sponsorun gizlenmesidir. Diğer taraftan gri propaganda, siyah propaganda örneklerinde olduğu gibi tam olarak yanlış bilgi yaymak yerine, hedef ülkedeki kamuoyunu ajanları sayesinde yönlendirerek çıkarlarına uygun zeminleri oluşturmayı hedeflemektedir (Daugherty, 2004, ss.75-76). Mesela CIA tarafından tesis edilen ve Soğuk Savaş Dönemi’nde demir perde ülkeleri ile Doğu Avrupa ülkelerine radyo yayını yaparak Sovyetler Birliği’ni hedef alan Özgür Avrupa Radyosu (*Radio Free Europe / RFE*) ve Özgür Radyo (*Radio Liberty / RL*) kuruluşları gri propaganda operasyonlarına örnek gösterilmektedir (Stempel, 2007, s.126).

1.2.2. Siyasi Faaliyetler

Bir ülkedeki lideri veya partiyi destekleme, rüşvet, ayaklanma çıkarma, darbelerin organize edilmesi ve mevcut hükümetin devrilmesi gibi operasyonları kapsayan siyasi faaliyetler, örtülü operasyon türleri arasında diğerlerine göre en karmaşık, zorlu, maliyeti ve riski yüksek çalışmalar olarak bilinmektedir. CIA tarafından yürütülen örtülü operasyonlar arasında, siyasi faaliyetlerin %30 oranına denk geldiği tahmin edilmektedir. Siyasi faaliyetler tarihine bir örnek olarak; Sovyetler Birliği, 1948 yılında Çekoslovakya’daki Komünist Partisi’ni desteklemiş, Şubat 1948’de gerçekleştirilen ve Prag Darbesi olarak bilinen olay sonrasında 40 yıllık komünist yönetiminin oluşması sağlanmıştır (Stempel, 2007, ss.126-127).

1.2.3. Ekonomik Faaliyetler

ABD örtülü faaliyetlerinin %10’una tekabül ettiği tahmin edilen, bu yönüyle CIA’in en az başvurduğu yöntem olan “ekonomik faaliyetler” kapsamında; dost ülkelerin desteklenmesi veya hasım devletlere karşı uygulanan yaptırımlar “açık önlemler” kabul edilirken, ulusal para birimlerinin manipüle edilmesi gibi metotlar başvurulan örtülü eylemler arasında yer almıştır. Örneğin Soğuk Savaş Dönemi’nde CIA, Sovyet rejimine ve bu kampta yer alan ülkelerin ekonomilerine zarar vermek için çeşitli operasyonlar düzenlemiştir. Zira Sovyet Rejiminin yayılabilmesi ve bloktaki diğer ülkelerle birlikte etkili olabilmesi için ekonomik kapasitesinin çok mühim olduğu bilindiğinden, ulusal ekonomilere verilecek zararlar ile söz konusu ülkelere ağır darbeler vurulması hedeflenmiştir. Bu maksatla

CIA, Sovyetler ile Küba arasındaki ticarete zarar vermek adına, Havana'dan Moskova'ya ihraç edilen şeker kutularına kimyasal maddeler katarak bozmaya çalışmıştır. Aynı maksatla, Salvador Allende Dönemi'nde (1970-73), Şili ekonomisine zarar vermek için ülkenin önemli gelir kaynaklarından biri olan bakır fiyatları dünya genelinde düşürülmüş ve işçi grevleri organize edilmiştir. Allende'ye karşı memnuniyetsizlik artırılarak yerel güçler tarafından devrilmesi amaçlanmıştır. Benzer önlemler ile ekonomik kısıtlamalar, Vietnam Savaşı Dönemi ile Reagan Dönemi'nde Nikaragua'ya karşı da uygulanmıştır (Johnson, 1989, ss.80-85).

1.2.4. Paramiliter Faaliyetler

CIA'in "operasyonlar dairesi" altında konumlanan ve "özel faaliyetler birimi" olarak da bilinen ekibi tarafından icra edilen, daha çok örtülü operasyonların askeri yöntemlerini içeren faaliyetler "paramiliter" başlığı altında kendisine yer bulmuştur. CIA, paramiliter faaliyetlere dahil olarak Afganistan, Nikaragua, Irak, Vietnam, Ukrayna, Polonya, Bulgaristan, Macaristan, Endonezya, Çin, Malezya, Dominik Cumhuriyeti, Venezüella, Kuzey Kore, Bolivya, Tayland, Haiti, Guatemala, Küba, Yunanistan, Türkiye ve Angola'daki gerilla savaşlarına "sponsor" olmuştur. CIA bu çatışmalarda gerilla gruplarına eğitim, silah, mühimmat, askeri ekipman ve danışmanlık destekleri vermiş, finansal imkanlar sağlamıştır (Johnson, 1989, s.86).

1.2.5. Enformasyon/Bilgi Savaşı

Önceden değinildiği üzere istihbarat literatüründeki bazı çalışmalar, örtülü operasyon disiplini başlığı altında siyasi, ekonomik, paramiliter ve propaganda faaliyetleriyle birlikte (propagandanın bir alt türü olan "aldatma operasyonları" dahil edilmek suretiyle) enformasyon savaşlarını da bir örtülü operasyon çeşidi olarak tanımlamaktadır. Mütemadi artış trendi gösteren ve giderek çeşitlenen risk ve tehdit yelpazesine bağlı olarak, CIA ve ABD Askeri Kuvvetleri'nin özellikle 2000'li yılların başından itibaren bu alanda daha etkin olmaya başladıkları, enformasyon (siber) faaliyetlerini örtülü operasyon çatısı altında değerlendirdikleri görülmektedir. Teknolojin gelişmesi ve devletlerin bu sistemlere daha bağımlı hale gelmesiyle beraber, örtülü operasyon alanına doğal bir şekilde dahil olan enformasyon/bilgi savaşlarının (siber saldırılar), ilerleyen dönemde örtülü operasyonlar sahasını çok daha fazla domine edeceği öngörülmektedir (Daugherty, 2004, s.89).

Nitekim günümüzde dünyanın herhangi bir yerinde bulunan bir bilgisayar korsanı, devlet kurum ve kuruluşları ile özel şirketlerin bilgisayar sistemlerine sızarak gizli bilgilere ulaşmayı başarabilmektedir. Bireysel hareket eden siber casusların haricinde; gelişmiş ve hatta gelişmekte olan devletlerin dahi askeri kurumları, istihbarat servisleri, elektronik harp birimleri, güvenlik teşkilatları ve şirketleri de hasım ve rakip ülkelerin devlet kurumlarına, enerji üretim tesislerine, banka ve finans sistemlerine saldırılar düzenleyebilmektedir. Her ne kadar devletler; “bireysel”, “devlet merkezli” ve “devlet destekli” bu tür sızmalara karşı ciddi önlemler geliştirilmiş olsalar da siber risk ve tehditlerin giderek daha yaygın ve yıkıcı etkiler yarattığına tanıklık edilmektedir.

Öyle ki, günümüzde gelişmiş olan bazı ülkelerin, üçüncü bir ülkeye düzenleyecekleri örtülü siber operasyonlarda, gelişmekte olan Afrika ülkelerini bilgileri ve rızaları olmaksızın “vekil” (*proxy*) aktör olarak kullanılmaları dahi söz konusudur (Kallberg ve Rowlen, 2014). Yine bu hususta, İran’ın nükleer programı, ABD seçimlerine yönelik müdahaleler ile Rusya-Ukrayna Savaşı literatürde incelenen önemli vaka çalışmaları arasındadır (Vielhaber ve Bleek, 2012; McCrory, 2020; Levin, 2023).

2. DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK ÖRTÜLÜ OPERASYONLAR: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu yapının hâkim olduğu “hegemonik savaş dönemi”, ABD ve Sovyetler Birliği’nin “Soğuk Savaş Stratejileri” tarafından şekillenmiştir. ABD’nin dış politika stratejisi, Sovyetler’i İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulaştığı sınırlar içerisine hapsederek yayılcılığını engelleyip yavaşça çökmesini sağlamayı amaçlayan “Çevreleme Politikası” üzerine inşa edilmiştir (Kissinger, 1994, ss.118,121). Buna mukabil, Sovyetler Birliği’nin ileri dönemdeki müdahalelerine meşruiyet kazandıran siyasi anlatısı ve askeri stratejisi, ABD’nin “Sovyet yayılcılığı” olarak nitelediği “Brejnev Doktrini” olmuştur. Bu doktrin, “*bir ülkede sosyalizm davasına yönelik ortaya çıkan bir tehlikenin, bir bütün olarak sosyalist milletler topluluğunun güvenliğine yönelik bir tehlike olduğu; dolayısıyla sadece o ülkenin değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ortak bir mesele olduğu*” savına dayanmıştır (Armaoğlu, 2004 , ss.841, 852-853; Glazer, 1971, s.179).

Bu anlamda Afganistan'ın Soğuk Savaş Dönemi'nde “örtülü operasyon enstrümanı” olarak fonksiyon göstermesinin nedeni, çevreleme politikası ile Brejnev Doktrini arasında sıkışıp kalmışlığındandır. Tarih sayfalarına “İmparatorluklar mezarlığı” şeklinde geçen Afganistan, Sovyetler Birliği için de sonun başlangıcı olmuştur. Bu minvalde İngilizlere karşı sergilenen Afgan direnişi, Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen direniş için referans teşkil ederken; Sovyet karşıtı direniş ise ABD'ye karşı büyük bir siyasi ve ideolojik anlatıya ve savaşıma pratiğine dönüşmüştür. Böylece Afganistan, 19. yüzyılda İngilizlerin, 20.yüzyılda Sovyetlerin ve 21. yüzyılda ABD'nin en büyük hezimet yaşadığı topraklara ev sahipliği yapmıştır (Seren, 2021, ss.2-4).

Uzun bir tarihsel döneme yayılan bölgesel ve küresel ölçekli stratejik güç mücadelesi hasebiyle Afganistan, yabancı devletlerin dış politika amaçlarına hizmet eden örtülü operasyonların “öznesi” konumuna evirilmiştir. Mevzubahis operasyonlar Afganistan'ın tarihsel mirasının büyük ölçüde yabancı/dış güçler tarafından şekillendirilmesine yol açarken; ülkenin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel kompozisyonunu etkileyerek bugüne ulaşan sorunların temelini atmıştır. Diğer taraftan Afganistan'da icra edilen örtülü operasyonlar, Soğuk Savaş Dönemi'nin sonlanmasında rol oynayan başat belirleyicilerden birisi olarak tarihin akışını değiştirmiştir. Çalışmanın bu kısmında, ABD ve Sovyetler Birliği'nin hedefledikleri dış politikalarını hayata geçirmek için Afganistan'ı nasıl karşılıklı olarak örtülü operasyon çatışmasına döndürdükleri incelenmekte; bu hususta bahse konu operasyonun başarılı olup olmadığı sorgulanmaktadır.

2.1. Afganistan Savaşı'ndaki Aktörler ve ABD'nin Stratejisi

Sovyet-Afgan Savaşı'na giden süreçte ilk kırılma noktalarından birisi; Afganistan Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olan Muhammed Davud Han'ın (1973-78) Moskova ile arasının açılması üzerine Afgan Ordusu içindeki sol görüşlü subaylar tarafından tertiplenen ve tutulduğu evden darbeyi yöneten Hafızullah Emin önderliğinde gerçekleştirilen “1978 Komünist Darbesi” namıdiğer “Nisan Devrimi” (*Saur Revolution*) olmuştur (Rubin, 1995, s.105). 1978 Komünist Darbesi, Afgan siyasi tarihinde kırılma noktası yaratmış; Marksist rejimin başlangıcını ve sonunu temsil etmiştir. Bu hususta Hilali (2004), Nisan Devrimi'nin “bir kitle hareketi” olmadığını zira Afganların ekseriyetinin reformlara sert bir şekilde karşı çıktığını, ayrıca Marksist rejimin yaşadığı krizin hiçbir zaman İran Devrimi gibi kritik bir

noktaya evirilmediğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (ADHP) “Halk” ve “Perçem” fraksiyonları arasında cereyan eden rekabet ve ihtilaf, yurt içinde ve dışında konumlanışını zayıflatırken, sosyoekonomik reformlar ise komünist hükümete karşı İslamcıların ateşini körüklemiştir (Hilali, 2003, s.113). Yakın zaman içerisinde Sovyet Yönetimi, 1978 Darbesine kıyasla olaylara doğrudan müdahil olmuşlar; iktidarı bırakmak istemeyen Hafızullah Emin'i “siyaseten” ve “fiilen” ortadan kaldırmak kolay olmamasına rağmen politikalarını değiştirmemişlerdir. Politbüro'nun talimatlarıyla teşekkül ettirilen KGB'nin özel bir komando grubu -Babrak Karmal'ın yeraltı teşkilatı ile koordineli olarak- Darul Aman Sarayı'na düzenlenen özel bir operasyonla Emin'i infaz etmişlerdir (Hilali, 2003, s.118).

Müteakiben, STAVKA (Yüksek Başkomutanlık Karargâhı) Nisan Devrimi kazanımlarının korunması için 1979 Aralık ayının hemen arifesinde Afganistan'ın işgaline hükmetmiş; nihai karar Leonid Brejnev (Parti Genel Sekreteri), Mikhail Suslov (Genel Sekreter Yardımcısı, namıdiğer Partinin Baş İdeoloğu) ve Dmitri Ustinov'dan (Savunma Bakanı) oluşan “troyka” tarafından kabul edilmiştir. Sovyet Yönetimi'nin bu kararı doğrultusunda 15 Aralık 1979 günü Sovyet birliklerinden oluşan bir tugay isyancılara karşı operasyon başlatırken; 21 Aralık'a kadar üç tümen Afgan-Sovyet sınırına ulaşmış, ilaveten 4.000-5.000 kadar asker de hava yoluyla Kabil'e iniş yapmıştır. 25 Aralık 1979 günü ise “Fırtına-333 Harekâtı” başlatılmış ve Sovyet birlikleri sınırları geçerek Afganistan'a girmiştir. Öyle ki, 1979 Aralık ayı sonuna gelindiğinde Afganistan'daki Sovyet asker mevcudu 100.000'e yükselmiş; Sovyet Kuvvetleri şehirler, tahıl üretimi yapılan kırsal alanlar ile gaz ve petrol rezervlerinin bulunduğu bölgeler gibi kendilerine kaçınılmaz olarak tahsis edilen ana güç merkezlerinden memnuniyet duymuşlardır (Hilali, 2003, ss.119-120).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesini takip eden yıllar içerisinde ABD, Sovyet-karşıtı direniş üzerine kurgulanan örtülü operasyon projesini hayata geçirmiş; lakin bu örtülü faaliyetler amaç, finansman ve aktör bakımından konjonktürün getirdiği koşullara göre yeniden dizayn edilmiştir. Makalenin bu bölümünde Sovyet-Afgan Savaşı'nda yer alan devlet ve/veya devlet dışı aktörlerin amaç, strateji ve faaliyetlerine yer verilmek suretiyle, hedeflenen operasyonların performansları kıymetlendirilmiştir.

2.1.1. KGB, KHAD ve Haydut Mücahitler

Hafızullah Emin'i öldürerek Babrak Karmal'ı başa getiren Sovyet liderler, bu dönemde devletin pek çok kadrosuna kendi uzmanlarını ve Orta Asya kökenli olan vatandaşlarını yerleştirmişlerdir. ADHP Hükümeti'nin yapısı da Sovyet sistemine göre yeniden organize edilmiştir. Siyaseti belirleyen Politbüro 9 üyeden, Devrim Konseyi 65 üyeden oluşmuş, yürütme fonksiyonu olan Sekreteryaya ise 7 kişiden teşkil edilmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte, Sovyetler Birliği Afganistan'daki etkisini arttırmak için KGB modelini referans alarak "Khadamat-e Aetla'at-e Dawlati" (Afgan Devleti İstihbarat Servisi / KHAD) kurmuştur. Doğrudan KGB'ye bağlı olarak çalışan KHAD, 1980 yılında 200 kişinin çalıştığı küçük bir yapıdan, 1982 yılında 16.000 kişiden müteşekkil bir teşkilata dönüşmüştür. KHAD mensupları, KGB ve Doğu Alman Servisi tarafından eğitilmiştir. KHAD'ın direktörlüğüne, Perçem Grubu'nun önde gelen isimlerinden Muhammed Necibullah getirilmiştir (Girardert, 2011, ss.12-13).

KHAD, Afganistan'da güçlü bağlara sahip olan aşiretleri rejim tarafına çekmeyi ve Mücahit grupların arasına sızmayı başarmıştır. Öte yandan, işgale karşı oluşan direniş cephesi aleyhinde asılsız haberler yayarak propaganda çalışmaları da yürütmüştür (Girardert, 2011, s.15). Babrak Karmal yönetimindeki Afganistan, geçmiş dönemlerde olduğu gibi Peştunistan ve Belucistan davalarını sürdürmüş, sınırların Umman ve Hint Okyanusu'na kadar inmesini savunmuştur. KGB'nin desteği ve fonlarıyla kurulan KHAD, Pakistan'daki ayrılıkçı Beluciler ile Peştun gruplarla ilişkileri canlandırmıştır (Andrew ve Mitrokhin, 2000, s. 110).

KHAD bu dönemde, teşkilata bağlı elemanları (ajanlar) aracılığıyla "haydut mücahitler" adı verilen çeteler oluşturmuştur. Bu çeteler, direniş grubunda yer alan mücahit gruplar gibi ortaya çıkmakta, sivillere ve rejime karşı aşırı şiddet eylemleri ile mevcut muhalif hareketleri bölmeye çalışmaktadır. Bu hareket tarzı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Doğu Avrupa'da varlık gösteren anti-komünist gruplara karşı uygulanan geleneksel bir KGB taktiği olarak bilinmektedir (Andrew ve Mitrokhin, 2000, ss.135-137).

2.1.2. SSCB, Suriye, Afganistan ve Hindistan Gizli Servislerinin Zülfikar Operasyonu

1980 yılı sonunda KHAD, KGB'nin yönlendirmesi doğrultusunda Belucistan ve Sind ayrılıkçılarına silah sağlamıştır. 1982 Nisan ayına gelindiğinde KHAD, ayrılıkçıları eğitmek için yeni kamplar açmış ve KGB ile birlikte Pakistan'a ulaşan kitlesel mülteci akını vasıtasıyla ajanlarını içeriye sızdırmıştır. Teyit edilemeyen KGB istatistiklerine göre, 26 KHAD ajanının Mücahit liderlerinin karargahlarına erişimi bulunurken; 15 tanesinin ISI, Pakistan Silahlı Kuvvetleri yahut bürokrasisinde görev yaptığı kaydedilmiştir. Mevzubahis süreçte KGB'nin yeni operasyonlarından bir tanesi 1981 Nisan'ı itibarıyla Pakistan'da başlayan Ziya'ül Hak'ı hedef alan Zülfikar Operasyonu'dur (Dimitrakis, 2013 , s.152).

Şöyle ki, 05 Temmuz 1977 tarihinde General Muhammed Ziya'ül Hak askeri darbe yaparak ülkenin başına geçmiş ve Zülfikar Ali Butto 1979 Nisan'ında idam edilmiştir. Pakistan'da iktidara gelen Ziya'ül Hak'ı ve mücahitlere verdiği desteği zayıflatmak amacıyla, Butto'nun iki oğlu Mir Murtaza ve Şahnavaz Butto tarafından kurulan *Zülfikar* adlı örgüt KGB ile KHAD servislerince desteklenmiştir. Örgütün liderliğini, Zülfikar Ali Butto'nun en büyük oğlu olan Mir Murtaza üstlenmiştir. Murtaza, babasının idamına karşı beslediği öfkeden dolayı Ziya'ül Hak'a karşı mücadeleye girişmiş; amacını ise Pakistan'ı dörde bölerek Peştun ile Beluci bölgelerini Afganistan'a, Pencap'ı Hindistan'a vermeyi ve Karaçi merkezli bir Sind devleti kurmak olarak belirlemiştir. Bu eksende faaliyetler yürüten örgütün en sansasyonel eylemi, Mart 1981'de Karaçi'den Lahor'a giden Pakistan Uluslararası Havayolları'na ait bir yolcu uçağının kaçırılarak Kabil'e indirilmesi olmuştur. Uçak Kabil'e indirildikten sonra, KHAD Başkanı Necibullah örgüt unsurlarıyla görüşerek silah desteği vermiş, Afganistan Devlet Başkanı Babrak Karmal ise bu olayı kamuoyuna devrimin bir zaferi olarak lanse etmiştir. Keza bu eylemi destekleyen KGB, operasyonun Pakistan'ı yıldırım amacıyla nasıl kullanılabileceği yönünde örgüte tavsiyelerde bulunmuştur (Anwar, 1997, ss.90-98).

Söz konusu eylemin bir diğer destekçisi ise Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet müttefiki olarak bilinen Suriye Gizli Servisi'dir. Zülfikar mensupları, Kabil'den sonra uçağı Şam'a yönlendirmişler, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın en üst düzey askeri danışmanı ve Suriye Hava Kuvvetleri İstihbarat Birimi Sorumlusu General Muhammed Huli, diğer rehinerle birlikte

Amerikalıları da öldürme tehdidinde bulunmalarını örgüt unsurlarına iletmiştir. Olayın sonunda Ziya'ül Hak rehinelere bırakılması karşılığında, Butto'nun siyasi kanadı olan Pakistan Halk Partisi'ne mensup 44 kişiyi serbest bırakmayı kabul etmiştir. Uçak kaçırma olayı sonrası süreçte ADHP ve KHAD, Zülfikar örgütüne daha fazla destek sağlamış, Hint İstihbarat Servisi Araştırma ve Analiz Kanadı (Research and Analysis Wing, RAW) örgüt unsurlarına Hindistan'da eğitim vermeye başlamıştır. Ayrıca örgüt KGB ve Suriye istihbarat servisinin desteğiyle Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile Libya'dan da destek görmüş, eğitim için bu alandaki kamplara erişim imkânı elde etmiştir. Bütün bu desteklere rağmen, Zülfikar örgütü uçak kaçırma eyleminden başka etkili bir faaliyet yürütememiş, birkaç defa Ziya'ül Hak'ın uçağına yönelik yerden ateşlemeli füze sistemleri kullanarak saldırı girişimlerinde bulunmuş, ancak başarı elde edememiştir (Anwar, 1997, ss. 112-116, 135).

2.2. CIA'in Sahadaki Gücü: Afgan Mücahitler ve İş Birlikleri

Afgan mücahitler, 1979-89 arasında Afganistan'da verilen savaşın asıl aktörleri olarak savaşın merkezinde yer almıştır. ABD, Suudi Arabistan, Pakistan, İran ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) gibi ülkeler mücahitlere silah, para ve eğitim desteği vermiş olsalar da mücahitler mevcut hükümeti "komünist/ateist" ve "Sovyet uydusu" olarak tanımlayarak yerel bir direniş başlatmışlardır. Diğer ülkeler bu direnişe kendi çıkarları doğrultusunda katkılar sunmuştur. Afgan direnişinin başından itibaren, mücahit gruplar bir merkeze bağlı olarak organize olmamıştır. Savaş ilerledikçe, yedi büyük grup ortaya çıkmış, bunlar daha sonraları Pakistan'da siyasi partiler de kurmuşlardır. Pakistan'da faaliyet gösteren siyasi partiler ve liderleri sahada mücadele eden silahlı unsurlar kadar etkili olamamış, direniş alanındaki komutanları organize etmişlerdir. Bu yedi gruptan üçü, monarşiyi geri getirerek daha laik bir sistem amaçlarken; diğer dört grup ise Şariat ile yönetilen bir İslam devleti hedeflemişlerdir (Riedel, 2014, s. 60).

2.2.1. CIA ve ISI'nin Desteklediği İslamcı Gruplar

Gülbeddin Hikmetyar liderliğinde, Kandahar çevresinde etkili olan Hizb-i İslam yapılanması, Mücahitler arasında İslamcı olarak nitelendirilen en etkili hareket olarak ön plana çıkmıştır. Peştun kökenli olan Hikmetyar, 1972 yılında Afganistan'da bir süre cinayet suçundan hapis yattıktan sonra Pakistan'a gelmiş, bu dönemde ISI ile kurduğu ilişkiler sayesinde savaş

boyunca en büyük desteği elde etmiştir. Tacik kökenli Burhaneddin Rabbani'nin liderliğini üstlendiği Cemaati İslami (*Jamiat-e İslami*) ISI tarafından desteklenen İslamcı gruplardan diğeri olup, kuzeydeki Tacik bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Abdurrahman Rasul Sayyaf liderliğindeki üçüncü İslamcı grup, Afganistan'ın Kurtuluşu İçin İttihad-ı İslam ismini almıştır. Dördüncü yapılanma ise, Hikmetyar'ın liderliğini yaptığı Hizb-i İslam içinden ayrılan ve aynı adı kullanan, liderliğini Mısır'daki Ezher Üniversite'sinde eğitim görmüş Peştun kökenli Mevlâna Yunus Halis'in yaptığı yapı olmuştur. Vehhâbî görüşüne daha yakın olan Mevlâna Yunus Halis, savaş boyunca Suudi Arabistan tarafından en çok desteklenen grup olmuştur (Riedel, 2014, ss.61-62).

Gelenekçi grupların en büyüğü, Afgan Kadirilerin Piri addedilen Seyyid Ahmed Geylani liderliğindeki Milli İslam Cephesi, Zahir Şah'ın ülkeye dönmesini ve anayasal monarşi rejimine dönülmesini savunmuştur. Danimarka'da uzun yıllar yaşamış olan Milli Kurtuluş Cephesi lideri Sibgatullah Müceddidi, Geylani gibi monarşi yanlısı olarak direnişe katılmıştır. Son gelenekçi grup, yine Peştun kökenli olan Mevlâna Nabi Muhammedi liderliğindeki İslami İnkılap Hareketidir. Gelenekçi gruplar, savaş boyunca İslamcı gruplara kıyasla ISI ve CIA desteğinden daha az pay almışlar, özellikle Hizb-i İslam ve Cemaati İslami ön plana çıkmışlardır (Yousaf ve Adkin, 1992, s.75)

2.2.2. CIA ve ISI'nin Görmezden Geldiği Aktör: Penşir Aslanı Ahmed Şah Mesud

Kabil'in kuzeyinde bulunan Penşir Vadisi bölgesinde, Sovyetlere karşı en önemli direnişi örgütleyen Ahmed Şah Mesud, 1973 Temmuz'unda Davud Han tarafından Afganistan Kralı Zakir Şah'a yönelik gerçekleştirilen darbeden sonra Pakistan'a geçmiş ve Gülbeddin Hikmetyar ile çalışmaya başlamıştır. Pakistan Servisi ISI'nin desteğini alan Hikmetyar ve Mesud, 1975 yılında Afganistan'da bir darbe planlamış ancak başarılı olamamışlardır. Bu başarısız girişimden sonra Mesud, Hizb-i İslam Örgütünden ayrılmış ve Muhammed Rabbani ile birlikte Cemaat-i İslami Partisinin kurulmasında rol oynamıştır. Ahmed Şah Mesud, 1975-78 yılları arasında Pakistan'da kalmış; Che Guevara, Moa Tse-Tung ve Ho Chi Minh'in kaleme aldığı eserleri incelemiş, ayrıca bu dönemde ISI ile çalışarak askeri eğitim almıştır (DeNeufville, 2006, s.73).

SSCB birlikleri 1979 yılında Afganistan'a müdahale ettikleri yıl, Şah Mesud iki düzine adamıyla birlikte Peşaver'den Peşir Vadisi alanına geçerek gerilla savaşını başlatmıştır. Peşir Vadisi, Afganistan'ın kuzeydoğusundan güneybatısına kadar uzanmakta, stratejik öneme sahip Bagram Hava Üssünün hemen kuzeyinde yer almakta, ayrıca Kabil'den Rus sınırına kadar uzanan ve 40. Kızıl Ordunun şah damarı sayılabilecek Salang Tüneli'ne yakın bir mesafede bulunmaktadır. Peşir Vadisi'ndeki çatışmalar, savaşın bütün seyrini değiştirmiştir. Sovyet birlikleri, bu alanın stratejik önemde olduğunu bildikleri için Nisan 1980 ile Eylül 1982 yılları arasında altı büyük askerî harekât düzenlenmiş, ancak başarılı olamamışlardır. Şah Mesud, Afgan direnişinde bir sembol haline gelerek "Peşir Aslanı" olarak anılmıştır. Pakistan Servisi ISI, Durand Hattı'nın Afganistan kısmındaki Peştun kökenli İslamcı grupları doğrudan desteklerken, Tacik kökenli Şah Mesud ve adamları bu süreçte yardım alamamıştır. Bunun birinci nedeni, Ziya'ül Hak liderliğindeki Pakistan'ın, Peştun kökenli Hikmetyar gibi İslamcı gruplara daha yakın olması, ikincisi ise ülkenin kuzeyinde bulunan Peşir Vadisi'nin silah ve eğitim desteği açısından uzak bir alanda yer alması olarak görülmektedir (Felbab-Brown, 2012, ss.126-135).

Şah Mesud, CIA ve ISI'dan yeterli desteği alamaması nedeniyle İngiliz İstihbarat Servisi MI6 (*Military Intelligence Section 6*) ile irtibat kurmuştur. Bu dönemde Başbakan olan Margaret Thatcher, Afganistan'da Sovyetlere karşı direnişi desteklemekte ve İngiliz gizli servisinin daha fazla risk alması gerektiğini düşünmektedir. Bu tabloda Afganistan'daki savaşa daha fazla müdahil olmaya başlayan İngiliz Servisi, yılda bir veya iki defa, sekiz kişilik gruplardan oluşan timlerini, güvenli telsizler ve keskin nişancı tüfekleri gibi kilit malzemeleri Pakistan'dan Peşir Vadisi'ne ulaştırmakla görevlendirmiş ve bunu başarıyla gerçekleştirmiştir. Afganistan içerisinde bulunan güvenlik güçleri ve SSCB unsurlarına yakalanma ihtimali oldukça yüksek olan bu riskli operasyonlarda, MI6 mensupları tarafından Mesud'un Tacik kökenli adamlarına küçük ekip taktikleri ve geliştirilmiş patlayıcı eğitimleri de verilmiştir. Bununla birlikte, Mesud'un bazı adamları, İskoçya ve Sussex'teki MI6 üslerinde eğitim almak üzere Birleşik Krallığa gönderilmiştir (Corera, 2012, ss.293-305).

2.2.3. CIA ve ISI'nin Eğitim Üssü: Hakkani Şebekesi

Hakkani Şebekesi, sınırın iki tarafından aşiret temelli bir şekilde örgütlenmiş, Şah Mesud ve Hikmetyar gibi Celâleddin Hakkani de 1973

yılında Davud Han'a yönelik gerçekleştirilen darbe sonrasında Pakistan'a gelerek Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslam grubuna katılarak ISI'dan eğitim almıştır (Brown ve Rassler, 2013, s.28).

Hakkani Şebekesi, Pakistan sınırındaki Host şehrinden dört kilometre içerideki Zhawar Vadisi'nde büyük bir askeri üs inşa etmiştir. Bu üs, savaş boyunca kademeli bir şekilde büyütülmüş, tesisler hava saldırılarını imkânsız kılacak şekilde kanyonun derinliklerine doğru kurulmuştur. Kanyon, güneye doğru 15 km uzaklıkta bulunan Veziristan'daki en büyük ISI kampı olan Miram Şah'a doğru açılmaktadır (Grau ve Jalali, 2001, s.70).

Zhawar Üssü, Afganistan sınırları içerisinde mücahitler tarafından kurulan ve ISI için ilk büyük eğitim kampı olarak kaydedilmektedir. Zaman içerisinde bu alanda bir hastane, makine atölyesi, garaj, sayısız silah deposu, VIP otel, cami, Peştun, Dari, Özbek ve Rus dillerinde yayın yapan Afganistan'ın Sesi radyosu kurulmuştur. Pakistan Gizli Servisi ISI'nin, mücahitlere ulaştırdığı yardımların yüzde 60'ının Zhawar Üssü üzerinden gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir (Brown ve Rassler, 2013, ss.67-68).

Sovyet ve Afganistan birlikleri tarafından, Zhawar Üssü'ne yönelik 1985 ve 1987 yıllarında iki büyük askeri operasyon gerçekleştirilmiştir. Bu iki operasyon da başarısız olmuş, pek çok mücahit hayatını kaybetmiş; lakin Zhawar Üssü, Hakkani Şebekesinin kontrolünde kalmıştır. Celâleddin Hakkani, Pakistan'dan aldığı destek kadar Suudi Arabistan ile de iyi ilişkiler geliştirmiştir. Suudi yetkililer, ISI üzerinden Afgan mücahitlere yardım yaparken, Hakkani'ye ayrıca doğrudan destek vermiştir. Özellikle, Suudi Arabistanlı zenginler tarafından Hakkani Şebekesine ciddi paralar aktarılmış, Afganistan'a gelen Arap gönüllülerin büyük bir kısmı bu alanda savaşa katılmıştır. Bunlardan biri, Suudi Arabistan'ın en zengin müteahhitlerinden Muhammed bin Awad bin Ladin'in oğlu olan Usame Bin Ladin olmuştur. Usame Bin Ladin, Zhawar Üssü ikinci defa Sovyetler tarafından bombalandığında, kampların yeniden inşası için yardımcı olmuş, Suudi Arabistan'dan getirttiği inşaat makineleri ile yeni tesisler inşa etmiştir. Bu tesislerden birisi *Asker İni* olarak adlandırılan ve askeri üs anlamına gelen "El Kaide El Askeriye" adlı tesistir. Usame Bin Ladin, 11 Eylül 2001 terör saldırılarına giden sürecin temellerini bu kampta atmış, örgüt ismini burada kurduğu tesisten almıştır (Brown ve Rassler, 2013, s. 69).

2.2.4. CIA ile ISI'nin Sovyet-Afgan Savaş'ındaki İş Birliği

Ziya'ül Hak, 1970'li yılların başında Ürdün'de askeri ateşe olarak görev yaparken ön plana çıkmış, Ürdün Kraliyet ailesi ile FKÖ arasındaki çatışmalarda Kraliyet ailesine danışmanlık hizmeti sunmuş ve saygınlık kazanmıştır. Hindistan ve Pakistan arasında Aralık 1971'de patlak veren savaşta Pakistan ordusunun 90.000 askeri Hindistan tarafından esir alınmış, askerler büyük bir itibar kaybetmiş ve yönetime Zülfikar Ali Butto'nun liderliğinde siviller gelmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin, Zülfikar Ali Butto'ya Ziya'ül Hak'ı tavsiye etmiş ve Ziya'ül Hak 1976 yılında Pakistan Genelkurmay Başkanlığına getirilmiştir. Bir yıl sonra 05 Temmuz 1977 günü Ziya'ül Hak, Butto'yu askeri darbe ile devirerek Pakistan'ın üçüncü askeri diktatörü olmuştur (O'Connel, 2011, s.105).

Ziya'ül Hak Dönemi'nde Pakistan "İslamlaşma" süreci yaşamış, ordu ve kamu kurumları bu yönde teşvik edilmiş, İslami eğitim veren medreselerin sayıları arttırılmış, buralarda verilen diplomalar üniversite diplomalarıyla denk sayılmıştır. Bu dönemde ordunun toplum içindeki rolü de arttırılmış, ordu mensuplarına şehirlerin farklı bölgelerinden mülkler tahsis edilmiştir. Bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme ise Pakistan istihbaratı ISI'nin kapasitesinin arttırılması olmuştur. ISI'nin başına, Afgan toplumunu iyi tanıyan ve aynı zamanda Peştun olan, Ziya'ül Hak'ın liseden sınıf arkadaşı General Akhtar Abdul Rahman getirilmiştir (Yousaf & Adkin , 1992, s.79). Ziya'ül Hak ve General Akhtar arasında çok yakın bir ilişkinin olduğu, iki askerin ölene kadar Rawalpindi'deki askeri karargâhta bitişik evlerde yaşadığı bilinmektedir. Bu dönemde, ISI'nin kapasitesi ve bütçesi arttırılmış, ülkedeki en etkili kurum haline getirilmiştir. Tahminlere göre, 1978 yılında 2000 olan ISI'nin kapasitesi 1988'e gelindiğinde 40.000 kişiye ulaşmıştır (Gartenstein-Ross, 2010, s.33).

General Akhtar, Sovyetler 1978 yılında Afganistan'a askeri müdahale gerçekleştirdiği zaman, Ziya'ül Hak'a bir rapor hazırlamış; SSCB'nin Belucistan'a kadar inerek açık denizlere ulaşmak istediğini, Pakistan'ın doğusunda Sovyet varlığı, batısında ise Hindistan'ın bulunmasının büyük tehditler barındırdığını vurgulamıştır. Ziya'ül Hak, ISI sorumlusu General Akhtar'ı Suudi Arabistan'a göndermiş ve bölgedeki gelişmeler ekseninde iş birliği teklifinde bulunmuştur. Suudi Arabistan Kralı iş birliği teklifini kabul etmiş, Afganistan'da komünizm karşıtı direniş gruplarına ISI üzerinden kaynak aktaracağını, ayrıca Suudi vatandaşlar tarafından yapılacak

yardımlara izin vereceğini belirtmiştir. Pakistan ve Suudi Arabistan arasında Sovyetlere karşı Afganistan'da oluşan bu ittifaka daha sonra ABD katılmıştır (Nawaz, 2009, s.373).

Sovyetleri uzun soluklu bir gerilla savaşına çekerek tüketmeyi hedefleyen Pakistan, Sovyetlerin Hindistan'daki sol görüşlü hükümet ile birleşmesinden çekindiği için bu operasyonu çok gizli yürütmüştür. Afganistan Savaşı'nın büyük bölümünde, ISI'nin Afganistan şubesinde 60 ISI mensubu ve 400 kıdemsiz askerin görev aldığı kaydedilmiştir (Yousaf ve Adkin, 1992, s.20). ISI'nin bu operasyon birimi, savaş boyunca; her kaynaktan istihbarat toplamış, değerlendirmiş, mücahitler için silah ve ekipman tedarikini kontrol etmiş, eğitim vermiş, saldırı hedefleri belirlemiş, CIA, GIP, MI6 ve diğer müttefik servisler arasındaki irtibatları sağlamıştır. Savaşın ilk beş yılında, mücahit gruplara sadece Sovyet yapımı silahlar gönderilmiş, bu silahların Pakistan'dan tedarik edilmediği, Afgan komünistlerden veya Sovyet ordusundan ele geçirildiği izlenimi verilmeye çalışılmıştır (Yousaf ve Adkin, 1992, ss.98-99).

Afgan mücahitlere aktarılacak olan malzemenin büyük bölümü deniz yoluyla Pakistan'ın güneyinde yer alan Karaçi limanına gelmiş; bir kısmı buradan Pakistan'ın Pencap eyaletinde bulunan Ojhri askeri kampına, diğer kısmı ise Belucistan eyaletinde bulunan Quetta'daki ISI eğitim kamplarına aktarılmıştır. Savaşın ilk üç yılında yaklaşık 3.000 mücahit ISI kamplarında eğitilmiş, 1983-87 arası dönemde bu sayının 80.000 ulaştığı iddia edilmiştir. Benzer şekilde, 1983'te iki olan ISI kampının sayısı, 1987'de yediye çıkmıştır (Yousaf ve Adkin, 1992, s.107). Savaşın ilk yıllarından itibaren, General Akhtar'ın talimatıyla, ISI mensupları Durand Hattı'nı aşarak Afganistan içlerine kadar ilerlemiş, buradaki mücahit unsurlar ile temas sağlamış ve bizzat direniş cephesini yönetmiştir. Ancak, bu çok riskli bir operasyon olduğu için küçük gruplar halinde hareket etmişler, üzerlerinde Pakistan'ı çağrıştıracak herhangi bir şey taşımadan sivil olarak faaliyet yürütmüşlerdir (Yousaf ve Adkin, 1992, s. 95).

Savaş boyunca, CIA ile mücahitler arasında doğrudan bir bağlantı kurulmamıştır. Ziya'ül Hak ve General Akhtar bu operasyon üstünde tam bir hakimiyet kurmak istemiş; CIA ve GIP'in Afganistan'daki faaliyetlerini kendi servisleri üzerinden yürütmesine oldukça özen göstermişlerdir. ISI mensupları, CIA'yı özellikle gerilla savaşı konusunda yetersiz ve amatör bulmuştur. CIA ise teknik istihbarat konusunda ISI'nin çok zayıf olduğunu

iddia etmiştir. Ancak, bu dönemde CIA tarafından sağlanan uydu görüntüleme ve bunların analizleri, yüksek kalitede görüntü, Sovyet ve Afgan ordularının muhabere analizleri gibi teknik istihbarat verileri, ISI ve direniş cephesi için hayati derecede önemli kazanımlar sağlamıştır.

ISI sorumlusu General Akhtar stratejisini, Afganistan'ı Sovyetlerin Vietnam'ına dönüştürerek yıpratma savaşı yürütmek olarak belirlemiştir. Bu strateji doğrultusunda, ISI iki önemli taktik adım uygulamıştır. Birincisi, direniş grubundaki mücahitlere taşınabilir roket fırlatıcıları sağlayarak başkent Kabil'i çevresinden mevzilerden hedef almak, ikincisi ise Afganistan'ın kuzey sınırından Sovyet Orta Asya'sına sızarak buralardaki stratejik hedeflere saldırılar düzenlemektir. Pakistan, bu operasyonlara "ayrı kızdırma" adını vermiş, taşınabilir tekil varil roket fırlatıcıları 1985 yılında Çin tarafından üretilerek Karaçi'ye, oradan da Kabil çevresindeki mücahit gruplara ulaştırılmıştır. Sovyet Orta Asya'sında ise Amu Nehri'ndeki mavnalar ve tekne trafiği hedef alınmış, yüzücüler tarafından mavnaların yanlarına yerleştirilip daha sonra infilak ettirilebilecek mayınlar için MI6'dan yardım alınmıştır (Yousaf ve Adkin, 1992, s. 190).

2.3. Hint İstihbarat Servisi RAW'ın ISI'ya Karşı Operasyonu

ISI'nin Afganistan'daki savaşı esnasında kullandığı en büyük depolardan birisi, Rawalpindi'nin hemen dışında bulunan Ojhri cephaneliğidir. Bu tesiste, 10 Nisan 1988'de bir dizi şiddetli patlama gerçekleştirilmiş, yaklaşık 10 bin ton silah ve cephaneliğin havaya uçtuğu iddia edilmiştir. ISI, söz konusu tesisin büyük bir kısmını Afgan mücahitlere silah ve malzeme göndermek için kullanırken, tesisin bir bölümünü de Hindistan'daki "Keşmir ve Sih cihadı" için depolamaya ayırmış; Ziya'ül Hak, Afgan Savaşı sürerken bir sonraki aşama olarak "Hindistan cihadını" planlamaya başlamıştır. Bu tesisin Keşmir'deki gruplara yardım amacıyla kullanıldığını tespit eden Hint İstihbarat Servisi RAW, 10 Nisan'daki sabotaj eylemini gerçekleştirmiş, beş ISI mensubunun da aralarında bulunduğu 100 kişi hayatını kaybetmiştir (Yousaf ve Adkin , 1992, s.220).

2.4. CIA'in Makul Reddedilebilirlik Prensibini Bozması: Stinger Füzeleri

Afgan Savaşı'nın başından itibaren mücahitlerin hava savunma sisteminden yoksun olması en zayıf güvenlik halkasını teşkil etmiştir. Sovyet ve Afgan hava araçlarına karşı karadan havaya ateşlenebilecek, taşınabilir

seyyar füzeleri tedarik etmek en kritik mesele haline gelmiştir. 1980'lerin başında, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Mısır güçlerinin kullandığı ve beklenmedik bir başarı gösteren Sovyet yapımı SA-7 omuzdan ateşlemeli karadan havaya füzeler, ISI tarafından mücahit güçlere aktarılmıştır. Ancak, bu füzeler güncelliğini kaybetmiş ve istenilen etkiyi yaratamamıştır. O dönem itibarıyla, en gelişmiş füzeler Amerikan yapımı Stinger füzeleri olup, Pakistan tarafı bu füzelerin etkisini bilmesine rağmen, savaşa müdahil olduklarını inkâr etmek ve makul reddedilebilirdik ilkesi gereği Amerikan yapımı silahları kullanmak istememiş, Sovyet yapımı silahları tedarik etmiştir. Diğer taraftan Stinger füzelerinin sahada kullanılmaya başlanması durumunda, bu son teknoloji donanımına sahip silahlar Sovyetlerin, İranlıların, Afgan güçlerinin veya Ziya'ül Hak'a iki defa suikast girişiminde bulunan muhalif örgüt Zülfikar grubunun eline geçme riski barındırmıştır. Ancak tüm çekincelere karşın, Pakistan 1986 yılında fikrini değiştirerek yaklaşık 1000 adet Stinger füzesi için ABD tarafını ikna etmiştir. CIA yetkilileri füzeleri ISI'ya teslim etmiş, ISI yetkililerine füzelerin kullanımı için eğitimler vermiş ve ISI mensupları bu silahları mücahitlere ulaştırmıştır. Afgan mücahitler tarafından, karadan havaya ateşlenebilen Stinger füzeleri ilk defa 25 Eylül 1986'da kullanılmış ve üç Sovyet savaş helikopteri düşürülmüştür (Yousaf ve Adkin , 1992, ss.180-82). Nitekim ABD yapımı füzelerin sahaya sürülmesi kararı, savaşın en önemli kırılma noktalarından biri addedilmiştir. ABD'nin tedarikçi rolünü üstlenmesiyle; Sovyetler karşısında ileri askeri teknoloji, konvansiyonel silahlar, lojistik sistem, komuta ve kontrol ile oldukça gelişmiş enformasyon sistemine haiz olan mücahitlerin askeri üstünlüğü kanıtlanmış olmuştur (Hilali, 1999, ss.112,119).

2.5. CIA'in Finansal Aktörü: Suudi Arabistan

Afgan Savaşı'nda ABD ve Pakistan'ın haricinde bir diğer önemli aktör, savaşın finansörü olan Suudi Arabistan'dır. Bu dönemde, Suudi kraliyet sarayları; Suud, Pakistan ve ABD'li yetkililer arasında düzenlenen ve kilit kararların alındığı çok sayıda toplantıya ev sahipliği yapmış; GIP'in başında bulunan Prens Türki bin Faysal El Suud, ISI ve CIA arasındaki ilişkileri yürütmüştür. GIP üzerinden Suudi Arabistan ile yapılan antlaşmaya göre, ABD'nin mücahitler için harcadığı her bir dolara karşılık aynı miktarda kaynak yardımı ISI'ya ulaştırılmıştır. Savaş başladıktan sonra, Suudi Arabistan Kralı Fahd Bin Abdülaziz, o dönemin etkili isimlerinden Riyad

Valisi Selman Bin Abdülaziz'i mücahitler için özel bir komite kurmakla görevlendirmiştir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın en üst dini merci Şeyh Abdülaziz bin Baz bir fetva yayınlayarak komiteyi Afgan cihadına yardım toplaması için yetkilendirmiştir. Bu yardımların, savaş sürerken ayda 20-25 milyon dolar tutarında olduğu tahmin edilmektedir (Tomsen, 2011, ss.205-248).

2.6. CIA ve GIP'in Takviye Gücü Olarak Yabancı Gönüllü Savaşçılar

Afgan Savaşına, dünyanın dört bir yanından gönüllü Müslümanlar katılmıştır. Sovyetler “komünist bir rejim” ve “dinsiz” olarak nitelendirildiğinden, Afganistan'daki mücadele “kutsal savaşa” evirilmiştir. Bu gönüllüler arasında ön plana çıkan ve bizzat GIP tarafından desteklenen Arap savaşçılar olmuştur. Bu Arap savaşçılar arasında ise sonradan bütün dünyanın bildiği bir terör örgütüne dönüşecek olan El Kaide ve lideri Usame Bin Ladin de yer almıştır. Usame Bin Ladin'in babasının serveti ve Suudi Kraliyet ailesiyle olan yakınlığından dolayı, GIP sorumlusu Prens Türki ve İçişleri Bakanı Prens Naif bin Abdülaziz El Suud ile güçlü bağlantıları bulunmuştur. Ayrıca, yine babasının İslam dünyasında nüfuzlu biri olması hasebiyle Pakistan ve Mısır'ın tanınan dini kanaat önderlerini evinde ağırlayarak, Afgan direnişinin öncül isimleriyle genç yaşından itibaren yakın diyalog tesis etmiştir. Bu yönüyle Bin Ladin, Suudi Arabistan'dan gelen paranın Afgan mücahitlere ulaştırılmasında kilit bir isim olmuştur (Scheuer, 2011, s.49).

Afgan Savaşı'nın bir diğer önemli figürü “İslam Topraklarını Savunmak” (*Defense of the Muslim Lands: The first Obligation After Iman*) kitabını yazarak “küresel cihat teorisini” oluşturan Filistinli Abdullah Azzam'dır. Azzam, Bin Ladin ile Peşaver'de Hizmet Bürosu kurmuş, mücahitler için yiyecek ile barınma imkanları sağlamıştır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde ise bu büro aracılığıyla kamplar açılmış, Arap savaşçılar buralarda eğitilmiş ve çatışmalara doğrudan müdahil olmuşlardır (Hegghammet, Kepel, ve Milelli, 2001, s.81).

2.7. CIA'in Örtülü Operasyonu

İşgale tekabül eden Dönemin ABD Başkanı James Carter; Afganistan sahasını Sovyetlerin Vietnam'ı olarak görmüş, mücahitlere silah desteği vermiş, Pakistan'ın bir üs olarak kullanılmasını ve Suudilerin bu savaşı finanse etmesini planlamıştır. CIA, 1960'lı yılların aksine 1970'li yıllarda

başarısız bir dönem geçirmiş ve Vietnam Savaşı'nın yorgunluğu ile Amerikalıların dinlenmesi gibi skandallarla meşgul olmuştur. Carter göreve başladıktan sonra Amiral Stansfield Turner'ı CIA direktörlüğüne getirmiş, Turner ilk iş olarak Vietnam Savaşı'nda şişen kadroları temizleme işine girişerek yaklaşık 800 saha görevlisini emekli etmiştir (Gates, 1996, ss.145-46).

Afganistan Savaşı yaklaşırken, 04 Nisan ve 23 Mayıs 1979 tarihlerinde, ulusal güvenlik ekibi Başkan Carter'a ayrıntılı bir Afganistan brifingi sunmuştur. Bunun akabinde, Carter 03 Temmuz 1979'da Afgan mücahitlerin desteklenmesi amacıyla CIA'ye sınırlı örtülü operasyon yetkisi tanımıştır. İlk aşamada, sadece psikolojik harbe odaklanılmış, Afgan komünistlerine ve Sovyetlere karşı propaganda yapılmış, silah ve malzeme yardımı ise gerçekleşmemiştir. Carter, bu operasyon için altı haftalık bir süre belirlemiş ve yarım milyon dolarlık bir bütçe tahsis etmiştir. Bu dönemde Başkan Carter ile birlikte, Afganistan'daki örtülü operasyonun mimarlarından bir diğeri Dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski olmuştur. Brzezinski, Sovyetler'in Afganistan'da durmayacağını, Belucistan'a kadar inerek Amman Körfezi'ne ulaşacaklarını, bundan dolayı Afgan mücahitlere silah ve malzeme desteği yapılması gerektiğini, ayrıca İngiltere ve Fransa gibi Batılı güçler ile Çin'in de Sovyetlere karşı bu savaşa destek vermesi gerektiğini savunmuştur. Carter, Sovyetlere karşı bir dizi ekonomik yaptırım kararı alırken; 29 Ocak 1980 günü CIA'ye daha kapsamlı bir örtülü operasyon yürütmesi için yetkilendirme belgesini imzalamıştır. ABD Kongresi bu operasyon konusunda bilgilendirilmiş ve operasyona aktarılacak yıllık 50 milyon dolar fonu onaylamıştır (Gates, 1996, ss.143-146).

Afganistan'da örtülü operasyon icrası için yetki verildiğinde, CIA/Operasyon Direktörlüğü'ne bağlı olan Yakın Doğu Birimi'nin başında örtülü operasyonlar konusunda oldukça tecrübe sahibi olan Charles Cogan vardır. Cogan, 1979 yazında bu göreve getirilmiş ve 1984 yılına kadar devam etmiştir. Sovyetlerin askeri müdahalesinden 14 gün sonra 10 Ocak 1980'de, ilk silahlar Pakistan'a ulaştırılmıştır. Bütün bu silahların ABD menşei olmamasına dikkat edilmiş, örtülü operasyonun gizliliğine son derece önem verilmiş, Başkan Carter'a gizli bir savaş yürüttüğüne ilişkin makul reddedilebilirlik imkânı sağlanmıştır (Cogan, 1993, s.79).

ABD'nin bu dönemdeki büyük stratejisini Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski oluşturmuştur. Brzezinski, Washington, Riyad ve İslamabad arasında mekik dokuyarak taraflar arasında uzlaşa sağlamıştır. Suudiler, Afgan mücahitler için ABD finansmanı eşdeğerinde bütçe ayırmayı kabul etmiş, böylece ISI-CIA-GIP ortaklığı kurulmuştur. Afganistan'daki operasyonun stratejisi ortaya çıkmış; ABD silah ve malzeme yardımı, Suudiler finansman, Pakistan ise bütün operasyonu yöneterek gelen silahları ve parayı mücahitlere ulaştırarak eğitimler vermekle sorumlu kılınmışlardır (Bowcott, 2010).

Brzezinski büyük strateji oluşturduktan sonra bir hamle daha yaparak ÇHC'yi savaşa alanına çekmeyi başarmıştır. Keza, Ziya'ül Hak ve Pakistan da ÇHC'yi yanına çekmeye çalışmış, Sovyetler ve Hindistan gibi iki büyük güce karşı ABD ve ÇHC'yi yanına aldığı göstermek istemiştir. ÇHC, Sovyetlere karşı Afgan Savaşı'na müdahil olmuş; bu savaşta yaklaşık 400 milyon ABD doları para harcamış ve 300 Çinli danışman ile mücahitlere yardım etmiştir. Ayrıca, ÇHC yapımı silahlar Sovyet silahlarına çok benzediği için, mücahitlere bu silahların gönderilmesi makul reddedilebilirlik prensibi açısından Pakistan ve ABD taraflarına çok büyük avantaj sağlamıştır (Starr, 2004, s.324).

ABD Başkanlığına 1981 yılında Ronald Reagan gelmiş, CIA direktörü ise William J. Casey'i olmuştur. Yeni dönemde, 1981, 1982 ve 1983'te Afganistan'daki operasyon için ayrılan bütçe aynı kalmış, yılda yaklaşık 60 milyon ABD doları fon tahsis edilmiştir. Pakistan ve ABD tarafı, 1980'li yılların başında temkinli davranmış, mücahitlere verilen yardımı sınırlı tutmuş ve asıl amaç olarak Sovyet birliklerinin yıpratılması hedeflenmiştir. Afganistan operasyonuna ayrılan fon 1984 yılında 100 milyon ABD dolarına çıkarılmıştır (Gates, 1996, s.252).

Pakistan lideri Ziya'ül Hak, 1985 yılından itibaren Sovyetlerin Afganistan'da tükenmeye başladığını öngörmüştür. Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin liderliğine Mart 1985'te Mihail Gorbaçov gelmiş ve saldırgan bir dış politika izlemeyeceğinin sinyallerini vermiştir. Bu dönemde, Ziya'ül Hak örtülü operasyonun en temel prensibi olan makul reddedilebilirlik ilkesini görmezden gelerek İngiliz yapımı karadan havaya füzeler olan Blowpipe'lerin mücahitlere ulaştırılması için ISI'ya yetki vermiştir. Bu füzelerin sahada Rusların eline geçmesi büyük bir risk olsa da Pakistan 1985

yılı itibarıyla savaş alanında daha saldırgan bir pozisyon almıştır (Gates, 1996, s.350).

Pakistan tarafı gibi ABD ve CIA, 1985 yılıyla beraber Sovyetlere karşı daha sert bir tutum benimsemiştir. Bu noktada, savaşın kırılma anlarından biri yaşanmış, ABD yönetimi tıpkı Pakistan gibi makul reddedilebilirlik ilkesini yok sayarak Stinger füzelerinin mücahitlere ulaştırılması yönünde karar almıştır. Bu kararın alınmasında, çok sert bir anti-komünist olan ve ABD'de Pakistan lobisi yapan Teksaslı milyoner Joanne Herrin ile Demokrat Partili Senatör Charlie Wilson etkili olmuştur. Herrin ve Wilson, ABD'nin küresel çapta Sovyetler Birliği'ne karşı daha saldırgan olmasını savunmuşlar, Afganistan Savaşı'nda mücahitlere daha fazla silah ve fon sağlanması için büyük çaba harcamışlardır. Afganistan'daki operasyonun bütçesi 1984 yılında 60 milyon dolardan 100 milyon dolara çıkarken, 1985 yılından 100 milyon dolardan 250 milyon dolara yükseltilmiş, ayrıca *Stinger* füze sistemleri de mücahitlere gönderilmeye başlanmıştır. ABD tarafı kadar Suudi Arabistan da eşdeğer bir harcama yapmayı kabul ettiğinden, 1985 yılına gelindiğinde operasyon bütçesi 500 milyon dolara ulaşmıştır. Bir yıl sonra, yani 1986 yılında bütçe daha da artırılmış, ABD yıllık 500 milyon dolar fon ayırmış, Suudi Arabistan'ın sağladığı bütçe ile bu rakam bir milyar dolara kadar yükselmiştir (Crile, 2003, s.31).

Pakistan, ABD ve Suudi Arabistan, 1987 yılında daha agresif hamleler yapmış, operasyonun bütçesi ilk planlama aşamasına göre on kat artırılmış, ayrıca makul reddedilebilirlik ilkesi çiğnenerek en gelişmiş ABD mobil füze sistemleri mücahitlere verilmiştir. Buna karşılık, Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov, Sovyet ekonomisinin çöküş içinde olduğunu görmüş ve Afganistan Savaşı'nın maliyetini görerek 1985 yılından itibaren geri çekilme görüşüne yakınlaşmıştır. Ancak, hızlı bir geri çekilmenin Sovyetler için daha büyük bir yıkıma yol açacağını düşünmüştür. Sovyet Kızıl Ordu'su, 1987 yılında son büyük askerî harekâtını gerçekleştirmiş, ancak istediği başarıyı elde edememiştir. Gorbaçov, Aralık 1987'de Reagan ile ABD'de yaptığı zirve sonrası Rusların bir yıl içerisinde Afganistan'dan çekileceğini açıklamıştır. SSCB 40'ıncı Kızıl Ordu, 15 Şubat 1989'da Korgeneral Boris Gromov komutanlığında Amuderya Nehri üzerindeki köprüyü geçerek geri çekilmiş ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali sona ermiştir (Braithwaite, 2011, ss.294-296).

2.8. Örtülü Operasyon ve Propaganda

ABD yönetimi, Sovyet-Afgan Savaşı boyunca mücahitlere verdiği desteği haklı çıkarmak amacıyla bir propaganda yöntemi olan “kamu diplomasisini” en iyi şekilde yönetmeye gayret etmiştir. Bu hareket tarzı, ABD'nin Soğuk Savaş boyunca takip ettiği dış politika anlayışı ile örtüşmektedir. ABD Başkanı Truman Dönemi'nde (1945-53) kamu diplomasisi ve propaganda, ABD dış politikasının en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Washington Yönetimi, özellikle Sovyetler Birliği ile mücadelede toplumsal algının yönetilmesini hayati bir mesele olarak ele almıştır. Örneğin, Soğuk Savaş'ın başlarında Sovyetler Birliği'ne karşı direnç oluşturmak amacıyla Yunanistan ve Türkiye'ye karşı yapılan askeri ve ekonomik yardımlar, “Boyunduruğa karşı direnen özgür halklara” yapılan yardımlar olarak yansıtılmıştır. ABD tarafından, “özgürlük” kavramı, “komünizmin” anti tezi olarak soğuk savaş boyunca bütün temalarda işlenmiştir. Truman Yönetimi sonrasında ABD Başkanı olan Eisenhower (1953-61), propaganda faaliyetlerini artırarak devam ettirmiş, ABD dış politikasında önemli bir konuma getirmiştir. Bu dönemde, kamu diplomasisi ve propaganda faaliyetlerinin daha kurumsal bir yapıya kavuşması için 1953 yılında ABD Enformasyon Ajansı (*United States Information Agency, USIA*) kurulmuştur. Aynı dönemde, Voice of America (VOA), RFE ve RL kanalları oluşturulmuştur. Bütün bu araçlar, ABD'nin savunduğu ‘özgürlük, liberalizm, serbest piyasa’ gibi savunduğu değerleri küresel çapta yaymak için yayınlar yapmış, özellikle Sovyet yanlısı ülkelerin kamuoyunu etkileyeme çalışmıştır (Fitzgibbon, 2020, ss.4-11).

Ronald Reagan Dönemi'nde (1981-1989), ABD yönetimi komünizme karşı mücadelede daha sert bir tutum benimsemiş; Angola, Kamboçya, Nikaragua ve Afganistan gibi ülkelerde örtülü operasyonlar icra etmiştir. Bu dönemde uygulanan stratejiye paralel şekilde, USIA bütün dünyaya ABD değerlerini taşıyan topyekün bir kampanyaya girişmiş, “Özgürlük Savaşçıları” kavramını tedavüle sokmuştur. USIA, VOA, RFE gibi araçlar Sovyet sisteminin oluşturduğu bütün değerleri “baskıcı-kötü” başlığı altında sunarken, Sovyetler'in desteklediği yönetimlere karşı silahlanan grupları bu zorbalığa direnen “özgürlük savaşçıları” olarak lanse etmiştir. Böylece, kendi çıkarları ve Sovyet sisteminin çökmesi için Sovyetler Birliği karşıtı grupları silahlandırmasını da meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bütün bu grupları karıştığı hukuk dışı olaylar, suikastlar, uyuşturucu ve silah ticareti gibi ABD

kamuoyunun kabul edemeyeceği faaliyetler görmezden gelinmiş, “Özgürlük Savaşçıları” kavramı altında maskelenmiştir (Fitzgibbon, 2020, ss.2-3, ss.69-70).

Keza çalışmanın konusunu teşkil eden Sovyet-Afgan Savaşı'nda benzer yöntemler kullanılmış; CIA'in yanı sıra USIA aktif bir propaganda çalışması yürütmüştür. Bu savaşta, iki ayaklı bir propaganda stratejisi benimsenmiştir. Birincisi, USIA tarafından “Medya Projesi” oluşturulmuş; Afgan direniş grupları içerisinde seçilen bir kısım mücahide, Peşaver'de gazetecilik, fotoğrafçılık, video-kamera gibi eğitimler verilmiştir. Ayrıca proje kapsamında, Afgan mücahitler eğitilerek savaş alanından raporlar hazırlayıp bunları kayıt altına almaları sağlanmış ve tüm dünyaya servis edilmiştir. İlâveten USIA savaş boyunca konferanslar, akademik sunumlar, savaş filmlerinin fonlanması, VOA yayınları, durum raporları, brifingler ve belgesellerden oluşan çok kapsamlı ve aktif bir çalışma faaliyeti yürütmüştür (Ross, 2009, s.109).

Stratejinin ikinci aşamasını, ABD'nin direniş gruplarına verdiği desteğin meşrulaştırılması ve kamuoyuna anlatılması teşkil etmiştir. Bu kapsamda, diğer ülkelerde uygulandığı gibi “zorba-kötü-baskıcı” Sovyet rejimine karşı direnen “*özgürlük savaşçıları*” söylemini kullanmıştır. Ancak bu sefer, bütün İslam dünyasındaki “*gönüllü savaşçıları*” etkilemek ve çatışma sahasına çekmek adına daha kullanışlı bir kavram oluşturulmuş; savaşan bütün direniş unsurları, genel bir başlık altında “Mücahitler” (ve mücahitlere destek veren Özel Gönüllü Kuruluşlar, pro-mujahdeen PVOs) olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırma benimsenmiş, yaygınlaşmış ve bütün savaş boyunca önemli bir işlev görmüştür (Fitzgibbon, 2020, s.69).

Vietnam Savaşı'ndan önemli dersler çıkararak ABD yönetiminin, bundan sonraki süreçte propaganda ve kamu diplomasisine oldukça önem verdiğine tanıklık edilmiştir. Sonuç olarak, Afganistan'da özel faaliyetler icra ederek direniş gruplarını silahlandırmakla kalmamış; bu faaliyeti destekleyecek ve meşrulaştıracak şekilde propaganda çalışmalarını da farklı araçlar üzerinden organize etmiştir.

SONUÇ

Devletler, bölgesel ve uluslararası siyasete yön verirken dış politika araçlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu araçların en geleneksel ikisi; müzakere ve diyaloga dayanan “diplomasi” ile savaş/çatışma üzerine kurulu olan

“askeri güç” şeklindedir. Bu iki geleneksel dış politika aracına, sanayi toplumlarının gelişmesiyle beraber “ekonomi temelli araçlar” eklenmiş; ambargo, dış yardımlar, gümrük tarifeleri gibi uygulamalar devletler arası siyaseti giderek daha fazla şekillendirmeye başlamıştır. Bu çalışma, üç geleneksel aracın yetersiz kaldığı durum ve şartlarda “örtülü operasyonların” bir alternatif olarak devreye sokulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çalışma, örtülü operasyonları bir dış politika aracı olarak kabul etmek suretiyle uluslararası siyasette yarattığı sonuçları ele almaktadır. Nitekim ABD'nin Afganistan müdahalesi, geleneksel dış politika araçları olan diplomasi, askeri ve ekonomik temelli araçlar yetersiz kaldığı zaman devletlerin örtülü operasyonlara ihtiyaç duyduğunu gösteren somut örneklerden birisidir. Zira Sovyetlerin 1979'daki Afganistan işgalini müteakip, ABD öncelikle ağır ekonomik ambargolar uygulamış; bilahare diplomasi ve karşı-askerî harekât seçenekleri değerlendirilmiş, ancak sonuç alamamıştır. Bu geleneksel araçların yetersiz kalmasına istinaden ABD Başkanı tarafından CIA'ye örtülü operasyon yapma yetkisi verilmiştir.

Diğer taraftan çalışmada; “Bir dış politika aracı olarak uygulanan örtülü operasyonlar, kısa vadede devletlerin dış politikalarına olumlu katkılar sağlasa da uzun vadede öngörülmeyen sonuçlar doğurmasından ötürü zarar vermektedir” hipotezi örnek vaka üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma, uluslararası olayların indirgemeci bakış açısıyla yanlış değerlendirilebileceği; halbuki belli bir zaman çizelgesi olan operasyonların farklı parametreler üzerinden kıymetlendirilmesi gerektiği noktasından hareketle yaygın olarak dile getirilen bu görüşe eleştirel yaklaşmıştır. Zira bütün operasyonlar; “amaç”, “aktörler”, “kaynak” ve “zaman” şeklinde dört temel parametre üzerine şekillenmektedir. Bir istihbarat operasyonunda, aktörler kendilerine aktarılan kaynak ile planlanan zamanda belirlenen amaçlara ulaşmayı hedeflemektedir. Aktörler, bu amaçlara ulaşmışsa operasyon başarılı; belirlenen amaçlara ulaşamamış ve istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmışsa başarısız sayılmalıdır. Başarısız bir operasyon ise hem kısa vadede hem de uzun vadede devletlerin dış politikalarına olumsuz çıktı olarak yansımaktadır.

Mevzubahis görüşten hareketle, Afganistan'da icra edilen ve stratejisi ABD tarafından belirlenen örtülü operasyonun amacı, 1979-1985 yılları arasında Afganistan'ı Sovyetlerin Vietnam'ı haline getirerek yıpratma savaşı yürütmek, 1985 yılından sonra ise Sovyetlerin tamamen Afganistan'dan

çekilmesini sağlamak şeklinde belirlenmiştir. ABD, bu amacı doğrultusunda; Sovyet desteği ile iktidara gelen ADHP'ye karşı sahadaki mücahitleri birinci aktör olarak belirlemiştir. Coğrafi konumu ve Sovyet tehdidine karşı ortak tavır sergileyebileceği Pakistan ile iş birliği yapmış, bütün operasyonu Pakistan topraklarından yönetmiştir. Bununla birlikte, mücahitleri desteklemeye gönüllü olan Suudi Arabistan'ın geniş finansal kaynaklarından ve Arap kökenli gönüllü yabancı savaşçılardan faydalanmıştır. Öte yandan, Sovyetler Birliği ile Hindistan iş birliğine karşı, ÇHC'yi yanına çekmeyi başarmıştır. Amacını iki aşamalı olarak ortaya koyan ve bu amaç doğrultusunda çıkar birliği yapacağı aktörleri bulan ABD; bu operasyona 1985 yılına kadar yıllık 60 milyon dolar, 1985 yılında 250 milyon dolar, 1986-87-88-89 yıllarında ise yıllık 500 milyon dolar kaynak aktarmıştır. 1985 yılından sonra amacını değiştirdiği ve Sovyetlerin tamamen Afganistan'dan çekilmesine odaklandığı için kaynak aktarımını da bu oranda arttırmıştır. Ayrıca, 1985 yılına kadar makul reddedilebilirlik prensibine sadık kalarak Sovyet yapımı veya Sovyet yapımı silahlara oldukça benzeyen Çin menşeli silahları mücahitlere ulaştırırken, 1985 yılından sonra bu prensibi göz ardı ederek ABD yapımı Stinger füzeleri sahaya sürmüştür. 1985 senesi Afganistan Savaşı'nın kırılma noktası kabul edilmiş; finansal kaynağın yaklaşık on katına çıkması ve Sovyet hava üstünlüğüne karşı taşınabilir Stinger füzelerinin sahaya sürülmesi dönüştürücü etkiler yaratmıştır.

Nitekim 1989 yılına gelindiğinde, Sovyetlerin “yenilmez” sayılan Kızıl Ordu'su hiç beklemediği büyük bir mağlubiyet almıştır. Toplamda 620.000 Sovyet askerinin ayak bastığı Afganistan'da 14.453 asker yaşamını yitirirken, 470.000 civarında asker ise yaralanmış yahut hastalanmış, 11.654 asker engelli kalmış, 322 asker görev esnasında kaybolmuş, serbest bırakılan 119 askerden 97 tanesi ülkeye geri dönebilmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği; 451 adet hava aracı (333 helikopter), 1.314 adet zırhlı muhabere aracı/zırhlı personel taşıyıcı, 147 adet tank, 443 adet topçu ve havan, 11.369 kargo kamyonu ve akaryakıt tankeri ve diğer maddi zayıflatlar ve harcamalar nedeniyle askeri, mali ve moral bakımından büyük bir çöküş yaşamıştır. Öte yandan, Sovyet işgali arkasında büyük bir yıkım bırakmış; Afganistan'da 1,5-2 milyon arası sivil yaşamını yitirmiş, 5-6 milyon kişi mülteci konumuna düşmüş, toplam nüfusun üçte biri yerinden edilirken, 2 milyon kişi ülke içinde yerinden edilmiş, 1,2 milyon kişi engelli kalmış, 3 milyon kişi yaralanmış yahut sakat kalmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği, Afganistan'da

yollara ve arazilere ancak 1000 yılda temizlenebileceği tahmin edilen 10-15 milyon arası mayın döşemiş, 25.000 kişi mayınlar yüzünden hayatını kaybetmiş, köylerin (*kishlaks*) %70'i bombalanmış ve altyapının %80'i tahribata uğramıştır (Liakhovsky, 2000, s. 205; Zikria, 2020).

Sovyetlerin Afganistan yenilgisine kaynaklık eden iki temel hususa dikkat çekilmelidir. Birincisi, Moskova Yönetimi'nin “ideoloji” ve “askeri güç” merkezli politikaları nedeniyle Afgan toplumunun din, etnisite, mezhep ve geleneklerini (Müslüman ve Milliyetçi kimliği, köktenci İslam zihniyeti, İslami geleneği, Deobandi mezhebi vd.) göz ardı eden duruş sergilemesidir (Rashid, 2002, s.45). İkincisi, Moskova'nın Afganistan'ın karakteristiğini ve yapısını doğru tahlil edemediği; zira kabile yapısı ve yerel aktörler itibarıyla “vekalet savaşları” için ne kadar uygun olduğunu öngöremediği gerçeğidir (Seren, 2021, s. 12).

Bu gerçeğe işaret etmesi bakımından CIA Eski Başkanı Robert Gates ile Carter Dönemi'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski'den yıllar sonra gelen itiraf manidardır. Gates kaleme aldığı anılarında; resmi tarihin CIA'in 1980 yılı itibarıyla mücahitleri desteklediğini, halbuki bunun çok daha erken bir tarihte başladığını açıklamıştır. Brzezinski ise Carter'ın Sovyet yanlısı rejim muhaliflerine gizli yardımı içeren yönetmeliği 1979 Temmuz'unda imzaladığını; Rusları müdahale etmeye zorlamadıklarını ancak müdahale olasılığını bilerek artırdıklarını ifade etmiştir. O dönemki kararlarından hiç pişmanlık duymadığını vurgulayan Brzezinski; örtülü operasyonun harika bir fikir olduğunu, Sovyetleri “Afgan tuzağına”⁵ çekme etkisi yarattığını, hatta Sovyet askerlerinin resmi olarak sınırı geçtiği gün Başkan Carter'a “Şimdi SSCB'ye kendi Vietnam Savaşı'nı verme fırsatımız var” dediğini aktarmıştır. Esas çarpıcı olan ise Brzezinski'nin “mevzubahis dönemde İslami köktencilik desteklemekten ve geleceğin teröristlerine silah ve tavsiye vermekten pişman olup olmadığı” sorusuna; “Dünya tarihinde daha önemli olan nedir? Taliban mı yoksa Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşü mü? Galeyana gelmiş Müslümanlar mı yoksa Orta Avrupa'nın kurtuluşu ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi mi?” şeklinde verdiği cevap olmuştur (Gibbs, 2000, ss.241-242). Oysa Brzezinski'nin “galeyana gelmiş” şeklinde nitelediği köktenci İslamcı gruplardan birisi olan Taliban, 2021

---

⁵ ‘Afgan tuzağı’ hipotezinin çarpıtılmış bir mitem ibaret olduğunu ileri süren makale için bkz. Conner Tobin, “The Myth of the ‘Afghan Trap’: Zbigniew Brzezinski and Afghanistan, 1978-1979.” *Diplomatic History* 44:2 (April 2020): 237-64.

Ağustos'unda teritoryal kontrolü ve Kabil'i ele geçirdiği için ABD Afganistan'dan "tahliye operasyonu" ile ayrılmak zorunda kalmış; İngilizler ve Ruslardan sonra aynı tuzağa Washington'ın nasıl düştüğünün sorgulanmasına neden olmuştur.

ABD Dışişleri Eski Bakanı Kissinger, bu hususta bir teşbih yaparak, "ABD'nin Afganistan'daki mücahitlerle, Richelieu'nün Osmanlı Sultanı ile olduğundan daha fazla ortak bir şeyi olmadığını"; ABD ile mücahitlerin "ortak düşman" ve "ulusal çıkarlar" nedeniyle müttefik olduklarını hatırlatmıştır. Ancak söz konusu müttefikliğin, komünizmin çöküşünü hızlandırır da ABD'yi tarih boyunca kaçındığı ve bir devlet adamının başlıca çıkmazı olan "hangi sonuçlar, hangi araçları meşru kılar?" sorusuyla yüzleşmek zorunda bıraktığını söylemiştir. Öte yandan Kissinger, ABD'nin dünyanın uzak bir köşesindeki Vietnam'da yaşadığı tecrübelerin çoğunu Sovyetler Birliği'nin hemen yanı başındaki Afganistan'da deneyimlediğini belirtmiştir (Kissinger, 2000, ss.865-879). Kissinger'ın "sonuç-araç ilişkisi" ile "meşruiyet ve deneyim" vurgusu, 20 yıl sonra Afganistan'dan çekilme kararı alan Washington için oldukça manidar olup, akıllara Afganistan'ın ABD'nin ikinci Vietnam'ı olup olmadığı sorusunu getirmektedir.

ABD'nin Afganistan politikasına ışık tutması itibarıyla, 1989-1992 yıllarında CIA'in örtülü operasyonlarını yöneten, öncesinde Pakistan'da CIA istasyon şefi olarak (1986-89) Afgan direnişinin bizzat başında bulunan ve Afganistan'daki başarılarından ötürü CIA'in kurucu ismi Donovan Ödülü'ne layık görülen Milton Bearden'ın tespitlerine dikkat çekilmelidir. Bearden, Sovyetlerin çekilmesinden sonra ABD ve Batı'nın Afganistan'ı sıcak patates gibi düşürdüklerini; bunun umursamazlık ve alaycılıktan değil, bir süper güç devrildiği, komünizm çöktüğü, Berlin duvarı yıkılıp Almanya yeniden birleştiği ve Varşova Paktı öldüğü için odağın başka yere kaymasından kaynaklandığını belirtmiştir. Oysa Afganistan'da en azından bir dereceye kadar yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk varken, ABD'nin 1989'dan sonra arkasına dönüp bakmadığını söylemiştir. Ayrıca Bearden, "ayaklanma savaşının ilk kuralı, ayaklanan tarafta olmanın her zaman daha kolay olduğudur" derken, "herkes Afganistan'a iyi gider; sorun, oradan çıkmak" ikazında bulunmuştur (Bearden, 2001 ; Silverstein, 2008).

Bearden'ın tespit ve uyarıları, her yüzyılda bir süper gücün yaşadığı hezimete işaret ederken; aynı zamanda Afganistan'daki aktörlerin hem kendi hem de dış güçlerle aralarındaki "uzlaşma" ve "çatışma" zeminin ne kadar

kaygan olduğunu hatırlatmaktadır. Bu bağlamda Afgan tarihi; siyasi ve askeri figürlerin hızla kamp değiştirdiği, ortak düşmanda birleşen mücahitlerin sonradan en kanlı iç savaşın müsebbibi olabildiği, komünistlerin cihatçılarla iş birliğine giderken mücahitlerin terör örgütlerine dönüşebildiğini gösteren vakalarla doludur. Nitekim El-Kaide ve Taliban'ın doğuşu, düşüşü ve yeniden yükselişine tanıklık edilen süre zarfında, Afgan hükümeti, savaş ağaları, kabile liderleri ve dış güçler arasındaki karmaşık ve değişken ilişkilerin, iç ve dış dinamiklerle bütünleştiğinde cevaplanması ne denli zor jeopolitik sorunlara evirilebileceği görülmüştür.

Sonuç olarak, bu makalenin dikkat çektiği üzere, örtülü operasyonlar amaç, aktör ve zaman itibarıyla kıymetlendirildiğinde; ABD ve CIA operasyonu planlarken koydukları hedeflerine ulaşmışlar; Sovyetler Birliği'ni stratejik bir hezimete uğratan Afganistan operasyonu başarıyla neticelenmiştir. Bu operasyondan yaklaşık otuz yıl sonrasındaki olayları ele almak, El Kaide ve DEAŞ gibi radikal selefi örgütlerin doğuşunu Afganistan'da silahlandırılan ve eğitilen mücahitlere bağlamak, buradan hareketle Afganistan operasyonunu başarısız ve ABD dış politikasına uzun vadede olumsuz yansımaları olduğunu iddia etmek, bu çalışmanın karşı çıktığı bir argümandır. Zira bilhassa ülkelerinin dış politikalarına kriz dönemlerinde hizmet eden özel/örtülü istihbarat operasyonları, içerisinde bulunduğu dönem ve koşullarda amacına ulaşmışsa başarılı addedilmelidir; gelecek on yıllarda gerçekleşen muhtelif zafiyet ve başarısızlıklara referans gösterilen kök nedeni teşkil etmemelidir.

KAYNAKÇA

- Andrew, C. ve Mitrokhin, V. (2000). *The sword and the shield: The Mitrokhin archive and the secret history of KGB*. Blackstone Publishing.
- Anwar, R. (1997). *The terrorist prince: The life and death of Murtaza Bhutto*. Verso.
- Armaoğlu, F. (2004). *20.Yüzyıl siyasi tarihi*. Alkım Yayınevi.
- Bearden, M. (2001) Hunting bin Laden (Interview). PBS Frontline. <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/binladen/interviews/bearden.html>
- Best, R.A. (1996). Covert action: An effective instrument of U.S. foreign policy? *Congressional Research Service Reports (CRS)*. The Library of Congress.

- Bowcott, O. (2010, Aralık). *UK discussed plans to help mujahideen weeks after Soviet invasion in Afghanistan*. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2013, <https://www.theguardian.com/uk/2010/dec/30/uk-mujahideen-afghanistan-soviet-invasion>
- Braithwaite, R. (2011). *Afgantsy: The Russians in Afghanistan 1979-1989*. Oxford University Press.
- Brejnev, L.I. (1980). *Afganistan üzerine: Pravda muhabirine Brejnev'in verdiği cevaplar*. (H. Akyol, Dü.) Ser Yayınevi.
- Brown, V. ve Ressler, D. (2013). *Fountainhead of jihad: The Haqqani nexus, 1973-2012*. Hurst and Company.
- Cogan, C. G. (1993). Partners in time: The CIA and Afghanistan since 1979. *World Policy Journal*, 10(2), 73–82.
- Coll, S. (2004). *Ghost war*. Penguin Press.
- Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community. (1996). *Preparing for the 21st Century: An appraisal of U.S. intelligence*. U.S. Government Printing Office.
- Corera, G. (2012). *The art of betrayal: The secret history of MI6*. Pegasus Book.
- Cormac, R. (2018). *Disrupt and deny: Spies, special forces and the secret pursuit of British foreign policy*. Oxford University Press.
- Cormac, R. ve Aldrich, R. J. (2018). Grey is the new black: covert action and implausible deniability. *International Affairs*, 3(94), 477–494.
- Crile, G. (2003). *Charlie Wilson's war*. Grove Press.
- Daugherty, W. J. (2004). *Executive secrets: Covert action & the presidency*. The University Press of Kentucky.
- Daugherty, W. J. (2007). The role of covert action. L.K. Johnson Handbook of Intelligence Studies içinde ss.297-306. Routledge.
- DeNeufville, P. B. (2006). *Ahmed Shah Massoud and the genesis of the nationalist anti-communist movement in northeastern Afghanistan, 1969-1979*. King's College, Mediterranean Studies Programme. University of London.
- Dimitrakis, P. (2013). *The secret war in Afghanistan the Soviet Union, China and Anglo-American intelligence in the Afghan War*. I.B. Tauris.

- Felbab-Brown, V. (2012). *Aspiration and ambivalence: Strategies and realities of counterinsurgency and state building in Afghanistan*. Brookings Institution Press.
- Fitzgibbon, J. (2020). *US politics, propaganda and the Afghan Mujahedeen: Domestic politics and the Afghan War* (Cilt 6). I.B.Tauris.
- Gartenstein-Ross, D. (2010). Religious militancy in Pakistan's military and inter-services intelligence agency. D. Gartenstein-Ross, ve C. D. May, *The Afghanistan-Pakistan Theater: Militant Islam, Security and Stability* içinde. FDD Press.
- Gates, R. (1996). *From the shadow: The ultimate insider's story of five presidents and how they won the Cold War*. Simon and Schuster.
- Gibbs, David D. (2000) Afghanistan: The Soviet Invasion in Retrospect, *International Politics*, 37(2), 233-246.
- Girardert, E. (2011). *Killing the cranes: A reporter's journey through three decades of war in Afghanistan*. Chelsea Green Publishing.
- Glazer, S. G. (1971). The Brezhnev doctrine. *The International Lawyer*, 5(1), 169-79.
- Godson, R. & Shultz, R. (1985). Soviet Active Measures: Distinctions and Definitions, *Defense Analysis*, 1(2),101-110.
- Grau, L. W., & Jalali, A. A. (2001). The campaign for the caves: The battles for Zhawar in the Soviet-Afghan war. *The Journal of Slavic Military Studies*, 14(3), 69-92.
- Hegghammet, T., Kepel, G. ve Milelli, J. P. (2001). *Abdullah Azzam, Al Qaeda in its own words*. Harvard University Press.
- Hilali, A. Z. (1999). Afghanistan: The decline of Soviet military strategy and political status. *The Journal of Slavic Military Studies*, 12(1), 94-123.
- Hilali, A. Z. (2003). The Soviet decision-making for intervention in Afghanistan and its Motives. *The Journal of Slavic Military Studies*, 16(2), 113-144.
- Johnson, L. K. (1989). Covert action and accountability: Decision-making for America's secret foreign policy. *International Studies Quarterly*, 33(1), 81-109.
- Johnson, M. (2006). The growing relevance of special operations forces in U.S. military strategy. *Comparative Strategy*, 25(4), 273-296.

- Johnson, R. (2018). Hibrit tehdidin tarihsel evrimi. Y. Özel, ve E. İnaltekin, *Savaşın Değişen Modeli: Hibrit Savaş içinde*. Milli Savunma Üniversitesi Basımevi.
- Kallberg, J. ve Rowlen, S. (2014). African nations as proxies in covert cyber operations. *African Security Review*, 23(3), 307-311.
- Kibbe, J. D. (2007). Covert action and the Pentagon. *Intelligence and National Security*, 22(1), 57-74.
- Kissinger, H. A. (1979). *The White House years*. Little, Brown and Company.
- Kissinger, H. A. (1994). Reflection on containment. *Foreign Affairs*, 73(3), 113-130.
- Kissinger, H. (Mart 2000). *Diplomasi*. (çev. İbrahim H. Kurt) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Levin, D. H. (2023). Is sunlight the best counterintelligence technique? The effectiveness of covert operation exposure in blunting the Russian intervention in the 2020 US election. *Intelligence and National Security*, 1-19.
- Liakhovsky, A. (2000). The Civil War in Afghanistan. *National Security and The Future*, 1(1), 185-212.
- Long Telegram. (1946, February 22). National Archives: Telegram, George Kennan to James Byrnes. Erişim tarihi: 13 Mayıs 2013, <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/telegram-george-kennan-james-byrnes-long-telegram?documentid=NA&pagenumber=2>
- Long, M. (2022). American covert action and diplomacy after 9/11. *Diplomacy & Statecraft*, 33:2, 379-402.
- McCrary, D. (2020). Russian electronic warfare, cyber and information operations in Ukraine. *The RUSI Journal*, 165(7), 34-44.
- Nawaz, S. (2009). *Crossed sword: Pakistan, its army and the wars within*. Oxford University Press.
- Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff. (2021, November). *DOD dictionary of military and associated terms*. The Joint Staff, Washington DC.
- O'Connell, J. (2011). *King's counsel: A memoir of war, espionage and diplomacy in the Middle East*. Norton.

- Public Law 102-88. (1991). *To authorize appropriations for fiscal year 1991 for intelligence activities of the United States Government, the Intelligence Community Staff, and the Central Intelligence Agency Retirement and Disability System, and for other purposes*. U.S. Government Publishing Office.
- Rashid, A. (2002). *Penguin Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. Yale University Press.
- Riedel, B. (2014). *What we won: America's secret war in Afghanistan (1979-89)*. The Brookings Institution Press.
- Ross, S. H. (2009). *Propaganda for war: How the United States was conditioned to fight the Great War of 1914-1918*. Progressive Press.
- Rubin, B. R. (1995). *The fragmentation of Afghanistan*. Yale University.
- Scheuer, M. (2011). *Osama Bin Laden*. Oxford University Press.
- United States Senate. (1976). *Senate Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities, 1975-76*. Church Committee Book I: Foreign and Military Intelligence. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Seren, M. (2021). Afganistan'da ulus-devlet inşa projesinin başarısızlığı ve Taliban'ın kazanma stratejisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 54(3), 1-40.
- Starr, S. F. (2004). *Xinjiang: China's Muslim borderland*. M.E. Sharpe.
- Stempel, J. D. (2007). Covert action and diplomacy. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 1(20), 122-135.
- Thorne, C. T. ve Patterson, J. S. (1996). Psychological and political warfare: National security council directive on office of special projects (NSC 10/2). *Foreign relations of the United States, 1945-1950, emergence of the intelligence establishment* içinde ss.701-745. United States Government Printing Office.
- Tobin, C. (April 2020) The Myth of the 'Afghan Trap': Zbigniew Brzezinski and Afghanistan, 1978-1979, *Diplomatic History*, 44(2), 237-64.
- Tomsen, P. (2011). *The wars in Afghanistan: Messianic terrorism, tribal conflicts and the failures of great powers*. Public Affairs.
- United States Department of Defense. (2010, November 08 (As Amended Through 15 February 2016)). DOD Joint Publication 1-02. December 2022 tarihinde Federation of American Scientists Intelligence Resource Program: https://irp.fas.org/doddir/dod/jp1_02.pdf adresinden alındı

- Uram, D. A. (2005). *Covert action: A useful tool for United States foreign policy? School of Public Administration*. Canada: (Master's thesis) University of Victoria.
- Vielhaber, D. ve Bleek, P. C. (2012). Shadow wars: Covert operations against Iran's nuclear program. *The Nonproliferation Review*, 19(3), 481-491.
- Watson, B. W., Watson, S. M. ve Hoppo, G. W. (1990). *United States intelligence: An encyclopedia*. Garland Publishing.
- Yousaf, M. ve Adkin, M. (1992). *The bear trap: Afghanistan's untold story*. Lee Cooper.
- Zikria, B.A. (2020). *Wars Without End: a New Mechanism for World Peace: Role of Covid-19 in 2020s*. (Kindle Edition) Xlibris.

İSTİHBARAT VE TERÖRİZMLE MÜCADELEDE RADİKALLEŞMEDEN DÖNÜŞ

Merve ÖNENLİ GÜVEN*

ÖZET

Terörizmle mücadelede istihbaratın önemli bir rolü bulunmaktadır. Terörizm konusunda istihbaratın elde edilmesi aşamasındaki ilk basamak, terör olgusunu sistematik bir şekilde yürüten terör örgütlerinin özelliklerinin tüm detaylarıyla tespiti üzerine şekillenmektedir. Bir terör örgütünü bir araya getiren unsurların mikro düzeyde analiz edilerek, bu organizasyonun var olmasında sahip oldukları özelliklerinin belirlenmesi, söz konusu örgütün faaliyetlerinin sonlandırabilmesinde ihtiyaç olunan imkân ve kabiliyetlerin şekillenmesinde önem arz etmektedir. Bu çalışmada, istihbarat ve terörizmle mücadele ilişkisi özelinde PKK terör örgütüne yönelik bir terörizmle mücadele stratejisi olarak radikalleşmeden dönüş mekanizması incelenmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada radikalleşme, terörizm ve radikalleşmeden dönüş kavramlarına yönelik bir literatür taraması yapılarak PKK terör örgütünün kendi içerisindeki radikalleşme süreçleri birey-grup ilişkisi üzerinden örgüte ait dokümanlar ve eski örgüt mensuplarının aktarımları çerçevesinde içerik incelemesi yöntemiyle analiz edilmektedir. Bu kapsamda elde edilen temel bulgular üzerinden PKK terör örgütüne katılım davranışı ve örgütte kalma davranışı üzerinden mikro düzeyde bireyin örgüte katılım ve örgütte kalma motivasyon ve nedenleri üzerine yapılan değerlendirmeler kapsamında ikna mekanizmasının tesis edildiği ana unsurlar betimlenmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde radikalleşmeden dönüş ve ikna mekanizmasının tesisıyla PKK terör örgütüyle mücadelede elde edilen direkt ve asimetrik kazanımlar sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Radikalleşme, Terörizm, Terörizmle Mücadele, İstihbarat, İkna.*

PROCESSES OF DE-RADICALIZATION IN INTELLIGENCE AND COUNTER TERRORISM ABSTRACT

Intelligence plays a crucial role in the fight against terrorism. By the identification of the characteristics of terrorist organizations by intelligence methods, the characteristics of a terrorist organization at the micro level can be determined and this analysis provides an understanding for the characteristics and functions of this organization. This study examines the mechanism of de-radicalization processes as a counterterrorism strategy against the PKK in the context of the relationship between intelligence and counterterrorism. This study

---

* Dr, Bağımsız Araştırmacı, merveonenli@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5512-4199

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 14 Mayıs 2023 / 14 May 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 31 Mayıs 2023 / 31 May 2023

conducts a literature review on the concepts of radicalization, terrorism and de-radicalization and analyzes the radicalization processes in the PKK through individual-group relations within the framework of the documents of the organization and the narratives of former members of the organization by using the content analysis method. Based on the key findings, the main elements of persuasion are described within the scope of the evaluations made on the motivations and reasons for the individual's participation in the PKK at the micro level through the participation behavior and the behavior of staying in the organization. The conclusion of the study presents the direct and asymmetric gains against the PKK through the de-radicalization mechanism and persuasion.

Keywords: *Radicalization, Terrorism, Counterterrorism, Intelligence, Persuasion.*

GİRİŞ

Terör örgütleri terör olgusunu, örgütsel bir yapıda sistematik hale getirerek bir topluluğun gündelik yaşam alanlarına her türlü hulum etme durumlarıyla terörizm olgusu temelinde şekillendirmektedirler. Terör örgütleri tarafından terörizm olgusunun yaratılmasında ve sürdürülmesinde insan kaynağı ana etmenlerdendir. İnsan kaynağı temininde de mikro düzeyde bireyin düşünce, duygu ve eylemde radikalleşmesi, terör örgütlerinin kendilerini, kişinin gündelik hayatında söylem ve anlatılarını propaganda yoluyla görünür kılmalarıyla mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada istihbarat ve terörizmle mücadele ilişkisi özelinde Türkiye’de PKK terör örgütüne yönelik, istihbarat yöntemleri kullanılarak tesis edilen bir terörizmle mücadele stratejisi radikalleşmeden dönüş ve ikna incelenmektedir.

Bu kapsamda öncelikli olarak literatürde radikalleşme, şiddetle radikalleşme ve radikalleşmeden dönüş kavramları ile bu kavramların terörizm kavramı ile birlikte nasıl ele alındıkları üzerinde durulmaktadır. Sonraki bölümde, PKK terör örgütünde radikalleşme süreçlerinin nasıl gerçekleştiği, örgüt içi dokümanlar ve eski örgüt mensuplarının aktarımları üzerinden terör örgütünün insan kaynağı temin etme yöntemleri ve indoktrinasyon süreçleri bağlamında incelenmektedir. İlerleyen bölümde ise istihbarat ve terörizmle mücadele ilişkisi özelinde PKK terör örgütünü birden fazla yöntemle direkt ve dolaylı yollarla insan kaynağından yoksun bırakmak amacıyla tesis edilen ikna mekanizması analiz edilmektedir. Bu kapsamda ikna mekanizmasının tesisinde kullanılan yöntemler, bu yöntemler neticesinde elde edilen bulgular ve bulguların terör örgütüne ilişkin sağladığı analizler neticesinde PKK terör örgütüne katılım süreci ve örgütte kalma davranışları çerçevesinde profillemesinin nasıl yapıldığı üzerinde durulmaktadır.

Sonuç bölümünde, radikalleşmeden dönüş ve ikna mekanizması sayesinde PKK terör örgütünün grup süreçlerinde yaratılan değişimler ve asimetrik kazanımlar, niceliksel verilerin; örgütten ikna yoluyla ayrılması sağlanan kişi sayısı ve örgüte katılım sayısı üzerinden sunulmaktadır. Bu çalışmayla PKK terör örgütü özelinde radikalleşme süreçleri incelenerek örgüte katılım ve örgütte kalma davranışlarının analizi üzerinden örgüte katılmış ancak şiddetle radikalleşmemiş kişilerin profili üzerinden belirlenen bir hedef grubun, örgütten ayrılmasının sağlanması ve aynı zamanda örgüte katılımı mümkün kılan çevrenin yeniden dizayn edilmesi çerçevesinde istihbari yöntemlerle inşa edilen bir terörizmle mücadele stratejisi olan radikalleşmeden dönüş ve ikna mekanizması incelenmektedir.

1. RADİKALLEŞME VE RADİKALLEŞMEDEN DÖNÜŞ

Siyasi güdülenmenin de yer aldığı bir kavram olarak terörizm, motivasyonları ve amaçları doğrultusunda, planlı, hesaplanmış ve sistematik bir eylem olarak diğer şiddet türlerinden ayrılmaktadır (Hoffman, 2017, s.17). Terörizm olgusunun oluşmasında radikalleşme kavramı temel etmenlerden birisidir. Radikalleşme, sosyal ve davranışsal açıdan kompleks bir olgudur (Ranstorp, 2010, s.2). Tüm radikaller terörizmi benimsemezler, siyasi veya dini olarak aşırılıkçı görüşlere sahip olsalar da şiddet içeren davranışları sergilemezler (Horgan ve Taylor, 2012, s.174).

Radikalleşme, tek bir nedene ve mekanizmaya bağlı olmaksızın, kompleks süreçleri içermektedir. Küresel seviyeden yerel seviyeye, farklı coğrafi bölgelerde, radikalleşme süreçleri farklı özellikler barındırmaktadır (Ranstorp, 2010, ss.3-4). Radikalleşme; aşırılıkçı düşüncelerin, duyguların ve davranışların, aşırılıkçı ideoloji ve inanç çerçevesinde gelişme sürecidir. Bu bağlamda aşırılıkçı davranışlar belirli normlar doğrultusunda güdülenmektedir (Trip, Bora ve Marian vd., 2019, ss.1-2). Düşüncede başlayan radikalleşmenin, bireyin kendisini ifade edebilme noktasında şiddeti kullanılabilir meşru bir araç olarak görmesi, bireyin şiddet yoluyla radikalleştiğinin göstergesidir. Düşüncede ve eylemde şiddetle radikalleşmenin örgütlü bir yapı içerisinde gerçekleştirilmesi de terörizm kavramını şekillendirmektedir. Radikalleşmeye ilişkin literatür genel olarak incelendiği zaman radikalleşme kavramının açıklanmasında, şiddetle radikalleşme olgusu, somut şiddet içeren davranışların bulunması ile açıklanırken, bazı uzmanlar ise şiddeti meşrulaştıran düşüncelerle hareket edilmesinin, şiddetle radikalleşme olgusunu açıklamada ana gösterge olabileceğini ifade etmektedir (European Commission, 2008, s.5).

Radikalleşme süreçlerinde; inançlarda, duygularda ve davranışlarda bir grubun savunulması adına kendini feda edebilme durumu da ortaya çıkmaktadır. Birey nezdinde, kişinin kendini kurban olarak görmesi ve bireysel memnuniyetsizlik üzerinden radikal bir gruba aynı durumda ve düşüncede olan kişilerle birlikte olma arzusuyla katılmaya eğilimli olma hali, bireyin radikalleşme sürecini başlatmaktadır. Grup nezdinde grup adına birleşerek dış dünyadan kendini izole etme, grup adına güç kazanma arzusunun ortaya çıkışıyla kişinin bireysel kimlik öğeleri, grup kimliği öğeleriyle özdeşlemeye başlamaktadır. Grup kimliğinin, bireysel kimliğin yerine ikame edilmesiyle de kitlesel temelde, nefret ve şehit olma duygularının ortaya çıkışı görülmektedir (McCauley ve Moskalenko, ss.416-418). Ayrıca radikalleşme süreçlerinde öz belirsizlik yaşayan bir bireyin bir grupla özdeşleşmesinde grubun kendisini spesifik olarak tanımlaması, popülist kimliği, otokratik bir lideri ve grup üyelerinin grubu korumak adına şiddeti kullanmaya meyilli olması gibi etmenler, kişinin grup kimliğini benimsemesini kolaylaştırmaktadır (Astrup, Bos ve Hogg, 2020, s.1130).

Radikalleşmeyi kolaylaştıran çevresel özellikler gibi bireysel unsurlar da radikalleşme süreçlerinin farklı ortamlarda ve birey-grup ilişkisi özelinde farklılıklar barındırmasına neden olmaktadır. Radikalleşme süreçlerinde, sosyolojik, siyasi etmenler kadar ideolojik ve psikolojik etmenler de önem arz etmektedir (European Commission, 2008, s.7). Muro (2016, s.1) radikalleşmeyi, birkaç aydan birkaç yıla kadar süren, bireyin aşırılıkçı ideolojiye sosyalleşerek ulaşması ve kendisini terörizmle ifade etme süreci olarak tanımlamaktadır. Muro (2016, ss.1-2), ayrıca tüm radikaller terörist olmadığı gibi tüm teröristler de radikal değildir önermesinde bulunarak, radikalleşmeden aşırılıkçı şiddete yönelmede birey, örgütsel ve sistematik olmak üzere birden fazla aşama olduğunu belirtmektedir. Radikalleşme, birden fazla aşamadan meydana gelen bir süreç olup bireyler bu sosyalleşme sürecinin merkezindedir (Muro, 2016, s.5).

Borum (2011, ss.44-45), radikalleşme süreçlerinde altı ortak etmeden bahsetmektedir. Bunlardan birincisi motivasyondur. Borum (2011, ss.44-45) sosyal anlamda bireyin aşırılıkçı düşüncelere yönelik motivasyonun oluşturulmasında sosyal ortamları; okullar, dini eğitim merkezleri, bu anlamda oluşturulmuş networkleri ve hapishaneleri, bireyin radikalleşmeye yönelik motivasyonunun oluşturulduğu alanlar olarak betimlemektedir. İkinci ortak etmen, aşırılıkçı düşüncelerin şiddet içeren eyleme dönüşme aşamaları olarak tanımlanmaktadır. Bireyin grup içi süreçlere daha da bağlanarak, grup liderinin bireyin düşünce, duygu ve davranışları üzerinde etki gücünün artarken dış grubun varlığına yönelik tahammülün azalması,

yoğunlaşma tanımı altında üçüncü ortak etmen olarak ifade edilmektedir. Bir anlatı yaratılarak neyin doğru neyin yanlış olduğunun üzerinden, öteki olarak nitelenen grubun suçlaştırılmasının oluşturulmasında kullanılan aygıt olarak Borum (2011, ss.44-45) ideolojiyi dördüncü etmen olarak belirtmektedir. Dış gruptan geleceğine ilişkin yaratılan tehdit algısının, iç grup birlikteliğinin pekiştirilmesi için kullanılması, dış gruba yönelik kullanılacak saldırgan tutum ve davranışlarının meşrulaştırılması ise beşinci ortak etmen olarak ifade edilmektedir. Aşırılıkçı ideolojilere yönelen kişilerin bu düşüncelerin beslendiği gruplara ait olma duygusuyla bağlanmaları ve grup içerisinde, bireyin kendisini ait hissettiği grup üzerinden bir kimlik edinme imkânı da radikalleşme süreçlerinde altıncı etmen olarak tanımlanmaktadır (Borum, 2011, ss.44-45).

Radikalleşme süreçlerinde, bireyin içinde bulunduğu psikolojik ve sosyo-ekonomik durumun, radikalleşmiş grup üyelerince manipüle edilebileceği, bireyin duygusal durumu, öfke, nefret, öç alma gibi duyguların beslenmesiyle istismar edilerek birey, şiddet içeren aşırılıkçı durumlara yönlendirilebilmektedir (Eurpeoan Commission, 2008, s.15). Terörizme neden olan şiddetle radikalleşme süreçlerinde, genç bireylerin bu süreçlere kanalize olmasında bazı ortak özellikler görülmektedir. Adaletsiz, dışlayıcı ve küçümseyici bir çevreye maruz kalma veya kalındığına ilişkin algı, bu durumun şiddet kullanımıyla değiştirilebileceğine ilişkin inanç geliştirilmesine neden olmaktadır (European Commission, 2008, ss.17-18).

Bu kapsamda kişinin hayatındaki belirsizlikleri gidermenin yollarından birisi de bir gruba kendisini özdeşleştirmektir. Bu şekilde kendi kimliğini grup üzerinden tanımlamaya başlamaktadır. Grup kimliğiyle birey kimliğinin özdeşleşmesinde, grup kimliğinin sahip olduğu değerler, inançlar ve davranışlar birey tarafından benimsenmekte, birey nasıl davranacağını, nasıl düşüneceğini, grup normları üzerinden edinmektedir. Bu grup kimliği aynı zamanda dış grubun kim olduğu üzerinden de tanımlanmaktadır (Trip, Bora ve Marian vd., 2019, s.3).

Sosyal ve siyasi olarak öfkelenmiş gençlerin bireysel olarak ayrımcılığa maruz kalmaları, toplum içerisindeki diğer gruplar tarafından dışlanmalarıyla beraber, eşit haklarla toplumsal rekabet içerisinde bulunmamaları ve bunun yarattığı adaletsizlik duygusu gibi unsurlar, öteki hisseden gencin içinde bulunduğu toplumla bağlarının kopmasına neden olmaktadır (Della Porta, Coolsaet ve Khosrokhavar, 2006, s.13). Bireyin içinde bulunduğu topluma yabancılaşması, kimlik krizi gibi hususlar, bireyin öfkelenmesini kolaylaştırıcı etmenler barındırmaktadır. Sosyal ve siyasi olarak toplumsal kaynaklara erişimde sıkıntı yaşayan ve bundan dolayı

ayrımcılık, ötekileştirilme algısı altında öfkelenen gençler, radikalleşmeyi terörizme kadar taşıyabilmektedirler. Özellikle gençler içerisinde ailevi problemler yaşayanlar, psikolojik ve/veya fiziksel istismara maruz kalanlar, şiddete maruz kalmış, travmatik deneyimler yaşayan gençlerin daha agresif oldukları ve şiddet kullanmaya daha meyilli oldukları görülmektedir (European Commission, 2008, ss.11-13).

Bireyin içinde bulunduğu toplumda yaşadığı belirsizlik ve endişe duyguları, bireyin bilişsel olarak bir grupta anlam arayışını bulma çabası, değersizlik hissini grupta özdeşleşerek giderme bağlamında kişinin arayışlarına cevap olabilmektedir (Trip, Bora ve Marian vd., 2019, s.3). Grup normlarının düşüncede ve davranışta kabulü, dogmatik doğayı da beraberinde getirmektedir. Bireyin kendi kimliğinden kopuşuyla beraber, kişinin kendinden nefret etmeye başlaması, depresyon ve intihara yönelik davranışlara neden olabilmektedir. Hayattan beklentinin olmaması, bireyin bir grup tarafından yönlendirilmesini, göreceli yoksunluk algısının öfke, aç alma gibi duygulara neden olarak şiddete yönelik davranışın ortaya çıkmasıyla sonuçlanabilmektedir (Trip, Bora ve Marian vd., 2019, ss. 4-5).

Bu tarz duygu ve düşüncelerin belli bir sistematik üzerinden şekillendirildiği ideoloji kavramı, radikalleşme süreçlerinin ana unsurlarından birisidir. Radikalleşme süreçlerinin temel öğelerinden birisi olan ideoloji kavramı öznesinde ve indoktrinasyon sayesinde, grup içi şiddete yönelik düşünce ve tutumların birlikteliği sağlanarak kolektif kimlik inşa edilmekte ve grup üzerinden dayanışma ve gruba bağlılık oluşturulmaktadır (Della Porta, Coolsaet ve Khosrokhavar, 2006, s.14). İdeoloji, siyasi değişimin sağlanması için şiddetin bir yöntem olarak kullanılmasını meşrulaştıran ve bu bağlamda şiddet alt kültürünün, çatışmanın şiddetle yürütülmesi noktasında bir repertuarın oluşmasını sağlayarak, devamlı olmasını mümkün kılmaktadır (Della Porta, Coolsaet ve Khosrokhavar, 2006, s.18).

İndoktrinasyon ise bireylerin inançlarına ve düşüncelerine ilişkin adanmışlıklarını eylemleriyle beraber, aynı düşüncedeki grup içerisinde yoğunlaştırma aşamasıdır. Bu aşama radikalleşme öncesi süreç olup bireyin kendisini grupta ifade ederek doktrine olma aşamasıdır (Borum, 2011, s.41). İndoktrinasyon; bireyin inançlarının, duygularının ve davranışlarının grup kimliği adına şiddeti meşrulaştırmayı ve grup adına fedakârlık yapma motivasyonunu tetikleyen bir süreçtir (Borum, 2011, s.44). Diğer bir ifadeyle indoktrinasyon, şiddet içeren düşüncelerin ve tavırların ediniminde şiddete yönelik bir alt kültür oluşturma sürecidir. İndoktrinasyon, kolektif kimliklerin inşasında da ana etmenlerdendir. Tüm bu unsurlar bağlamında,

liderliğin de bulunduğu, bireyin belli davranışlar çerçevesinde yönlendirildiği/güdülendiği radikalleşme süreçleri kapsamında birey gruba, bağlılık ve dayanışma duygularıyla bağlanır (European Commission, 2008, s.14).

Radikalleşmenin bir süreç olarak gerçekleşmesi gibi, radikalleşmeden dönüş de bir süreç olarak gerçekleşmektedir. Horgan ve Taylor (2012, s.179), bir teröristin, terörist olma halini yay metaforu üzerinden açıklayarak, “terörist kariyerinin” davranışsal olarak bir başının ve sonunun olduğunu ifade ederek radikalleşme ve radikalleşmeden dönüş süreçlerini üç aşamada özetlemektedir; dahil olma, angajman ve kopuş. Bu bağlamda radikalleşme süreci; radikalleşme öncesi, radikalleşme, şiddetle radikalleşme, terörist eylemlerde yer alma, kopuş (durulma veya davranışlarda değişim) ve radikalleşmeden dönüş şeklinde Horgan ve Taylor (2012, s.179) tarafından açıklanmaktadır.

Borum (2012, s.49), teröristlerin radikalleşmeden dönüş süreçlerine zaman içerisinde belirli deneyimler yaşadktan sonra şiddeti kullanma konusunda meşrulaştırma ve gereklilik durumlarını sorgulama ve bu sürece ilişkin inançlarını kaybetme haliyle başladıklarını ifade etmektedir. Bu bağlamda, terörist gruplar tarafından yaratılan fantezi dünyasıyla grup içi süreçlerde gerçekliğe tanıklık eden bireylerin, vaat edilen ve olan arasındaki farkın ayırdına vardktan sonra grup içi yaşantının kendisine bir yük haline gelmesine, grubun inanç, düşünce ve kültüründen kopuşuna neden olmakta ve gruptan ayrılma motivasyonu yaratmaktadır.

Militanlaşmış bireyler de dahi örgüt içi hayatın baskısı sonrasında, bireylerde hayatlarını normalleştirme arzusu ortaya çıkmaktadır. Bazıları, terör örgütü hayatından kaçarak aile kurmak istemektedirler. Bu bağlamda, rehabilitasyon programları, eğitim ve iş desteği, yeni sosyal networklerle iletişime geçilebilme gibi durumlar, terörist davranışından ayrılma niyetindeki kişinin normalleşmesine neden olabilmektedir (Borum, 2012, s.49). Bu kapsamda terör örgütleri içerisine katılan her birey şiddetle radikalleşmemektedir. Şiddetle radikalleşme ve terörizmle angajman psikolojik bir sürecin sonucudur; ilişkiye geçmeye başlama, ilişkide olma ve ilişkiden ayrılma isteği çerçevesinde şekillenmektedir (Borum, 2012, s.58). Radikalleşme olgusunun kavramsal dinamikleri çerçevesinde radikalleşmeyle mücadele için bireysel, örgütsel ve sosyal seviyede kapsamlı bir stratejiye ihtiyaç duyulmaktadır (Muro, 2016, s.5). Literatür genelinde radikalleşme ve radikalleşmeden dönüş olgularının nasıl ele alındığının aktarımı akabinde, bir sonraki bölümde PKK terör örgütünde radikalleşme süreçlerinin nasıl şekillendiği üzerinde durulacaktır.

2. PKK TERÖR ÖRGÜTÜNDE RADİKALLEŞME SÜREÇLERİ

Bir terör örgütüne katılım davranışıyla bir kişinin şiddetle radikalleşmesi her zaman doğru orantılı olmamaktadır. Terör örgütlerinin kendilerine özgü özellikleri ile bir kişinin bir terör örgütünde yer almaya karar verme süreci kapsamında bireyin bir terör örgütüne katılımı, kişinin radikalleşme sürecini de farklılaştırmaktadır. İçinde bulunduğu toplumda kendisini ifade edemediğini düşünen, ötekileştirildiği, ayrımcılığa maruz kaldığını düşünen bireylerin aynı duygu ve düşünce içerisinde olduğunu varsaydığı gruplara yakınlaştığı farklı kültürlerle ait toplumlarda görülen ortak davranış paternlerindedir. Şiddeti bir norm olarak benimsemiş olan gruplarda, bireylerin duygu, düşünce ve eylemde şiddeti kullanmayı meşrulaştırmasına yönelik birçok yöntem bulunmaktadır. Ancak bireyin grubun içerisine dahil olma kararıyla beraber, bu yönde kendisine yönelik yapılan manipülatif öğretiler her zaman bireyin şiddetle radikalleşmesiyle sonuçlanmamaktadır. Bu bağlamda PKK terör örgütü, mikro seviyeden makro seviye doğru incelendiği zaman, bu yapılanmanın içerisine katılan bireylerin hepsinin, örgüt içi eğitimler sonrasında dahi şiddetle radikalleşmedikleri, grup içi norm temelli davranışları örgüt içi ceza sisteminden kaçınmak için sergiledikleri, örgüt ortamının dışında ise bu davranışları sürdürmeye niyetli ve istekli olmadıkları anlaşılmaktadır (Önenli Güven, 2022, ss. 140-150).

PKK terör örgütüne katılım sağlayan bireylerin yaş aralıkları incelendiği zaman, PKK terör örgütünün özellikle ergenlik ve geç ergenlik dönemindeki bireyleri hedef aldığı görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini tam anlamıyla sağlayamamış bireylerin içinde buldukları psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik durumların, kişiyi istismar ve manipüle edilmeye uygun hale getirmesidir (Önenli Güven, 2022, ss.143-147). PKK terör örgütünün insan kaynağı yapısı incelendiği zaman liderlik ve ilk dönem kadrolarının yoğunluğunu, üniversite terk ve/veya mezunu, şehirli kişiler oluştururken, terör örgütünün alt kadrolarının çoğunluğunu ise köy kökenli, eğitim seviyesi düşük ve ideolojik anlayıştan yoksun kadrolar oluşturmaktadır (Hoffman, 2017, ss.394-395). Eğitim seviyesindeki yetersizlik ve ideolojik anlayıştan yoksunluk, PKK terör örgütünün içinde bireyin radikalleşme sürecinde, her bireyin kendisine özgün koşulları olduğunun önemli göstergelerindedir.

PKK terör örgütünün, eleman temin etmek için profesyonel bir şekilde faaliyet gösteren eleman temin şebekeleri, sadece manipülasyon ve propaganda yöntemlerini değil baskı, korkutma ve kaçırma metotlarını da

kullanmaktadır. Örneğin 1994 yılında PKK terör örgütünün, Iğdır kırsalında köyleri basarak yetişkin-köylü ayrımı yapmaksızın insanları silah zoruyla beraberinde götürdüğü, o dönemin tanıkları tarafından anlatılmaktadır (Yılmaz, 2019, s.32). Bu şekilde zorla örgüte katılımı sağlanmış kişilerde de radikalleşme davranışı, örgüte katılım eylemiyle beraber gerçekleşmemektedir.

Bu bağlamda PKK terör örgütü, özellikle çocukları eleman temin etme noktasında sistematik olarak hedef almış ve “zorunlu askerlik” yasası adı altında 13-15 yaşlarındaki çocukları dağa götürmüştür (Yılmaz, 2020, s.83). Bu duruma somut örneklerden birisi 1987, 1988 ve 1989 yıllarını kapsayan dönemden verilebilir. “Zorunlu askerlik yasası” adı altında, söz konusu dönemde toplam 1202 kişi kaçırılmış, 573 kişisi kaçabilmiş, dönmeyen veya dönemeyen sayısı ise 629 olmuştur (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları¹, 1994, s.739). Bu husus, zorla götürülen kişilerin tüm örgüt içi eğitim ve indoktrinasyon süreçlerine rağmen örgütten kaçtıklarını gösteren bir örnek olmakla beraber, örgütün ceza sistemine rağmen kaçamayanların da radikalleşip radikalleşmedikleri incelenmesi gereken bir konudur.

Kendi isteği ile örgüte katıldığını düşünen bir kişinin dahi örgüte katıldıktan ve örgüt yaşantısını gördükten sonra kendisine anlatılanla, deneyimledikleri arasındaki fark üzerinden örgütte kalmaya devam etmemek istemesi, terör örgütünün içerisinde yer almasına rağmen şiddetle radikalleşmediğini göstermektedir. Bu duruma örnek olarak, “Dilşa” isimli örgüt mensubunun, yoksul bir ailenin bireyi olarak ergenlik döneminde rol model arayışı içerisindeyken ve kendi ifadesiyle “geleceğe dair hiçbir umudu yokken”, PKK terör örgütünün yaşadığı alandaki fiziksel görünürlüğü ve eleman temin şebekesinin propagandası neticesinde örgüte katılma kararı alması üzerinden verilebilir (Yılmaz, 2019, s.50). “Dilşa” isimli örgüt mensubu örgüt içerisinde geçirdiği bir senenin sonunda örgütten kaçmaya karar verdiğini güvendiği arkadaşlarına anlatmıştır. Anılan, katılım öncesinde kıymet vermediği hususların kendisi için ne kadar önemli olduğunu anladığını, ailesi ve arkadaşlarına kavuşmak istediğini, güvendiği örgüt mensuplarına anlatmış olup bu anlatıma şahit olan eski bir örgüt mensubu bu hususları aktarmıştır (Yılmaz, 2019, s.56).

Bu durum mikro düzeyde, bireyin katılım kararını radikalleşmesinin değil, psikolojik ve/veya sosyo-ekonomik anlamdaki istismara açık

---

¹ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları tarafından basılan “Kendi İfadesiyle PKK Kimdir Ne Yapmak İstiyor: Değişik Kaynaklardan İntikal Eden Dokümanlara Göre” isimli yayın PKK terör örgütünün kendi dokümanlarını orijinal haliyle içermektedir.

durumlarının terör örgütü tarafından manipüle edilmesi neticesinde aldığını somutlaştırmaktadır. Ayrıca, bu şekilde radikalleşmeyen kişinin örgüt içerisindeki norm temelli davranışları içselleştirmemesi, bireyin örgüt ortamından kaçma düşüncesinin oluşmasına neden olmaktadır. Abdullah Öcalan'ın; “Benim militanlarım beni anlamıyorlar ama benim için ölüyorlar” ifadesi, örgüt içerisinde ideolojik olarak indoktrine olamamış bireylerin önemli bir göstergesidir (Yılmaz, 2020, s.125). Bu bağlamda örgütten ayrılan kişilerin anlatımlarında, bu şekilde radikalleşmeyen kişilerin örgütten kaçma fırsatı kolladıkları aktarılmaktadır (Yılmaz, 2019, s.34). Ercan Y. isimli örgüt mensubu kaçma motivasyonunu oluşturan durumlara ilişkin; “Dağda kalmak bana çok zor gelmişti. Annemi, evi özledim” hususlarını ifade etmiştir (Yılmaz, 2019, s.29).

Bu kapsamda PKK terör örgütünde, radikalleşme süreçlerine ilişkin mekanizmalar incelendiği zaman bireyin indoktrine edilmesinde örgüt içi özeleştirme mekanizmasının, öne çıkan unsurlardan birisi olduğu görülmektedir. Örgüt içerisinde yaratılan norm temelli davranış kalıpları, örgüt içi tabular çerçevesinde düzenlenmektedir. Sigmund Freud tabuyu; “Yasakları doğrulukları için akla uygun hiçbir neden gösteremezler, kökenleri de belli değildir. Bizce anlaşılabilir olmakla birlikte onun egemenliği altında olanlar için bu yasaklar bir zorunluluk, bir gerçek olarak kabul edilir” (2012, s.32).

Öcalan için kendisini yakan örgüt mensuplarından Aynur Artan (Rotinda) kendisini yakma eylemini, özeleştirisini vererek gerçekleştirmiştir. Anılan özeleştirisinde; “Bir yıl legal sahalarda aktif olarak çalıştım fakat partimizin kaide ve kurallarına uygun bir yaşam çizgisini sürdüremedim, düzenin basitliklerine kendimi kaptırdım. Kişiliğim, liberal ve vasat bir yapılanmaya sahip. Beş yıldır parti içindeki duruşumla kendimde geliştirdiğim, ‘olmaz’ teorisini bu eylemle tersine çevireceğim...Bunu tarihi bir sorumluluk olarak görüyor ve ancak bedenlerimizi ateşe vererek buna cevap olabileceğimize inanıyoruz. Biz bir parti görevini uyguluyoruz, kimse talimata karşı gelmesin” (Yılmaz, 2020, s.157) hususlarını ifade etmiştir.

PKK terör örgütünün örgütsel yapısının kendine özgü karakteristiği, insan kaynağının da kendisine has özellikler sergilemesine neden olmaktadır. Özellikle terör örgütünün ilk kurulduğu yıllardan 2000'lere kadar, her türlü yöntemle insan temin etme stratejisi, örgüt içi radikalleşme süreçlerini de şekillendirmiştir. Bu kapsamda, örgüte katılım kararı almış ya da katılması zorla sağlanmış kişiler, örgüt içerisinde katılım davranışıyla birlikte radikalleşmemektedirler. Bu çerçevede, diğer bölümde PKK terör örgütü içerisindeki insan kaynağı profilinin analizi üzerine kurulan bir terörizmle

mücadele stratejisi olarak radikalleşmeden dönüş ve ikna mekanizması, istihbarat ve terörizmle mücadele ilişkisi üzerinden ele alınacaktır.

3. İSTİHBARAT VE TERÖRİZMLE MÜCADELE İLİŞKİSİ ÖZELİNDE İKNA MEKANİZMASININ TESİSİ VE SAHAYA UYGULANMASI

Terörizmle mücadele süreçlerinde istihbaratın önemli bir rolü bulunmaktadır. Terörizm konusunda istihbaratın elde edilmesi aşamasındaki ilk basamak, terör olgusunu sistematik bir şekilde yürüten terör örgütlerinin özelliklerinin tüm detaylarıyla tespiti üzerine şekillenmektedir. Bu çerçevede öncelikli olarak terör örgütlerine yönelik genel özelliklerin tespiti, akabinde ise her terör örgütünün kendisine has özelliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bir terör örgütünü bir araya getiren unsurların mikro düzeyde analiz edilerek, bu organizasyonun var olmasında sahip oldukları özelliklerinin belirlenmesi, söz konusu örgütün faaliyetlerinin sonlandırabilmesinde ihtiyaç olunan imkân ve kabiliyetlerin şekillenmesinde önem arz etmektedir (Önenli, 2015, s.287).

Terörizmle mücadele aynı zamanda bir çatışma çözümü yöntemi olup terörizm olgusuna neden olan etmenlerin çalışılması gerekmektedir (Crenshaw, 1990, s.249). Martha Crenshaw (1990, s.250) bu kapsamda, terörizmin sosyal durumların direkt bir sonucu olmadığını, bireylerin sosyal durumlara yönelik bakış açısının terörizm olgusunun şekillenmesine neden olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda birey, örgütsel temelde mümkün kıldığı sistematik şiddet olgusunun çalışılmasında temel öznedir. Bir terör örgütüyle mücadelede, örgüt içerisinde yer alan kişinin radikalleşme düzeyine göre radikalleşmeden dönüşünün sağlanması mümkündür.

Salman Akhtar (2003, s.145), radikalleşmeden dönüş aşamasında, bireyin mantıklı düşünmeye başlamasının sağlanmasının aynı zamanda oluştuysa, kişideki nefret duygusunun azalmasına, karşı duygu ve düşünce geliştirdiği diğerine/ötekine yönelik empati hissetmesine neden olabileceğini belirtmektedir. Vamik Volkan (2003, s.233), bir grup içerisinde yer alan ve grup içi dinamikler çerçevesinde travmatize olmuş bireyin, grup içerisindeki konumunu ve durumunu anlayamayacağını ifade etmektedir. Terör örgütü içerisinde yer alan birey, içinde bulunduğu dogmatik ve norm temelli sistemin içerisinde kaçma davranışını tahayyül edememektedir. Bu kapsamda radikalleşmemiş ancak örgüt içi norm temelli sistemden dolayı ketlenmiş bireylerin, örgüt ortamının yarattığı indokrtinasyondan çıkışı grup dışından yaratılacak farkındalık sayesinde mümkün olabilecektir.

Bu çerçevede örgüt mensuplarının hayatları da mekânsal, zamansal ve ilişkisel bağlamdan etkilenmekte ve değişime tabi olmaktadır (Silva, 2020, s.12). Erik Erikson (1980, s.122) bu durumu, bireyin kimlik oluşumunun ergenlik süreciyle başlamadığı gibi bitmediğini belirterek kimlik gelişimi sürecinin hayat boyu süren bir döngü olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda bir bireyin örgüt içerisindeki varlığı da bir süreç içerisinde şekillenmekte olup bu süreç üç aşamada tanımlanabilir; örgüte katılım, örgüt içerisinde yaşam ve örgütten ayrılma.

Bu kapsamda bir terör örgütünün yapısal özelliklerinin anlaşılmasında istihbari bilgi kilit bir öneme sahiptir. Bu çerçevede organize olmuş bir grubu bir arada tutan nedenlerin ve motiflerin tespiti, ideolojik yapısının nasıl bir düşünsel temel üzerine inşa edildiği, örgüte katılımın nedenleri, örgütü oluşturan bireylerin ortak özellikleri, hangi açılardan farklılık gösterdikleri, örgüte yeni katılanların hangi kanallarla nasıl kabul edildikleri ve yeni katılımların örgüte aktarım yolları, örgüt içi eğitim ve propaganda yöntemlerinin analizi gibi hususlar bir terör örgütünün birey-grup ilişkisi ile örgütsel yapının ve grup süreçlerinin anlaşılması açısından önemli verilerdir (Önenli, 2015, ss.290-291). Bu bağlamda bir terör örgütünün, organizasyon yapısının bileşenlerinin nasıl işlevselleştirildiği, örgüte yönelik aitlik duygusunun nasıl geliştiği/geliştirildiği, örgüt içi süreçlerin nasıl işlediği, birey-grup ilişkisinin nasıl tesis edildiği mikro-mezo-makro seviyelerde analiz imkanını mümkün kılmaktadır.

PKK terör örgütündeki örgütsel işleyiş incelendiği zaman, indoktrinasyon süreçlerinde şiddetin öğretilmiş bir davranış olarak tesis edilmesi yönünde yöntemler izlendiği örgüt içi dokümanların incelenmesi neticesinde anlaşılmaktadır. Bu kapsamda terör örgütünün eğitim konuları içerisinde parti tarihi adı altında; “neden ve nasıl savaşıyoruz”, “parti yaşamında örgütsel işleyiş”, “önderlik gerçeğine yaklaşım”, “yönetim ve yönetilme sorunlarına doğru yaklaşım” (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları, 1994, ss.373-376) isimli dersler yer almaktadır. “Parti yaşamı” adı altında örgütsel işleyiş, yönetilme sorunları adı altında yaratılan norm temelli düzende sorgulama yapılmaksızın, talimatlara uyulması ve tüm bu süreçlerin “önderlik gerçeği” adı altındaki dersle de bir gerçeklik olarak algılanması ve kabul edilmesi gerektiği vurgusu, terör örgütü içerisindeki indoktrinasyon süreçlerinin nasıl tesis edildiğinin önemli örneklerindedir.

Bu durumu somutlaştıran örneklerden diğeri birisi de Malatya/Pötürge/Zilan mezrasında 1990 yılında ele geçirilen terör örgütünün “parti hayatına” ilişkin kaleme alınan dokümanında yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır; “Parti yaşamının hiçbir şekilde normal hayat şeklinde

algılanmaması gerekir. Bu hayatın tabii olduğu ana ilkeler vardır. Örgütlü yaşam tarzlarına geçebilmek için normları etrafında birleştiricilik rolünü üstlenen partinin programına, mütalaa ve analizlerine inanmak gerekir” (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları, 1994, s.361).

PKK terör örgütünün sistematik indoktrinasyon mekanizmasına rağmen, farklı yollarla katılımı sağlanmış insan kaynağı özelinde, bu sürecin herkeste aynı etkiyi yaratmadığı, PKK terör örgütü özelinde gözlemlenmektedir. Bu kapsamda mikro düzeyde her bireyin terör örgütüne katılım motivasyonlarının ve katılım şekillerinin çalışılması, PKK terör örgütünün insan kaynağının anlaşılması açısından önemli emareler sunmaktadır. Bu kapsamda Raquel da Silva (2020, s.11) terör örgütlerinin yapısının anlaşılması için; “Her bir bireyin karmaşık ve dinamik kimlik sisteminin rolünü kavramak” gerektiğini vurgulamaktadır.

PKK terör örgütünün insan kaynağı incelendiği zaman, sistematik bir şekilde tesis ettiği eleman temin şebekeleri ile özellikle çocuk ve genç yaşta hedef aldığı kişiler üzerinden insan kaynağını süreklileştirebildiği bir mekanizma tesis ettiği görülmektedir. Bu yapı, terör örgütünün varlığını 43 senedir mümkün kılan önemli dinamiklerinden birisidir. Bu kapsamda terörizmle mücadele stratejisi tesisinde terör örgütünü insan kaynağından yoksun bırakabilmek, etkin bir mücadele yöntemidir.

Bu kapsamda terör örgütünün sistematik hale getirmiş olduğu eleman temin sürecine ve insan kaynağı yapısına karşı bir mekanizma olarak İç İşleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde, 2017 yılında PKK terör örgütüyle mücadele kapsamında bir terörizmle mücadele stratejisi olarak ikna mekanizmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Çalışmanın alt yapısının oluşturulmasında belirlenen temel öncül amaçlar; var olan insan kaynağı içerisinde şiddetle radikalleşmemiş olan kişilerin örgütten ayrılmasını sağlayarak topluma yeniden entegrasyonu ve örgüte katılımı mümkün kılan çevreye yönelik algının yeniden dizayn edilerek terör örgütüne katılımın önüne geçmektir (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.8-9).

İkna mekanizmasının teorik alt yapısının tesis edilmesi amacıyla 2017 yılı itibarıyla PKK terör örgütünün, terörle mücadele operasyonları neticesinde içinde bulunduğu durumun tahlili ve terör örgütünün cari örgütsel dinamiklerinin analizi amacıyla daha önceden örgütten ayrılmış, teslim olmuş ve yakalanmış kişilerin mülakat formları, örgüt içi dokümanlar olan; özeleştirme raporları, sicil kayıtları ve günlükler üzerinden bir içerik incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu analizle terör örgütünün birey-örgüt

ilişkisi, bireyin örgüte katılım nedenleri, motivasyon unsurları, terör örgütünün güçlü ve zayıf yanları gibi birçok hususa ilişkin paternler; mikro, mezo ve makro düzeyde ortaya çıkartılmıştır. Bu kapsamda ikna mekanizmasına uygun bir ortam olup olmadığı araştırılmıştır. Süreklileşen, planlı ve istikrarlı operasyonların kırsalda bulunan örgüt kadroları üzerinde ciddi düzeyde bozucu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mikro düzeyde yani birey nezdinde çocukluk, ergenlik-geç ergenlik döneminde katılımı sağlanmış bireylerin, şiddetle radikalleşmedikleri sadece örgüte zoraki uyum neticesinde geçici bir mensubiyet kimliği geliştirdikleri bulgularına ulaşılmıştır (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.12-15).

Bu çerçevede, makro ve mezo seviyelerde PKK terör örgütünün içinde bulunduğu cari duruma ilişkin yapılan analizler neticesinde, PKK terör örgütüne yönelik hava ve kara operasyonlarının, örgüt üzerinde ciddi bir psikolojik etkide bulunduğu tespitinden hareketle PKK terör örgütünün, temel örgütsel karakteristiğine ilişkin bulgular tanımlanmıştır. Bu bağlamda PKK terör örgütünün, terör eylemlerini belirli dönemlerde ortaya koyma gereksinimi olduğu tespit edilmiştir. Terör örgütünün, eylemsizlik halinde kendi içerisine büzüldüğü ve kapandığı anlaşılmıştır. Örgüt kadrolarının dışında bulunan sivil desteğin varlığının ya da yokluğunun örgütün iç-dış dinamiklerinde ve moral düzeyinde belirleyici bir rolünün bulunduğu gözlemlenmiştir. Örgütün eylemsizlikle beraber içine kapandığı dönemlerde örgüt kadrolarında moral bozukluğunun arttığı ve doğru orantılı bir şekilde örgüt içi çatışma alanlarının da fazlaştığı tespit edilmiştir (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.54-57).

Akabinde mikro düzeyde yapılan inceleme neticesinde PKK terör örgütünün insan kaynağına ilişkin ortak paternler belirlenmiştir. Bu çerçevede terör örgütüne katılım sağlayan kişilerin, yaş aralığının 16-25 arasında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Bu bağlamda terör örgütüne katılımı sağlanan kişilerin yoğunluğunu ergenlik-geç ergenlik döneminde bulunan gençlerin oluşturduğu anlaşılmıştır. Bu grubun eğitim düzeyi incelendiğinde yoğunluğun ilkökul mezunu, ortaokul terk ve ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Eğitimini yarıda bırakmış olan bu gençlerin çoğunluğunun örgüte katılımı sağlanmadan önce vasıfsız işlerde çalıştırıldıkları, bu grubun örgütün eleman temin şebekesi vasıtasıyla örgüte katılımlarının çeşitli propaganda, manipülasyon ve aldatmaca yöntemleri üzerinden sağlandığı belirlenmiştir. Bu paterne uyan her bireyin ilk bir yıl içerisinde farklı vesilelerle örgütten ayrılmak istediklerini ancak kaçma eylemini düşünse dahi bu eyleme cesaret edebilme ve gerçekleştirebilme süresinin ise üç ila

beş yıl arasını bulduğuna ilişkin temel bulgulara ulaşılmıştır (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.25-30).

PKK terör örgütüne katılan örgüt mensuplarının katılım sırasındaki eğitim düzeyleri dikkate alındığında %90'a yakın kısmının temel bir entelektüel kapasiteden uzak olduğu görülmüştür. Temel bir entelektüel kapasiteden yoksunluk, örgütün totaliter sisteminin de etkisiyle kişinin içinde bulunduğu durum ve kendisi hakkında objektif değerlendirmeler ve yargılamalar yapabilmesini neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Bu bağlamda, entelektüel kapasiteden yoksunluk nedeniyle örgüte katılımı kolaylıkla sağlanan kişi, örgütün anlatıldığı ve kendisinin inandığı gibi olmadığını görmesine rağmen örgütte kalmaya devam edebilmektedir. Bu nedenle ikna mekanizmasının tesisinde önemli diğer bir bulgu da kişinin örgüte katılması ile örgütte kalmasının iki ayrı davranış olduğu yönünde olmuştur. Bu çerçevede, bahse konu grubun örgüte katılım motivasyonunun ideolojik bir bağlılıktan kaynaklanmaması, örgüte katılımları sonrasında anlatılanla deneyimledikleri gerçekliğin birbirinden farklı olması neticesinde örgütte kalma davranışlarının da tamamıyla örgüte zoraki uyum geliştirmiş olmaktan kaynaklandığı ortaya koyulmuştur (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.60-65).

Örgüte katılım nedenlerine yönelik eski örgüt mensuplarının mülakat formlarında içerik incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, örgüte müzahir çevreye maruz kalan çocuğun/gencin gündelik hayatının normal akışında örgütün varlığının ve söylemlerinin etkili bir role sahip olmasının, çocuğun/gencin bu şekilde örgütün varlığına aşinalık geliştirmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Örgütün eleman temin şebekesinin gencin gündelik hayatında sürekli bir şekilde propaganda yapabilme imkân-kabiliyetine sahip olmasının, bireyin gündelik hayatının normalinde bir imaj yaratma kabiliyetini beraberinde getirdiği anlaşılmıştır. Ayrıca ergenlik döneminde arkadaş çevresinin bireyin karar verme süreçlerinde etkili olmasının, terör örgütünün sosyal kanallarının etkin olduğu yerlerde gençlerin örgüte katılmalarının sağlanmasında, akran etkileşiminin örgüte katılmaya motive edici bir yönde kullanıldığı gözlemlenmiştir (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.12-20).

Özellikle bu gençlerin, eğitim-öğretim hayatından uzak olmaları ve çok küçük yaşlardan itibaren vasıfsız işlerde ve zor şartlarda çalışmaları/çalıştırılmaları, söz konusu gençleri terör örgütünün istismarına daha açık hale getirmektedir. Bahsedilen hususların yanı sıra ergenlik-geç ergenlik döneminde katılım sağlamış kişilerin profillerinde diğer ortak bir özellik de kalabalık ailelerde yaşamaları ve aile içi sorunlarının olmasıdır.

Aile içinde veya okul gibi kurumsal alanlarda bir aidiyet duygusu geliştiremeyen gencin, terör örgütünün manipülasyonları ve propagandaları neticesinde örgütü, aidiyet duygusu geliştirebilecek bir yapı olarak görmelerine ve örgüt içerisinde rol alabileceklerine dair bir inanç geliştirmelerine neden olduğu tespit edilmiştir (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.12-20).

Bu kapsamda PKK terör örgütünün alt kadrosunu meydana getiren çocukların ve gençlerin katılım motivasyonlarının tespitiyle beraber aslında çocukların ve gençlerin ideolojik bir saikten ziyade içinde buldukları biyolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik durumlardan dolayı örgüte katılım sağladıkları ortaya çıkartılmıştır. Çocukların ve gençlerin, terör örgütüne dair bilgi eksiklikleri ile çocukların ve gençlerin içinde buldukları durumun suiistimal edilerek, arkadaş-abela-abi gibi roller üzerinden sergilenen yaklaşımlarla söz konusu grubun güvenini kazanan eleman temin şebekesinin profesyonel bir şekilde çalıştıkları belirlenmiştir. Özellikle savunmasız durumda olan çocukların ve gençlerin alternatif yaşam alanı vaadiyle kandırıldıkları, güvenlik birimlerinin kendilerini aradıkları, ceza alacakları gibi gerçekte olmayan durumlarla korkutuldukları, ayrıca istedikleri zaman evlerine dönebilecekleri gibi vaatlerde bulunduğu, çocukların/gençlerin katılmasının sağlanmasında ise özellikle çok düşünmelerine imkan vermeden, kişinin anlık durumundan faydalanarak, bir çok noktadan aktarım, “güvenli evlerde” saklama ve en kısa zamanda kırsala ya da yurt dışı kamplarına aktarımlarının sağlandıkları tespit edilmiştir (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.21-30).

Örgüt içerisinde alt kadro olarak kullanılan, yaşı küçük, yönlendirilmeye müsait olduğu belirlenen ve ikna mekanizmasının yürütülmesinde özne olan bu grubun, devlete ait birçok kurumsal yapıdan, sosyal imkanlardan ve devletin güvenlik temelli kontrol mekanizmalarından uzak oldukları ve bundan dolayı da terör örgütünün illegal kurumsal yapılarına kolaylıkla maruz kaldıkları anlaşılmıştır. Genelde kalabalık ailelerin çocukları olan söz konusu gençlerin aynı zamanda herhangi bir yapıya aidiyet duygusu da geliştirememeleriyle beraber kurumsal eğitim eksikliğinden dolayı temel bir entelektüel kapasiteden yoksun oldukları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ergenlik döneminin etkileriyle bir rol arayışında olan gençlerin macera duygularının akran etkileşimiyle birlikte örgüte katılım davranışına sebep olacak nitelikte bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Terör örgütünün gerçekliğine ilişkin bilgi yoksunluklarının, aidiyet duygusu ihtiyacı, içinde buldukları ailevi ve sosyal sorunlardan kurtulma açısından kendilerini yoksunluk içerisinde hisseden bu genç

bireylerin, çeşitli manipülasyon ve propaganda teknikleriyle terör örgütünün suiistimaline açık oldukları tespit edilmiştir (Sıkı, Önenli Güven ve İlhan, 2021, ss.18-20).

Yeni eleman teminiyle örgüte taze kan akışı sağlanarak terör örgütü dinamik bir şekilde varlığını devam ettirebilmiştir. Bu çerçevede, terörizmle mücadele stratejisi olarak ikna çalışmasıyla, terör örgütünün insan kaynağının temelini meydana getiren alt kadro içerisinde yer alan ergenlik-geç ergenlik dönemindeki grubun geri dönmelerini sağlayacak bir mekanizma tesisleriyle hem örgütü insan kaynağından yoksun bırakmak, örgütsel işleyişini sekteye uğratmak hem de örgütün çocuk ve gençleri istismar ettiği yöntem ve alanlara ilişkin farkındalığı artırarak katılımın önüne geçmek amaçlanmıştır.

Bilimsel yöntemler kullanılarak yapılan istihbari analizler neticesinde radikalleşmemiş yani örgütün yarattığı “militan kimliği” benimsememiş ve içselleştirmemiş olan ergenlik-geç ergenlik döneminde yer alan grubun örgüte katıldıktan hemen sonra kaçma motivasyonu geliştirdikleri tespit edilmiştir. Ancak bu grup içerisinde yer alan kişilerin örgütten kaçma motivasyonları ve düşünceleri olmasına rağmen bu düşünceyi, eyleme dönüştüremedikleri anlaşılmıştır. Özellikle örgüt içi özeleştirme mekanizması, kış kampı gibi süreçlerin yanı sıra örgüt içinde etkin kılınan baskı ve korku ortamı, farklı iletişim kanallarına erişime ilişkin yasaklar, kapalı örgüt ortamının kendi içerisinde sürekli bireye yönelik dezenformasyon uygulaması ile örgüt içi ceza sisteminin ve kişinin örgütten kaçtıktan sonrasına ilişkin yaşadığı belirsizliğin, bireyin örgütten kaçma motivasyonunu sürekli ketlemesine neden olduğu tespit edilmiştir.

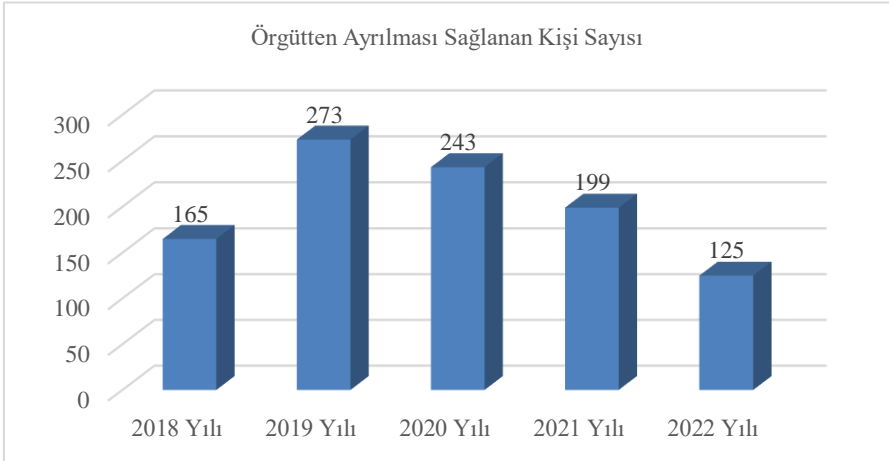
PKK’ya katılma ile örgütte kalmanın iki ayrı davranış olduğu, PKK içerisinde yer alan her kişinin şiddetle radikalleşmediği, örgüte zoraki uyum neticesinde örgüte, hayatta kalmak amacıyla sözde bir mensubiyet kimliği geliştirdiği anlaşılmıştır. Bu nedenle de her iki davranışın da kendine özgü farklı dinamikleri ile bu dinamikler içerisinde birbirleri ile ilişki ve etkileşim halinde olan unsurlarının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. PKK terör örgütü özelinde bir kişinin örgüte katılmış olmasının veya örgütte beş sene kalmış olmasının, bu kişinin doğru orantılı bir şekilde radikalleşmesini de beraberinde getirmediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu bağlamda ikna mekanizmasının işlevi kaçmaya yönlendirilecek bireyin, çevresinde kaçmasına yardımcı olacak ipuçlarını fark etmesini sağlamaya yöneliktir. Bu şekilde daha önce kaçmayı düşünse de nasıl gerçekleştireceğine dair tahayyülde bulunamayan bireyde kaçmanın

mümkün olduğu farkındalığı yaratılmaktadır. Nasıl örgüte katılımı kolay erişebilirlik mümkünse, terör örgütünün birey üzerinde tesis ettiği fiziksel ve psikolojik baskı-korku haline rağmen kişinin kaçma eyleminin mümkün olduğuna ilişkin etrafında sahip olduğu imkân-kabiliyetlerin kişide öncülmesi ve erişilebilir olduğu algısının yaratılması mümkündür.

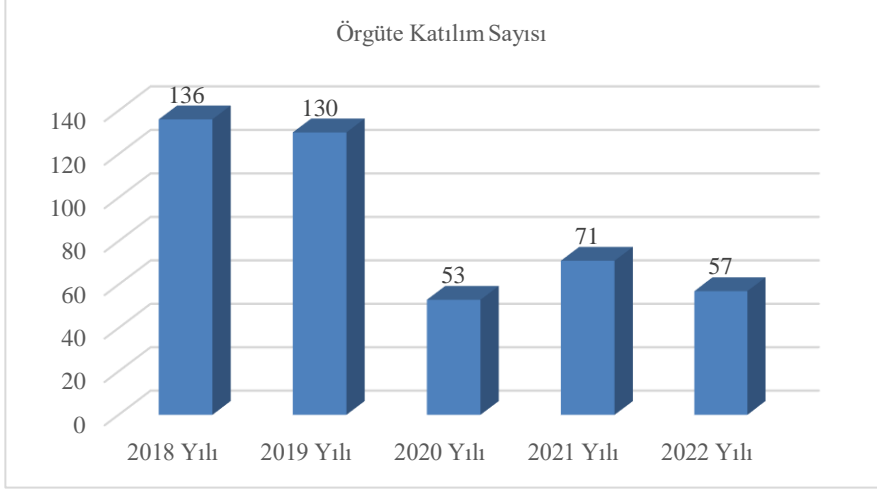
Belirlenen amaçlar doğrultusunda, Ekim 2018 itibarıyla bilimsel bir temelde sürekli ölçme ve değerlendirilmesi yapılarak sahada uygulamaya geçilen ikna mekanizması kapsamında, 2018-2022 yılları arasında toplam 1005 kişinin örgütten ayrılması sağlanmıştır.

Tablo-1. İkna Mekanizması Kapsamında PKK Terör Örgütünden Ayrılması Sağlanan Kişi Sayısı (Kaynak: İçişleri Bakanlığı, icisleri.gov.tr, Erişim Tarihi: 10.05.2023, tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Aynı zamanda terör örgütünün, yıllara sâri inşa ettiği sosyal nüfuz alanlarının tespitiyle, bireyin katılımını mümkün kılan unsurların bir kısmı katılımın önlenmesi kapsamında dönüştürülerek, örgüte katılımın da eş zamanlı bir şekilde önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, Tablo-2’de gösterildiği şekilde, katılım sayısı 2022 yılında 57’ye düşürülmüştür. Özellikle katılım sayısının çözüm süreci dönemiyle beraber 2014 yılında 5558 kişiye (Anadolu Ajansı, 2021) ulaşmış olması, ikna döneminde katılımın önüne geçilmesine yönelik çalışmaların başarısını somutlaştırmaktadır.

Tablo-2: PKK Terör Örgütüne Katılım Sayısı (Kaynak: İçişleri Bakanlığı, icisleri.gov.tr, Erişim Tarihi: 10.05.2023, tablo yazar tarafından oluşturulmuştur)

SONUÇ

İstihbarat unsurlarının bilimsel yöntemlerle kullanıldığı bir terörizmle mücadele stratejisi olarak inşa edilen ikna mekanizmasının tesisiyle PKK terör örgütünün içinde bulunduğu durum tahlil edilerek, örgüt içerisinde şiddetle radikalleşmeyen hedef bir grup tanımlanarak bu gruba yönelik bir profillemeye çalışması yapılmıştır. Hedef grubun profillemesi çerçevesinde tespit edilen her bireye yönelik mikro düzeyde kişinin içinde bulunduğu duruma has modellemeler gerçekleştirilerek kişinin örgüt öncesi yaşantısı, örgüt içindeki durumu gibi hususlar detaylandırılmıştır. Terör örgütünden kaçması sağlanan kişiler sayesinde örgütten kaçabilmenin mümkün olduğu ve sistematik bir hale bürünebileceği örgüt içi yapılar nezdinde görünür kılınmıştır. İkna mekanizmasının teorik altyapısının oluşturulmasında ve mekanizmanın sahaya uygulanması kapsamında; cari istihbaratın düzenli ve sürekli analizi, biyografik istihbarat çalışması ile insan istihbaratı ve teknik istihbarat unsurlarından faydalanılmıştır.

PKK terör örgütünün örgütsel yapısındaki temel paternler ve dinamikler, örgütün geçmişe dönük hareket tarzlarının kronolojik bir düzeyde incelenmesiyle ortaya konulmuştur. Ağ analizinin temelinde olan düğümler ve ilişkili birimlerin etkileşimi, coğrafi profillemeye üzerinden ortaya çıkartılarak örgüte eleman temin şebekesi ile milis-işbirlikçi ağının faaliyet alanları ve yöntemlerinin deşifre edilerek örgüte katılım süreçleri sekteye uğrattılmaya çalışılmış ve eş güdümlü bir şekilde belirlenen hedef grubun örgütten ayrılması sağlanmıştır.

Terörist olmamış bir kişinin, örgütte kalmaya devam etmesi halinde de ikna mekanizmasıyla tersine çevrilebileceği, bu şekilde geri kazanılan özellikle ergenlik-geç ergenlik dönemindeki gençlerin de topluma entegrasyonu terör örgütünün gerçek yüzünün daha önce katılmış olanların anlatımıyla toplumda bilinir hale getirilmesi mümkün kılınmıştır. Aynı zamanda halk ile devlet arasındaki iletişimin halkın gündelik hayat akışında ailelerin aile bütünlüklerinin sağlanması noktasında, devletin her vatandaşının arkasında olduğunun en küçük sosyal birim nezdinde somutlaştırılarak terör örgütünün yıllara sâri oluşturduğu nüfuzun kırılması amaçlanmış ve sağlanmıştır.

Terörizmle mücadele stratejisinin istihbarat yöntemleri ile birlikte kullanımıyla, dinamik girdilerle işlevsel ve sahaya yönelik bilimsel temelde uygulanabilir hale getirilmesiyle gerçekleştirilen ikna mekanizması ve eş zamanlı bir şekilde sürdürülen kara hareketleri ve hava operasyonları kapsamında, PKK terör örgütü, örgütlenmesinde değişimler yapmak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda eğitimleri hayatta kalma üzerine yoğunlaşmıştır. Kadroların, örgüt üst yönetiminin Kürt halkının etnik kimliğinden faydalanarak kendi kişisel hırs ve çıkarları çerçevesinde bir örgüt yapısı oluşturduklarını idrak etmeleri ve örgüt kimliğinin, Kürt kimliğinden farklı olduğunu somut bir şekilde deneyimledikleri bir süreç tesis edilmiştir. Terör örgütünün örgütsel değer üretmemesi, var olan daha önce inşa ettiği değerler sisteminin de içinde bulunulan sürecin gerçeklikleriyle örtüşmemesi nedeniyle örgüt içindeki kolektif hafıza gerilemiştir. Bu nedenle örgüt içi dezenformasyona ağırlık verilmiştir.

Ancak buna rağmen üst yönetimin orta ve alt kadrolar üzerindeki etki gücü kırılmıştır. Üst yönetim arasındaki sorunların çatışmaya dönüşmesi, üst yönetimin de beka kaygısı içerisine girmesine neden olmuştur. Hareketsiz kalınmasından dolayı çözüm geliştiremeyen terör örgütü, kış üslenmesi gibi yazın da hareketsizlik üzerine bir üslenme modelini çözüm olarak kadrolarına sunmak durumunda kalmıştır. Alt kadroların örgütten ayrılmasının sağlanması neticesinde orta düzey kadrolar üzerindeki baskının artması ile örgüt üst yönetiminin kendi bekası dışında bir çıkış yolu aramadığını anlayan bu grubun da örgütü sorgulamaya başlaması, normalde örgütün hafıza aktarımını sağlayan söz konusu bu kemik kadro içerisinden de ikna mekanizması kapsamına dahil olan kişilerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Kadrolarda yaşanan boşluklar, deneyimsiz ve örgütü içselleştirememiş örgüt mensuplarının tim/takım komutanlığı gibi görevlere getirilmesine neden olması, bu durumun da örgüt içerisinde her anlamda amatörleşmeyi beraberinde getirerek örgütün ana yapısından kopuk yapıların

daha fazla hata yapmalarına ve buldukları alanlardaki kontrollerini kaybetmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak, bir terörizmle mücadele stratejisi olarak tesis edilen ikna mekanizmasının sahada uygulanabilir hale getirilmesiyle beraber profili çıkarılan hedef grubun PKK terör örgütünden ayrılması sağlanmıştır. PKK terör örgütü, insan kaynağından yoksun bırakılarak, örgütün rutini bozulmuş ve örgüt işleyişi sekteye uğratılmıştır. Eş zamanlı bir şekilde Türkiye’den katılımların azalmasını sağlayacak bir mekanizma tesis edilmiştir. İkna mekanizmalarına dahil edilen hedef gruba yönelik olarak örgüt tarafından tesis edilen tek yanlı bilginin geçersizliğini ortaya koyacak nitelikte bilgiye hedef grubun ulaşması sağlanmıştır. Örgütün kendi gücünü ispatlamak için kullandığı ikna araçları ve sözde delilleri ile devletin sözde “güçsüzlüğünü” ispatladığı ikna araçları tespit edilip, örgütün bilişsel hafızasındaki ve kültüründeki bu alanlara yönelik etki operasyonları gerçekleştirilmiştir. Örgütün belli başlı tabularına dokunarak örgüte karşı güven ve inançta ciddi boyutlarda sarsılmanın ve zayıflamanın ortaya çıkması sağlanmıştır. Aynı zamanda terör örgütünden ayrılmaların sağlanması ve katılımın da azalmasıyla beraber terör örgütünün Türkiye içerisindeki coğrafi dağılımının bozulması mümkün kılınmıştır. Tüm bu hususlar kapsamında terör örgütünün sosyo-kültürel ve ekonomik nüfuz alanlarının, toplumsal zeminde etkisiz hale getirecek nitelikte çalışmalar sahada somutlaştırılmıştır.

İleriye dönük araştırmalar kapsamında PKK terör örgütünün Türkiye kırsalında kalan grupları ile şehir yapılanmasını meydan getiren sözde Sivil Savunma Birlikleri’nin (Yekîneyên Parastina Sîvîl -YPS) profillemeye çalışmaları yapılarak halihazırda terör örgütünün insan kaynağının nasıl bir dönüşüm yaşadığının anlaşılmasına ve terör örgütünün içinde bulunduğu sürece yönelik nasıl bir savunma stratejisi geliştirdiğine ilişkin çalışmaların, terör örgütünün halihazırda ki eleman temini ve radikalleşme süreçlerini anlamak açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akhtar, S. (2003). Dehumanization: Origins, manifestations, and remedies. Sverre Varvin and Vamik D. Volkan (Ed.). *Violence or dialogue? Psychoanalytic insights on terror and terrorism* içinde. (ss.131-145). The International Psychoanalytical Association.
- Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/icisleri-bakani-soyulu-2014te-5-bin-558-kisinin-katildigi-terror-orgutune-bugun-48-katilimvardir/2427184>, Erişim Tarihi: 29.05.2023.

- Astrup, O., Bos K., and Hogg, A.M. (2020). Radicalization and violent extremism: Perspectives from research on group processes and intergroup relations, *Group Processes & Intergroup Relations*, 23(8): 1127-1136. DOI:10.1177/1368430220970319 journals.sagepub.com/home/gpi.
- Borum, R. (2012). Radicalization into violent extremism II: A review of conceptual models and empirical research. *Journal of Strategic Security*, 4(4): 37-62. DOI: <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.2>
- Crenshaw, M. (1990). Questions to be answered, research to be done, knowledge to be applied. Walter Reich (Ed.). *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* içinde. (ss.247-260). The Woodrow Wilson Center Press.
- Erikson H.E. (1980). *Identity and the life cycle*. International Universities Press.
- European Commission. (2008). Radicalization processes leading to acts of terrorism. *Official Journal of the European Union*. (ss.1-20).
- Freud, S. (2012). *Totem ve tabu*. Arya Yayıncılık.
- Hoffman, B. (2017). *Inside terrorism*. Colombia University Press.
- Horgan, J. and Taylor, M. (2012). Disengagement, de-radicalization, and the arc of terrorism: Future directions of research. Rik Coolsaet (Ed.). *Jihadi terrorism and the radicalization challenge* içinde. (ss.173-186).
- İçişleri Bakanlığı, icisleri.gov.tr. Erişim Tarihi: 10.05.2023.
- McCauley, C. and Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3): 415-433. DOI: 10.1080/09546550802073367.
- Milli Güvenlik Genel Kurulu Genel Sekreterliği (1994). *Kendi ifadesiyle PKK kimdir ne yapmak istiyor: Değişik kaynaklardan intikal eden dokümanlara göre*. Milli Güvenlik Genel Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları.
- Muro, D. (2016). What does radicalization look like? Four visualisations of socialization into violent extremism. *Barcelona Center for International Relations*. 163: 1-5.
- Önenli, M. (2015). İstihbarat ve Terörizm. Sait Yılmaz (Ed). *İstihbarat Dünyası* içinde. Kripto Yayınları.
- Önenli Güven, M. (2022). Radikalleşme süreçleri: PKK örneği. *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi*, 1: 130-152.

- Porta D.D., Coolsaet, R. and Khosrokhavar, F. (2008). Radicalization processes. *Official Journal of the European Union*.
- Ranstorp, M. (2010). Introduction. Magnus Ranstorp (Ed.). *Understanding violent radicalization: Terrorist and jihadists movements in Europe* içinde (ss.1-18). Routledge.
- Sıkı, İ., Önenli Güven, M., İlhan, R. (2021). *PKK/KCK ile mücadelede ikna süreçleri*. Jandarma Genel Komutanlığı İstihbarat Başkanlığı Yayınları.
- Silva, R. (2020). *Siyasal şiddet anlatıları: Eski militanların hayat hikayeleri*. Gazi Kitabevi.
- Trip, S., Bora, H.C., Marian, M., Halmajan, A. ve Drugas I.M. (2019). Psychological mechanisms involved in radicalization and extremism. A rational emotive behavioral conceptualization. *Frontiers in Psychology*. 10(437): 1-8. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.00437.
- Volkan, D.V. (2003). Traumatized societies. Sverre Varvin and Vamik D. Volkan (Ed.). *Violence or dialogue? Psychoanalytic insights on terror and terrorism* içinde. (ss.217-236). The International Psychoanalytical Association.
- Yılmaz, A. (2019). *Onlar Daha Çocuktü*. İletişim Yayınları.
- Yılmaz, A. (2020). *Son Diktatör*. Vadi Yayınları.

YÜKSEK ÖĞRETİMDE İSTİHBARAT ÇALIŞMALARINI ÖĞRETİMİ: MODELLER, ÖRNEKLER, MÜFREDATLAR

Serhat ERKMEN*

ÖZET

İstihbarat faaliyetleri uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen istihbarat çalışmaları görece olarak yeni bir olgudur. İstihbaratın neleri içerdiğine ve nasıl geliştiğine dair alan yazın son yarım yüzyılda hızla büyümektedir. Bununla birlikte, istihbarata dair en az dikkat çekici olan konulardan birisi faaliyeti yürüten kişi veya kurumun istihbarat yapmayı nasıl öğrendiği veya öğrettiğidir. Bu çalışma iki temel araştırma sorusu çerçevesinde bu konuyu ele alacaktır. Çalışmanın birinci sorusu istihbarat öğretiminin dünyada hangi aşamalardan geçtiğini ve mevcut haliyle nasıl yapıldığını incelerken ikinci soru üniversitelerde müfredatların neleri içermesi gerektiği sorununu çalışmaktadır.

Makale, bu iki soruya verilen yanıtlar neticesinde “bir ülkede istihbarat öğretiminin resmi ve sivil kurumlar arasında aşamalı ve karşılıklı ihtiyaçları anlayabilecek bir iş birliği çerçevesinde örgütlenmesi gerektiğini savunmaktadır. İstihbarat öğretiminin gelişebilmesi için sivil üniversiteler ile istihbarat topluluğu arasında yapılacak iş birliğiyle eğitim modülleri, ders müfredatları, çalıştaylar ve süreli yayınların oluşması sağlanmalı; böylece akademik bir birikim oluşturulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *İstihbarat, İstihbarat Öğretimi, Yüksek Öğretim, İstihbarat Çalışmaları, İstihbarat Topluluğu.*

INTELLIGENCE STUDIES IN HIGHER EDUCATION: MODELS, CASES, CURRICULAS

ABSTRACT

Although intelligence activities have a long history, intelligence studies is a relatively new phenomenon. The literature on what intelligence includes and how it develops has been growing rapidly in the last few decades. However, one of the least noteworthy aspects of intelligence is how the person or institution carrying out the activity learns or teaches intelligence. This study will address this issue within the framework of two main research questions. The first question of the study examines the stages of intelligence education in the world and how it is done in its current form, while the second question studies the problem of what curricula should include in universities.

As a result of the answers given to these two questions, the article argues that “intelligence education in a country should be organized in a gradual framework of cooperation between official and civilian institutions that can understand mutual needs. For the development of intelligence education, cooperation between civilian universities and the

---

* Prof.Dr., Altınbaş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, serhatahmetkmen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6553-4888

intelligence community should ensure the formation of training modules, curricula, workshops and periodicals; thus, an academic background should be created.

Keywords: *Intelligence, Intelligence Education, Higher Education, Intelligence Studies, Intelligence Community.*

GİRİŞ

İstihbarat faaliyetleri ve istihbarat olgusu yüzlerce yıllık geçmişe sahiptir. Devletlerin ve üzerinde yaşayan halkın güvenliğinin sağlanması için gizlilik içeren faaliyetler temelinde yürütülen bilgi edinme ve engelleme çalışmalarının hepsi istihbarat faaliyetleri çerçevesine dahil edilebilir. İstihbaratın neleri içerdiğine ve nasıl geliştiğine dair alan yazın son yarım yüzyılda hızla büyümektedir. Bununla birlikte, istihbarata dair en az dikkat çekici olan konulardan birisi faaliyeti yürüten kişi veya kurumun istihbarat yapmayı nasıl öğrendiği veya öğrettiğidir.

Nesiller boyunca istihbarat faaliyetleri yürüten köklü devletlerin pek çok alanda olduğu gibi “istihbarat yapanları eğitmek” için zaman içinde geliştirdiği, hatta gelenekselleştirdiği yöntemleri vardır. Bu yöntemler tecrübeli kurum çalışanları ve kurumsal yapıların kendi iç eğitim teşkilatları tarafından, belli bir temin sürecinden geçirildikten sonra “aileye” katılan kişilere aktarılır. Günümüzdeki batı alanyazınındaki moda tabiriyle “İstihbarat Topluluğu” şeklinde adlandırılan “Geniş Ailenin” üyelerine verilen eğitim, istihbarat kavramının en önemli parçası olarak kabul edilen gizlilik olgusu nedeniyle büyük ölçüde kurum içi olarak devam etmektedir (Goodman ve Omand, 2008).

Her bir devletin ve hatta devletlerin içinde farklı işlevleri nedeniyle birbirinden ayrı örgütlenen istihbarat kurumlarının kendi birikim, deneyim, öncelik, imkân ve gelenekleri çerçevesinde yapılan bu faaliyetler kabaca istihbarat veya istihbaratçı eğitimi olarak tanımlanabilir. Bu süreç, sadece teknik bilgi aktarımı veya bir şeyin nasıl yapıldığının ötesinde kültür ve kimlik gibi boyutları barındırdığından “İstihbarat Eğitimi” olarak nitelendirilmesi daha doğrudur.

Oysa, modern dünyada istihbarat olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi ve başta istihbarat analizi olmak üzere istihbarat yapım sürecinin farklı kulvarlarında çalışan kişilere daha geniş bir mesleki perspektif sunabilecek ve gelişimlerine katkı verecek fırsatları sağlamak daha önemli hale gelmektedir (Goodman ve Omand, 2008). İşte bu nedenle, on yıllardır

süregelelen bir tartışma çerçevesinde istihbarat konusunun akademik alanda çalışılması ve öğretilbilir olması gereği tartışılmaktadır. Bu noktada çalışmanın geneline hâkim olacak bir yaklaşımın altı açıkça çizilmelidir.

Bu çalışma, istihbarat yapmakla yükümlü kurumların, kurum içi eğitim süreçlerine dair biz bilgi, değerlendirme veya görüş içermemektedir. Dolayısıyla çalışmanın konusu istihbarat eğitimi değildir. Çalışmanın temel konusu istihbarat konusunun ve olgusunun bilimsel bilgi üretim süreçlerinden geçirilerek herkesin erişebileceği açık kaynaklar üzerinden nasıl yapılabileceği şeklinde tanımlanabilecek olan yüksek öğrenimde “İstihbarat Öğretimidir”. “İstihbarat Çalışmalarının” yüksek öğrenimdeki yeri ve hedefi istihbaratçı yetiştirmek değildir (Rudner, 2009). İstihbaratçı yetiştirmek, ilgili kurumların hizmet içi eğitimleri ve özel yetiştirme programlarıyla mümkündür. Üniversitelerdeki ve akademilerdeki programların temel amacı istihbarat ve güvenlik kurumlarının kuralları, stratejileri, işlevleri ve yapıları konusunda kamuoyunda farkındalık sağlamak ve istihbarat topluluğu üyelerinin dış dünyadaki gelişmeleri yenilikçi, açık fikirli ve analitik bir biçimde değerlendirmesine katkıda bulunmaktır. Aslında kurum içi eğitimini almış istihbarat topluluğu üyelerinin gelişimine katkıda bulunması açısından değerlendirildiğinde elbette istihbarat öğretimi, istihbarat teşkilatlarının kapasitesinin gelişmesine katkıda bulunabilmektedir. Örneğin istihbarat analizi yapan kurum çalışanlarının her ayın çevreyle sınırlı kalmaları bir süre sonra konuları tek düze ele almalarına neden olabilecektir. Analizcilerin dar bir çerçeveye sınırlı kalmamaları için teşkilatlar çalışanlarını operasyonel, analitik ve idari görevler arasında rotasyona tabi tutmaktadır. Böylece farklı tecrübelerle sahip olmaları hedeflenmektedir. Ancak rotasyon dışında dış dünya ile bağlantı kurmalarının da onların kapasitelerini artıracığına inanılmaktadır. Bu nedenle, en azından dünyaca bilinen bazı kurumlarda bu tarz kişilerin hali hazırda sahip olduğu yetenekleri geliştirebilmek ve tecrübelerini artırabilmek için dış kaynakta öğretim görmeleri tercih edilmektedir. Bu nedenle, istihbarat öğretimi programlarına teşvik edildikleri görülmektedir (Goodman ve Omand, 2008). Ancak istihbarat öğretimi bir istihbarat teşkilatı mensubunun ötesinde çok daha geniş bir kitleyi hedeflemektedir.

Aşağıda anlatılacağı gibi istihbaratın akademik anlamda çalışılabilmesi ve öğretilir hale getirilmesi halen devam eden ve esasen yavaş işleyen bir süreç olmuştur. Bununla birlikte, dünyada en azından bazı örnekler bu sürecin nasıl işlediğinin anlaşılabilmesi için bir inceleme fırsatı

doğurmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın iki ana araştırma sorusu olacaktır: Birinci soru şöyle tanımlanabilir: İstihbarat öğretiminin akademik serüveni dünyada hangi aşamalardan geçmiştir ve bu aşamalar sonucunda önde gelen örneklerde mevcut durumda istihbarat öğretimi nasıl yapılmaktadır? İkinci soru ise önemli örneklerdeki istihbarat öğretimi programlarının incelenmesine dayanmaktadır. Bu çerçevede ikinci soru “istihbarat öğretiminde müfredatlar nasıl hazırlanmalı ve hangi hususlara dikkat edilmelidir?” biçiminde formüle edilebilir.

Çalışma bu iki soruya verilen yanıtlar neticesinde şu argümanı tartışmaya açmayı hedeflemektedir: Bir ülkede istihbarat öğretimi, resmi ve sivil kurumlar arasında aşamalı ve karşılıklı ihtiyaçları anlayabilecek bir iş birliği çerçevesinde örgütlenmelidir. İstihbarat öğretiminin açık biçimde yapıldığı ülkelerde öğretim sürecinin gelişmesi sivil üniversiteler ile istihbarat topluluğu arasındaki iş birliği sonucunda ortaya çıkan eğitim modülleri, ders müfredatları, çalıştaylar ve süreli yayınların bir araya gelmesiyle oluşan bir akademik birikimin ortaya çıkmasına bağlıdır.

Çalışmanın ana sorularına ışık tutabilmek için kullanılan kavramlar ve yöntemin açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Bu çalışma karşılaştırmalı bir nitel analiz üzerine inşa edilmiştir. Nitel analizin yapılabilmesi için dünyada istihbarat çalışmalarının geliştiği, üzerine yayım yapıldığı ve öğretildiği ülkelerdeki eğitim kurumları incelenmiştir. Neticede İngiltere’den beş, Amerika Birleşik Devletleri’nden (ABD) dokuz yüksek öğretim kurumunun programlarında yer alan dersler tablolaştırılmıştır. Diğer bir örnek olay incelemesi olan İsrail’deki öğretim kurumları da yakından incelenmekle birlikte bu ülkedeki kurumların derslerinin çoğu açık kaynaklarda paylaşılmadığından diğerleri gibi tablolar hazırlamak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte İsrail’deki öğretim kurumlarının web sayfaları ve bu kurumlara dair yapılan çalışmalar incelenmiş ve genel durum ortaya konulmuştur. Bunun dışında bir noktanın altı çizilmesi gerekmektedir. Dünyanın farklı yerlerinde benzer eğitim ve öğretimler bulunduğu bilinmektedir. Ancak istihbarat konusundaki gizlilik unsuru nedeniyle pek çok öğretim kurumu programlarını ve müfredatlarını paylaşmayı tercih etmemektedir. Bu nedenle karşılaştırma istihbarat öğretimi konusunda açık kaynak bilgilerinin bulunabildiği üniversiteler üzerinden yapılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle altı çizilmesi gereken temel husus çalışmanın istihbarat eğitimine değil istihbarat öğretimine odaklanmış olmasıdır.

Dünyanın pek çok ülkesinde istihbarat öğretimi bulunduğu bilinmektedir. Ancak bu çalışma daha çok Anglosakson dünyasındaki örnekler odaklanmaktadır. Bu odak aslında çalışmanın sınırlarını da çizmektedir. Bu sınırın iki temel nedeni vardır: Birincisi yazarın etkin olarak kullanabildiği yabancı dil nedeniyle İspanya, İtalya, Romanya, Almanya gibi Avrupa ülkelerindeki eğitim kurumları incelenememiştir. Fakat alan yazında bu ülkelerdeki durumu inceleyen eserlerden bu ülkelerdeki istihbarat öğretiminin Anglosakson dünya ile benzerlikler gösterdiği veya göstermesine yönelik yaygın kanıların bulunduğu anlaşılmaktadır (Corvaja, Jeraj, Borghoff, 2016; Cristescu, 2011; Arcos, 2013; Caligiuri ve Pili, 2021). İkinci neden ise Batı dışı dünyada istihbarat çalışmaları ve istihbarat öğretiminin daha kapalı bir şekilde gerçekleştirilmesidir (Murray, 2013). Bu durum aslında çalışma için bir dezavantaja neden olmaktadır.

Çalışmanın yazarı incelediği örneklerin istihbarat çalışmalarında Anglosakson ekolün temsilcileri olduğunun farkındadır (Croston, 2013). Sadece *Intelligence and National Security Dergisi'nin* 2013 yılında istihbarat çalışmalarının durumuna ilişkin yapmış olduğu anket çalışmasında sadece ABD, İngiltere ve Kanada'dan önde gelen isimlere sorularını yönetilmesi ve alanın durumunu onların cevapları üzerinden tanımlaması, alanyazında Anglosakson ağırlığının açıkça yaklaşımı ortaya koymaktadır (Johnson ve Shelton 2013). Bu ekolün istihbarat çalışmalarının içine doğduğu Uluslararası İlişkiler çalışmaları gibi tektipleştirme yöneliminde olduğunu ve “bu iş ancak böyle yapılır” şeklinde tepeden bakan bir tarzı olduğunu da bilmektedir. Ayrıca, Anglosakson ekolün dışında kalan İsrail örneğinin özgün yanlarına rağmen bu ekole istihbarat çalışmaları kültürü olarak çok da uzak olmadığını da kabul etmektedir. Bununla birlikte, diğer ülkelerdeki istihbarat öğretiminin kendi içine kapanık hali bu ülkelere ilişkin çalışma yapmayı güçleştirmektedir. Son olarak, analiz edilen programların gelişim süreçleri ve içeriklerinin yukarıdaki farkındalık çerçevesinde yapılacağına da altı çizilmelidir.

1. İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI VE SOSYAL BİLİMLER

İstihbarata ilişkin çalışmaların akademik disiplin oluşturup oluşturamayacağı tartışması 60 yıldan uzun bir süredir devam etmektedir. Araştırmaya konu olmak, araştırma sorusu ve teori üretebilmek, özgün kavramlara ve bir terminolojiye sahip olmak; kitaplar ve süreli yayınlar aracılığıyla büyüyen bir alan yazın oluşturmak ve yüksek eğitim kurumlarında lisans ve lisansüstü programlar oluşturabilecek biçimde

örgütlenebilmek gibi kriterler açısından bakıldığında istihbarat konusunun akademik disiplin niteliğine kavuşma yolunda son yıllarda büyük bir atılım içinde olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, istihbarat olgusuna ve istihbarata konu olan faaliyetlere ilişkin bilginin, bilimsel bilgi üretimi çerçevesinde ve akademik bir disiplin içinde çalışılması olgusu olarak niteleyebileceğimiz istihbarat çalışmaları uzun süredir sosyal bilimlerde kendisini ispatlamaya çalışan bir çalışma alanıdır. Alanın önde gelen yazarlarından birisi olan Goodman'ın da belirttiği gibi istihbarat yeni bir değıldir, fakat istihbaratın akademik olarak çalışılması öyledir (Goodman, 2006).

İstihbarat çalışmaları ile sosyal bilimler arasındaki bu belirsiz ilişkinin tarihi on yıllar öncesine götürülebilir. Sherman Kent, Roger Hilsman ve Willmoore Kendall gibi istihbarat analizinin kurucuları olarak kabul edilebilecek ve istihbarat çalışmalarının henüz oluşmadığı dönemlerde istihbarat analizi (analizcisi) ile karar vericiler arasındaki ilişkinin doğası ve uygulamaları üzerine tartışma yaparak istihbaratı gizli bir faaliyet olmaktan çıkarıp bilimsel bir çalışma alanı olmaya yönlendirmeye çalışan isimlerden bu yana istihbaratın sosyal bilimler ile ilişkisi tartışmalı olagelmıştır. Ancak eserlerinin önemli bir kısmı analiz üzerine olan bu isimler yalnız değıldir. Yaklaşık 60 yıl kadar önce Washington Platt, Klaus Knorr ve Thomas Hughes gibi erken dönem yazarlar sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntemlerinin istihbarat analizinde kullanılmasına ilişkin öneriler ileri sürmüşlerdir (Marrin 2014).

İstihbarat çalışmaları ile istihbarat faaliyetleri arasındaki ilişkiye dair en klasik tanımlama bu ilişkinin doğasının eklektik olduğudur (Thomas, 1988). Alanın gelişmesindeki tartışmayı özetleyen ve sosyal bilimler içinde istihbarat çalışmalarının nereye oturması gerektiğine dair ilk önemli metinlerden olan Thomas'ın çalışmasında istihbarat çalışmalarının başlangıç evresinden farklı olarak artık kabul gören bir alan olduğu; fakat alanın teorik arka planın henüz gelişmediğı; bu nedenle diğere sosyal bilimlerin diğere alanlarından veya disiplinlerinden edinebileceğı çok şey olduğu belirtilir.

Nitekim istihbarat çalışmaları başlangıçtan itibaren “Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler” gibi bilim ve disiplinlerle ilişkilendirilmektedir. Thomas, 1980li yılların sonlarında istihbarat alanındaki çalışmaları Siyaset Bilimi ile yakından ilişkilendirilmesi gerektiğini savunuyor olsa da zaman içinde istihbarat çalışmalarının güvenlik çalışmaları ve dolayısıyla

uluslararası ilişkilerin bir alt dalı olarak görülmesi ağır basmaya başlamıştır. Bugün dünyadaki pek çok örnekte istihbarat çalışmaları programları “Güvenlik Çalışmaları” başlığı altında akademik örgütlenmeye dahil olmaktadır. Güvenlik çalışmaları programları ise istisnaları bulunsa da Uluslararası İlişkiler ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Güvenlik çalışmaları bir alt çalışma alanı olarak tanımlanmadan önce uzun bir süre istihbarat çalışmalarına uluslararası ilişkilerin bir alt çalışma alanı olarak yaklaşılmıştır. Hatta İngiliz tarihçi Alexander Cadogan’ın tarifıyla istihbarat “uluslararası ilişkilerin kayıp boyutudur” (Goodman ve Omand 2008). İstihbaratın bir teorisi olması gerektiği düşüncesinin yoğunlukla tartışılmaya başladığı dönemde de onun uluslararası ilişkilerin bir alt alanı olduğuna ilişkin anlayış da güçlenmiştir. Nitekim, önemli uluslararası ilişkiler teorisyenlerinden birisi olan Jamer Der Derian istihbaratın uluslararası ilişkilerin en az anlaşılabilir ve teorize edilen konusu olduğunu ileri sürmüştür (Der Derian, 1992). Uluslararası ilişkiler ile istihbarat çalışmaları arasındaki bu algılanan bağ nedeniyle istihbaratın teorik altyapısının oluşturulmasına ilişkin çalışmalar başladığında ilk esinlenilen alan uluslararası ilişkiler teorileri olmuştur (Andrew, 2004).

Bu nedenle, bazı yazarlar bu görüşe katılmasa bile (Fry ve Hochstein, 2005) istihbarat çalışmalarının özellikle kavramlarının ve teorisinin gelişmesinde uluslararası ilişkilerin büyük bir rolü olduğu ve aslında büyük ölçüde uluslararası ilişkilerin bir parçası olduğuna ilişkin çok geniş derlemeler yapılmış, eserler verilmiştir (Scott ve Jackson 2004). Güvenlik çalışmalarının uluslararası ilişkilerin alt alanı olarak kabulünün yaygınlaşmasıyla birlikte de bir uluslararası ilişkiler alt alanı olarak geliştirmiştir. Nitekim, batı alan yazınında istihbarat çalışmalarına ait makalelerin veya kitap özetlerinin çoğu uzun bir süre boyunca dünyaca tanınmış uluslararası ilişkiler dergilerinde çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerde istihbarat kavramına ilişkin çalışma yapanların çoğu realist ekole yakın veya onun bir parçası olduğundan istihbaratın teorisi de bu minvalde gelişmiştir (Pythian, 2008). Yani doğrusu yanlış bir yana istihbarat çalışmaları uluslararası ilişkiler çalışmalarına entegre edilerek götürülmüştür.

Nitekim aşağıdaki program örneklerinde de görülebileceği gibi çoğu lisansüstü program aslında uluslararası ilişkiler programı olarak tasarlanmış, onun altında açılmış veya onun müfredatından çok ağır bir biçimde etkilenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde verilen örnek programlarda

görülebileceği gibi dünyaca ünlü pek çok yüksek öğretim kurumunda istihbarat konusuna ilişkin programlar ayrı bir bilim veya disiplin biçiminde değil, tarih, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi bilim/disiplinlerin alt dalı olarak planlanmışlardır.

2. YÜKSEK ÖĞRETİMDE İSTİHBARAT ÖĞRETİMİ: DÜNYADAN ÖRNEKLER

Yukarıda istihbarat çalışmaları ile diğer disiplinler arasındaki ilişki ve istihbarat öğretiminin akademik dünyada gelişim süreci tartışıldıktan sonra bu bölümde üç önemli ülkedeki örnekler üzerinde durulacaktır. Daha önce son yıllarda istihbarat çalışmaları ve istihbarat öğretiminde önemli bir sıçrama olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, güvenlik çalışmalarının diğer alanlarıyla karşılaştırıldığında istihbarat çalışmalarını konu alan akademik programların sayısının halen epey az olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş döneminde ABD, Kanada, Almanya, İngiltere ve İsrail gibi ülkelerde istihbaratın belli programlarda ayrı ders olarak okutulması 1970'lerin sonlarına kadar nadiren görülmüştür. Fakat, Soğuk Savaş'ın en sert dönemlerinde görev alan istihbarat çalışanlarının emekli olmasıyla birlikte özellikle ABD'de bu kişilerin tecrübelerinden yararlanmak üzere üniversitelerdeki bazı eğitim programlarına derslerin dahil edilmesi bu süreci yavaş yavaş tersine çevirmeye başlamıştır (Rudner 2008). Yine de istihbarat çalışmalarının kendi ihtiyaçları doğrultusunda tutarlı bir biçimde öğretilmesi için gerekli atılım Thomas'ın ufuk açıcı çalışmasıyla başlamıştır. Thomas istihbarat öğretiminin dört yaklaşım çerçevesinde örgütlenmesini önermiştir (Thomas, 1988). Birinci yaklaşım olarak tanımladığı işlevsel yaklaşımda istihbarat çarkı sorgulanmaktadır. Çarkın yeni güvenlik ihtiyaçları çerçevesinde yeniden tanımlanarak çalışılması ve öğretilmesi savunan bu yaklaşımın ana noktası bilgiye ilişkin temel soruların sorulmasında diğer mesleklerden neler öğrenilebileceğine dair analitik bir metodoloji belirlenmesine dayanır. Thomas, ikinci yaklaşımı tarihsel/biyografik yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu yaklaşım istihbarat süreçlerinin doğru ve yanlış kullanımlarının tarihsel örnekler üzerinden çalışılması üzerine inşa edilmiştir. Yani bir kurumun kendi tarihinden başlayarak geçmişteki doğru ve yanlış kararları incelemesi bu yaklaşımın en önemli boyutudur. İstihbarat başarılarını ve başarısızlıklarını, toplama, analiz, uygulama gibi boyutlarıyla tarihsel örnekler üzerinden incelemektedir. Üçüncü yaklaşıma ise yapısal yaklaşım denilmektedir. Yapısal yaklaşım, bir ülkedeki bir istihbarat teşkilatının kurumsal gelişimini,

tarihini, dönüşümünü, bağlı bulunduğu yasaları, diğer teşkilatlarla ilişkilerini ele almaktadır. Dördüncü ve son yaklaşım ise siyasi yaklaşımdır. Siyasi yaklaşım, karar verme süreçlerinde istihbaratın rolünü, istihbaratı üreten kurum ile kullanıcı arasındaki ilişkiyi ve istihbarat etiğini incelemektedir. Siyasi yaklaşımın can alıcı boyutu bilginin ediminden güvenliğin sağlanması için uygulama sürecinin başlamasına kadar geçen sürecin çalışıldığı aşama olmasıdır (Thomas, 1988).

Bu dörtlü yaklaşım elbette Anglosakson dünyasındaki istihbarat öğretimini tamamen etkilememiş olabilir. Çünkü her ülkede istihbarat öğretimini etkileyen gelenekler, eğilimler, kurumsal özellikler, yasalar ve özgün tarihsel deneyimler bulunmaktadır. Örneğin Avrupa ülkelerinin çoğunda hükümetler istihbarata ilişkin konularda akademi ile çalışmaya ve kamu-özel iş birliğine ABD'dekinden daha az yatkındır (Cristescu, 2011). Bu nedenle programların oluşum süreçlerini ve müfredatlarını genellikle ülkedeki genel sosyal bilimler anlayışı ile ilgili kurumların istihbarat çalışmaları ve istihbarat öğretimine yaklaşımlarının belirlediği söylenebilir. Bu nedenle aşağıdaki örneklerin her birisi bu perspektiften ele alınmalıdır.

2.1. İsrail Örneği

Dünyada istihbarat çalışmalarının en önemli gelişme kaydettiği ülkelerden birisi İsrail'dir. İsraili sivil akademisyenler ve eski istihbarat topluluğu mensupları istihbarat çalışmalarının farklı alanlarını konu alan makaleler yazmakta ve bunları uluslararası saygınlığı bulunan dergilerde sıklıkla yayınlamaktadırlar. Bununla birlikte, İsrail'deki istihbarat öğretiminin Anglosakson dünya ile benzerlikleri (üniversitelerde öğretim verilmesi gibi) olduğu kadar özgün tarafları da bulunmaktadır.

Konuyla ilgili alan yazın ve istihbarat öğretimi yapan kurumların web siteleri incelendiğinde İsrail'de istihbarat öğretiminin üç biçimde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır: Kurum içi eğitim, kurum dışı kapalı öğretim ve üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde verilen akademik öğretim. Çalışmanın başındaki kapsam ve sınırlılıklar kısmında ifade edildiği gibi kurum içi eğitim bu makalenin sınırlarının dışındadır. Bu nedenle bu konuya girilmeyecektir.

İsrail'deki istihbarat öğretimi kurum dışı kapalı öğretim programları seçilmiş üniversitelerin sadece "İstihbarat Topluluğu" için hazırladıkları kapalı eğitim programlarından ibarettir. Bunlar arasında en bilinen ve hakkında açık kaynaklardan bilgi toplanabilen örnekler Tel Aviv'deki Bar

Ilan Üniversitesi, Hayfa Üniversitesi ve Kudüs İbrani Üniversitesi'ndeki programlardır. Bunlardan Bar-Ilan Üniversitesi İsrail Ordusu ve İç İstihbarat Teşkilatı yetkililerine disiplinler arası bir lisans derecesi programı sunarken Hayfa Üniversitesi'nde İsrail'deki tüm istihbarat topluluklarının yararlanabildiği bir yıllık bir yüksek lisans programı bulunmaktadır (Pascovich, 2017). Kudüs İbrani Üniversitesi'nde ise Askeri İstihbarat Yetkililerine yönelik bir “akademik mükemmeliyet programı” bulunmaktadır (Ovaida, 2019). Hayfa Üniversitesi'nin kapalı öğretimdeki rolü sadece yüksek lisans programı ile sınırlı değildir. Bu üniversitede İsrail Askeri İstihbaratı Aman'ın sembolünü taşıyan 3 yıllık bir lisans programı bulunmaktadır. Programdaki öğrencilere genel akademik eğitimin yanı sıra ile Orta Doğu Çalışmaları, Uluslararası İlişkiler ve Sosyoloji gibi alanlarda eğitim verilmektedir. Öğrenciler ayrıca Ekonomi, Bilgisayar Bilimleri, Matematik ve Felsefe gibi alanlarda da dersler alarak karma bir öğretim de görebilmektedir. Yine bu üniversitede İsrail Milli Savunma Koleji (İsrail Ordusu için subay yetiştiren kurum) ile iş birliğiyle yürütülen bu programda İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Yüksek Lisansı yer almaktadır. Bununla birlikte ders programları ve içerikleri ilgili üniversitenin web sayfasında bulunmamaktadır.¹

İsrail'de açık istihbarat öğretimi ise üniversitelerin yanı sıra araştırma merkezleri tarafından da verilmektedir. Üniversiteler tarafından açık olarak verilen istihbarat öğretiminin en önemli örnekleri Tel Aviv Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü bünyesinde yürütülen Güvenlik Çalışmaları Yüksek Lisans Programıdır². Ancak, üniversitelerin dışında kalan araştırma merkezlerinin istihbarat öğretimine yaptığı daha büyük görünmektedir. Söz konusu araştırma merkezleri arasında en önemlileri INSS, IICTL, ISIPR, BESA, Herzliya IDC ve JCPS sayılabilir (Kobi ve Kolhbert, 2019).

Bu kurumlar arasında en büyük ve kapsamlı eğitimi veren kurum *Institute for National Security Studies* (INSS)'dir³. INSS başta terörizm, istihbarat, ulusal güvenlik ve uluslararası politika konularında raporlar ve analizler basmaktadır. Bununla birlikte kurumun akademik yayın organı olan “*Cyber, Intelligence and Security*” adlı dergide istihbarat çalışmalarının akademik alanda nasıl yapılması gerektiğinden istihbarat öğretimine kadar

---

¹Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://uhaifa.org/academics/graduate-programs/national-security-studies/national-security-studies-courses>

²Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://secdep.tau.ac.il/courses>

³Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4447>

pek çok alanda önemli çalışma yayımlanmıştır⁴. Bu çerçevede dikkate alınması gereken ikinci kurum İsrail İstihbarat Kültür ve Anma Merkezi'dir. Bu merkez, çatısı altında faaliyet gösteren *Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center* (ITIC) ve *Institute for the Study of Intelligence and Policy* (ISIPR) adlı kurumlar çerçevesinde istihbarat çalışmaları konusuna odaklanan pek çok çalışma yürütülmüştür⁵. Bu kurumlardan ilkinin istihbarat çalışmaları üzerine yayımlanmış kitap ve raporları bulunurken⁶ özellikle ISIPR'ın istihbarat çalışmalarında metodoloji başta olmak üzere önemli konuları işleyen bir süreli yayını vardır (Pascovich 2017).

Bu kurumların dışında Begin-Sadat Stratejik Araştırmalar Merkezi (BESA) ve Kudüs Araştırmalar Merkezi (JCPA) de istihbarat öğretimine katkıda bulunan merkezlerdir. Kudüs Araştırmalar Merkezi İsrail'in güvenliği, uluslararası hukuk ve bölgesel sorunlar konularına odaklanırken, Tel Aviv'deki Bar Ilan Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren BESA ulusal güvenlik, dış politika ve Orta Doğu sorunları konularına yoğunlaşmaktadır⁷. Ayrıca Herzliya Disiplinler Arası Merkezinde terörizmle mücadele üzerine inşa edilen bir Siyaset Bilimi lisans programı bulunmaktadır. Bu programda terörizm, terörizmle mücadele, risk analizi, istihbarat analizi, ulusal güvenlik gibi konularda dersler verilmektedir⁸.

İsrail'de ister üniversitelerdeki ister araştırma merkezlerinde verilen öğretimin üç dikkat çekici yanı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu eğitim kurumlarında çalışan personelin içinde eski istihbarat topluluğu mensuplarının ve emekli subayların oransal yoğunluğudur (Kobi ve Kohlburt, 2019). Başta INSS olmak üzere özellikle araştırma merkezlerinde istihbarat çalışmaları ile ilgili çalışanların çoğu eski İsrail ordusu veya istihbarat teşkilatları çalışanlarıdır. Bu oran ABD ve İngiltere'deki benzerlerine göre son derece yüksek görünmektedir. İkincisi ise bu kurumların sıklıkla istihbarat konulu çalıştay, konferans, kongreler düzenleyip, süreli yayınlar ve raporlar çıkararak alan yazında ciddi bir etki yapıyor olmasıdır. Örneğin INSS'nin doğrudan istihbarat çalışmaları üzerine çıkardığı *Studies in Intelligence Dergisinin* yanı sıra yukarıda adı geçen kurumların yılda birden çok kez istihbarat temalı yayın yaptığı ve etkinlikler

---

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.inss.org.il/publication/cyber-intelligence-security/>

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.terrorism-info.org.il/en/about/>

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.terrorism-info.org.il/en/c/methodology/>

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://besacenter.org/about/mission/#.WJL4ehsrLIU>

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.ict.org.il>

düzenlediği görülmektedir. Üçüncü özgün yanı ise ABD ve İngiltere'deki örneklerin tersine İsrail'deki kurumların ders içeriklerine ulaşılmasının en azından açık kaynak ve internet üzerinden son derece güç olduğudur. Derslerin adları zaman zaman belirtilmesine rağmen içeriklerine ve dersleri verenlere ilişkin bilgiler genellikle kapalı tutulmaktadır.

2.2. İngiltere Örneği

İngiltere'de modern istihbarat teşkilatının kuruluşu 1909 yılına tarihlendirilebilecek olsa da akademik bir çalışma alanı olarak konunun gündeme gelmesi 1970'lerin ortasını bulmaktadır. Bu durum İngiltere gibi 20. Yüzyılın önemli bir kısmı boyunca istihbarat servisi olduğunu bile kabul etmeyen bir devlet için normal görünmektedir (Moran, 2011). İngiltere'de bu tarihten önce de istihbarat olgusuna dair çok sayıda kitap basılmış olsa da istihbaratın bir akademik çalışma alanı olarak ortaya çıkmasını sağlayan eserler bu tarihlerde yayımlanmıştır (Goodman, 2006). 1980'lere kadar İngiliz istihbarat yazınında akademik çalışmaların çoğu bir grup tarihçi tarafından verilmiş olsa da ünlü İngiliz istihbarat tarihçisi Christopher Andrew'un 1986'da *Intelligence and National Security* dergisini kurması önemli bir adım olmuştur. Bugün alanın en önemli dergilerinden birisi olan bu süreli yayın, uluslararası ilişkiler ile istihbarat çalışmalarının birlikte ilerlemesinin önemli bir örneği olmuştur (Scott, 2007).

İngiltere istihbarat yazınına ABD'den daha erken tarihlerden itibaren katkı yapmaktadır. Bununla birlikte İngiltere'de istihbarat öğretimi veren kurumlarda çalışan eski istihbarat topluluğu çalışanlarının sayısının ABD'ye göre daha azdır (Marrin, 2012). Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi 1989 tarihli "Resmi Sırlar Yasası'nın" görevdeki ve eski istihbarat kurumu çalışanlarını yaptıkları işler ve eski kurumları hakkında konuşmaktan uzak tutan düzenlemeler içermesidir (Goodman, 2006). Ayrıca İngiliz Üniversitelerindeki hâkim yaklaşım, özellikle analizci eğitiminin istihbarat servislerinin kendilerine bırakılması gerektiğidir (Gearon, 2015). Bu nedenle, eski kurum çalışanlarının ancak belli konularda ve az sayıdaki örnekte istihbarat öğretimine dahil olduğu görülmektedir. İngiltere'deki bu genel yaklaşım, istihbarat çalışmaları alanının daha çok arşiv metinleri üzerinden çalışılan örnek olayları (büyük çoğunlukla İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'ın belli bir dönemindeki gelişmeleri kapsayacak şekilde) kapsayacak şekilde gelişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda bakıldığında istihbarat çalışmalarının İngiliz ekolünün en belirleyici özelliğinin örnek

olayları ele alarak, istihbaratın dış politika veya stratejik kararları nasıl etkilediği üzerine eğilmesi olduğu söylenebilir (Goodman, 2006).

Bu genel yaklaşımın sonucunda İngiltere’de istihbarat öğretimi, büyük ölçüde lisansüstü seviyede yapılmaktadır. Lisans düzeyinde ayrı bir istihbarat çalışmaları programı bulunmamakla birlikte bazı üniversitelerin uluslararası ilişkiler, tarih, savaş çalışmaları ve siyaset bilimi gibi bölümlerinde istihbarat konulu dersler ve kısa süreli eğitim modülleri göze çarpmaktadır (Scott, 2007).

Aşağıda belli başlı örneklerle ilişkin aktarılabilecek bilgilerden de anlaşılacağı gibi lisansüstü seviyedeki istihbarat çalışmaları programları ise uluslararası ilişkiler, savaş çalışmaları ve uluslararası güvenlik ve tarih gibi programların altında yer almaktadır. Ek’teki tablolarda yer alan program detaylarından da anlaşılacağı gibi bu programlar İngiliz istihbarat topluluğuna çalışan yetiştirme odaklı değildir. Tersine çok büyük ölçüde istihbarat konusunda çalışan akademisyen geliştirmeye yönelmişlerdir. Öyle ki; İngiltere’de nadiren görülen akademi - istihbarat topluluğu doğrudan iş birliği örnekleri bile doğrudan istihbarat çalışmaları programı açarak sadece kurum çalışanlarına öğretim verecek şekilde örgütlenmemiştir. Örneğin, İngiliz istihbarat topluluğu eğitim verdiği açıkça ilan edilen *King’s College*’ın programında dahi yüksek lisans programı “Savaş Çalışmaları Bölümünün” altında açılmış olan özel bir istihbarat ve uluslararası güvenlik eğitim modülünün zorunlu fark dersleriyle verilmektedir (Goodman ve Omand, 2008). Bu modülün altındaki derslerin çoğu İngiliz tarihine ilişkin tarihsel örnek olaylar sunmaktadır. Özetle, İngiliz sisteminde İstihbarat Çalışmaları Yüksek Lisans Programları mevcut uluslararası ilişkiler programları veya o çerçevede tanımlanmış geniş Uluslararası Güvenlik Programları içinde yer alan istihbarat odaklı lisansüstü eğitim modülleri olarak tasarlanmıştır. İstihbarat çalışmaları odaklı programların olduğu yerlerde ise bu programlar akademisyen geliştirmeye odaklı programlar olup, dorudan istihbarat uygulayıcılarını hedef alan şekilde geliştirilmemiştir. Aşağıda İngiltere’de istihbarat çalışmaları alanında yüksek öğretim yapan en önemli kurumlar ve genel özellikleri şöyle sıralanabilir.

İngiltere’de yer almamasına rağmen Birleşik Krallık’ta yer aldığı için İngiliz Ekolü içinde değerlendirilebilecek ilk önemli kurumda Galler’de bulunan Aberystwyth Üniversitesi’dir. Dünyada bilinen ilk Uluslararası İlişkiler Kürsüsü’nün kurulması nedeniyle müstesna bir yere sahip olan bu

eğitim kurumu, istihbarat çalışmaları ve istihbarat öğretimi alanında da özel bir yere sahiptir. Bu özel yerin temel nedeni, 1991'den beri müfredatında istihbarat çalışmalarına yer vermesi nedeniyle bu alanda yüksek öğretimdeki ilk örneği oluşturmasıdır⁹. Aberystwyth Üniversitesi'nde sadece istihbarat çalışmaları programı halen yoktur. Bununla birlikte temelde bir uluslararası ilişkiler programı gibi hazırlanmış ancak her yıl en az bir zorunlu istihbarat çalışmaları içerikli ders olan üç yıllık bir lisans programı ve yine bir uluslararası ilişkiler programı gibi düzenlenmiş fakat güvenlik ve istihbarat içerikli dersleri bulunan bir yüksek lisans programı bulunmaktadır¹⁰.

Aberystwyth Üniversitesi tarihsel olarak ilk çalışmaları başlatmış olsa da İngiltere'de en popüler ve önemli istihbarat çalışmaları eğitimi Londra King's College'da verilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi İngiliz istihbarat topluluğu ile doğrudan bağlantılı çalışan tek üniversite olma niteliği onun diğerlerinden daha fazla ön plana çıkmasına neden olsa da bu üniversitede de doğrudan ve tek başına bir istihbarat çalışmaları programı bulunmamaktadır. Tersine, "Savaş Çalışmaları Bölümü" altında açılan bir yıllık bir yüksek lisans programı mevcuttur. Ancak, bu programı diğerlerinden ayıran tek özellikle istihbarat topluluğu ile olan yakın ilişkisi değildir. ABD ve İsrail'deki benzerleri gibi istihbarat konulu etkinlikler düzenlemekte ve analizler/raporlar yayınlamaktadır. Bu çerçevede kurulan *The King's Intelligence and Security Group* adı forum istihbarat çalışmalarının farklı boyutlarını çalışan akademisyenleri bir araya getirmeyi ve çalışmaları yayınlamak için platform sağlamaktadır¹¹.

Bilinen örnekler arasında İngiltere'deki üniversitelerde doğrudan yüksek lisans programı açan ilk üniversite Salford Üniversitesi'dir. Bu üniversitedeki yüksek lisans programı üç dönemlik bir modül olarak tasarlanmıştır. Bu modülün ilk döneminde istihbarattaki genel sorunları ele alan derslerin yanısıra çatışma ile bağlantılı dersler yer almaktadır. İkinci dönemden itibaren Orta Doğu, terörizm, güvenlik ve strateji konulu dersler yer almakta son dönemde ise lisans üstü tezi hazırlanması zorunlu tutulmaktadır. Üniversite bünyesinde bu dersleri veren ve çalışma alanı doğrudan istihbarat olan az sayıda akademisyen bulunsa da program çerçevesindeki dersler üniversitenin farklı bölümleri tarafından

---

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.aber.ac.uk/en/interpol/research/research-centres-and-institutes/ciiss/studying/>

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://courses.aber.ac.uk/postgraduate/war-intelligence/#careers>

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.kcl.ac.uk/research/intelligence-and-security>

desteklenmektedir. Bu üniversiteyi benzerlerinden ayıran en önemli özelliklerden birisi *Grey Dynamics* adlı bir özel istihbarat şirketi ile iş birliği yaparak programa kayıt yaptıran öğrencilere güvenlik, jeopolitik, savunma ve casusluk gibi bu şirkette staj yapma olanağı sunmasıdır.

İngiltere’de bir başka önemli yüksek lisans programlarından birisi Brunel University İşletme Fakültesi bünyesindeki “İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Programıdır”. Bu program Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü altında yürütülen bir yıllık bir programdır. Üniversite bünyesinde faaliyet gösteren *Brunel Centre for Intelligence and Security Studies* isimli bir merkez bulunmaktadır. Programdaki dersler bu merkezin personeli tarafından verilmektedir. Merkezin beş çalışanı da sosyal bilimlerin farklı alanlarından gelen ancak herhangi istihbarat teşkilatında daha önce görev almamış, bununla birlikte istihbarat çalışmaları alanında çok sayıda makale üretmiş kişilerdir¹².

2008 yılından bu yana öğrenci alan Buckingham Üniversitesi Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Programı yine dikkat çekici bir program sunmaktadır. Program bir yıllık lisansüstü öğretim sunmaktadır. Derslere girenlerin büyük çoğunluğu kısmı sivil akademilerden gelmesine rağmen programın başında bulunan kişi emekli ve tecrübeli bir istihbarat çalışandır. Ancak eski deneyimlerinin yanı sıra akademik çalışmalar yapmış ve akademik unvan elde etmiştir¹³. Elbette, İngiltere’deki programlar bu örneklerle sınırlı değildir. Ancak önde gelen bu örneklerin genel bir analizi İngiltere’deki programlar hakkında yeterli bir sunmaya yetmektedir.

İngiltere’deki istihbarat öğretiminin en önemli karakteristiği ülkenin özgün istihbarat anlayışından kaynaklanan akademi - istihbarat topluluğu ayrımıdır. Her ne kadar son yıllarda bu iki topluluk arasındaki duvarların kaldırılması için girişimler artsa bile üniversitelerin istihbarat topluluğuna çalışan yetiştiren kurumlar olmaktan uzak durmaya, istihbarat topluluğunun da akademiden doğrudan beslenmeye yönelmediği anlaşılmaktadır. Dünyaca ünlü pek çok üniversiteye sahip olmasına rağmen üniversite sayısı ile karşılaştırıldığında istihbarat öğretimi programı olanların sayısı görece olarak azdır. İstihbarat öğretimi yapan kurumların ders programları da büyük ölçüde ABD ve İsrail’dekinden farklıdır. İngiltere’deki araştırma

---

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.brunel.ac.uk/study/postgraduate/Intelligence-and-Security-Studies-MA>

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz: https://www.buckingham.ac.uk/programme-specs/?course_code=PMAF1PSI

merkezlerinden alınan destek de görece olarak az olsa da gelişme yolunda olduğu söylenebilir (Marrin, 2012).

2.3. ABD Örneği

Çalışmanın başında belirtildiği gibi istihbarat çalışmaları ve istihbarat öğretiminin gelişiminde aslan payına ABD'nin sahip olduğu söylenebilir. ABD'de yüksek öğretim ile istihbarat eğitim ve öğretimi arasındaki ilişki Sherman Kent'in Merkezi İstihbarat Teşkilatında (Central Intelligence Agency / CIA) 1950'li yıllarda istihbarat analizi için kurmuş olduğu hizmet içi eğitimden başlayarak tartışılmalıdır. Bununla birlikte bu tartışmaların uzun bir geçmişi olmasına rağmen ABD'de istihbarat öğretiminin sivil alanda yaygınlaşmasının ve istihbarat çalışmalarının sıçrama yapmasının son otuz yılda gerçekleştiği söylenebilir. Bu sıçramanın yedi temel bileşeni vardır: İstihbarat kurumlarının desteğiyle akademik çalışmaların önünün açılması; çalıştay/sempozyum/kongre gibi akademisyenler ile istihbarat topluluğunun önde gelen temsilcilerini bir araya getiren etkinliklerin düzenlenmesi; ulusal çapta başlayıp uluslararası alana genişleyen süreli yayınların ortaya çıkması; istihbarat öğretiminin üniversitelerde yaygınlaşması; bu öğretim sonucunda kendisine ABD istihbarat topluluğunda kariyer olanağı bulabileceğini düşünen bir topluluğun oluşması; devletin bazı sivil üniversitelere ve araştırma merkezlerine istihbarat konulu projelerde fon sağlayarak konunun farklı boyutlarının akademik olarak çalışılmasına olanak tanınması ve tüm bunların sonucu olarak her yıl istihbarat olgusunun farklı yönlerini içeren onlarca kitabın basılmasıyla ortaya çıkan dev kitaplıklar. Bu bileşenlerin ortaya çıkması elbette çok kısa bir süre içinde olmamıştır.

ABD'de istihbarat çalışmalarının gelişimine önceden istihbarat kurumlarında çalışanların, gazetecilerin ve konuya ilgi gösteren bazı akademisyenlerin üst üste eserler kaleme alması büyük katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte istihbarat çalışmalarının gelişimi sadece bu akademisyenlerin katkısıyla gelişmemiştir. İstihbarat çalışmaları konusunda süreli yayınların çıkmaya başlaması ve akademik birliklerin istihbarat çalışmalarına ilişkin alt alanlar tanımlaması da dikkate değer bir katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda aslında ilk örnek 1985'te Kanada'da kurulan *The Canadian Association for Security and Intelligence Studies* (CASIS)'tir. Bu birlik, konuyla ilgili çalışan akademisyen, uygulayıcı, hükümet yetkilileri gibi kişiler için bir forum niteliğindedir. Kanada'daki forumun kurulmasından hemen sonra aynı yıl ABD'de *International Studies*

Association (ISA) çatısı altında “İstihbarat Çalışmaları Kısmı” kurulmuştur (Rudner, 2008).

Birliklerin kurulması üniversitelerde istihbarat konulu derslerin ve programların çoğalmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin neticesinde 1990’lı yıllarda CIA ve ABD Ordusu iki büyük sempozyum düzenleyerek istihbarat öğretiminde programların ve ders içeriklerinin hazırlanmasına öncülük etmiştir. Ancak Soğuk Savaş sona ermiş olmasına rağmen 1990’ların başı istihbarat öğretimi açısından tam bir şeffaflık bir dönemi olarak tanımlamayacaktır. Bu yıllarda ABD’de istihbarat çalışmaları daha açıkça tartışılmaya başlasa da konunun akademik ölçekte çalışılması ile gizlilik unsuru arasındaki dengenin gözetilmesi ilk önemli sorun olmuştur. Nitekim, istihbarat faaliyetlerine ve kurumlarına zarar vermeden, gizlilik derecesi bulunan bilgiler kullanılmaksızın, açık kaynaklar ve akademik araştırma yöntemlerine dayanarak istihbarat çalışmalarının nasıl geliştirilebileceği önemli bir gündem maddesi olmuştur. Bu tartışmaları aşabilmek için kendisi CIA’nın eski “Akademik İşler Koordinatörü” olan A. Hulnick bir öneri geliştirmiştir. Hulnick’e göre istihbarat topluluğu ile akademisyenlerin aynı forumda bulunarak karşılıklı görüş alışverişinde bulunmaları ve ortak forumlarda bir araya gelmeleri istihbarat öğretimini güçlendirecektir. Bu girişim daha önce Kanada’da işe yaradığı için bu örneğin tekrarı faydalı olacaktır (Hulncik, 1991).

Bu öneriden iki yıl sonra 1993’te CIA geniş çaplı bir forum düzenlemiştir. Bu forum bazı çalışmaları hızlandırmış olsa da istihbarat öğretimindeki asıl gelişme bir sonraki sempozyumdan sonra olmuştur. Haziran 1999’da ABD Ordusu’nun düzenlediği sempozyumda ABD’deki farklı üniversitelerde istihbarat dersleri okutan sivil veya emekli kurum personelleri bir araya gelmiştir. Bu toplantıda ders izlencelerinden kaynaklarına, bireysel tecrübelerden istihbarat tanımının yapılmasına, istihbarat çarkının işleyişinden örnek olayların anlatılmasına, üniversite kampüsünde karşılaşılan sorunlardan öğrenci profiline kadar pek çok önemli başlık tartışılmıştır (Joint Military Intelligence College, 1999). Bu toplantılar farklı kurumların öncülüğünde bir süre daha devam etmiştir.

Nihayetinde 2004 yılında Pennsylvania’daki Mercyhurst College’da yapılan “6. Uluslararası İstihbarat Üzerine Yıllık Uluslararası Kollokyum’da” istihbarat çalışmalarını tek bir disiplin etrafında toplamak üzere bir birlik oluşturulması kararı alınmıştır. “İstihbarat Eğitimi için

Uluslararası Birlik” (*The International Association for Intelligence Education / IAIE*) adı verilen bu birlik başlangıçta sadece ABD’deki üniversiteleri kapsamıştır. Fakat İngiltere’den üyeler de bu birliğe dahil olmuştur (Michael ve Kornbluth, 2019). Temel hedefi farklı kurumlarda verilen istihbarat eğitimi, öğretimi ve araştırmayı geliştirmek ile akademiye ortak faaliyetleri artırmak olan bu birlik istihbarat öğretimi standardize etmek için oluşturulan bir dizi kural ve müfredat ilkesi geliştirmiştir. Diploma, sertifika, yandal belgesi veren kurumlar için istihbarat öğretimine dahil edilmesinde fayda görülen temel alanları bir araya getiren IAIE bir tür standardizasyon kurumu gibi çalışmaktadır. Halihazırda The Citadel, Patrick Henry Koleji, Oklahoma Üniversitesi, Texas Üniversitesi ve Leicester Üniversitesi gibi üniversiteler bu kurumdan sertifika almıştır¹⁴.

Son otuz yılın hikayesinin kısaca yukarıdaki gibi özetlenebileceği ABD’de istihbarat öğretimi üç ana koldan yürütülmektedir: Resmi güvenlik kurumlarına bağlı yüksek öğretim kurumlarında bulunan programlar, sivil üniversitelerde bulunan programlar ve bir üniversiteye bağlı olmaksızın araştırma merkezlerinde (*think tank*) bulunan programlar.

Birinci kategoriye giren eğitim kurumları ve programlar ABD istihbarat topluluğunu oluşturan kurumlardır. Bu kurumların kendi bünyesindeki hizmet içi istihbarat eğitimlerinin yanı sıra istihbarat öğretimi yaptıkları da görülmektedir. Bu çerçevedeki kurumlar denilince ilk akla gelenler Milli İstihbarat Üniversitesi (MİÜ)¹⁵ ve Güney Carolina Askeri Koleji’dir. Bunlara ek olarak İstihbarat Servislerinin bünyesindeki araştırma kurumları tarafından da (Örneğin, *The CIA Center for the Study of Intelligence*¹⁶) öğretim sağlanmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi ABD’de doğrudan devlete ve istihbarat teşkilatlarına bağlı olarak öğretim faaliyeti gösteren en önemli kurum ise MİÜ’dür. Kökleri 1961 yılında Savunma Bakanlığı bünyesinde kurulan Savunma İstihbarat Teşkilatı’na dayanan bu eğitim kurumu 1962’de Savunma İstihbarat Okulu’na dönüşmüştür. 1973 yılından itibaren Stratejik İstihbarat Yüksek Lisansına ilişkin bir pilot program kurulmuş, 1980’den itibaren diploma verir hale gelmiştir. 1983’te “Savunma İstihbarat Koleji” olarak adı değişmiş 10 yıl sonra iste “Müşterek Askeri İstihbarat Koleji”

---

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.iaie.org/page/CertifiedCoursesPrograms>

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.dia.mil/Training/National-Intelligence-UniversityNIU/>

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.cia.gov/library/center-forthe-study-of-intelligence>

adını almıştır. 1997'den itibaren istihbarat alanında lisans derecesi vermeye hak kazanan bu kurum dört yıllık lisans eğitimi verebilmektedir. Mezunları ABD istihbarat topluluğu içinde mesleki yaşamlarını sürdürebilmektedir. 2006'da kurumun adı tekrar değişmiş ve "Milli Savunma İstihbarat Koleji" adını almış ve nihayetinde 2011 yılında bugünkü adı olan MIÜ'ye dönüşmüştür¹⁷. Üniversite lisansın yanı sıra yüksek lisans diploması da vermektedir.

Bu kategorideki diğer bir önemli kurum ise Güney Carolina Askeri Koleji (yaygın olarak bilinen adıyla Citadel)'dir. Resmi bir askeri kolej olan *The Citadel*'de dört yıllık İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları ana dal lisans programı ve bir yüksek lisans programı bulunmaktadır¹⁸. Bu programlar ABD istihbarat topluluğu için tasarlanmıştır. Bir yandan kamu kurumlarında görev alacak personeli yetiştirmek hedeflenirken diğer yandan da öğrencilere ek eğitim verilerek vizyonlarının genişletilmesi hedeflenmiştir. Öğrencilere genel istihbarat, askeri istihbarat, Çin araştırmaları ve terörizmle mücadele istihbaratı konularında öğretim vermeye odaklanan bu kurumun ders detayları açıklanmamakla birlikte dünyaca ünlü isimlerin ders verdiği görülebilmektedir.

İkinci kategori olan sivil üniversiteler kendi içinde ikiye ayrılabilir: Doğrudan istihbarat topluluğundan destek alarak geliştirilen ve istihbarat topluluğu ile organik ilişkiye sahip üniversiteler ve bunun dışında kalan sivil üniversiteler. ABD'de istihbarat topluluğu ile organik ilişkisi bulunan üniversiteler arasında iki tanesi ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi "Mississippi Üniversitesi İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Yandal Programıdır". Bu üniversitede 2008'de İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Merkezi (İGÇM) kurulmuş, daha sonra bu merkez 2012'da ABD Savunma İstihbarat Ajansı (Defense Intelligence Agency / DIA) tarafından Akademik Mükemmeliyet Merkezi unvanına uygun görülmüştür. Bu değişimden sonra bu programın saygınlığı artmış ve pek çok devlet kurumundan fon almaya başlamıştır. IAIE'den sertifika almaya kazanan ilk program olan Mississippi Üniversitesi'ndeki İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları (İGÇ) Programında öğrenciler Amerikan istihbarat topluluğuna çalışan kazandırmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu nedenle istihbarat topluluğu tarafından istihdam edilme sürecinde öncelik tanınan mühendislik, yabancı diller, bilgisayar, fen

---

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://ni-u.edu/wp/about-niu/niu-history/>

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.citadel.edu/college-transfer-program/intelligence-security-studies/requirements-for-iss-major/>

bilimleri ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarda okuyan öğrencilere yan dal olarak İGÇ teşvik edilmektedir. Bu programdaki öğretim faaliyetlerine katılan ekibin tamamı eskiden ABD ordusu veya istihbarat teşkilatlarında çalışmış ve daha sonra doktora çalışmalarını istihbarat alanı üzerine yapmış kişilerden oluşmaktadır. Başta kongre, sempozyum ve çalıştay olmak üzere çok sayıda etkinlik düzenleyebilen bu programın öğrenci sayısı da benzerlerinin üzerindedir. Mississippi Üniversitesi'ne benzer bir statüye sahip bir başka üniversite Oklohama Üniversitesi'dir. Üniversite, 2014 yılında İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Merkezi kurmuştur. Daha sonra aynı Mississippi Üniversitesi gibi DIA tarafından destek almaya başlayan bu merkez bugün ABD istihbarat topluluğunun tüm önemli kurumlarıyla doğrudan ortaklıklara sahiptir. Bu programda Mississippi Üniversitesindeki benzer bir yandal gibi tasarlanmıştır. Burada da fen bilimleri, teknoloji, mühendislik, matematik, sosyal bilimler, davranış bilimleri ve önemli dillerde okuyan öğrenciler bu yandala teşvik edilmektedir. IAIE tarafından onaylanan bir lisans diplomasının yanı sıra Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı çerçevesinde ek dersleri tamamlayarak bir İstihbarat ve Uluslararası Güvenlik odaklı bir yandal yüksek lisans diploması da verebilmektedir.

İstihbarat topluluğu ile organik ilişkisi olmayan çok sayıdaki üniversite arasında ise şu örnekler öne çıkmaktadır. Sivil üniversitelerde İstihbarat ve Uluslararası Güvenlik Çalışmaları denilince ilk akla gelen lisans programlarından birisi Patrick Henry Koleji tarafından verilmektedir. Bir hayli geniş bir kadroya sahip bir Stratejik İstihbarat Fakültesi'nin bulunduğu üniversite çerçevesinde yer alan ana dal lisans programında istihbarat kurumları, politika yapımında istihbaratın rolü, modern istihbarat veri toplaması, analiz teknikleri, ABD istihbarat tarihi, istihbarat araştırma ve analizi, terörizmle mücadele, uluslararası ilişkiler ve İKK gibi dersler yer almaktadır¹⁹. Benzer statüdeki bir başka üniversite Mercyhurst Üniversitesi Tom Ridge "İstihbarat Çalışmaları Okuludur". Bu okul ABD'de devlet destekli üniversiteler dışındaki bir üniversitede ilk kez kurulan istihbarat çalışmaları lisans programı olması nedeniyle önemlidir. Kamu ve özel sektörde istihbarat analizcisi yetiştiremeye dönük bir programı olan bu okulda da öğretim yabancı diller, bilgisayar bilimleri, uluslararası ilişkiler gibi alanlarla birleştirilmek suretiyle disiplinler arası bir program olarak tasarlanmıştır. Yine bir yandal programına sahip diğer bir üniversite Texas

---

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.phc.edu/strategic-intelligence-national-security-major>

Üniversitesi'dir. Siyaset Bilimi programı çerçevesinde açılan derslere ek olarak alınan istihbarat odaklı derslerin tamamlanmasıyla "İstihbarat ve Uluslararası Güvenlik Çalışmaları" alanında lisans ve lisansüstü diploma verilebilmektedir. Üniversite'de kurulan "Center for Intelligence and National Security" isimli merkez çerçevesinde dersler verilmektedir. İstihbarat ve Uluslararası Güvenlik Çalışmaları programında verilen dersleri veren öğretim üyeleri bu merkez tarafından istihdam edilmektedir. Göreli olarak yeni hayata geçen bu program, bir hayli geniş bir ders yelpazesine sahiptir²⁰. Kansas Üniversitesi'nde de Siyaset Bilimi Bölümü çerçevesinde "İstihbarat ve Uluslararası Güvenlik Çalışmaları" yandal programı bulunmasına rağmen diğer benzerleriyle karşılaştırıldığında geride kalmaktadır²¹. Bu bağlamda verilebilecek son örnek ise Georgetown Üniversitesi, Dış Hizmetler Okulu, İstihbarat Odaklı Güvenlik Çalışmaları Programı'dır. Bu program aslen bir Güvenlik Çalışmaları yüksek lisans programı olmasına rağmen program içinde istihbarat odaklı dersler alınarak iki yıllık bir yüksek lisans eğitimi sonucunda ayrı bir diploma almak mümkündür. İstihbarat odaklı program, istihbarat disiplinleri, toplama, analiz, örtülü ve açık istihbari faaliyetler gibi teknik hususlar kadar şeffaflık, etik, insan hakları gibi konularda da dersler içermektedir²².

Üçüncü kategori ise ABD'deki büyük araştırma merkezlerinde faaliyet gösteren çalışma gruplarının istihbarat öğretimine katkısından ibarettir. Bu konuda ilk akla gelen örnek *Rand Corporation*'dir. ABD'de başta Savunma Bakanlığı olmak üzere askeri kurumlardan fon temin ederek projeler yapan bu kuruluşun bünyesinde yapılan çalışmalar istihbarat öğretimi ve istihbarat çalışmalarına önemli katkılarda bulunmaktadır²³. *Rand Corporation* dışında Maryland Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar ve Güvenlik Çalışmaları Merkezi²⁴ ve CSIS²⁵ gibi kuruluşlar doğrudan istihbarat öğretimi yapmasalar dahi bu konuyla ilgili etkinliklerin düzenlenmesinde ve yayınların yapılmasında aktif rol oynamaktadırlar.

---

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.utep.edu/liberalarts/criminal-justice/academic-programs/graduate/ms-intelligence-and-national-security-studies.html>

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://catalog.ku.edu/liberal-arts-sciences/political-science/intelligence-minor/#minorrequirementstext>

²² Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://css.georgetown.edu/ssp>

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.rand.org/topics/intelligence-analysis.html>

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://cissm.umd.edu/research-impact/publications/future-intelligence-analysis-volume-i>

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.csis.org/topics/intelligence>

Özetle, ABD'deki istihbarat öğretiminin dünyanın diğer örneklerine göre çok daha ileride olduğu söylenebilir. Fakat bu durum sadece ABD'nin bu konuya daha fazla kaynak tahsis etmesinden kaynaklanmamaktadır. ABD'deki istihbarat topluluğu sivil alanla iş birliği yapmaya diğer örneklerden daha fazla eğilimlidir. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'de yaşanan istihbaratta reform gerekliliği düşüncesinin etkisi mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Bununla birlikte, 60 yıllık bir tartışma süreci ve tecrübe birikiminin ABD örneğinin oluşmasında etkili olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.

2.4. İstihbarat Çalışmaları Müfredatlarının Karşılaştırılması

Thompson'un dört kategorili yaklaşımı çerçevesinde temelleri atılan, ülkelerin kendi deneyimleri ile yoğrulmuş, her bir örneğin yek diğerini etkilediği ancak nihayetinde ihtiyaçlara göre zaman içinde değişen programların genel özellikleri incelendiğinde karşımıza çıkan hususlar şöyle özetlenebilir.

Bir kere istisnaları bir kenara koyarsak hiçbir üniversitede sadece istihbarat konularına odaklanan bir lisans programı bulunmamaktadır. Mevcut programların çoğu bir üniversitede kurulmuş olan bir "araştırma merkezi" veya "uluslararası ilişkiler, güvenlik çalışmaları, siyaset bilimi, savaş çalışmaları, tarih" gibi diğer fakülteler veya bölümlerin çerçevesinde açılmıştır.

Bu çerçevede lisans düzeyindeki programlarda matematik ve fen bilimleri alanlarında bilgi sahibi olmak, teknolojik ilerlemeleri değerlendirebilecek kapasiteye ulaşmak, en az bir yabancı dil öğrenmek, düşüncelerini yazılı ve sözlü olarak ifade edebilmek, mevcut ve olası tehditleri değerlendirebilmek ve istihbarat stratejileri anlayabilmek gibi program çıktılarının ulaştırılması hedeflendiği görülmektedir. Bu çıktılar programda öğretim sağlayan kurumların kapasitelerine göre değişmekle birlikte temel müfredat konularına ana hatlarıyla yansıtılmıştır. Bunun sonucunda lisans programlarında istihbarat tarihi, istihbarat örgütleri, istihbarat planlaması, istihbaratın toplanması, istihbarat analizi ve istihbarata karşı koyma başta olmak üzere ana derslerin yer aldığı görülmektedir.

İstihbarat öğretimi yapan okullarda istihbarat çalışmaları genellikle yandal şeklinde planlanmıştır. İstihbarat öğretiminin ana dal olarak planlandığı kurumlarda lisans seviyesinde hazırlanan müfredatlar genellikle tarih, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi alanların dersleriyle

tamamlanmaktadır. Yandal olarak hazırlanan müfredatlara teşvik edilen öğrenciler ise mühendislik, bilgisayar bilimleri, yabancı diller gibi alanlar arasından seçilmektedir. Bu durumun, çoğunlukla öğrencilerin mezuniyet sonrası istihdam olanakları bulabilmesiyle ilgili olduğu düşünülebilir. Ancak, programlar incelendiğinde neredeyse tamamının istihbarat topluluğunun ihtiyaçları doğrultusunda davrandıkları görülmektedir. Günümüz dünyasında siber alanın ve başka devletlerin (ulusların) anlaşılabilmesi için bilgisayar becerileri ve önemli yabancı dillerin bilinmesi gibi nitelikler ön plana çıktığından aslında üniversiteler mezuniyet sonrasında hep öğrencilere iş olanağı yaratmayı hedeflemekte hem de istihbarat topluluğunun ihtiyaç duyabileceği nitelikli elemanları hazırlamaktadırlar (Glees, 2015).

Bununla birlikte, lisansüstü seviyesinde müfredat daha çok istihbarat çalışmaları disiplini temelli hazırlanmaktadır. Lisansüstü programlar lisansa göre daha fazla uzmanlık gerektirecek alanlar olarak planlanmıştır. En az bir yıl süren ders aşamasının yanı sıra araştırma projeleri veya bitirme tezlerini içeren lisans üstü programlarda nitel ve nicel istihbarat analizi becerilerinin geliştirilmesi üzerine çalışmalar yürütülmesi yaygın bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Dersler istihbarat çalışmalarının özel alanlarında uzmanlaşmanın yolunu açacak şekilde planlanması hem sivil alanda konuya ilgi duyanlar hem de istihbarat topluluğunun bir ilgilendiği bir konuda uzmanlaşmayı hedefleyenlere kendilerini geliştirme olanağı sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda tipik bir istihbarat çalışmaları lisansüstü programının üç öğrenimsel öge taşıdığı görülmektedir. Temel dersler, türdeş dersler ve seçmeli dersler.

Bunlardan temel dersler, istihbarat çalışmalarında ileri çalışmalar yapılabilmesi için entelektüel temelleri sağlayacak istihbarat konularıdır. “Karşılaştırmalı İstihbarat Sistemleri” (sinyal istihbaratı, istihbarata karşı koyma, mali istihbarat, istihbarat analizi, görüntü istihbaratı); İstihbarat ve Devlet İdaresi (farklı ülkelerin dış ve güvenlik politikalarında istihbaratın yeri; istihbarat kurumlarının çalışma ilkeleri vb); “İstihbarat Stratejileri ve Operasyonlar” (terörizm, casusluk, kitle imha silahlarının yayılması gibi sorunlarla mücadele ederken taktik ve stratejik istihbarattan nasıl yararlandığı) bu konu başlıkları arasında yer almaktadır. Türdeş dersler ise istihbarat çalışmalarını derinlemesine çalışmayı sağlayacak akademik alanlarla ilgili özel derslerdir. Bölge çalışmaları ve çatışma analizi gibi doğrudan istihbarat çalışmalarının parçası olmamasına rağmen istihbarat ve

güvenlik sorunlarının anlaşılmasına katkıda bulunacak olan dersler bu kategoriye girmektedir. Seçmeli dersler ise diğer ülke teşkilatları, istihbarat tarihi, etik, terörizmle mücadele istihbarat gibi özel alanları kapsamaktadır (Campbell, 2011).

İncelenen üç ülke programı arasında pek çok ortak nokta bulunmaktadır. Örneğin her üç ülkede de sivil üniversiteler ile ilgili ülkenin istihbarat teşkilatları arasında anlaşma yapıldığı görülmektedir. Böylece sivil üniversitelerde halihazırda istihbarat topluluğu çalışanlarına eğitim verildiği gibi gelecekte bu kurumlarda çalışacak personele istihbarat çalışmaları öğretimi de gerçekleştirilmektedir. Bu örnekler İsrail’de diğer iki ülkeye göre daha fazladır. İngiltere’de ise şu ana kadar tek bir tane olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, bu modelin kısa vadede yaygınlaşması şaşırtıcı olmayacaktır.

Üç ülke arasındaki diğer bir ortak nokta ise tüm programlarda bölgesel politika ve terörizm konularının ön plana çıkıyor olmasıdır. Bölgesel politika derslerinde Orta Doğu dersleri ortak ders olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat her bir ülke kendi önceliklerine göre farklı dersler vermektedir. Üç ülke programları arasında diğer bir ortak nokta ise yabancı dile verilen ağırlıktır. Arapça, Farsça, Çince gibi dillere önem verildiği dikkat çekmektedir.

Bununla birlikte ABD, İngiltere ve İsrail arasında derslerin niteliği, programı veren kurumun örgütlenme biçimi, hedef öğrenci kitlesi ve öğretim üyeleri bakımından da farklılıklar göze çarpmaktadır. ABD ve İngiltere arasındaki tarihsel ilişki ve istihbarat çalışmalarına yaklaşımları düşünüldüğünde şaşırtıcı gibi gelecek olsa da iki ülke arasında istihbarat öğretimi açısından belirgin farklılar da bulunmaktadır (Scott 2007).

Örneğin, İngiltere’de sadece istihbarat çalışmaları programı içerikli bir lisans programı bulunmamaktadır. İsrail’de bu tür programlar kurum çalışanlarına özgün olarak uygulanırken ABD’de sayıları çok olmasa da örneklerine rastlanmaktadır. İstihbarat öğretimi veren kurumların örgütlenme biçimleri açısından da farklılıklar dikkat çekicidir. İngiliz sistemindeki müfredatların büyük çoğunluğu akademisyen geliştirmeye odaklı programlar olup, doğrudan istihbarat uygulayıcılarını hedef alan şekilde geliştirilmemiştir.

Buna karşılık ABD, İngiltere örneğinden farklıdır. Bir kere ABD’de sayıları az da olsa lisans programları bulunmaktadır. Bu lisans programları öğrencilerin istihbarat çalışmalarını yan dal olarak alıp asıl dallarını yabancı

diller, siyaset bilimi, tarih, iktisat gibi alanlarda yaptıkları programlar şeklinde hazırlanmıştır. Bu programlar daha çok ABD’de kurum içi eğitimin bir yansıması gibidir. Lisansüstü seviyede ise İngiltere’de olduğundan daha istihbarat temelli gitmektedir. Bunun muhtemelen en önemli nedenlerinden birisi ABD üniversiteye ilgili kurumlarında daha çok eski kurum çalışanın bulunmasıdır. Bu programların ortak özelliği ise öğrencilerine spesifik bilgiler vermekten veya bazı özel konularda uzmanlaştırmaya çalışmaktan ziyade temel düzeyde eğitim verme, yöntem başta olmak üzere kabiliyetlerini geliştirme ve bir alanda tez yazdırmaya odaklanmaktadır. Bu nedenle çoğunlukla genel uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik gibi derslerin yanı sıra istihbarat analizinde kullanılacak yöntemler ve farklı disiplinlerin metotlarından geliştirilerek alanda uygulanan yöntemler öğretilmektedir.

Üç ülke arasındaki bir başka farklılık da öğretim yapan personelin niteliğine ilişkindir. Üçlü arasında eski istihbarat topluluğu mensuplarının en yoğun olarak yer aldığı ülke İsrail’dir. ABD’de ise ulusal güvenlik kurumlarının kendi üniversitelerinin yanı sıra sivil üniversitelerde de bu tür akademisyenlere rastlanmaktadır. Fakat örnekler bununla sınırlı değildir. Oklohama ve Mississippi Ünivesiteleri ile Patrick Henry Koleji’nde ders veren akademisyenler arasında eskiden istihbarat kurumlarında çalışanların oranı azımsanamayacak kadar çoktur. İngiltere’de bu tipte akademisyenler bulunsa da sayıları diğer iki örneğe göre son derece azdır.

SONUÇ

Çalışmanın giriş kısmında, bu makalede iki temel soru bulunduğu belirtilmiştir. Bunlardan birincisi, istihbarat öğretiminin geçirdiği aşamalar ve mevcut durumunun ne olduğu; ikincisi ise istihbarat öğretiminde müfredatların nasıl hazırlanması gerektiği konularında odaklanmaktadır. Çalışma boyunca bu iki soruya verilen yanıtlar etrafında şekillenen şu temel argüman tartışmaya açılmıştır. “...bir ülkede istihbarat öğretimi, resmi ve sivil kurumlar arasında aşamalı ve karşılıklı ihtiyaçları anlayabilecek bir iş birliği çerçevesinde örgütlenmelidir. İstihbarat öğretiminin açık biçimde yapıldığı ülkelerde öğretim sürecinin gelişmesi sivil üniversiteler ile istihbarat topluluğu arasındaki iş birliği sonucunda ortaya çıkan eğitim modülleri, ders müfredatları, çalıştaylar ve süreli yayınların bir araya gelmesiyle oluşan bir akademik birikimin ortaya çıkmasına bağlıdır...”

Çalışma boyunca görüldüğü gibi birbirine yakın geleneklere sahip ülkeler arasında bile istihbarat öğretiminin gelişimi ve müfredatların oluşumu açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Fakat bu farklılıklara rağmen akademi ile istihbarat topluluğu arasında belli bir ilişki biçimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir kere, istihbarat topluluğunun akademinin faaliyetlerine inandığı ve iş birliği yaptığı örneklerde istihbarat öğretiminin daha fazla yaygınlaştığı görülmektedir. Programlar bir kere belirlendikten sonra zaman içinde farklılaşmakta ve istihbarat topluluğunun hem mevcut hem gelecekteki personelinin eğitimine ve öğretimine katkı sağlayacak şekilde değişmektedir. Bu sayede karşılıklı olarak fayda sağlayacak bir ilişki modeli ortaya çıkmaktadır. Ancak istihbarat topluluğu ile akademi arasındaki bu ilişki biçimi bir günde doğmamaktadır. Pek çok örnekte bu ilişkinin doğmasının iki anahtarı vardır. Birincisi, istihbarat topluluğunun sivil akademisyenleri davet edip, üniversitelerde istihbarat öğretimi sırasında edindikleri deneyimleri paylaştıkları, ders materyalleri, içerikleri, izlenceleri ve sınıf ortamlarını tartıştıkları çalıştay, sempozyum ve kongreler düzenlemeleri bu ilişkinin genellikle ilk adımı olmaktadır. Bu faaliyetlerin bir seferde sonuç vermesi beklenmemelidir. ABD ve İsrail'deki örneklerde neredeyse her yıl tekrarlanan bu çalışmalar bir süre sonra verimli hale gelmiştir. İkincisi istihbarat topluluğunun belli projeler doğrultusunda akademideki belli programları fonlamasıyla ortaya bir güven ilişkisinin çıkması sağlanmaktadır. Bu fonları alabilmek için üniversiteler istihbarat öğretimi ile ilgili daha çok akademisyen istihdam etmekte, bu durum ise daha güçlü programlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte, istihbarat topluluğu ile akademi arasında karşılıklı güvenin oluşması sadece ilk adımdır. İstihbarat öğretiminin gelişebilmesi için istihbarat çalışmaları konulu süreli yayınların çıkması, kitapların basılması, bir kütüphane oluşturulması ve gizlilik derecesi olmayan ders materyallerinin hazırlanması diğer aşamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, bu çalışmanın neticesinde bir konunun daha altı çizilmek istenmektedir. Türkiye'de son 15 yılda ortaya çıkan ve kısa sürede ilerleme kaydeden istihbarat çalışmaları ve istihbarat öğretiminin, geniş çaplı bir atılım yapabilmesinin yolu, kendi özgün şartlarını dikkate alarak önceden oluşturulmuş tecrübeyi izlemekten geçecektir.

KAYNAKÇA

- Andrew, C. (2004). Intelligence, international relations and 'under-theorisation', *Intelligence and National Security*, 19:2, ss.170-184
- Arcos, R. (2013). Academics as strategic stakeholders of intelligence organizations: a view from Spain, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 26:2, ss.332-346
- Caligiuri, M. ve Pili, G. (2021). Italian intelligence studies literature-understanding the state of play- a comparative perspective, *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs*, 23:3, ss.281-309
- Campbell, S. H. (2011). A survey of the U.S. market for intelligence education. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, ss.24:2, 307-337
- Corvaja, A.S., Jeraj B. ve Borghoff U.M. (2016). The rise of intelligence studies: a model for Germany? *Connections* 15:1, ss.79-106
- Cristescu, C. (2011). Intelligence studies in higher education. Designing an intelligence studies curriculum for the Romanian civilian universities. *The Online Journal Of New Horizons In Education*. 1:1, ss.1-10
- Crosston, M. (2013). Occam's follies: Real and imagined biases facing intelligence studies. *Journal of Strategic Security*, 6:3, ss.40-53.
- Derian, J. (1992). *Antidiplomacy: spies, terror, speed and war*. Blackwell Yayınları
- Fry, M.G. ve Hochstein, M. (2005). Epistemic communities: intelligence studies and international relations, (Ed.) Wesley W. *Espionage: past, present, future?* Frank Cass
- Gill, P., Marrin, S. ve Phythian, M. (Eds.). (2008). *Intelligence theory: key questions and debates*. Routledge.
- Glees, A. (2015). Intelligence studies, universities and security. *British Journal of Educational Studies*, 63:3, ss.281-310
- Goodman M.S. (2006). Studying and teaching about intelligence: The approach in the United Kingdom intelligence education. *Studies in Intelligence* 50: 2, ss.57-66
- Goodman M.S. ve Omand D. (2008). What analysts need to understand: The King's Intelligence studies program. *Studies in Intelligence*. 52:4, ss.1-12.

- Hulnick, A.S. (1991). Learning about U.S. intelligence: Difficult but not impossible. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 5:1, ss.89–99.
- Johnson, L.K. ve Shelton, A. M. (2013). Thoughts on the state of intelligence studies: A survey report, *Intelligence and National Security*, 28:1, ss.109-120.
- Joint Military Intelligence College. (1999). A flourishing craft: teaching intelligence studies, *Conference on Teaching Intelligence Studies at Colleges and Universities*.
- Kubovich Y. (2019). *Hebrew University to Host Israeli Army Base on Campus*, Haaretz, Erişim tarihi: 14 Nisan 2023, <https://www.haaretz.com/israel-news/2019-04-14/ty-article/.premium/hebrew-university-to-host-israeli-army-base-on-campus/0000017f-dbe6-d856-a37f-ffe6bf330000>
- Lomas, D.W.B. (2021). Party politics and intelligence: the labour party, British intelligence and oversight, 1979-1994, *Intelligence and National Security*, 36:3, ss.410-430,
- Marrin, S. (2012). Intelligence studies centers: making scholarship on intelligence analysis useful. *Intelligence and National Security*, 27:3, ss.398–422.
- Marrin, S. (2014). Improving intelligence studies as an academic discipline, *Intelligence and National Security*, 31:2, ss.266-279.
- Michael, K. ve Kornbluth, A. (2019). The academization of intelligence, *Cyber Intelligence, and Security* 3:1, ss.117-140
- Moran, C. R. (2011). The pursuit of intelligence history: Methods, sources, and trajectories in the United Kingdom. *Studies in intelligence*, 55:2, ss.33-55.
- Murray, M.L. (2013). Building an International and comparative view of academic intelligence education: a look at graduate programs in Indonesia, South Africa, India, Israel, and South Korea. *American Intelligence Journal*, 31:2, ss.12-22
- Ovaida, S.K. (2019). *Hebrew University President Rebuts Critics: Army Ties Won't Change Academic Life on Campus*, Haaretz, Erişim tarihi: 17 Nisan 2023, <https://www.haaretz.com/israel-news/2019-04-17/ty-article/.premium/hebrew-university-president-rebuts-critics-army-ties-wont-change-academic-life/0000017f-f7e9-d318-afff-f7ebfe410000>

- Pascovich, E. (2017). Security and intelligence studies in Israel, *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs*, 19:2, ss.134-148.
- Phythian, M. (2008). Intelligence theory and theories of international relations: Shared world or separate worlds? *Intelligence theory* içinde (ss. 68-86). Routledge.
- Rudner, M. (2008). Intelligence studies in higher education: capacity-building to meet societal demand. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 22:1, ss.110–130.
- Scott, L. (2007). Sources and methods in the study of intelligence: A British view, *Intelligence and National Security*, 22:2, ss.185-205,
- Scott, L. ve Jackson P. (2004). The study of intelligence in theory and practice, *Intelligence & National Security*, 19:2, ss.139-169,
- Stafford T. T. (1988). Assessing current intelligence studies, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 2:2, ss.217-244
- William C. S. (2009). *National security intelligence professional education: a map of U.S. civilian university programs and competencies*, George Washington University.

**EK-1 ABD VE İNGİLTERE'DE İSTİHBARAT ÖĞRETİMİ YAPAN
ÜNİVERSİTELERDEN MÜFREDAT ÖRNEKLERİ**
**İNGİLTERE'DE İSTİHBARAT LİSANS VE YÜKSEK LİSANSI BULUNAN
YÜKSEK EĞİTİM KURUMLARINDAN ÖRNEKLER**

Salford Üniversitesi, İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Yüksek Lisans Programı
Salford Üniversitesi'nde 3 yıllık bir lisans ve yüksek lisans olmak üzere iki ayrı eğitim programı bulunmaktadır. Üniversite'nin eğitim programında iş birliği yaptığı özel istihbarat şirketleri de bulunmaktadır. (https://www.salford.ac.uk/courses/postgraduate/intelligence-and-security-studies)
1.Yıl
Introduction to Intelligence: Methods and Targets
International Politics 1
Digital Skills for Intelligence Analysis 1 and 2
Global Intelligence
International History: 1945-present
2.Yıl
Intelligence, Law and Oversight
Open Source Intelligence: Collection and Analysis
Intelligence Analysis Simulation
Contemporary Threats to Democracy
Contemporary Security
Intelligence, Security and Politics in Britain 1909-94
US Foreign Policy since 1945
Chinese Foreign Policy Since 1949

Covert Action: Past and Present
University Wide Language Programme
3. Yıl
Tez
Intelligence Ethics
Counterintelligence and Security in the 21st Century

Brunel Üniversitesi, İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Programı
Brunel Üniversitesi, İşletme Fakültesi bünyesinde yer alan Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü çerçevesinde açılmış “İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Programı 1 yıllık eğitim vermektedir. (https://www.brunel.ac.uk/study/postgraduate/Intelligence-and-Security-Studies-MA)
Zorunlu Dersler
Intelligence Concepts, Issues and Institutions
Contemporary Threats and Analytical Methodology
Intelligence History: Failure and Success
Intelligence and Security Studies Dissertation
Seçmeli Dersler
Counterintelligence and Security
Intelligence Analysis Foundations, Methods and Applications

Buckingham Üniversitesi, Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Programı
2008’den beri faaliyet gösteren 1 yıllık yüksek lisans programıdır. (https://www.buckingham.ac.uk/programme-specs/?course_code=PMAF1PSI)

Terrorism and Counter Terrorism
Case Studies in Intelligence Success and Failure since 1939
Current threats: internal and external
Intelligence Tradecraft and Machinery
Analytical Policy and Simulation Exercise
Foreign Policy Analysis
Dissertation (10.000 Kelime)

Aberystwyth Üniversitesi, Uluslararası Politika Bölümü, İstihbarat Çalışmaları (Araştırma Eğitimi)
Galler'de bulunan Aberystwyth Üniversitesi, adada İÇ alanındaki ilk üniversitelerden birisi olarak 1991'den beri Uluslararası Politika Programı müfredatında İÇ'ye yer vermektedir. http://courses.aber.ac.uk/postgraduate/intelligence-studies-mastersspecialist/ (https://www.aber.ac.uk/en/interpol/research/research-centres-and-institutes/ciiss/studying/) Birisi İÇ içeriğine sahip 3 yıllık Uluslararası Politika diğeri 1 yıllık yüksek lisans olmak üzere iki program bulunmaktadır. (https://courses.aber.ac.uk/postgraduate/war-intelligence/#careers)
Yüksek Lisans Programı
Zorunlu Dersler
Intelligence, Security and International Politics 1900-1945
Intelligence, Security and International Politics since 1945
Political, Social and Historical Research: Philosophy, Methods and Application
Principles of Research Design
Quantitative Data Collection and Analysis
Qualitative Data Collection and Analysis
Seçmeli Dersler (En az 1 ders)

Contemporary Strategic Problems Critical Security Studies
British Counterinsurgency Warfare in the Twentieth Century
Digital Connectivity: Digital Spaces and the Cyber Worlds
Thesis

King's College, Savaş Çalışmaları Bölümü, İstihbarat ve Güvenlik Programı
King's College'da bulunan Savaş Çalışmaları Bölümü altında açılan 1 yıllık bir yüksek lisans programıdır. (https://www.kcl.ac.uk/research/intelligence-and-security)
Zorunlu Dersler
Intelligence in Peace & War
Seçmeli Dersler
Past and Present of British Intelligence
Influence: Covert Action, Active Measures, and Deception
Diplomacy & Foreign Policy
National Security Studies
Technology, Security and Global Politics
Cybersecurity: Comparative Policy and Strategy
Tez
Armchair Intelligence- Open Sources & Online Investigation
Homegrown Radicalisation
Political Violence, Counterterrorism and Human Rights
Understanding Political Islam

**ABD'DE İSTİHBARAT LİSANS VE YÜKSEK LİSANSI BULUNAN YÜKSEK
EĞİTİM KURUMLARINDAN ÖRNEKLER**

Ulusal İstihbarat Üniversitesi
Geçmişte Savunma İstihbarat Koleji adıyla faaliyet gösteren UIÜ ABD'nin İT'ye akredite olmuş ve federal seviyede diploma verebilen en önemli öğretim kurumudur. Bu programda 4 yıllık bir lisans derecesi verilmektedir. (https://ni-u.edu/wp/wp-content/uploads/2020/08/NIU-2020-2021Catalog-3.pdf)
Zorunlu Dersler
Globalization and the Intelligence Landscape
Intelligence Analysis
Collection Assets and Capabilities
The Nature of Conflict and Conflict Capabilities
Intelligence and National Security Strategy
Culture and Identity in an Age of Globalization
Science, Technology and Intelligence
Analytic Methods
Terrorism: Origins and Methodologies
The Analyst-Collector Integration
Capstone Integration
Seçmeli Dersler
Intelligence: Building Stability and Peace
Introduction to Denial and Deception
Information Operations
Homeland Security and Intelligence

Proliferation of Weapons of Mass Destruction
Africa: Intelligence Issues
Middle East: Intelligence Issues
Eurasia: Intelligence Issues
Southwest Asia: Intelligence Issues
East Asia: Intelligence Issues
Latin America: Geostrategic Intelligence Issues
Special Topics in Intelligence
Europe: Intelligence Issues
Lisans Üstü Programları https://ni-u.edu/wp/wp-content/uploads/2020/08/NIU-2020-2021Catalog-3.pdf
Zorunlu dersler (15 Kredi)
Intelligence Reasoning and Analysis
Leadership and Management in the Intelligence Community
Intelligence Collection
Intelligence and National Security Policy
Analyzing the Global Strategic Environment
Bölüm Seçmeliler (Her bölümden 12 Kredi)
<i>Collection, Analysis, and Counterintelligence Bölümü (CAC)</i>
Advanced Methods of Intelligence Analysis
Applied Collection and Analysis for Strategic Warning
Advanced Intelligence Collection

Comparative Intelligence
<i>Counterintelligence Concentration</i>
Counterintelligence
Comparative Intelligence
Chinese Intelligence and Information Operations
Russian Intelligence
<i>Regional Security and Intelligence Department</i>
Broader Middle East Concentration
Broader Middle East Strategic Security and Intelligence Environment
Iran: Strategic Security and Intelligence Issues
The Near East: Strategic Security and Intelligence Issues
Arabian Peninsula and North Africa: Strategic Security and Intelligence Issue
<i>China Concentration</i>
Introduction to China Intelligence Studies
China's National Strategies and Foreign Policy
China's Military Capabilities and Strategies
Chinese Intelligence and Information Warfare
<i>Eurasia Concentration</i>
Russia: Geostrategic Intelligence Issues
The Near Abroad
Russian Foreign Policy
Central Asia: Geostrategic Intelligence Issues

Russian Intelligence
<i>Intelligence Enterprise Department</i>
Strategic Decision Analytics and Methods
Intelligence Resource Management: Process, Politics, and Money
Professional Ethics
Intelligence and National Security Law
<i>Defense Intelligence Department</i>
Covert Action
Intelligence and Special Operations
Asymmetric Warfare
Peacekeeping and Stability Operations
Social Analysis
Roots of Terrorism
The Dynamics of Countering Terrorism
Engaging International Partnerships
Transnational Challenges
Phenomenon of Terrorism
Roots of Terrorism
Dynamics of Terrorism
TRN 605 Dynamics of Countering Terrorism
<i>TEZ</i>
Thesis Methodology and Design

Thesis Proposal
Thesis Research
Thesis Completion

Mississippi Üniversitesi– İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Merkezi, İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Programı
Bu program çerçevesinde İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları yandaki olarak eğitim vermektedir.
Dersler
Introduction to Intelligence Studies
Advanced Analytics I
Advanced Analytics II
National Security Issues of the 21st Century
Staj

Patrick Henry Koleji /stratejik İstihbarat Programı
Bu program lisans düzeyinde eğitim veren bir ana dal programıdır. Bir misyoner kolejinin programı olduğundan klasik zorunlu olarak adlandırılan “dini temelli” derslerin yanısıra Ulusal Güvenlikte Stratejik İstihbarat adındaki (SIINS) programında aşağıdaki dersler yer almaktadır. https://www.phc.edu/si-course-list
Zorunlu Dersler
History of American Intelligence
Intelligence, Research & Analysis
Conflict & Theological Topography
Policy Making for Intelligence and National Security

Analytic Geography
Counterintelligence
Counterterrorism
Cyber Domain Fundamentals
Seçmeli Dersler
Advanced Technology & Ethics in Intel/National Security
Intelligence, Law Enforcement, and Civil Liberties
Advanced Analysis and Targeting
AI Machine Learning
Advanced Targeting Methods
Directed Research and Writing
Staj ve Özel Projeler
Foreign Summer Study: Middle East History, Geography, and Security
Special Projects in Strategic Intelligence
Special Projects in Big Data Analytics
Internship in Strategic Intelligence
Border Security Alert
Intelligence Publication
Scenario Design
Crisis Management Exercise
Counterintelligence Review
Ideologically Driven Threats

Data Science Tools
BigData Tools
Intelligence and Cyber Internships
Cooperative Research and Development

Oklahoma Üniversitesi, İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Merkezi, İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Programı
2014'te Üniversite'nin aldığı bir kararla kurulan İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Merkezi açılan bu program DIA (Defense Intelligence Agency) tarafından desteklenmektedir. Fen bilimleri, teknoloji, mühendislik, matematik, sosyal bilimler, davranış bilimleri ve önemli dillerde okuyan öğrenciler için yandal olarak planlanmıştır. Üniversitede 9 kredilik bir İÇ sertifikasının yanı sıra 18 kredilik İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Yandal diploması vermektedir. Ayrıca, Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı çerçevesinde ek dersleri tamamlayarak bir İstihbarat ve Uluslararası Güvenlik odaklı bir yandal yüksek lisans diploması da mevcuttur. ou.edu/cins
Zorunlu Dersler (9 Kredi)
Tools of Statecraft
Intelligence Analytics I
Intelligence Analytics II
Teknik Seçmeli Dersler
Data Networks
Cognitive Psychology
Decision Making and Problem Solving
Fundamentals of Remote Sensing
Fundamentals of Geographic Information Systems
Introduction to Spatial Thinking and Computer Mapping
Radar Signal Processing

Computer and Communications Security
Special Topics (Digital Image Processing)
Radar Engineering
Digital Radar Systems
Computer Hardware Design
Network Security
Cryptography
Digital Signal Processing
Teknik Olmayan Seçmeli Dersler
Introduction to Emerging Infections & Bioterrorism
Fundamentals of Terrorism
Chemical, Biological, Radiological, Nuclear & Explosive Terrorism
The Modern Middle East
Global Politics
Problems in American Government and Politics
Special Topics (Intelligence & National Security)
The History of Terrorism
Contemporary Terrorism
Topics in International Relations (Fundamentals of Terrorism)
Government and Politics of Latin America
Independent Study (Intelligence & National Security)
Intelligence Collection, Covert Action, and Politics

Foreign Intelligence Services
Ethics and Intelligence
Strategic Intelligence Challenges
Directed Readings (Intelligence & National Security)
Independent Study (Intelligence & National Security)
The Making of American Foreign Policy

Texas Üniversitesi, İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Çalışmaları Yüksek Lisans Programı,
Bu üniversitede bir lisans ve bir disiplinlerarası bir yüksek lisans programı bulunmaktadır. Her iki program da 15'er kredi olmasına rağmen farklı dersler okutulmaktadır. https://www.utep.edu/liberalarts/criminal-justice/academic-programs/graduate/ms-intelligence-and-national-security-studies.html
Lisans
Zorunlu Dersler (3 Kredi)
Intelligence and National Security Policies and Practices
Seçmeli Dersler (4 tanesi seçiliyor ve 12 kredi almıyor)
Legal Issues in Intelligence and National Security
Open Source Intelligence Analysis
Propaganda and Influence Operations
Technical Intelligence
Intelligence and Counterterrorism
Information and Intelligence
Commercial Imagery
Social Media Intelligence

Intelligence and Counter-proliferation
Counterintelligence and Security
Critical Infrastructure Protection
Crime and Border Security
Seminar in Homeland Security
Transnational Criminal Organizations
Political Economy of Terrorism
Selected Problems Intel & National Security
Security Studies Internship
Professional Skills
Yüksek Lisans
Zorunlu Dersler (6 Kredi)
Introduction to Intelligence Analysis
Open Source Intelligence Analysis
Seçmeli Dersler (9 Kredi)
Information Operations
Propaganda and Influence Operations
Information and Intelligence
Commercial Imagery
Social Media Intelligence
Geospatial Intelligence

Georgetown University, Dış Hizmetler Okulu, İstihbarat Odaklı Güvenlik Çalışmaları Programı
2 yıllık bir yüksek lisans programıdır. Güvenlik çalışmalarının diğer alanlarının yanısıra istihbarat çalışmaları konusunda özel bir odağı bulunmaktadır. https://css.georgetown.edu/ssp
Zorunlu Dersler
Theory and Practice of Security
Grand Strategy and Military Operations Intelligence
Odak Zorunlu Dersleri
Theory and Practice of Intelligence (zorunlu odak dersi)
Odak Seçmeli Dersler (Aşağıdaki listeden 3'ü)
Comparing Intelligence Services
Covert Action / Counterintelligence
Disruptive Analytics: Theory, Method, & Technology
Key Problems in Intelligence Policy
Thinking Critically about Intelligence and Policy
Intelligence & The Military
Human Intelligence Operations
Domestic Intelligence
Decision-Making in Stressful Environments
Disruptive Analytics
Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis
Security Issues in South Asia

Security Problems in the Middle East & Persian Gulf
Politics of European Security
China and Its Military
Security Issues in Latin America
Power Politics in the Greater Middle East
Warfare in the Middle East
Eurasia & Russia: New Security Dynamics
Security Problems in Africa
Globe Terrorism: Europe to Mediterranean
Stability Challenges: South/SE Asia

Mississippi Üniversitesi, İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları, Yandal Programı
2008’de İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Merkezi olarak kurulan bu üniversitedeki merkeze 2012’da DIA tarafından Akademik Mükemmeliyet Merkezi ismi verilmiştir. İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları yandalının tamamlanması için 18 kredi alınması gerekmektedir.
Zorunlu
Introduction to Intelligence Studies
Advanced Analytics I
Advanced Analytics II
Internship
Capstone

Seçmeli
Introduction to Global and National Security Studies
Survey of U.S. National Security Policy
Overview of Cybersecurity and Policy
Special Topics in Intelligence and National Security
National Security Issues of the 21st Century
Destekleyici Eğitim Programları ve Kursları
Pherson Associates, LLC (2018, 2021) - Intelligence Analysis Training Program
Intelligence Rising (2020) - Certificate of Intelligence Practice Course
Alexion Pharmaceuticals (2017)
Globalytica's Intelligence Analyst Professional (IAP) IAFIE-Certified Program

Mercyhurst University – Tom Ridge İstihbarat Çalışmaları Okulu
ABD’de devlet destekli üniversiteler dışındaki bir üniversitede ilk kez kurulan İÇ lisans programı bu okuldadır. Program disiplinler arası bir niteliğe sahiptir.
Zorunlu Dersler
Introduction to Intelligence Analysis
Intelligence Methods and Analysis
Intelligence and National Security
Professional Communications
Intelligence in Business
Writing for Intelligence

Law Enforcement Intelligence
Strategic Intelligence
Advanced Computer Applications or Introduction to Data Science
Dil veya Bilgisayar Bilimler Odaklı Program
Advanced Computer Applications
Programming
Computer Operations
Networks
Information Systems Analysis & Design
Database Management
İstihbarat Odaklı Seçmeli Dersler
American Military History
Intelligence, Military and Warfare
Cultural Awareness for Intel Analysis
Improving Intelligence Analysis
Advanced Law Enforcement Intelligence
Cyber Threat Analysis
Special Topics
Advanced Competitive Intelligence
Terrorism
History of Intelligence
Internship

İstihbarat Dışı Seçmeli Dersler (3 adet ders seçilecek) Örneğim: ABD’de Adalet, İktisat, Tarih, İstatistik, Jeopolitik, Siyasi Teori.

Kansas Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Çalışmaları Yandal Programı

Bu üniversitede doğrudan İÇ programı bulunmamasına rağmen 12 Kredisi zorunlu 6 kredisi seçmeli olmak üzere 18 krediyi tamamlayan öğrencilere İstihbarat ve Uluslararası Güvenlik Çalışmaları diploması verilmektedir. <https://catalog.ku.edu/liberal-arts-sciences/political-science/intelligence-minor/#minorrequirementstext>

Zorunlu

US Intelligence Community

Intelligence: Supporting National Security

Intelligence Analytics

Counterintelligence

Seçmeli Dersler

Contemporary Issues in U.S. Politics

Extremist Groups and Government Response

Iran, Turkey, and the Kurds

Politics in Europe

Islam and Politics

International Political Economy

U.S. National Security Policy

International Relations of Asia

Transnational Terrorism

Western European Politics

Politics and Society in China
Trafficking, Organized Crime and Terrorism: U.S. Government Response
Introduction to Cyber Intelligence
U.S. Counterterrorism Approaches to International and Domestic Terror Groups
International Security and Migration Policy
Introduction to Geographic Information Systems
Remote Sensing of Environment I
Environmental Geopolitics
Chinese Foreign Policy
Russian Foreign Policy
Politics of the Middle East
Politics of East Asia
Lisans Sertifika Programları
US Intelligence Community
Intelligence Analytics
Counterintelligence
Intelligence: Supporting National Security

Güney Carolina Askeri Koleji, İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Anadal Programı,

Resmi bir askeri kolej olan ve diğer adıyla Kale (Citadel) olarak bilinen bu eğitim kurumunda 4 yıllık İstihbarat ve Güvenlik Çalışmaları Çalışmaları lisans programı ve bir yüksek lisans programı bulunmaktadır. <https://www.citadel.edu/college-transfer-program/intelligence-security-studies/requirements-for-iss-major/>

Zorunlu
Introduction to The Citadel Experience
Introduction to Intelligence Studies
Homeland Security
Advanced Analytics 1
Advanced Analytics 2
Intelligence Collection Systems and Programs
Introduction to Cybersecurity
Seçmeli Dersler
Cultural Anthropology
Bioterrorism
Cyber Investigations
Comparative Homeland Security
Immigration and Security
Organized Crime
International Crime
Computer Crime
Computer Security
Advanced Cybersecurity
Introduction to Geographic Information Systems
History of the Non-Western World
Europe Since 1914

The History of Africa
U.S. Foreign Relations since 1898
The Global Cold War, 1917-1991
Intel Successes and Failures
Modern Middle East
America's Drone Campaign Since 9/11
Intelligence Support to Military Operations
Intelligence Internship
Special Topics in Intelligence
Domestic Terrorism
National Security Policy
Russia and the Commonwealth of Independent States
Middle Eastern Affairs
International Terrorism
Multinational Peacekeeping
Political Issues and Public Policy
American Foreign Relations
Topics in International Politics
Yüksek Lisans Programı https://www.citadel.edu/intelligence-and-security-studies/graduate-programs/master-of-arts-in-intelligence-and-security-studies/
Zorunlu Dersler
International and Domestic Terrorism
Homeland Security

Introduction to Intelligence

Intelligence and Research and Analysis

Seçmeli Dersler Temel Seçmeli, siber güvenlik ve liderlik alanlarından yapılmaktadır.

CASUSU YAKALAMAK: KARŞI İSTİHBARAT SANATI

Betül ULAŞ *

James M. OLSON. (2021). Casusu Yakalamak: Karşı İstihbarat Sanatı. (Çev. Gökçen Yılmazlı), Ed. Sahure Ergüzel, Yeditepe Yayınevi, 312 sayfa, ISBN 978-625-7477-02-4

“Casusu Yakalamak: Karşı İstihbarat Sanatı (*To Catch a Spy: The Art of Counterintelligence*)” başlıklı eser, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency / CIA) Eski Karşı İstihbarat Şefi James M. Olson tarafından kaleme alınmıştır. Kitapta, Olson’un CIA’de otuz yıldan fazla süreli kariyeri boyunca edindiği tecrübeleri ve bilgi birikimi, ABD odaklı bir perspektif ile aktarılmaktadır. Kitap Olson’un diğer istihbarat teşkilatlarında edindiği deneyimleri de içermekle beraber, çoğunlukla ABD istihbarat teşkilatları ve ABD ile ilgili yürütülen karşı istihbarat faaliyetlerini ayrıntılı olarak ele almaktadır. Yazar James M. Olson kitapta, diğer ülkelerin istihbarat teşkilatları, casusluk faaliyetleri ve karşı istihbarat çalışmaları hakkında da bilgi vermektedir. Eserde, özellikle Çin, Rusya, Küba gibi ABD’nin rakip ülkeleri hakkında yürütülen casusluk faaliyetleri anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra kitapta İsrail, İngiltere ve diğer bazı ülkelerin istihbarat teşkilatlarına da yer verilmektedir.

Kitap, karşı istihbarat faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğünü, casusluk faaliyetlerinin engellenmesi için alınabilecek karşı tedbirleri, bu faaliyetlerde kullanılan teknikleri, istihbarat toplama işlemlerini ve karşı istihbarata yönelik stratejileri detaylı bir biçimde ele almaktadır. James M. Olson eserinde, istihbarat, ulusal güvenlik gibi ilgili alanlarda çalışanlar için faydalı olabilecek birçok ipucu, tavsiye ve stratejilere değinerek kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Karşı İstihbarat Sanatı kitabı tecrübelere dayalı olarak okuyucuyu bilgilendirmek üzere yazılmıştır. Kitapta, casusların nasıl hareket ettiği, çift taraflı ajan operasyonlarının hedefleri, casusluk faaliyetlerinin nasıl tespit edilebileceği, ajanların nasıl yönetilebileceği, istihbarat kaynaklarını korumak için kullanılacak teknikler gibi konular ele

---

* Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, info.betululas@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3355-1717

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 01 Mayıs 2023 / 01 May 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 15 Mayıs 2023 / 15 May 2023

alınmaktadır. Kitap ayrıca, casusluk faaliyetlerine karşı tedbirlerin nasıl alınacağı konusunda da okuyucuya derin bir perspektif sunmaktadır.

Kitap, sekiz bölüm adı altında incelenmiş ve ilaveten bir sonuç bölümü ile kaleme alınmıştır. İlk üç bölümde üç farklı ülke incelenmiş ve incelenen ülkeleri James M. Olson, ABD'nin ulusal güvenliğine en çok zarar veren ülkeler olarak ifade etmiştir. Yazarın, 'saldırgan' olarak belirttiği ve ABD'ye en çok zararı verdiğini ifade ettiği bu ülkeler, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Rusya Federasyonu (RF) ve Küba'dır. Kitap genel anlamda; ÇHC, RF ve Küba'nın ABD Karşı İstihbaratı için ne kadar tehlikeli olduğunu vurgulamaktadır. Olson, ABD'ye yönelik gizli eylemlerin ve casusluk faaliyetlerinin yüzde 90'ının bu üç ülkeden mütevellit olduğunu tahmin etmektedir. Bu ülkeler kadar olmasa da İran istihbarat servislerinin de ABD'ye verdiği zararının büyük ölçüde olduğu ifade edilmektedir. Yazar, ABD'ye yönelik başarılı casusluk girişimlerinden bahsederken şu örneği verir: Dost olarak gördükleri İsrail'in Amerikalı casus Jonathan Pollard'ı ABD'ye karşı kullanarak özel ilişkilerini tehlikeye attıklarından bahsetmektedir. Olson, karşı istihbaratın özünün "ayrıntılar" olduğunu vurgulamaktadır.

"Karşı İstihbarat" (Counterintelligence/CI), ülkenin vatandaşlarını, sırlarını ve sistemlerini yabancı casuslardan korumak için alınan tüm önlemleri ifade etmektedir. Karşı istihbarat çalışmaları, istihbarat toplama ve casusluk faaliyetlerine karşı önlem alma çalışmalarıdır. Bu çalışmaların bir parçası olarak, karşı istihbarat teşkilatları, kendilerine karşı yürütülen istihbarat toplama ve casusluk faaliyetlerini saptamak ve engellemek için belirli bir dizi plan ve yöntem kullanmaktadırlar.

Birinci bölümde, ABD'nin karşı karşıya olduğu en büyük istihbarat tehdidinin ÇHC'den kaynaklandığı anlatılmıştır. ABD'nin karşı istihbarat için mücadelede en büyük önceliğinin gelecekte bile, ÇHC'nin casusluk faaliyetlerini yakalamak olacağı belirtilmektedir. Olson, Çinlilerin casuslukta usta olduğunu vurgulamakla beraber Rusların Çin komünizminin ilk yıllarında ÇHC'ye istihbarat eğitimi ve maddî destek sağladığını vurgulamıştır. Bu destek ÇHC – Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona ermiştir. Casusluğun ekonomik ve askeri güç oluşturmanın en ucuz ve en hızlı yol olduğu belirtilmektedir. Bu bölümde ÇHC Devlet Güvenlik Bakanlığı (Ministry of State Security / MSS) ve Halkın Kurtuluş Ordusu (People's Liberation Army / PLA) tarafından ABD'ye karşı istihbarat

operasyonlarının yürütüldüğü ifade edilmektedir. Diplomatik faaliyetlerden, gazetecilik ve öğrenci etkinliklerinden yararlanılarak yürütülen operasyonlarla Çin istihbaratı tarafından Çinli öğrencilerin ABD’de kalmaya teşvik edildiği belirtilmektedir. ABD’deki teknoloji şirketlerine, üniversitelere ve savunma sanayine yönelik casusluk faaliyetlerinin arttığına dair birçok örnek verilmektedir. ÇHC’nin istihbarat toplama faaliyetlerinin geleneksel casusluk faaliyetleriyle sınırlı kalmayıp oldukça geniş kapsamlı olduğu anlatılmaktadır. Örneğin, 2010 yılında Google şirketi, Çin’den kaynaklandığının kesin olduğu ve fikri mülkiyetin çalındığı bir siber saldırının tespit edildiğini duyurmuştur. ÇHC’nin diğer saldırılarına örnek olarak ABD’nin, nükleer silahlarından, askeri yönlendirme sistemleri ve amplifikatörlerine kadar hassas teknolojilerini ele geçirdiği aktarılmaktadır. Olson’a göre 2012 yılında ÇHC’nin hava gösterisinde tanıtılan insansız hava aracı ABD MQ-1 Predator’ın aynısıdır. ÇHC’nin özellikle ABD’deki gençlerin aktif ağı olan üniversiteler ve şirketler üzerinde yoğun bir istihbarat toplama faaliyeti yürüttüğüne dikkat çekmektedir. ÇHC’nin vatandaşlarına sağladığı teşviklerin gayesinin, hedef aldıkları ülke olan ABD’nin devlet kurumlarına, ulusal laboratuvarlarına ve teknoloji firmalarına sızarak ABD’ye zarar vermek ve bilgi toplamak olduğu ifade edilmektedir.

İkinci Bölümde, Rusya Federasyonu (RF) incelenmiştir. Bu bölümde RF’nin ÇHC’ye göre ikinci planda kaldığı belirtilmektedir. 1991’de dağılan Sovyetler Birliği’nin ardından RF’de istihbarat monolitik iki ajans şeklinde bölünmüştür: Federal Güvenlik Servisi (Federalnaya Slujba Bezopasnosti / FSB) ve Dış İstihbarat Servisi (Sluzhba Vneshney Razvedki / SVR) adıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır. FSB, RF’nin iç güvenliğinden sorumlu iken SVR dış istihbarat ve örtülü operasyonlardan sorumlu olarak ifade edilmiştir. Olson, Rus İstihbaratının Rusya Cumhurbaşkanlığı ofisinden emir aldığını belirtmektedir. James Olson, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in 1991’e kadar KGB’de (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti / Devlet Güvenlik Komitesi) diğer bir deyişle Sovyetler Birliği’nin, istihbarat ve gizli servisinde görev yaptığını ve siyasî çizgisinin Doğu Almanya’da şekillendiğini ifade etmektedir. Kitapta Putin’i eleştiren birkaç gazetecinin öldürülmesine değinen Olson, Soğuk Savaş sonrasında da Rus istihbarat servislerinin gücünü ve acımasızlığını devam ettirdiğini vurgulamıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle KGB ile CIA arasındaki ilişkilerin iyileşmesine yönelik CIA kanadındaki umutların zamanla söndüğü

anlatılmaktadır. Her iki servis temsilcilerinin görüşmelerinin olumlu geçmesi, ABD için her ne kadar sevindirici olsa da KGB tarafından ABD'ye karşı yürütülen operasyonların hiçbir zaman durmadığı aktarılmaktadır. Rusların, FBI (Federal Bureau of Investigation / Federal Soruşturma Bürosu), ABD ordusu, CIA gibi devlet kurumlarına sızma girişimlerinden ve casusluk faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Hatta CIA'nin, casusluk yapmak üzere içeriye sızan bir karşı istihbarat subayını dokuz yıl boyunca tespit edemediği için eleştirildiği de ifade edilmektedir. Kitapta, Rusların siber casusluk faaliyetlerine de yer verilmektedir. Siber casusluk faaliyetleri kapsamında RF'nin diğer ülkelerin siyasetini yönlendirmek istediği, dezenformasyon yaymayı amaçladığı ve istihbarat toplama faaliyetlerini sürdürdüğü belirtilerek RF'nin siber casusluk yapmasındaki amacın rakip devletleri taciz etmek olduğu anlatılmaktadır. Olson'a göre Rus siber faaliyetlerinin sıklığındaki artış endişe verici olmaya devam etmektedir. Yazar, RF'nin siber saldırıların sorumluluğundan kaçabilmek için gerçekleştirdiği saldırıları siber suçlulara ve organize hacker gruplarına yaptırarak, siber casusluk alanında kendi faaliyetlerini gizlediğini aktarmaktadır. Aynı zamanda Olson, RF'nin gelecekte de ABD için önemli bir karşı istihbarat tehdidi olmaya devam edeceğini ve Edward Snowden'i koruyan Putin'den hiçbir zaman iyi niyet beklenemeyeceğini açıkça ifade etmektedir.

Üçüncü bölümde ABD'ye karşı, küçük olmasına rağmen en acımasız sayılabilecek karşı istihbarat tehdidi olan Küba'ya değinilmiştir. James Olson, Küba'nın ABD ulusal güvenliğine verdiği hasarın boyutunun ÇHC ve RF karşı istihbarat servisleri kadar büyük çaplı olmasa da acımasız ve aldatıcı olma konusunda ÇHC ve RF'den çok daha etkin olduğunu vurgulamıştır. Küba İstihbarat Müdürlüğü (Dirección de Inteligencia / DI) daha önceki adıyla DGI (Dirección General de Inteligencia) Olson'a göre 1961 yılında Castro tarafından devrimi korumak için kurulmuş ve Sovyet KGB'si tarafından eğitilmiştir. Olson, Küba istihbaratı için, ABD karşı istihbaratının karşı karşıya olduğu en etkili istihbarat servisi olduğunu ifade etmektedir. Kitapta, Emekli bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisi olan Kendall Myers ve eşinin yaklaşık otuz yıldır DGI ajanı oldukları yönünde suçlamalarla tutuklanması Küba'nın sayısız ihanetlerinden birine örnek olarak verilmektedir. Kendisine yüksek yetkiler verilen Myers'in Küba Devrimi'ne saygı duyduğunu hatta Küba halkının ABD'nin haksız muamelesine maruz kaldığını düşündüğü anlatılmaktadır. James Olson,

Küba istihbaratına karşı nefret beslediğini ve Küba'nın acımasız bir istihbarat servisi olduğunu vurgulayarak onlardan korktuğunu ifade etmiştir.

Kitabın dördüncü bölümünde, Olson'un 2001 yılında "*Studies in Intelligence*" dergisinde yayınlanan "Karşı İstihbaratın On Emri" başlıklı makalesinden (Olson, 2001) bahsedilmektedir. Söz konusu "On Emrin" ilk emri saldırgan olmaya yöneliktir. Futbol örneği verilerek iyi bir hücumun en iyi savunma şekli olduğu ifade edilmiştir. Kitapta saldırıya yönelik karşı istihbaratın temel unsurları "hulûl" ve "çift taraflı operasyonlar" olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmıştır. En iyi karşı istihbaratın hulûl olduğu belirtilmiştir. Her istihbarat servisi için temel faaliyetlerin "nüfuz et, içeri gir, nüfuz et" olması gerektiği vurgulanmıştır.

"İkinci Emir", profesyonelleri onurlandırmanın önemine vurgu yaparak "Karşı İstihbarat" uzmanlarının etkilerinden bahsetmektedir. Olson, CIA kariyeri boyunca en iyi çalışanların çoğunun karşı istihbarat uzmanı olmaktan kaçındığını belirtmiştir. Karşı istihbarat uzmanlarının hak ettikleri ölçüde ödül ve terfi alamadıklarını, yavaş ilerlemelerinden ötürü ise iyi kadrolarda görevlendirilmediklerini ifade etmektedir. Olson, ABD'de karşı istihbarat yeteneklerinin azaldığından endişe duymakla beraber karşı istihbarat kadrolarını çeşitli teşviklerle yeniden oluşturmaları gerektiğini ifade etmektedir.

"Üçüncü Emir" "Sokaklara sahip ol!" emridir. Bu kapsamda yazar iyi bir gözetlemenin karşı istihbarat için önemini vurgulamaktadır. Yazar, dünyanın başkentlerinin sokaklarını KGB, GRU ve Doğu Avrupa servislerine bıraktıklarını ifade etmektedir. Yazara göre FBI tarafından gerçekleştirilecek keşif operasyonlarının planlanması, organize edilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Sabit bir yerde veya bir araçta gizli bir gözetleme noktasının oluşturulması ise diğer adımdır. Hedef ve hedefin irtibata geçtiği diğer şahıslar arasındaki iletişimin gözetlenmesi gerekir. Analiz için fotoğraf ve ses kayıtları önemlidir. Analizin ardından raporu FBI personeline ulaştırmak gerekmektedir. Uzun süren keşif operasyonlarında "dikkat" önemli bir husustur. "Dördüncü Emir" ise ABD karşı istihbarat tarihinin çok iyi bilinmesidir.

"Beşinci Emir", analizlerin göz ardı edilmemesine yöneliktir. Bir karşı istihbarat uzmanının asıl işinin sokaklarda olduğu, karşı istihbarat uzmanlarının sokakları sevdiği, analizin ise karşı istihbaratın işi olmadığı

ifade edilmektedir. Olson'a göre, ABD'de karşı istihbarat analizi tarihsel olarak en zayıf alanı oluşturmaktadır.

Diğer bir emir olan "Altıncı Emir", dar görüşlü olmak yerine CIA ve FBI gibi hassas kurumların iş birliği içerisinde, daha iyi hizmet ettiğinin/edeceğinin önemini vurgulamaktadır.

"Yedinci Emir", karşı istihbarat uzmanlarının iyi eğitilmesidir. Karşı istihbarat uzmanlarını yetiştirmenin çok uzun bir süreç olduğu, bunun için de sürekli ve yüksek maliyeti hesaba katarak yatırım yapılması gerektiği anlatılmaktadır.

"Sekizinci Emir" ise bir karşı istihbarat görevlisinin tuzaklara karşı dikkatli olması gerektirir. Belirlenen hedeflerin her zaman tam olarak doğru olamayacağı bilinmeli ve çoğu zaman hedeflerin altından başka bir şey çıkabileceğine dair tetikte olunması gerekmektedir.

"Dokuzuncu Emir", çok fazla beklememektir. Yürütülen çalışmalarda dikkatli davranılmalı ve sürecin uzun tutulmamasına azami özen gösterilmelidir.

Son emir, bir karşı istihbarat görevlisi için aynı zamanda en önemli emirdir. Yazara göre, bir karşı istihbarat uzmanı asla pes etmemelidir. Yazar, karşı istihbaratın yavaş ilerleyen, büyük bir azim ve sabır gerektiren ciddi bir disiplin olduğunu ifade etmektedir.

Beşinci bölüme Olson, Marcus Tullius Cicero'nun, "...kapının içerisindeki hainin ulusun ruhunu çürüteceğine" dair söylemiş olduğu sözleri ile başlamıştır. Olson'a göre karşı istihbarat uzmanının ilk amacı casusluğu önlemek olmalıdır. Önleme, karşı istihbaratın en önemli hedefidir. Olson bu bölümde işyeri karşı istihbaratına değinmiş ve karşı istihbarat için tavize yol açan en önemli hatayı belirtmiştir. Bir karşı istihbarat uzmanının öncelikli görevinin hiçbir zaman casusu yakalamak olmadığı ifade edilmiştir. Kitapta tıp misal gösterilerek bir hastalığı önlemenin tedavi etmekten daha iyi olacağı örneği verilmiştir. Olson; ABD hükûmetinin, CIA, ABD Savunma Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Ajansı (National Security Agency / NSA) gibi kurumlarının içinde çok fazla "çürük elmanın" olduğunu ve henüz bunların temizlenemediğini belirtmektedir. Eserde, personel seçimini titizlikle yürüten ABD hükûmetinin kısa zaman önce cinsel yönelimi farklı olan bireyleri diskalifiye ettiği, yakın zamanda ise bu politikada değişikliğe gidildiği anlatılmaktadır. Personel seçimlerinin diskalifiye ile

sonuçlanmasının temel nedeninin güvenlik soruşturmalarından ziyade eyleyici unsurun yalan makinesi olduğu ifade edilmektedir. Yalan makinesinin, aktif görevde çalışan personelin yanında casusluk faaliyetlerinde de kullanıldığı ve önemini koruduğu belirtilmektedir. Olson, yalan makinesinin bir diğer yararının caydırıcılık olduğunu vurgulamaktadır. Ulusal sırların ancak onları emanet ettikleri insanlar kadar güvende olduğu anlatılmaktadır. Özetle yazar tarafından, karşı istihbarat başarısızlıklarının azaltılması için ABD hükûmeti ve bazı firmaların personel seçimlerinde, personelin denetlenmesinde ve çalışanların şüpheli eylemlerinin raporlanmasında daha iyi hale gelmesi gerektiği belirtilmektedir. Sistemin daha iyi hale gelmesi durumunda karşı istihbaratın başarı oranının artacağı ifade edilmektedir.

Altıncı bölümde çift taraflı ajanlık operasyonları hakkında bilgi verilmektedir. Olson'a göre, en zorlu istihbarat disiplininin karşı istihbarat olduğu, karşı istihbaratın en zorlu alt uzmanlığının da çift taraflı ajanlık olduğu ifade edilmiştir. Karşı istihbarat terimleriyle, “bir ajan; yabancı istihbarat servisi tarafından işe alınmış kişi” olarak belirtilmektedir. Çift taraflı ajan ise “her iki tarafa da çalışan ama tek bir tarafa sadık olan ajan” olarak aktarılmaktadır. Çift taraflı ajan operasyonlarının birden fazla hedefi bulunmaktadır. Bu operasyonların faydaları kitapta on ana kategoriye ayrılmıştır. Birincisi, düşman istihbarat servisine yanıltıcı ve yanlış dezenformasyon sağlamaktır. Karşı istihbarat servisini bu şekilde yanıltmak ince planlama gerektirmektedir. İkinci fayda, çift taraflı ajanın karşı istihbarat servisinin çalışma şeklini sadık olduğu asıl tarafa bildirmek için uygun konumda olması gerektiğidir. Üçüncü olarak çift taraflı ajan tarafından yabancı istihbarat servisi çalışanlarının görevlerinin belirlenip aktarılması elzemdir. Dördüncü kategori düşman istihbarat servisinin istihbaratı toplamak için neyi öncelediğini öğrenmek gerekir. Beşincisi ise çift taraflı ajanın karşı istihbarat servisinde güven duyulan bir kişi haline gelerek istihbarat elde etmesidir. Altıncı kategoride bir çift taraflı ajanın, karşı tarafın operasyonlarını baltalayarak başarıya ulaşmalarını engellemesini sağlamak yer almaktadır. Yedinci kategori maddî olarak yabancı istihbarat servisinin çift taraflı ajana verdiği paradır. Olson, çift taraflı ajan operasyonlarında elde edilen bu paraların “en tatlı para” olabileceğini ifade etmektedir. Sekizinci kategoride yabancı istihbarat servisinin itibarını sarsarak bağlı oldukları hükümetlerden aldıkları desteği azaltmak veya karşı istihbarat servisinin birimlerinin arasını bozarak o istihbarat servisine zarar vermek vardır. Çift taraflı ajan operasyonları

sayesinde iş yapılacak diğer ülkelerin test edilmesi dokuzuncu kategoride yer almaktadır. Örneğin bir Amerikalı memurun veya askerî hizmetlerin para karşılığı iş yapılacak yabancı istihbarat servisine sunulması o ülkenin güvenilirliğinin sorgulanması açısından önemlidir. Son kategoride ise yabancı servisteki istihbarat görevlisine “yem atmak” vardır.

Yedinci bölümde çift taraflı ajanların seçimi, çift taraflı ajan operasyonlarının nasıl başlatıldığı, nasıl yönetileceği ve karşı istihbarat servislerinin operasyonlarının nasıl tespit edileceği anlatılmaktadır. Olson’a göre bir çift taraflı ajan “iyi bir oyuncu” olmalıdır. Hızlı düşünen, stresi yönetebilen, insanları iyi gözlemleyen ve ikna hususunda çok iyi, mahir bir yalancı olması gerektiği ifade edilmektedir. Kitap, bir ajanın iyi niyetli olmasının en büyük göstergesini yabancı istihbarat servisine sunacağı hizmete bağlamıştır. İstihbarat servisi, çift taraflı ajanın güvenilir olması kadar verilen talimatları ne ölçüde yerine getirdiğine dikkat etmektedir. Yetersiz hizmet veya üretim sunduğu tespit edilen çift taraflı ajan gelecekte daha iyi bir hizmet sağlayacağına dair vereceği teminat ile yabancı istihbarat servisini kandırabilmektedir. Bir ajanı test etmenin bir diğer yolu ise tuzak kurmaktır. Örneğin, yabancı istihbarat görevlisi, bir ajanının güvenilirliğini test etmek için adrese teslim etmesi gereken bir paket verebilir. O paketin açılması test edilen ajan için iyi olmayacaktır. Olson’a göre korkuyu taklit etmek zordur, korkusunu belli etmeyen ajanın ya cesur ya da çift taraflı ajan olduğunu ifade etmektedir. Bir istihbarat görevlisi “sahte korku” ve “dürüst korku” arasındaki ayrımı çok iyi yapabilmelidir. Bir diğer husus çift taraflı ajanların yalan makinesinden korkmalarıdır. Ajana verilen hiçbir eğitimin başarısızlık riskini sıfırlamayacağı anlatılmıştır. Çoğu zaman çift taraflı ajanların yalan makinesinin güvenilmez olduğunu bahane ederek direnmeye çalıştıkları ifade edilmiştir. İstihbarat görevlilerinin, bir ajanın hal ve hareketlerindeki değişimleri tespit etmek üzere eğitim aldıkları belirtilmektedir. Bir operasyonun akıbetinin, istihbarat görevlisinin, çift taraflı ajanın hal ve hareketlerinde fark edeceği herhangi olumsuz davranış ile değişebileceği vurgulanmaktadır.

Sekizinci bölümde karşı istihbaratın örnek vakaları anlatılmış ve yazar bu vakalardan çıkarılan sonuçlardan derinlemesine bahsetmiştir. Bu bölümde kaidelere uygun denetlenemeyen ajanların hükümete verdiği zararlara, duygusal şantaj vakalarına, özensiz karşı istihbarat durumlarına değinilmiştir. Olson, karşı istihbarat uzmanlarına zarar verenlerin her zaman yüksek rütbeli insanlar olmadığını ifade etmiştir. Bir sekreter, bir bilgi

teknolojileri teknisyeni de ABD hükûmetinin erişiminden faydalanmaktadır. Gizli belgelere doğrudan erişimi olmayan ancak kurumlara fiziksel erişimi olan hizmetliler, elektrikçiler gibi personeller de yabancı istihbarat servisleri için çok önemli bir konumdadır. Bu nedenle karşı istihbarat incelemelerinde hiçbir personel göz ardı edilmemelidir. Örnek olarak Gana'nın karşı istihbarat tehdidi olarak bir CIA personeline duygusal şantaj uygulayıp ABD hükûmetini tehlikeye soktuğu ifade edilmektedir. Bir diğer vakadan çıkarılan sonuç ise küçük bir ulusun casusluk faaliyetlerini hafife almanın ABD hükûmeti ve NATO için çok büyük olumsuz sonuçlar doğurduğudur. Diğer bir ders ise ABD'nin yüksek teknoloji yüklenici şirketlerinde güvenliğin çok zayıf olmasından kaynaklı olarak hassas ABD donanması teknolojisinin teknik verilerinin sızdırılmasıyla uğranan zararların büyüklüğüdür. Olson'a göre, ideolojik casuslar olarak adlandırılan inanç casuslarının yakalanma olasılığı normal casusluk faaliyetlerine göre daha düşüktür. İnançları gereği ülkelerine çok sadık oldukları bilinmektedir. Kitapta anlatılan bir casusluk vakasında Küba istihbarat servisi tarafından kontrpoligraf ölçümler konusunda eğitilmiş bir ajanın, ABD Savunma İstihbarat Örgütü (Defense Intelligence Agency / DIA) tarafından uygulanan yalan makinesi testinden geçtiği aktarılmıştır. Jonathan Pollard vakasından öğrenilen en büyük ders ise, güvenlik riskinin hiç beklenmeyen insanlardan da kaynaklanabileceğidir. Karşı istihbarat uzmanlarındaki kontrollü şüphencilik durumunun var olmasının gerekliliği de ayrıca anlatılmaktadır. Olson'a göre, ABD hükûmetinde çalışmak üzere alınacak personele yalan makinesi gibi testlerin yapılması bir zorunluluktur. Önemli bir kuruma alınacak personelin etnik kökeninin ve dininin karşı istihbarat için potansiyel bir risk faktörü taşıdığı da ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, örnek vakalar sayesinde ABD hükûmeti denetimini her ne kadar artırmış olsa da tespit edilemeyen casusların var olduğu ifade edilmiştir. Olson'a göre, karşı istihbarat bir sanattır. Bu sanatta, hulûller, analizler, gözetlemeler, çift taraflı ajanlar gibi araçlar kullanılmaktadır. Bir ulusun refahı için karşı istihbaratının iyi olmasının gerekliliği vurgulanmakta ve bir casusu yakalamanın vatan sevgisi göstergesi olduğu aktarılmaktadır. Olson, okuyucuya bir karşı istihbarat uzmanının kitaplığında olması gereken 25 adet kitap önerisi ile kitabını sonlandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Olson, J.M. (2021). *Casusu Yakalamak: Karşı İstihbarat Sanatı*. (Çev. Gökçen Yılmazlı), Ed. Sahure Ergüzel, Yeditepe Yayınevi, 312 sayfa, ISBN 978-625-7477-02-4
- Olson, J.M. (2001). *The ten Commandments of Counterintelligence Studies in Intelligence*, Erişim tarihi: 20 Nisan 2023, <https://www.cia.gov/resources/csi/studies-in-intelligence/studies-in-intelligence-fall-winter-2001/the-ten-commandments-of-counterintelligence/>

İ Ç A D

Söyleşi / Interview

- ❖ Doç.Dr. Ali Burak DARICILI ile Söyleşi: İstihbarat 101 / *Interview with Assoc.Prof.Dr. Ali Burak DARICILI: Intelligence 101*

Araştırma Makaleleri

- ❖ Terör Örgütlerinin İstihbarat Yöntemleri: El Kaide, IRA/PIRA Örnek Olay İncelemesi / *Intelligence Methods of Terrorist Organizations: Al Qaeda, IRA/PIRA Case Study*
Çağatay BALCI, Erol Başaran BURAL
- ❖ Dış Politikada İstihbaratın Önemi ve Etkileri: ABD ve 2003 Irak Savaşı Örneği / *The Importance and Effects of Intelligence in Foreign Policy: The Case of the USA and the 2003 Iraq War*
Ömer TOMAK, Kaan Kutlu ATAÇ
- ❖ Bir Dış Politika Aracı Olarak Örtülü Operasyonlar: ABD'nin Sovyet-Afgan Savaşına Müdahalesi (1979-1989) / *Covert Operations as a Foreign Policy Tool: U.S. Involvement in the Soviet-Afghan War (1979-1989)*
Merve SEREN, Namık Kemal YILDIZ
- ❖ İstihbarat ve Terörizmle Mücadelede Radikalleşmeden Dönüş / *Processes of De-Radicalization in Intelligence and Counter Terrorism*
Merve ÖNENLİ GÜVEN
- ❖ Yüksek Öğretimde İstihbarat Çalışmaları Öğretimi: Modeller, Örnekler, Müfredatlar / *Intelligence Studies in Higher Education: Models, Cases, Curriculas*
Serhat ERKMEN

Kitap İncelemesi / Book Review

- ❖ Casusu Yakalamak: Karşı İstihbarat Sanatı / *To Catch a Spy: The Art of Counterintelligence*
Betül ULAŞ

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği
Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association

Adres / Address: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı 5387. Cadde
No:15A D:58 06800 Çankaya/Ankara
Telefon/Telephone: +90 312 441 11 50
www.icadergisi.com
e-posta/e-mail: editor@icadergisi.com